

ЗИГМУНД ФРОЙД ДЕТСКАТА ДУША

Превод от немски: [Неизвестен], —

chitanka.info

РАЗДЕЛ I

ДЕТСКАТА СЕКСУАЛНОСТ

ВМЕСТО УВОД

А) НЕДОСТАТЪЧНОТО ВНИМАНИЕ КЪМ СЕКСУАЛНИЯ ЖИВОТ НА ДЕЦАТА

Към общоприетото схващане за половия нагон се отнася и мнението, че той отсъства в детството и се появява едва в периода от живота, който е получил названието пубертет.^[1] Но това изобщо не е обикновена грешка. Тя има тежки последствия, тъй като предимно в нея се корени нашето сегашно непознаване на основните положения на сексуалния живот. Задълбоченото изучаване на сексуалните прояви в детството вероятно би ни открило съществените черти на половия нагон, би ни показало неговото развитие и образуването му от различни източници.

Заслужава внимание фактът, че авторите, които се занимават с обяснение на свойствата и реакциите на възрастния индивид, отделят много по-голямо внимание на доисторическата епоха, т.е. на живота на предците, като приписват доста по-голямо влияние на наследствеността, отколкото на другия предшествуващ период, който се отнася до индивидуалното съществуване на личността — периода на детството. Би могло да се предположи, че влиянието на този период от живота е по-лесно за разбиране и че то заслужава повече внимание, отколкото наследствеността.^[2] В литературата се срещат случайни споменавания на преждевременни сексуални изблици на малките деца, ерекция, мастурбиране и опити, напомнящи за коитус, но за това се говори като за куриоз, като за отблъскващи примери на преждевременна поквареност. Доколкото зная, нито един автор не е имал ясна представа за закономерностите на сексуалното влечение в детството и в появилите се голямо количество трудове за развитието на детето почти винаги липсва глава за сексуалното развитие.^[3]

В) ИНФАНТИЛНАТА АМНЕЗИЯ

Причината за това странно пренебрежение виждам отчасти в съображенията, продиктувани от общоприетите възгледи, с които авторите са се съобразявали в резултат на тяхното собствено

възпитание, отчасти в психичния феномен, който до този момент не се е поддавал на обяснение. Имам предвид своеобразната *амнезия*, която при по-голяма част у хората (не при всички!) обгръща първите години от детството до шестата или осмата година. До този момент не ни е идвало наум да се учудваме на тази амнезия, а между другото имаме пълно основание за това. Разказват ни, че през тези години, за които по-късно не сме запазили в паметта си нищо освен някои бегли и фрагментарни спомени, ние живо сме реагирали на впечатленията, умеели сме по човешки да изразяваме мъка и радост, да проявяваме любов, ревност и други страсти, които тогава силно са ни вълнували, че дори сме изразявали своето мнение, което е привличало вниманието на възрастните като доказателство за нашата разсъдливост и пробуждаща се способност за съждение. И за всичко това вече като възрастни ние нищо не помним. Защо нашата памет така изостава от останалите ни душевни функции? Имам основание да мислим, че в нито един друг период от живота тя не е била по-възприемчива и способна към възпроизводство, отколкото именно в тези години на детството.^[4]

От друга страна, ние трябва да приемем — или можем да се убедим от психичното изследване над други лица, — че същите тези впечатления, които вече сме забравили, въпреки това са оставили най-дълбоки следи в нашия душевен живот и са имали решаващо влияние върху нашето по-нататъшно развитие. Следователно става дума не за действително изчезване на детските спомени, а за амнезия, подобна на онази, която наблюдаваме при невротичите по отношение на по-късни преживявания, и чиято същност се състои само в отклоняването от съзнанието (изтласкването). Но какви сили извършват това изтласкване на детските впечатления? Който разреши тази загадка, той ще обясни и истеричната амнезия.

Все пак трябва да подчертаем, че съществуването на инфантилната амнезия създава нова точка на съприкосновение между душевния живот на детето и психоневротика. Преди това ние вече се сблъскахме с друга точка на съприкосновение, когато бяхме принудени да приемем формулата, гласяща, че сексуалността на психоневротичите се е запазила на детско равнище или се е върнала към него. Не трябва ли в края на краищата и самата инфантилна

амнезия да бъде свързана отново със сексуалните преживявания от детството.

Впрочем идеята да се свърже инфантилната амнезия с истерията е нещо повече от една остроумна игра на мисълта. Истериичната амнезия, която служи на изтласкването, се обяснява само с това, че у дадения индивид вече има определен запас от спомени, с които той не може съзнателно да се разпорежда и които по асоциативен път притеглят към себе си всичко онова, върху което от страна на съзнанието въздействуват отблъскващите сили на изтласкването.^[5] Може да се каже, че без инфантилната амнезия не би имало и истериична амнезия.

Предполагам, че инфантилната амнезия, която за всеки човек превръща детството като че ли в *доисторическа епоха* и скрива от него началото на собствения му полов живот, е виновна за това, че не се обръща никакво внимание на значението на детската възраст за развитието на сексуалния живот. Единичният наблюдател не е способен да запълни появилата се по този начин празнина в нашето знание. Още през 1896 година аз подчертах значението на детските години за появата на известни важни феномени, които зависят от половия живот, и от този момент непрестанно поставям на преден план значението, което периодът на детството има за сексуалността.

[1] Пубертетен — полово зрял, „възмъжал“; пубертетен период — период на настъпването на половата зрялост. ↑

[2] Не е възможно също така правилно да се прецени приносът на наследствеността, без да се отдаде дължимото на значението на детството. ↑

[3] Изказаното тук мнение се стори и на мен самия рисковано и затова реших да го проверя, като отново прегледам литературата. В резултат на това оставям изказването си непроменено. Научната разработка на телесните и душевните феномени на сексуалността в детска възраст се намира все още в зачатъчен стадий. Един автор — С. Бел (*A preliminary study of the emotion of love between the sexes. American Journal of Psychology*, XIII, 192) — казва следното: „Не познавам нито един учен, който би дал обстоятелствен анализ на емоцията, такава каквато тя е през младостта.“ Соматичните сексуални прояви в допубертетния период са привличали вниманието само като

признаци за изроденост и във връзка с проявите на изроденост. Главата за любовния живот на децата отсъства както във всички описания по психология от този период от възрастта, които аз съм чел, така и в известните произведения на Прайер, Болдуин (*Die Entwicklung des Geistes beim Kinde und bei der Rasse*), Пере (*L'enfant de 3–7 ans*, 1894), Щрюмпел (*Die pädagogische Pathologie*, 1899), Карл Гроос (*Das Seelenleben des Kindes*, 194), Т. Хелер (*Grundriß der Heilpädagogik*, 194), Съоли (*Untersuchungen über die Kindheit*, 1897) и др. Най-добра представа за сегашното положение на нещата в тази област получаваме от вестник „*Die Kinderfehler*“ (започвайки от 1891 г.). Убеждаваме се, че не е нужно вече да откриваме съществуването на любовта в детска възраст. Пере я защитава, К. Гроос (*Игрите на хората*, 1899) споменава като за нещо общоизвестно, че на някои деца още от най-ранна възраст демонстрират сексуални стремежи и изпитват потребност да докосват другия пол (с. 336); най-ранният случай на поява на полови любовни преживявания (*sex-love*) според наблюденията на С. Бел се е отнасял до дете на две години и половина. По този повод срв. и Елис, *Das Geschlechtsgefühl*, 193, Appendix, II.

Гореспоменатият обзор на литературата, свързана с детската сексуалност, трябва да бъде променен след появата на обширния труд на Стенли Хол (*Adolescence, its psychology and its relation to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*. 2nd vol., N.Y., 1908). Новоизлязлата книга на А. Мол „*Das Sexualleben des Kindes*“ не дава повод за такава модификация. По този въпрос вж. Bleuler. *Sexuelle Abnormitäten der Kinder. Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Schulgesundheitspflege*, IX, 1908.

Книгата на д-р Хуг-Хелмут *Aus dem Seelenleben des Kindes*, 1913, напълно се съобразява със сексуалния фактор, на който преди това не обръщаха внимание. ↑

[4] Направих опит да разреши проблема, свързан с най-ранните детски спомени в статията си *Über Deckerinnerungen. Monatsschrift für Psychiatrie und Neurologie*, VI, 1899. ↑

[5] Не е възможно да се разбере механизмът на изтласкването, ако се вземе под внимание само един от тези два съвместно действащи процеса. За сравнение може да служи начинът, по който туристите се изкачват на върха на голямата пирамида в Ел-Гиза: от едната страна ги бутат, а от другата ги теглят. ↑

1. ЛАТЕНТНИЯТ СЕКСУАЛЕН ПЕРИОД НА ДЕТСТВОТО И НЕГОВИТЕ ИЗБЛИЦИ

Изключително често срещаните се като ненормални и възприемащи се като изключения прояви на сексуалност в детството, както и откриването на несъзнаваните до този момент детски спомени на невротичните позволяват да се нахвърли приблизително следната картина на сексуално поведение в детска възраст.^[1] Струва ни се несъмнен фактът, че новороденото носи у себе си зачатъци на сексуални стремежи, които след известно време се развиват по-нататък, а после подлежат на засилващо се потискане, което, от своя страна, се нарушава от закономерните смущения в сексуалното развитие и което може да бъде задържано благодарение на индивидуалните особености. За закономерността и периодичността на този осцилиращ ход на развитие не е известно нищо точно определено, но изглежда, че сексуалният живот на децата във възрастта около три или четири години се проявява във форма, която е достъпна за наблюдение.^[2]

А) СЕКСУАЛНИТЕ ЗАДРЪЖКИ

По време на този период на пълна или частична латентност се образуват онези душевни сили, които като задръжки [препятствия] по пътя на половия нагон и като преграда впоследствие ще променят неговата посока (отвращение, чувство за срам, естетични и морални норми и идеали). Когато наблюдаваме културно дете, оставаме с впечатлението, че тези прегради са дело на възпитанието и възпитанието без съмнение съдействува в много голяма степен за това. В действителност това развитие е органично обусловено, фиксирано е по наследствен път и понякога може да се прояви без помощта на възпитанието. Възпитанието не излиза извън отредената му сфера на влияние, като се ограничава само с това, че допълва органично предопределеното и му придава само по-ясен и по-чист израз.

В) РЕАКТИВНИ ОБРАЗУВАНИЯ И СУБЛИМАЦИЯ

С какви средства се образуват тези конструкции, които имат толкова голямо значение за по-късната култура и норми на поведение? Това става навярно с помощта на самите инфантилни сексуални пориви, притокът от които следователно не се е прекратил и през този латентен период, но чиято енергия — напълно или отчасти — се отклонява от сексуалното си приложение и се насочва към други цели. Историците на културата сигурно ще се съгласят с предположението, че в резултат на такова отклонение на сексуалните импулси от сексуалните цели и насочването им към нови цели — процес, който заслужава названието *сублимация* — се освобождават могъщи компоненти за всякакъв вид културна дейност. Ние бихме прибавили и това, че такъв процес протича и при развитието на отделния индивид, и бихме отнесли началото му към латентния сексуален период на детството.^[3] Ще направим едно предположение относно механизма на подобна сублимация. От една страна, сексуалните пориви от тези детски години не могат да намерят своето приложение, защото функцията за продължението на рода се появява по-късно, а, от друга, сами по себе си не могат да се тълкуват като извращения, тъй като произлизат от ерогенните зони и се ръководят от влечения, които при дадената посока на развитие на индивида могат да предизвикат само неприятни усещания. Затова те поражда единствено противоположни душевни сили (реактивни стремежи), които създават споменатите психични прегради за силното потискане на такива неприятни чувства като отвращение, срам и морал.^[4]

С) ИЗБЛИЦИ В ЛАТЕНТНИЯ ПЕРИОД

Без да се заблуждаваме относно хипотетичната природа и недостатъчната яснота на нашите възгледи за процесите, конституиращи детския латентен период, ще се върнем към действителността и ще посочим, че такова приложение на детската сексуалност представлява идеал за възпитанието, от който развитието на отделния индивид се отклонява обикновено в дадена точка, и то често в значителна степен. От време на време от сексуалните прояви се манифестира нещо, което не се е поддало на сублимация, или някоя сексуална дейност се запазва в продължение на целия латентен период до момента на засилената проява на половия нагон по време на

настъпване на половата зрялост. Възпитателите се държат, доколкото те изобщо обръщат внимание на детската сексуалност, точно така, като че ли споделят възгледите ни за моралните сили на противодействие като образуващи се за сметка на сексуалността и сякаш знаят, че благодарение на сексуалните прояви детето не се поддава на възпитание. Те преследват всички видове сексуални прояви при детето като „пороци“, без да могат да предприемат нищо срещу тях. Имаме голямо основание да насочим интереса си към тези внушаващи страх у възпитателите феномени, защото очакваме от тях обяснение на първоначалното формиране на половия нагон.

[1] Последният материал може да бъде използван благодарение на основателното допускане, че детските години на възрастните невротизици не се отличават в това отношение с нищо съществено от детските години на здравите хора, освен що се отнася до тяхната интензивност и яснота. ↑

[2] Откритието на Байер, че вътрешните полови органи (*uterus*) на новороденото са обикновено по-големи от тези на по-големите деца (*Deutsches Archiv für klinische Medizin*, Bd. 73, 192), би могло да се приеме като възможна анатомична аналогия с изложеното от мен проявление на инфантилната сексуална функция. Но хипотезата на Халбан за тази установена и за други части на гениталния апарат инволюция не е окончателно потвърдена. Според Халбан (*Zeitschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie*, LIII, 1904) този регресивен процес стига до своя край няколко седмици след раждането.

Авторите, които виждат в интерстициалната част на половата жлеза орган, определящ пола, благодарение на анатомичните изследвания изказват твърдението, че съществува инфантилна сексуалност и латентен сексуален период. Ще цитирам следното от гореспоменатата книга на Липшуц за пубертетната жлеза: „... Много по-правилно ще изложим фактическото положение, ако кажем, че съзряването на половите белези, което става през пубертета, се дължи само на едно силно ускорено по това време протичане на процеси, които са започнали много по-рано. Според нас — в ембрионалния стадий на живот“ (с. 169). „Това, което до този момент се е наричало пубертет, представлява навярно само «втората голяма фаза на половото съзряване», започваща в средата на второто десетилетие. Възрастта

преди началото на втората голяма фаза може да бъде наречена фаза на полово съзряване.“ (с. 170).

Това подчертано от Ференци (*Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, VI, 1920) сходство на анатомичните открития с психологичните наблюдения се нарушава само в едно отношение, а именно че „първата кулминационна точка“ от развитието на половия орган спада към ранния ембрионален период, а ранният разцвет на детския сексуален живот трябва да бъде отнесен към три- или четиригодишна възраст. Пълното съвпадение по време между анатомичното формиране и психичното развитие, разбира се, не е задължително. Направени са и съответни изследвания на половата жлеза на човек. Тъй като при животното в психологичен смисъл няма латентен период, то важно е да се знае дали и при другите висши животни може да се докаже наличието на същите анатомични данни, въз основа на които авторите допускат двата кулминационни момента на сексуалното развитие. ↑

[3] Наименованието „сексуален латентен период“ заимствувам от В. Флийс. ↑

[4] В случая, за който тук става дума, сублимирането на сексуалните импулси става по пътя на реактивните образувания. Но в общи линии между сублимирането и реактивното образувание трябва да се прави разлика като между два напълно различни процеса. Сублимирането е възможно и с помощта на други и по-прости механизми. ↑

2. ПРОЯВЛЕНИЯТА НА ИНФАНТИЛНАТА СЕКСУАЛНОСТ

По силата на съображения, които ще станат ясни по-късно, като образец на инфантилните сексуални прояви ще вземем смученето, на което унгарският педиатър Линднер е посветил своя забележителен труд.^[1]

А) СМУЧЕНЕ

Смученето (*Ludeln, Lutschen*), което се появява още при новороденото и може да продължи до зряла възраст или да се запази през целия живот, се състои в ритмично повтаряно смучещо докосване с устата (устните), което няма за цел приемането на храна. Като обект на смученето се използват част от самите устни, езикът и всяко друго място от кожата, което може да бъде достигнато, дори големият палец на крака. Появяващият се при това стремеж към хващане се изразява посредством едновременно ритмично подръпване на долната част на ухото, а също така за тази цел може да се използва и част от тялото на друго лице (в повечето случаи ухото). Смученето поглъща цялото внимание и завършва или със сън, или с моторна реакция, наподобяваща оргазъм.^[2] Често смученето се съпровожда с масажирани движения на ръцете по определени чувствителни места на тялото, гърдите, външните гениталии. По този начин много деца преминават от смученето към мастурбирането.

Линднер ясно разбира сексуалната природа на тези действия и категорично я подчертава. В обикновения живот смученето често се приравнява към другите прояви на лошо възпитание на детето. Много педиатри и невропатолози са изказали енергични възражения против това мнение, което отчасти се основава на смесване на понятията „сексуално“ и „генитално“. Това възражение води до трудния, но неизбежен въпрос, по кои всеобщии признаци ще можем да разпознаваме сексуалните действия на детето. Предполагам, че връзката между явленията, която се научихме да разбираме благодарение на психоаналитичното изследване, ще ни позволи да

приемем смученето като сексуална проява и именно въз основа на него да изучим съществените черти на инфантилните сексуални действия.^[3]

В) АВТОЕРОТИЗЪМ

Длъжни сме подробно да разгледаме този пример. Като най-ярък признак на това сексуално действие ще подчертаем факта, че нагонът се насочва не към други лица, а се удовлетворява от собственото тяло, той е автоеротичен, ако използваме удачния израз на Хевлок Елис.^[4] По-нататък е напълно ясно, че действията на смучещото дете се определят от търсенето на удоволствието, което вече е преживяно и сега възкръсва в спомените. Благодарение на ритмичното смучене на кожата или на лигавицата детето получава удовлетворение по един елементарен начин. Лесно е да се отгатне по какъв повод детето се е запознало за първи път с това удоволствие, което сега се старее отново да изпита. Първата и най-важна за детето дейност — бозаенето от майчината гръд (или различни нейни заместители) вече го е запознало с удоволствието. Бихме казали, че устните на детето изпълняват ролята на ерогенна зона и дразненето на топлото мляко е причината за изпитването на удоволствие. Отначало удовлетворяването от ерогенната зона се съединява с удовлетворяването на потребността от храна. Сексуалната дейност отначало се присъединява към функцията, която служи за съхраняване на живота, и едва по-късно става независима от нея. Който е наблюдавал как малкото бебе, с блажена усмивка и зачервени бузки, пуска гръдта на майката и потъва в дълбок сън, трябва да признае, че тази картина представлява типичен израз на сексуалното удовлетворение в по-нататъшния живот. След това потребността от сексуално удовлетворение се отделя от потребността от храна, това отделяне става наложително, когато се появят зъбите и храната вече се приема не само чрез бозаене, а се и дъвчи. Детето не използва странични обекти за смучене, а с по-голяма охота части от своята кожа, защото така му е по-удобно, защото по този начин то е по-независимо от външния свят, който то все още не може да овладее, и защото по такъв начин то като че ли си създава втора ерогенна зона, макар и с влошено качество. Влошеното качество на тази втора ерогенна зона по-късно ще способствува за това, че то ще потърси

други аналогични части — устните на друго лице („Жалко, че не мога сам да се целуна“ — ни се иска да му подскажем).

Не всички деца смучат. Може да се допусне, че към това прибъгват само деца, при които значението на устните е конституционално засилено. Ако това конституционално засилване се запази, то такива деца, когато станат големи, обичат целувките, склонни са към чувствени целувки или, вече мъже, придобиват силен мотив за пиене и пушене. Ако към това се прибави изтласкването, те ще изпитват отвращение към храната и ще страдат от истерично повръщане. Благодарение на двойната функция на зоната на устните изтласкването ще се пренесе върху влечението към храната. Много от моите пациентки, които страдат от смущения в храносмилането, хистеричен глобус^[5], свиване на гърлото и повдигане, в детските си години най-енергично са смучели.

Благодарение на смученето ние вече успяхме да се запознаем с три съществени признака на инфантилните сексуални прояви. Те се състоят в *съединяването* с някоя жизненоважна телесна функция, не различават сексуалния обект, *автоеротични са* и тяхната сексуална цел се намира под властта на *ерогенната зона*. Предварително ще кажем, че тези признаци запазват своето значение и при повечето други прояви на инфантилни сексуални влечения.

[1] В *Jahrbuch für Kinderheilkunde*, N.F., XIV, 1879. ↑

[2] Тук вече се проявява това, което има значение през целия живот: сексуалното удовлетворяване е най-доброто сънотворно. Повечето от случаите на безсъние на нервна почва се обясняват със сексуалната незадоволеност. Знае се, че недобросъвестните бавачки приспиват плаещите деца, като ги гаят по гениталиите. ↑

[3] Д-р Галант публикува през 1919 година в *Neurologisches Zentralblatt* 20 под заглавие *Das Lutscherli* изповедта на една девойка, която не се е отказала от тази детска форма на сексуални действия, и описва удовлетворението от смученето като напълно аналогично на сексуалното удовлетворение, особено от целувката на любимия.

„Не всички целувки приличат на *Lutscherli*; не, не, съвсем не всички! Невъзможно е да се опише колко приятно ти става по цялото тяло от смученето. Съвсем се възнасяш от този свят, появява се пълно удовлетворение, усещане за щастие и отсъствие на каквото и да било

желание. Обзема те невероятно чувство; искаш само покой, който не бива да бъде нарушаван от нищо. Това е неизразимо прекрасно: не усещаш нито болка, нито страдания и се пренасяш в друг свят“.

[4] Макар че Хевлок Елис е определил термина „автоеротичен“ малко по друг начин — в смисъл на възбуждане, предизвикано отвън, но възникващо отвътре. За психоанализата съществено значение има не произходът, а отношението към обекта.

[5] *Хистеричен глобус* — усещане за наличието на топка, буца в хранопровода при истерия.

3. СЕКСУАЛНАТА ЦЕЛ НА ИНФАНТИЛНАТА СЕКСУАЛНОСТ

А) ПРИЗНАЦИ НА ЕРОГЕННИТЕ ЗОНИ

От примерите за смученето можем да извлечем и някои други признаци на ерогенните зони. Съществуват места по кожата или на лигавицата, в които определени дразнения предизвикват усещане за удоволствие от определен вид. Няма съмнение, че предизвикващите удоволствие дразнения изискват особени условия. Тези условия не са ни известни. Тук ритмичният характер би трябвало да играе определена роля, сама се налага аналогията с гъделичкането. По-малко определен ни се струва въпросът, дали трябва да наречем „особен“ характера на това усещане за удоволствие, предизвикано от дразненето, разбирайки под тази особеност именно сексуалния момент. Психологията все още не е наясно по въпроса за удоволствието и неудоволствието, и то до такава степен, че е за препоръчване да се придържаме към най-предпазливи съждения. По-надолу може би ще срещнем доводи, които като че ли потвърждават особеното качество на удоволствието.

Ерогенното свойство може да бъде свързано изключително с определени части на тялото. Съществуват предразположени ерогенни зони, както показва примерът със смученето. Този пример доказва обаче, че и всеки друг участък от кожата или лигавицата може да поеме ролята на ерогенна зона, следователно трябва предварително да притежава определена пригодност за това. Поради тази причина качеството на дразненето има по-голямо отношение към предизвикваното усещане за удоволствие, отколкото строежа на частите на тялото. Детето, което смуче, търси по тялото си и избира за тази цел някое място, което благодарение на навика става особено предпочитано. Ако в този процес то случайно се натъкне на предразположено място (зърното на гърдата, гениталиите), това място започва да се ползува с предимство. Съвсем аналогично сменяне на предпочитанието се среща и в симптоматиката на истерията. При тази

невроза изтласкването се разпространява най-много върху собствените генитални зони и тези зони предават своята възбуденост на останалите, обикновено в зряла възраст изостанали ерогенни зони, които тогава се проявяват точно като гениталиите. Но освен това също както при смученето, всяка друга част на тялото може да придобие възбудимостта на гениталиите и да стане ерогенна зона. Ерогенните и хистерогенните зони имат еднакви признаци.^[1]

В) ИНФАНТИЛНАТА СЕКСУАЛНА ЦЕЛ

Сексуалната цел на инфантилния нагон се състои в достигането на удовлетворение посредством съответното дразнене на избраната така или иначе ерогенна зона. Това удовлетворение трябва да е преживяно по-рано, за да остави потребност за неговото повтаряне, и ние трябва да бъдем готови за приемането на факта, че природата е създавала механизми с цел това преживяване на удовлетворение да не бъде оставено на волята на случая.^[2] Вече ни е известно устройството на механизма, който изпълнява тази цел по отношение зоната на устните: това е едновременната връзка на тази част от тялото с приемането на храната. Ще срещнем и други подобни механизми като източници на сексуалност. Потребността от повтаряне на удовлетворяването се проявява двояко: чрез особеното чувство на напрежение, което има по-скоро характера на нещо неприятно, и усещането на сърбеж или дразнене, което е обусловено централно и е проектирано върху периферните ерогенни зони. Затова сексуалната цел може да бъде също така формулирана по следния начин: става въпрос за възможността, проектираното в ерогенната зона усещане на дразнене да бъде заместено от външно дразнене, като поражда усещане за удовлетворение и слага край на усещането за дразнене. Това външно дразнене се състои предимно в някаква манипулация, аналогична на смученето.

В пълно съответствие с нашите физиологични познания е и фактът, че тази потребност се предизвиква и периферно от някакво действително изменение на ерогенната зона. Само изглежда малко странно, че за да се прекрати едно дразнене, е необходимо друго дразнене на същото място.

С) МАСТУРБАЦИОННИТЕ СЕКСУАЛНИ ПРОЯВИ^[3]

Може само да се радваме, че остана да научим вече не толкова много неща за сексуалните действия на детето, след като изяснихме същността на нагона, изхождайки от една-единствена ерогенна зона. Най-ясното различие се отнася до необходимите за удовлетворение действия, които по отношение на зоната на устните се изразяват в смучене и които в зависимост от положението и устройството на другите зони трябва да бъдат заместени от други мускулни действия.

Д) ПРОЯВИ НА АНАЛНАТА ЗОНА

Подобно на зоната на устните аналната зона е напълно подходяща по своето положение, за да стане място на присъединяване на сексуалността към други функции на тялото. Трябва да предположим, че ерогенното значение на тази част на тялото първоначално е било много голямо. С помощта на психоанализата с учудване можем да разберем на какви превръщания се подлагат сексуалните дразнения от тази зона в нормалните случаи и колко често тази зона запазва през целия живот значителен потенциал генитална възбудимост.^[4] Толкова често срещаните в детската възраст разстройства на стомаха водят до това, че на тази зона не й липсват интензивни дразнители. Катарите на червата в ранна възраст правят децата „нервни“, както обикновено казваме. При по-късното невротично заболяване те придобиват определено влияние върху симптоматиката на неврозата, в чиято власт те предоставят цялото разнообразие от стомашни разстройства. Вземайки под внимание реликтовото, или най-малкото в процес на трансформация, ерогенно значение на аналната зона, не бива напълно да се игнорират хемороидалните влияния, на които старата медицина е приписвала толкова голямо значение при обясняването на невротичните състояния.

Децата, които използват ерогенната възбудимост на аналната зона, се издават с това, че задържат изпражненията си дотогава, докато те — натрупвайки се в голямо количество — не започнат да провокират силни мускулни контракции и при преминаването си през ануса са в състояние да предизвикат силно дразнене на лигавицата. При това заедно с усещането за болка възниква и сладострастно усещане. Един от сигурните признаци за бъдещи странности в характера или нервност се явява упоритото нежелание на малкото дете

да се изходи, когато го сложат на цукалото, т.е. когато бавачката иска това да стане, и желанието му да изпълни тази дейност само по негово собствено усмотрение. За детето, разбира се, не е важно дали ще изцапа леглото: то се грижи само да не се лиши от удоволствието при дефекиране. Възпитателите долавят истината, като правилно наричат лоши тези деца, които „задържат“ изпълнението на тези физиологични нужди.

Съдържанието на червата, което в качеството си на дразнител на чувствителната в сексуално отношение повърхност на лигавицата се държи като предвестник на друг орган, който трябва да влезе в действие едва след като отmine фазата на детството, има за кърмачето и друго важно значение. Кърмачето се отнася към това съдържание като към собствена част от тялото си, гледа на него като на „подарък“, отделянето на който изразява отношението на малкото същество към заобикалящите го, а отказът от това отделяне свидетелствува за признаци на упоритост. Преминавайки през значението на „подарък“, то по-нататък придобива значението на „дете“, което — според една от теориите за инфантилната сексуалност — възниква благодарение на яденето, а се ражда през червата.

Задържането на фекалиите, предизвикано отначало с цел да се използва един вид като мастурбационно дразнене на аналната зона или пък като инструмент в отношенията с възпитателите, е впрочем и един от корените на толкова честите прояви на запек при невропатите.

Цялото значение на аналната зона се отразява във факта, че се срещат малко невротизици, които да нямат свои особени скатологични обичаи, церемонии и т.н., които старателно се скриват.^[5] Истинското мастурбационно дразнене на аналната зона с помощта на пръст, предизвикано от обусловено централно или периферно поддържан сърбеж, се наблюдава доста често при по-големите деца.

Е) ПРОЯВИ НА ГЕНИТАЛНАТА ЗОНА

Сред ерогенните зони на детското тяло има една, която очевидно не играе главна роля и не може да бъде носителка на най-ранните сексуални преживявания, но на която в бъдеще е отредена голяма роля. При момчетата и момичетата тя има отношение към уринирането — това е клиторът, съответно главичката на пениса; при момчетата тя е покрита със слизеста торбичка, така че при нея не могат да липсват

дразнения от секретите, които рано или късно се трансформират в сексуално дразнене. Сексуалните прояви на тази ерогенна зона, отнасяща се към действителните полови органи, поставят началото на по-късния „нормален“ полов живот.

Благодарение на анатомичните особености, дразненето от секретите, миенето и избърсването по време на хигиенните грижи, а така също и благодарение на определени случайни възбуди (като например излизането на глисти при момичетата), усещането за удоволствие, което тези части на тялото могат да доставят, неизбежно привлича вниманието на детето още в най-ранна възраст и води до необходимостта от повтарянето му. Ако хвърлим поглед върху всички налични условия и вземем под внимание факта, че мерките за поддържане на чистота едва ли могат да имат по-различен ефект от замърсяванията [свързани с полюцията], няма да можем да се откажем от извода, че благодарение на онанизма в кърмаческа възраст, от който едва ли някой е свободен, се утвърждава бъдещият примат на тази ерогенна зона в половата дейност. Действието, което отстранява дразненето и носи удовлетворение, се състои в триещото докосване на ръката или в несъмнено рефлекторното налягане на стиснатите едно към друго бедра. Последният начин се употребява най-често от момичетата. Момчетата предпочитат ръката и това предпочитание говори вече за голямото значение, което нагонът за обладаване ще има за мъжката полова дейност в бъдеще.^[6] Още по-ясно ще стане, ако кажа, че трябва да различаваме три фази на инфантилна мастурбация. Първата се отнася към кърмаческата възраст, втората — към краткия по време разцвет на сексуалните прояви към четиригодишна възраст и едва третата съответствува на често единствено вземания под внимание онанизъм в периода на пубертета.

Г) ВТОРА ФАЗА НА ДЕТСКАТА МАСТУРБАЦИЯ

Онанизмът в кърмаческа възраст като че ли изчезва след кратък период, но непрекъснатото му практикуване до настъпването на полова зрялост може да бъде вече първото голямо отклонение от желателното за културния човек развитие. Сексуалното влечение на тази генитална зона се пробужда още веднъж в детските години след кърмаческия период, обикновено към четвъртата година, и съществува известно време до ново потискане или пък става перманентно. Възможните

обстоятелства са изключително разнообразни и могат да бъдат изяснени само след детайлен разбор на отделните случаи. Но всички подробности от тази *втора* фаза на инфантилните сексуални преживявания оставят най-дълбоки (несъзнавани) следи в паметта на даденото лице, предопределят развитието на неговия характер, ако този човек остане здрав, и симптоматиката на неврозата, ако той се разболее след достигане на полова зрялост.^[7] В последния случай целият този сексуален период се оказва забравен, свидетелстващите за него несъзнавани спомени — изместени. Вече споменах, че искам да свържа с тази инфантилна сексуална дейност също и нормалната инфантилна амнезия. Благодарение на психоаналитичното изследване забравеното може да се доведе до прага на съзнанието, като по този начин се отстрани натрапчивостта, която произтича от несъзнавания психически материал.

Г) ВЪЗРАЖДАНЕТО НА КЪРМАЧЕСКАТА МАСТУРБАЦИЯ

Сексуалната възбуда от кърмаческа възраст отново се появява в споменатата детска възраст или като централно обусловено гъделичкащо дразнене, което изисква удовлетворяване посредством онанизъм, или като процес, приличащ на полюция и който аналогично на полюцията в периода на полово съзряване носи удовлетворение дори и без помощта на някакво действие. Последният случай по-често се среща при момичетата, и то през втората половина на детството. Причините за него не са напълно ясни и очевидно той не винаги трябва да се предхожда от период на по-ранен активен онанизъм. Симптоматиката на тази сексуална проява е много бедна. Вместо неразвения все още полов апарат на сцената се появява пикочо-отделителният апарат, който като че ли е негов опекун. Болшинството от болестите на пикочния мехур от това време са сексуални заболявания; *enuresis nocturna*^[8] съответствува на такава полюция, ако само не представлява епилептичен припадък.

Меродавни за новата поява на сексуалната дейност са както вътрешни причини, така и външни поводи. В случаите на невротично заболяване и едните, и другите могат да се отгатнат по формата на симптомите и напълно да се открият с помощта на психоанализата. За вътрешните причини ще говорим по-нататък; случайните външни

поводи придобиват по това време голямо и трайно значение, което се запазва в течение на дълъг период от време. На първо място се намира влиянието на съблазняването, което преждевременно превръща детето в сексуален обект и го запознава при обстоятелства, оставящи дълбоко впечатление, с удовлетворението, което произтича от гениталната зона: впоследствие детето е принудено по онанистичен начин отново да репродуцира това удовлетворение. Това влияние може да идва от възрастни или от други деца: не мога да не призная, че в моята статия от 1896 година *Ätiologie der Hysterie* аз надцених честотата и значението на това влияние, макар тогава още да не знаех, че и останалите здрави индивиди са можели да имат в детската си възраст такива преживявания, и поради това придавах на съблазняването по-голямо значение, отколкото на факторите от наличната сексуална конституция и развитие.^[9] От само себе си се разбира, че не е нужно да е налице съблазняване, за да се пробуди сексуалният живот на детето, че само по себе си такова пробуждане може да стане възможно и по силата на вътрешни причини.

н) ПОЛИМОРФНО-ПЕРВЕРЗНИТЕ НАКЛОННОСТИ

Поучително е, че под влияние на съблазняването детето може да стане полиморфно-извратено, че то може да бъде склонено към всевъзможни извращения. Това показва, че то е предразположено към тях, и тази склонност е заложена в неговата конституция. Съблазняването затова среща толкова малка съпротива, защото душевните прегради против сексуалните извращения — срамът, отвращението и моралът, в зависимост от възрастта на детето, все още не са изградени или се намират в стадий на образуване. Детето се държи така, както и една средно неинтелигентна жена, при която са се запазили същите полиморфно-извратени наклонности. При обичайни условия такава жена може да остане сексуално нормална, а под ръководството на ловък съблазнител — да придобие влечение към всички перверзии и да прибягва до тях в своята сексуална дейност. Същата полиморфна, т.е. инфантилна склонност, се използва от проститутката в нейната професионална дейност. А при наличието на колосален брой проституиращи жени и такива, които, макар и избегнали тази професия, притежават склонност към проституиране, в

края на краищата става невъзможно да не признаем, че в склонността към перверзии има нещо общочовешко и първично.

1) НЯКОИ ЧАСТИЧНИ ВЛЕЧЕНИЯ

Впрочем влиянието на съблазняването не ни помага да разкрием първоначалните условия на половия нагон, а само ни пречи да го разберем, давайки преждевременно на детето сексуален обект, от който детското сексуално влечение все още няма нужда. Но трябва да се съгласим, че въпреки господството на ерогенните зони детският сексуален живот изявява такива компоненти, които от самото начало визират други лица като сексуални обекти. Такъв род компоненти са намиращите се в известна независимост от ерогенните зони влечения към разглеждане и показване на тялото и към жестокост, които едва по-късно влизат в тясна връзка с гениталния живот, но още в детска възраст се наблюдават като самостоятелни стремежи, първоначално отдалечени от ерогенната сексуална дейност. Малкото дете преди всичко е безсрамно и в определена възраст проявява недвусмислено удоволствие от разголването на тялото си, особено на половите части. Противоположността на тази смятана за перверзна склонност — любопитството да се разглеждат половите органи на други лица, вероятно се проявява в по-напреднала възраст, когато възпиращото чувство за срам е достигнало вече известно развитие. Под влияние на съблазняването воайорската перверзия може да придобие голямо значение в сексуалния живот на детето. Все пак от моето изследвания върху детската възраст на здрави и нервнболни трябва да направя заключението, че влечението към воайорство може да се появи у детето като самостоятелна сексуална проява. Малките деца, чието внимание е насочено към собствените гениталии — в по-голямата си част мастурбационно, обикновено достигат по-нататъшни успехи без странична помощ и проявяват голям интерес към гениталиите на своите приятелчета, с които играят. Тъй като възможността за задоволяването на подобно любопитство обикновено се предлага само при удовлетворяване на двете екскрементални потребности, такива деца стават воайори, внимателно наблюдават, когато другите извършват тези две дейности. След изтласкването на тази наклонност любопитството, насочено към гениталиите на другите (от собствения или противоположния пол), се запазва като мъчителна сексуална

наклонност, която става най-силният източник за формиране на симптомите при някои невротични случаи.

В още по-голяма независимост от обикновената, свързана с ерогенните зони сексуална дейност у детето се развива и компонентът жестокост на половия нагон. Жестокостта изобщо е присъща за детския характер, тъй като задръжката, възпираща нагона към обладаване от причиняването на болка на другия, а именно — способността за състрадание, се формира относително по-късно. Както е известно, задълбочен психологичен анализ на този нагон още не е направен. Ние можем да допуснем, че подбудата към жестокост произлиза от влечението към обладаване и се проявява в сексуалния живот в такъв момент, когато гениталиите все още не са получили своето по-късно значение. Жестокостта господства във фазата на сексуалния живот, която по-късно ще опишем като *прегенитална организация*. Децата, които се отличават с особена жестокост по отношение на животните и приятелите си, справедливо могат да бъдат заподозрени в интензивна и преждевременна сексуална дейност на ерогенните зони и при съвпадането с преждевременната зрялост на всички сексуални нагони ерогенната сексуална дейност изглежда като че ли първична. Липсата на задръжки от страна на състраданието крие опасността тази налична в периода на детството връзка между жестоките и ерогенните влечения да се окаже нерушима в един по-късен етап от живота.

От времето на изповедта на Жан-Жак Русо болезненото дразнене на кожата на седалището е известно на възпитателите като ерогенен източник на пасивното влечение към жестокост (мазохизъм). От това те с пълно право извеждат искането телесните наказания, които почти винаги се осъществяват върху тази част на тялото, да не се прилагат спрямо онези деца, при които — благодарение на по-късните изисквания на културното възпитание — либидото може да се изтласка на колатерални пътища.^[10]

[1] По-нататъшните разсъждения и други наблюдения ни карат да припишем свойството ерогенност на всички части на тялото и на вътрешните органи. По този повод срв. по-долу казаното за нарцисизма. ↑

[2] В биологичните разсъждения почти е невъзможно да се избегне телеологическият начин на мислене, въпреки че е добре известно, че в отделни случаи не можем да бъдем застраховани от грешки. ↑

[3] По този повод вж. богатата, но в по-голямата си част лошо ориентирана в своите становища литература за онанизма, например Rohleder, *Die Masturbation*, 1899, по-нататък втората книга от виенската дискусия *Die Onanie*, Wiesbaden, 1912. ↑

[4] Срв. статията *Charakter und Analerotik* в *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, втори том, 1909, по-нататък: *Über Triebumsetzung, insbesondere der Analerotik* в *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre*, Bd. 4, 1918, и т.н. ↑

[5] В един труд, който задълбочи нашето разбиране за значението на аналната еротика („Anal“ und „Sexual“. *Imago*, IV, 1916), Лу Андреас-Саломе казва, че историята на първата забрана, отправена към детето, а именно — забраната да получи удоволствие от аналната дейност и нейните продукти, е решаваща за цялото му развитие. При това малкото същество трябва за пръв път да усети враждебния на неговите влечения обкръжаващ свят, да се научи да отделя своето собствено същество от този чужд за него свят и после да извърши първото „изтласкване“ на възможното за него наслаждение. От този момент „аналното“ остава символ на всичко, което трябва да се изхвърли, да се отстрани от живота. На налагащото се по-късно строго отделяне на аналните процеси от гениталните пречат близките анатомични и функционални аналогии и зависимости между тях. Гениталният апарат остава в съседство с клоаката, „при жената той е дори само взет назаем от нея“. ↑

[6] Необикновените похвати при онанизма в по-късен период подсказват явно за влияние на преодоляната забрана за онаниране. ↑

[7] Изчерпателно аналитично обяснение чака още и фактът, че съзнанието за вина при невротичните винаги, както неотдавна призна това Блойлер, се свързва със спомените за онанистични действия предимно в периода на пубертета. Най-грубият и важен фактор на тази зависимост е навярно фактът, че онанизмът е въплъщение на цялата инфантилна сексуалност и затова е способен да поеме върху себе си цялото чувство за вина, отнасящо се до тази сексуалност. ↑

[8] Нощно напикаване — Бел.прев. ↑

[9] В приложението към своя труд за половото чувство (1903) Хевлок Елис прилага и няколко автобиографични данни на лица, които по-нататък са си останали предимно нормални, касаещи техните първи преживявания в детството и поводите за тези преживявания. Разбираемо е, че тези съобщения притежават този недостатък, че не съдържат доисторическия период на половия живот, покрит от инфантилната амнезия, който може да бъде допълнен само с помощта на психоанализата на превърналия се в нервноболен индивид. Но те все пак са ценни в много отношения и подобни съобщения ме накараха да направя споменатото в текста изменение на предполагаемата от мен етиология на хистерията. ↑

[10] Основание за гореизложените през 1905 година твърдения за инфантилната сексуалност по същество ми дадоха резултатите от психоаналитичното изследване на възрастните. Непосредствените наблюдения над детето тогава не можеха да бъдат напълно използвани и дадоха само определени намеци и ценни потвърждения. От този момент благодарение на анализа на отделни случаи на нервни заболявания в периода на ранното детство стана възможно да бъде изучена инфантилната психосексуалност (*Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen*, Bd. I, 1909, и сл.). Със задоволство мога да кажа, че непосредственото наблюдение напълно потвърди изводите на психоанализата и с това даде добри доказателства, че този метод на изследване заслужава пълно доверие.

„Анализът на фобията на едно петгодишно момче“ освен това ни научи и на още много нови неща, за които не бяхме подготвени от психоанализата, например че сексуалната символика, изобразяването на сексуалното с помощта на несексуални обекти и отношения започва от първите години на периода, в който детето започва да говори. По-нататък насочих вниманието си към един недостатък на въпросното изобразяване, което за по-голяма нагледност представя абстрактното разграничаване на двете фази на *автоеротизма* и *любовта към обекта* и като разграничаване във времето. Но от споменатия анализ (както и от съобщенията на Бел: вж. по-горе) се вижда, че децата във възрастта от 3 до 5 години са способни на много ясен, съпроводен със силни афекти *избор на обекта*. ↑

4. ДЕТСКИТЕ СЕКСУАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

А) ЖАЖДАТА ЗА ЗНАНИЯ

По същото време, когато сексуалният живот на детето достига пълния си разцвет, от 3 до 5-годишна възраст, у него се появяват също така и зачатъците на онази дейност, за която са характерни стремежите към изследване и познание. Жаждата за знание не може да бъде причислена към елементарните компоненти на влечението, а е подчинена изключително на сексуалността. Нейната дейност съответствува на сублимирания начин на овладяване. От друга страна, тя работи въз основа на енергията на сексуалното любопитство. Но нейното отношение към сексуалния живот има особено значение, защото както научихме от психоанализата, жаждата за знания при децата поразително рано и неочаквано интензивно опира до сексуалните проблеми и може би дори се събужда от тях.

В) ЗАГАДКАТА НА СФИНКСА

Не теоретически, а чисто практически интереси подтикват детето към изследователска дейност. Заплахата за влошаване условията на неговото съществуване при появата на друго дете, за която то е узнало или се досеща, и страхът, че поради това събитие може да бъде лишено от грижи и любов, правят детето проникателно и склонно към размисъл. Първият проблем, който го занимава в съответствие с това пробуждане, не е въпросът за половите различия, а загадката откъде идват децата. В малко преиначен вид това е същата загадка, която задал сфинксът от Тива.^[1] Отначало детето възприема факта на съществуването на два пола без съпротива. За момчето предположението, че всички имат полов орган като неговия, е нещо, което се разбира от само себе си, то не е в състояние да свързва липсата на такъв орган с представата си за другите хора. Момчето здраво се придържа към това убеждение, упорито го защитава пред възникналите възражения под влияние на наблюдението и се отказва от него едва след тежка вътрешна борба (вж. *комплекса за кастрацията*).

Заместващите образувания на загубения penis у жените играят голяма роля при образуването на различни перверзии.^[2]

С) КАСТРАЦИОНЕН КОМПЛЕКС И ЗАВИСТ ЗАРАДИ ПЕНИСА

Предположението, че всички хора имат такива (мъжки) гениталии, представлява първата забележителна и важна по своите последствия инфантилна сексуална теория. Момчето почти няма полза от факта, че биологическата наука оправдава неговите предразсъдъци и вижда в женския клитор истински сурогат на penisа. Малкото момиче не изпада във властта на подобни отрицания, когато забелязва, че гениталиите на момчето имат различно устройство. Тя незабавно е готова да ги признае и в нея се пробужда завист по повод на penisа, която израства до желание, което впоследствие има важно значение, — да бъде също момче.

Д) ТЕОРИИ ЗА РАЖДАНЕТО

Много хора могат ясно да си спомнят колко интензивно са се интересували в периода преди пубертета как се раждат децата. Анатомичното решение на въпроса е било тогава различно: децата се появяват от гърдите, или от корема, или пъпът се отваря, за да могат да излязат отвътре. За съответното изследване в ранните детски години човек си спомня много рядко извън контекста на анализа. Това изследване отдавна е подложено на изтласкване, но резултатите от него са били напълно аналогични. Децата се появяват на бял свят, защото се яде нещо определено (като в приказките), и те се раждат през червата, като изпражненията. Тези детски теории напомнят за анатомичните структури, които се срещат в света на животните, особено за клоаката на по-низшите от бозайниците животни.

Е) САДИСТИЧНО РАЗБИРАНЕ НА ПОЛОВОТО СНОШЕНИЕ

Ако децата в тази толкова нежна възраст станат свидетели на полово сношение между възрастните, поводи за което дава убеждението на големите, че малкото дете не е в състояние да разбира още сексуалните връзки, те могат да приемат сексуалния акт само като своего рода малтретиране или насилие, т.е. в садистичен смисъл. Психоанализата дава също така възможност да се разбере, че такава

впечатление в ранното детство помага изключително за склонността към по-късното садистично смесване на сексуалната цел. По-нататък децата се занимават много с проблема, в какво се състои половото сношение или, както те го разбират, какво означава да бъдеш женен или омъжен, и в по-голямата си част търсят решението на загадката в приликата с функциите на уриниране и дефекиране.

Ғ) ТИПИЧНИ НЕУДАЧИ ПРИ ДЕТСКОТО СЕКСУАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ

За детските сексуални теории може изобщо да се каже, че представляват отражение на собствената сексуална конституция на детето и въпреки гротескните си грешки свидетелствуват за по-голямо разбиране на сексуалните процеси, отколкото би могло да се очаква от техните създатели. Децата забелязват също така и промените, които настъпват у майката по време на бременност, и умеят правилно да ги тълкуват. Приказката за щъркела много често се разказва пред слушатели, които се отнасят към нея с дълбоко, макар и нямо недоверие. Но тъй като детското сексуално изследване остава незапознато с два елемента: ролята на оплождащото семе и съществуването на женски полов тракт, — впрочем именно тези пунктове, в които инфантилната организация още е изостанала, — старанието на инфантилните изследвания остава винаги безплодно и завършва с отказ от по-нататъшни търсения, който често се трансформира в перманентно отслабване на жаждата за знания. Сексуалното изследване в този ранен период от детството винаги се извършва в уединение. Това означава, че първата стъпка към самостоятелно ориентиране в света води до голямо отчуждаване на детето от обкръжаващите го хора, които до този момент са се ползували с неговото пълно доверие.

[1] Според древногръцката митология Сфинксът (*сфинга* — ж.р.) е чудовище, родено от Тифон и Ехидна, с лице и гърди на жена, тяло на лъв и криле на птица. Изпратен от Хера в Тива, за да накаже Лай за съвратяването на младия Хризип, сфинксът се разположил на планината близо до Тива (или на градския площад) и задавал на всеки пътник следната загадка: Кое от живите същества сутрин ходи на четири крака, на обед — на два, а вечер — на три? Който не успявал да отговори, бил разкъсан. Много от знатните тиванци, включително и

сина на цар Креонт, загинали по този начин. Разбит от мъка, Креонт обявил, че ще даде царството и ръката на дъщеря си Йокаста на този, който спаси Тива от сфинкса. Гатанката била разгадана от Едип, а сфинксът от отчаяние се хвърлил в пропастта и загинал. — Бел.ред. ↑

[2] С пълно право можем да говорим за кастрационен комплекс при жените. И момчетата, и момичетата създават теорията, че и при жените първоначално е имало пенис, загубен в резултат на кастриране. Появилото се в края на краищата убеждение за отсъствието на пенис при жената създава у мъжкия индивид, често завинаги, пренебрежително отношения към другия пол. ↑

5. ФАЗИ В РАЗВИТИЕТО НА СЕКСУАЛНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ

До този момент като характерен признак на инфантилния сексуален живот ние подчертавахме факта, че по същество той е автоеротичен (намира своя обект върху собственото тяло) и че отделните му частични нагони се стремят към удоволствие в общи линии изолирано и независимо един от друг. Развитието приключва с така наречения нормален сексуален живот на възрастните, при който получаването на удоволствие започва да служи на продължаването на рода, а частичните нагони под примата на една-единствена ерогенна зона образуват здрава организация за постигане на сексуалната цел в друг сексуален обект.

А) ПРЕГЕНИТАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ

Изучаването на задръжките и нарушенията в този процес на развитие с помощта на психоанализата ни позволява да открием зачатъците и предварителните етапи на такава организация на частичните нагони, които образуват особен вид сексуален режим. Тези фази на сексуална организация протичат гладко, за тях можем да съдим единствено по някои бегли признаци. Те влизат в действие само при патологичните отклонения и стават забележими и за повърхностното наблюдение.

Тези организации на сексуалния живот, при които гениталните зони още не са придобили своето преобладаващо значение, ще наречем *прегенитални*. До този момент узнахме за съществуването на две такива организации, които създават впечатление за връщане към ранното животинско състояние.

Първата такава прегенитална сексуална организация е *оралната*, или ако искате — *канибалната*. Тук сексуалната дейност още не е отделена от приемането на храната, противоречията вътре в тези влечения още не са диференцирани. Обектът на едната дейност е едновременно и обект на другата дейност, сексуалната цел се състои в *инкорпорирането* (поглъщането) на обекта, по образа на това, което

по-късно ще играе толкова важна психична роля в качеството си на *идентификация*. Остатък от тази фиктивна, наложена ни от патологията фаза на организация може да се открие в смученето, при което сексуалната дейност, отделена от дейността на храненето, се е отказала от страничния обект заради обекта върху собственото тяло.^[1]

Втората прегенитална фаза е фазата на *анално-садистичната* организация. Тук вече се е развила противоположността, преминаваща през целия сексуален живот, която все още не може да се определи като опозиция на *мъжкото* и *женското*, а всъщност би трябвало да се нарече противоположност на *активното* и *пасивното*. Активността се появява благодарение на нагона за обладаване от страна на мускулатурата на тялото, а ерогенната лигавица на червата се проявява като орган с пасивна сексуална цел. Двата стремежа имат свои собствени обекти, които обаче не съвпадат. Заедно с това другите частични нагони проявяват своята дейност по автоеротичен начин. В тази фаза вече може да се докаже съществуването на сексуална полярност и чужд обект. Собствено сексуалната организация и подчиняването ѝ на функцията на продължаване на рода все още липсват.

В) АМБИВАЛЕНТНОСТ

Тази форма на сексуална организация може вече да се запази през целия живот и винаги да прикове към себе си голяма част от сексуалната дейност. Преобладаването на садизма и ролята на клоаката, изпълнявана от аналната зона, ѝ придават ярко архаичен характер. Друг неин признак е това, че двата противоположни нагона са развити по приблизително еднакъв начин, и това е обозначено с удачния, въведен от Блойлер термин *амбивалентност*.

Предположението за прегениталните организации на сексуалния живот се основава върху анализа на неврозите и едва ли може да бъде разбрано без познаването на този анализ. Можем да очакваме, че продължаването на усилията в областта на анализа ще ни изясни в значително по-голяма степен природата и развитието на нормалната сексуална функция.

За да допълним картината на инфантилния сексуален живот, трябва да добавим и това, че често — или почти винаги — изборът на обекта в детската възраст се прави в такава форма, в каквата го

обрисовахме като характеризиращ периода на пубертета, а именно — всички сексуални стремежи се насочват само към едно лице, при което трябва да бъдат достигнати всички цели. Това е най-голямото възможно в детска възраст приближаване до окончателното формиране на сексуалния живот след настъпването на полова зрялост. Разликата се състои само в това, че обединяването на частните влечения и подчиняването им на примата на гениталиите в детството не са осъществени напълно, т.е. само непълно са налице. Последната фаза в развитието на сексуалната организация се състои следователно в това, че този примат започва да обслужва продължаването на рода.

С) ДВУКРАТНИЯТ ИЗБОР НА ОБЕКТ

Може да се смята за типично, че изборът на обект се извършва двукратно, на два тласъка. Първият избор започва във възрастта между две и пет години и по време на латентния период спира или дори регресира. Той се отличава с инфантилната природа на своите сексуални цели. Вторият започва с настъпването на периода на пубертета и обуславя окончателната форма на сексуалния живот.

Фактът на двукратния избор на обект, който всъщност се свежда до действието на латентния период, придобива обаче огромно значение за нарушаването на това окончателно състояние. Резултатите от инфантилния избор на обект се изразяват в по-късен период от живота: те или се запазват като такива, или се съживяват по време на пубертета. Вследствие развитието на изтласкването, което е налице между тези две фази, се оказва, че те са неизползваеми. Сексуалните им цели са претърпели известно ограничение и сега те са това, което можем да наречем *нежна* ориентация в половия живот. Само психоаналитичното изследване може да докаже, че зад тази нежност, обожание и уважение се крият старите, станали негодни сега инфантилни сексуални влечения на инфантилните частични нагони. Изборът на обект в периода на пубертета трябва да се откаже от инфантилните обекти и отново да започне като *чувствена* ориентация. Несъвпадането на двете ориентации има често като следствие обстоятелството, че не може да се постигне един от идеалите на сексуалния живот — обединяването на всички желания върху един обект.

[1] Вж. работата на Абрахам за остатъците на тази фаза при възрастни невротизи: *Untersuchungen über die früheste prägenitale Entwicklungsstufe der Libido. Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*, IV, 1916. ↑

6. ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФАНТИЛНАТА СЕКСУАЛНОСТ

В усилията си да проследим произхода на сексуалното влечение до този момент предпологахме, че сексуалното възбуждане възниква: а) като възпроизвеждане на удовлетворение, преживяно във връзка с други органични процеси; б) като резултат от съответното периферно дразнене на ерогенни зони; в) като израз на някои напълно неразбираеми за нас по своя произход „нагони“, като например сексуалното любопитство и инстинкта за жестокост. Психоаналитичното изследване, което от по-късен период се връща към детството, и едновременното наблюдаване на детето ни откриват и други постоянни източници на сексуална възбуда. Наблюдението на децата има този недостатък, че се извършва над обекти, които лесно могат да бъдат разбрани неправилно; психоанализата е затруднена от това, че може да стигне до своите обекти и изводи само по дълги обиколни пътища; но при съвместното им действие двата метода гарантират задоволителна достоверност на познанието.

При изследването на ерогенните зони вече установихме, че тези участъци от кожата притежават само особено повишена ерогенна дразнимост, която в известна степен е свойствена за цялата повърхност на кожата. Така че няма да се учудим, когато разберем, че на някои видове обща дразнителност на кожата трябва да се припише много ясно ерогенно действие. Сред тях преди всичко особено подчертаваме температурните дразнения: може би по този начин ние ще успеем по-лесно да разберем терапевтичното действие на топлите вани.

А) МЕХАНИЧНИ ВЪЗБУДИ

По-нататък трябва да прибавим възможността за предизвикване на сексуална възбуда с помощта на ритмични механични сътресения на тялото, при които трябва да различаваме три вида възбуждащи въздействия: върху сетивния апарат на вестибуларните нерви, върху кожата и върху дълбоките структури (мускулите, ставите). Поради възникващите от това усещания за удоволствие трябва да се изтъкне, че в дадения случай много често можем да употребяваме в еднакъв

смисъл понятията „сексуална възбуда“ и „удовлетворение“, което ни задължава да потърсим по-късно някакво обяснение за това. Като доказателство за появата на удоволствие, предизвикано от механичните сътресения на тялото, служи фактът, че децата много обичат игри с пасивни движения, като люлеене, подхвърляне във въздуха, и непрекъснато искат те да се повтарят.^[1] Както е известно, люлеенето се прилага, за да могат неспокойните деца да заспят. Друсането по време на возенето в кола или пътуването във влак оказва такова завладяващо въздействие върху по-възрастните деца, че в крайна сметка всички момчета поне веднъж в живота си са обзети от желанието да станат кочияши или кондуктори. Те обикновено отделят загадъчно голямо внимание на това, което става по време на пътуването с влак, и всичко това се превръща в ядро на чисто сексуална символика във възрастта, когато се засилва дейността на фантазията (малко преди периода на пубертета). Необходимостта да се свърже пътуването с влака със сексуалността произтича очевидно от удоволствието от двигателните усещания. Ако към това се прибави изтласкването, което превръща в своя противоположност толкова много от това, което децата предпочитат, то същите тези хора в юношеска възраст или като възрастни реагират на клатушкането по време на пътуване с гадене, изморяват се много при пътуване с влак или проявяват склонност към пристъпи на страх по време на пътешествие и се защитават от повтарянето на мъчителното преживяване чрез *страх от пътуването* с влак.

Тук спада и неясният още факт, че съвпадането на страха и механичното сътресение предизвиква тежка хистероподобна травматична невроза. Може най-малкото да се допусне, че тези влияния, които при незначителна интензивност стават източници на сексуална възбуда, въздействайки с голяма интензивност, предизвикват дълбоко разстройство на сексуалния механизъм.

в) ДЕЙНОСТТА НА МУСКУЛАТУРАТА

Известно е, че голямата активна мускулна дейност е потребност за детето, от чието задоволяване то черпи необикновено удоволствие. Въпросът, дали това удоволствие има нещо общо със сексуалността, или самата тя включва сексуално удовлетворение и може да стане повод за сексуална възбуда, може да предизвика критични възражения,

които ще бъдат насочени и против изказаните преди това твърдения, че удоволствието от усещанията за пасивно движение има сексуална природа или действува сексуално възбуждащо. Но много хора споделят като несъмнен факт, че са изпитали първите признаци на възбуда в гениталиите по време на бой или боричкане с приятели. В това положение обаче, освен общото мускулно напрежение влияние оказва също така и докосването до значителни участъци от кожата на противника. Склонността към мускулна борба с някакво лице, както и към словесна борба в по-късна възраст („които се обичат, се и дразнят“), спада към добрите признаци на избора на обект, насочен към това лице. В обстоятелството, че мускулната дейност помага за сексуалната възбуда, може да се види един от корените на садистичния нагон. За много индивиди инфантилната връзка между сбиването и сексуалната възбуда се явява предопределящ фактор за избраната насоченост на половия нагон.^[2]

С) АФЕКТНИ ПРОЦЕСИ

По-малко съмнение предизвикват останалите източници на сексуална възбуда при детето. Чрез непосредствени наблюдения и по-късни изследвания лесно се установява, че всички интензивни афектни процеси, дори възбудата при страх, се отразяват и върху сексуалността, което впрочем може да помогне за разбирането на патогенното влияние на такива душевни движения. При ученика страхът пред изпита, напрежението пред трудната задача може да придобие голямо значение, повлиявайки върху изблика на сексуални преживявания и на отношението към училището, тъй като в подобни условия често се появява дразнещо усещане, което го кара да докосва гениталиите си, или подобен на полюция процес с всичките му объркващи последствия. Поведението на децата в училище, което изправя учителя пред достатъчно загадки, заслужава изобщо да бъде поставено във връзка с тяхната зараждаща се сексуалност. Възбуждащото сексуалността действие на редица неприятни сами по себе си афекти — страх, ужас, тревога — се запазва у много хора и в зряла възраст и обяснява факта, че толкова много хора непрекъснато търсят удобен случай, за да изпитат подобни усещания, стига само известни странични обстоятелства (витаенето в нереален свят, четенето, театърът) да приглушат сериозността на неприятните усещания.

Ако можеше да се допусне, че и интензивните болезнени усещания имат същото ерогенно въздействие, особено ако болката отзвучава вследствие на странични обстоятелства или се запазва по-дълго, това би бил един от главните корени на садистично-мазохистичния нагон, чието многообразие и комплексност започваме постепенно да разбираме.

Д) ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА ДЕЙНОСТ

Накрая лесно можем да се убедим, че концентрацията на вниманието върху интелектуалната дейност и умственото напрежение изобщо при много юноши и хора на зряла възраст имат като следствие сексуално възбуждане, което трябва да се смята за единственото сериозно основание на иначе тъй съмнителното обяснение за произхода на нервните разстройства, като дължащи се на „умствена преумора“.

Ако сега, след тези непълни и неизброени докрай примери и признаци, хвърлим поглед върху източниците на детската сексуална възбуда, ще имаме възможност да антиципираме или разберем следните обобщения: явно всичко е насочено към това, да бъде пуснат в ход процесът на сексуална възбуда, чиято същност, разбира се, стана за нас много загадъчна. За това преди всичко се грижат — повече или по-малко непосредствено — възбудите на чувствителната повърхност — кожата и сетивните органи, и по най-непосредствен начин — дразненето на определени места от кожата, които заслужават наименованието ерогенни зони. В тези източници на сексуална възбуда решаващо значение има качеството на дразненето, макар че и факторът интензивност (при болка) не е съвсем индиферентен. Но освен това в организма има и такива приспособления, вследствие на които при много вътрешни процеси като странично явление възниква сексуална възбуда, веднага щом интензивността на тези процеси премине определени количествени граници. Това, което ние нарекохме частични сексуални нагони, или непосредствено произтича от тези вътрешни източници на сексуална възбуда, или се състои от продукцията на тези източници и ерогенни зони. Не е изключено в организма да не става нищо повече или по-малко значително, което да не предоставя свои компоненти за възбуждането на сексуалния нагон.

Според мен засега тези общи положения не могат да бъдат доведени до по-голяма яснота и достоверност, което се дължи на две неща: първо, новаторството на целия метод на разглеждане, и, второ, обстоятелството, че същността на сексуалната възбуда ни е напълно неизвестна. Но аз не бих искал да се откажа от следващите две забележки, които обещава да открият пред нас далечни хоризонти.

ЗАБЕЛЕЖКИ

А) РАЗЛИЧНИ СЕКСУАЛНИ КОНСТИТУЦИИ

Както преди съзряхме възможност да обосновем многообразието на вродените сексуални конституции с различното развитие на ерогенните зони, така и сега можем да се опитаме да направим същото, като прибавим към това и непосредствените източници на полова възбуда. Можем да допуснем, че макар тези източници да стимулират всички индивиди, не всички хора са еднакво силни и преференциалното формиране на отделните източници на сексуална възбуда навярно допринася за по-нататъшна диференциация на различни сексуални конституции.^[3]

В) ПЪТИЩА НА ВЗАИМНО ВЛИЯНИЕ

Нека оставим образния начин на изразяване, към който толкова дълго се придържахме, говорейки за „източника“ на сексуална възбуда, и да направим предположението, че всички свързващи пътища, водещи от други функции към сексуалността, трябва да могат да се преминат и в обратна посока. Ако например общото за двете функции господство върху зоната на устните е причина за това, че при приемането на храна възниква сексуално удовлетворяване, то същият момент може да обясни и нарушенията при приема на храна, ако са нарушени ерогенните функции на общата зона. След като ни е известно, че концентрирането на вниманието може да предизвика сексуална възбуда, то близо до ума е и предположението, че благодарение на въздействие по същия път, но само че в обратна посока, сексуалната възбуда може да повлияе върху възможността да се съсредоточим върху нещо. Значителна част от симптоматиката на неврозите, която аз обяснявам със смущения в сексуалните процеси, се проявява в

нарушения на другите несексуални телесни функции и това непонятно досега въздействие става по-малко загадъчно, ако го представим като обратно паралелно по отношение на влиянието, оказвано върху пораждането на сексуална възбуда.

Но същите пътища обаче, по които сексуалните смущения се прехвърлят върху други телесни функции, би трябвало при добро здраве да изпълняват и друга важна роля. По тях би трябвало да е налице използване на сексуалните движещи сили за несексуални цели, т.е. за сублимация на сексуалността. Трябва да завършим с признанието, че ние притежаваме много малко достоверни познания за тези несъмнено съществуващи и вероятно проходими както в едната, така и другата посока пътища.

[1] Много хора могат да си спомнят, че когато са се люлеели на люлка, са изпитвали като сексуална наслада напора на движещия се въздух върху гениталиите си. ↑

[2] Анализът на случаите на невротични болести — двигателни нарушения и страх от пространството — отстранява съмнението в сексуалната природа на удоволствието от движението. Съвременното културно възпитание, както е известно, използва в голяма степен спорта, за да отвлече младежите от сексуална дейност. По-правилно би било да се каже, че то заменя сексуалното удоволствие с удоволствието от движението и насочва сексуалната дейност обратно към един от нейните автоеротични компоненти. ↑

[3] Като неопровержим факт се налага изводът, че на всеки индивид навярно са присъщи оралната, аналната, уретралната и др. видове еротика и че констатацията на съответстващите на тези еротики душевни комплекси не означава констатация на ненормалност или невроза. Различията, които отделят нормалния човек от ненормалния, може само да се състоят в относителната сила на отделните компоненти на сексуално влечение и в тяхното използване в хода на развитие. ↑

РАЗДЕЛ II
ЖИВОТЪТ НА ДЕТСКАТА ДУША

1.

АНАЛИЗ НА ФОБИЯТА НА ЕДНО ПЕТГОДИШНО МОМЧЕ

Болестта и излекуването на доста младия пациент, за когото ще стане дума по-долу, строго казано, не са наблюдавани от мен. Въпреки че ръководех процеса на лечение и дори лично разговарях с момчето, самото лечение се извършваше от бащата на детето, на когото изказвам своята благодарност за бележките, които той ми предаде за публикуване. Заслугата на бащата се простира и по-далеч: мисля, че друг изобщо не би успял да накара детето да направи такива признания. Едва ли щяхме да се справим без знанията, благодарение на които бащата успя да изтълкува показанията на своя петгодишен син, и всичките технически трудности на психоанализата в такава ранна възраст щяха да си останат непреодолими. Само сливането в едно на родителския и лекарския авторитет, съвпадането на нежните чувства с научния интерес направи възможно използването на метод, който едва ли бе приложим в подобни случаи. Но особеното значение на това наблюдение се заключава в следното: лекарят, който се занимава с психоанализа на възрастен невротик и открива психичните образувания слой след слой, стига накрая до известни предположения за детската сексуалност, в чиито компоненти той вижда движещата сила на всички невротични симптоми в по-късното развитие. Изложих тези предположения в публикуваните от мен през 1905 година „Три очерка по теорията на сексуалността“. И зная, че за човек, който не е запознат с психоанализата, те ще изглеждат неопровержими. Но и психоаналитикът трябва да признае, че желае да получи по-пряк и по-къс път за доказването на тези основни положения. Нима е невъзможно да се проучат в цялата им свежест онези сексуални подбуди и желания на детето, които при възрастния се извличат толкова трудно изпод многобройните им наслоения? Още повече че според нас те са в душевната конституция на всички хора и само при невротика се оказват усилены или изопачени.

С тази цел аз отдавна моля своите приятели и ученици да събират наблюденията си върху половия живот на децата, който обикновено по едни или други причини остава незабелязан или скрит. Сведенията за малкия Ханс заемат основно място сред материалите, които попаднаха у мен благодарение на моята молба. Неговите родители — и двамата мои горещи привърженици — решили да възпитават своето първородно дете с минимални забрани, което несъмнено е прекрасно условие за запазването на добрите нрави. И тъй като детето било весело, добро и живо момченце, опитите да го възпитат без каквито и да било строгости, да му дадат възможност да расте свободно и да се изявява довели до добри резултати. Тук ще възпроизведа записките на бащата за малкия Ханс и, разбира се, ще се въздържам всячески от изопачаване на наивността и искреността, толкова характерни за детската душа, без да се придържам към ненужни условности.

Първите сведения за Ханс се отнасят до времето, когато детето още не било навършило три години. Още тогава различни негови изказвания и въпроси разкривали особено живия му интерес към онази част от собственото му тяло, която на собствения си език той обикновено наричал *Wiwimacher*. И така, веднъж той попитал майка си:

Ханс: „Мамо, ти имаш ли *Wiwimacher*?“

Майката: „Разбира се. Защо питаш?“

Ханс: „Само си помислих.“

На тази възраст той влиза в краварника и вижда как доят крава. „Вижте — казва той, — от *Wiwimacher*-а тече мляко.“

Още първите наблюдения позволяват да се очаква, че много, ако не и по-голяма част от онова, което демонстрира малкият Ханс, ще се окаже типично за сексуалното развитие на детето. Аз изтъкнах вече веднъж, че не е нужно да се изпада в ужас, ако открием у жената представа за смучене на половия член. Тази непристойна подбуда е твърде безобидна по своя произход, тъй като представата за смученето е свързана с майчината гърд, а вимето на кравата в нашия случай е опосредствувашщото звено, тъй като по своята природа това е гърдна жлеза, а по вида и положението си — пенис. Откритието на малкия Ханс потвърждава последната част на моето предположение.

По това време неговият интерес към *Wiwimacher*-а не е изключително теоретичен. Както може да се предположи, у него е налице също и стремеж да пипа своя полов орган. На три години и половина майката го заварила да държи пениса си с ръка. Тя го заплашила; „Ако правиш така, ще извикам д-р А. и той ще ти отреже *Wiwimacher*-а. С какво тогава ще правиш *wiwi*?“

Ханс: „С моето *poro*.“

Тук той отговаря, без да осъзнава вината си, но за сметка на това придобива „кастрационен комплекс“, който толкова често може да бъде открит при анализа на невротици, колкото и да протестира против това. За значението на този елемент в историята на развитието на детето би могло да се кажат много съществени неща. Кастрационният комплекс е оставил ред забележими следи в митологията (и не само в гръцката). Вече говорих за неговата роля в „Тълкуване на сънищата“ и в други свои трудове.

Почти на същата възраст (три години и половина) той възбудено и радостно вика: „Видях *Wiwimacher*-а на лъва.“

По-голямата част от значението, което имат животните в митовете и приказките, вероятно трябва да се припише на откровеността, с която те демонстрират пред любознателния младенец своите полови органи и сексуалните им функции. Сексуалното любопитство на нашия Ханс не познава съмнението, но то го прави изследовател и му дава възможност за правилно познание.

На три години и девет месеца той вижда на гарата как от локомотива изтича вода. „Локомотивът прави *wiwi*. А къде е неговият *Wiwimacher*?“

След минута той дълбокомислено добавя: „Кучетата и конете имат *Wiwimacher*, а масата и столът нямат.“ По такъв начин той установява съществен признак за различаването на одушевеното от неодушевеното.

Любознателността и сексуалното любопитство явно са тясно свързани помежду си. Любопитството на Ханс е насочено предимно към родителите му.

Ханс, на три години и девет месеца: „Татко, ти имаш ли *Wiwimacher*?“

Бащата: „Да, разбира се.“

Ханс: „Но аз никога не съм го виждал, когато се събличаш.“

Друг път той напрегнато наблюдава майка си, която се съблича преди лягане. Тя го пита: „Какво гледаш така?“

Ханс: „Гледам само дали имаш *Wiwimacher*.“

Майката: „Разбира се. Не знаеш ли това?“

Ханс: „Не, мислех си, че след като си голяма, то и твоят *Wiwimacher* е като на коня.“

Да отбележим това очакване на малкия Ханс. По-късно то ще добие своето значение.

Едно голямо събитие в живота на Ханс — раждането на малката му сестра Анна — се случва, когато Ханс е точно на три години и половина (април 1903 — октомври 1906 година). Неговото поведение непосредствено е отбелязано от бащата: „В 5 часа сутринта, когато започват болките, леглото на Ханс е пренесено в съседната стая. Тук той в 7 часа се събужда, чува женски стонове и пита: «Защо кашля мама?» и след кратка пауза добавя: «Днес сигурно ще дойде щъркелът.»

Разбира се, в последните дни често му казваха, че щъркелът ще донесе момиченце или момченце и той съвсем правилно асоциира необикновените стонове с идването на щъркела.

По-късно го отвеждат в кухнята. В антрето той вижда чантата на лекаря и пита: «Какво е това?» Отговарят му: «Чанта.» Тогава той убедено заявява: «Днес ще дойде щъркелът.» След раждането акушерката влиза в кухнята и поръчва чай. Ханс обръща внимание на това и казва: «Аха, когато мама кашля, ѝ дават чай.» После го викат в стаята, той не гледа към майка си, а към съдовете с окървавена вода и с известно смущение казва: «А от моя *Wiwimacher* никога не тече кръв.»

Всичко в неговите забележки показва, че той прави връзка между необичайните неща в обкръжаващата го обстановка и идването на щъркела. На всичко гледа с усилено внимание и с гримаса на недоверие. *Без съмнение у него здраво се вкоренява първото недоверие по отношение на щъркела.*

Ханс се отнася доста ревниво към новодошлата и когато я хвалят, казват, че е красива и т.н., той веднага произнася презрителната забележка: «Затова пък няма зъби».^[1] Работата е там, че когато за първи път я видя, той беше поразен, че момиченцето не говори, и обясняваше това с факта, че няма зъби. От само себе си се разбира, че през първите дни на него му обръщаха по-малко внимание и той се

разболя от ангина. В трескаво състояние той казваше: «Не искам никаква сестричка!»

Приблизително след половин година неговата ревност премина и той станал нежен, но уверен в своето превъзходство като брат.^[2]

Малко по-късно (след седмица) Ханс гледа как къпят сестричката му и отбелязва: «А нейният *Wiwimacher* е още малък — и като че ли за да я утеши, добавя: — Е, когато тя порасне, ще стане по-голям.»^[3]

На същата възраст (три години и девет месеца) Ханс за първи път разказва своя сън: «Днес, когато спях, мислех, че се намирам в Гмунден с Марика.»

Марика е тринадесетгодишната дъщеря на хазаина, която често играела с него.

Когато в негово присъствие бащата разказва за този сън на майката, Ханс го поправя: «Не с Марика, а *съвсем сам* с Марика.»

Тук трябва да отбележим следното: «През лятото на 1906 година Ханс беше в Гмунден, където по цели дни си играеше с децата на хазаина. Когато отпътувахме от Гмунден, си помислихме, че сбогуването и завръщането в града ще се окажат тежки за Ханс. За наше учудване не се случи нищо подобно. Той явно беше доволен от промяната и няколко седмици говори много малко за Гмунден. Едва след това у него започнаха да се появяват твърде живи спомени за времето, прекарано в Гмунден. Четири седмици той преработваше тези спомени във фантазии. В своите фантазии той играеше с децата Олга, Берта и Фриц, разговаряше с тях, като че ли те са в стаята, и беше способен да се развлича по този начин с часове. Сега, когато се роди сестра му, той явно е погълнат от проблема за раждането на децата. Нарича Берта и Олга „свои деца“ и един път заявява: „И моите деца Берта и Олга ги донесе щъркелът.“ Сегашният му сън след 6-месечно отсъствие от Гмунден явно трябва да бъде разбран като израз на желанието да замине за Гмунден.»

Така пише бащата. Веднага ще отбележа, че със своето последно заявление за „неговите деца“, които щъркелът му донесъл, Ханс се противопоставя на скритото в него съмнение.

За щастие тук бащата е отбелязал нещо, което после се оказва необикновено важно.

„Рисувам жираф на Ханс, който в последно време често ходеше в Шьонебрун. Той ми казва: «Нарисувай и *Wiwimacher*.» Аз: «Нарисувай го сам.» Тогава той рисува по средата на корема малка пръчица, която веднага удължава, като казва: «*Wiwimacher*-ът е по-дълъг.»“

Минавам с Ханс покрай един кон, който уринира. Той отбелязва: „*Wiwimacher*-ът на коня е отдолу, както и при мен.“

Той гледа как къпят неговата тримесечна сестра и със съжаление казва: „Нейният *Wiwimacher* е съвсем малък.“

Ние вече знаем, че благодарение на тази формула той успява да поддържа правилността на своето откритие.

Всеки изследовател понякога рискува да направи грешка. Като утешение може да му послужи обстоятелството, че в основата ѝ лежи смесването на понятията, което се наблюдава в разговорния език. Това оправдание важи и за Ханс. Той вижда в своята книжка с картинки маймунка, показва завитата ѝ нагоре опашка и казва: „Виж, татко, *Wiwimacher*.“^[4]

Заради своя интерес към *Wiwimacher*-а той си измисля доста своеобразна игра. В антрето има килер и клозет. От известно време Ханс влиза в този килер и казва: „Отивам в моя клозет.“ Веднъж надничам там, за да видя какво прави вътре. Оказва се, че той вади пениса си и казва: „Аз правя *wiwi*“ — това означава, че той играе на клозет. Характерът на играта проличава не само от това, че той не уринира наистина, но и че вместо да отиде в клозета, предпочита килера, който нарича „своя клозет“.

Ще бъдем несправедливи към Ханс, ако проследим само автоеротичните черти на неговия сексуален живот. Неговият баща може да ни съобщи своите подробни наблюдения над неговите любовни отношения с другите деца, в които, както и при възрастните, може да се установи „избор на обект“. И тук имаме работа с твърде забележителна подвижност и полигамни наклонности.

„През зимата взимам Ханс (на три години и девет месеца) на пързалката и го запознавам там с двете дъщерички на моя колега, които са на около десет години. Ханс сядат до тях. Те, съзнавайки своята възраст, гледат презрително момченцето. А той ги гледа с обожание и въпреки че това не им прави никакво впечатление, вече ги нарича «негови момичета». «Къде са моите момичета? Кога ще дойдат моите момичета?» А у дома в продължение на няколко седмици ми

досажда с въпроса: «Кога ще отида пак на пързалката при моите момичета?»

Петгодишният братовчед гостува на Ханс (който вече е на четири години). Ханс много пъти го прегръща и веднъж по време на тази нежна прегръдка казва: «Колко те обичам.»

Това е първата, но не и последна черта на хомосексуалност, с която ще се срещнем при Ханс. Нашият малък Ханс започва да прилича на образец за извратеност.

«Преместваме се в нов апартамент (Ханс е на четири години). Една врата води от кухнята към малко балконче, от което се вижда отсрещният апартамент. Тук Ханс открива момиченце на 7–8 години. Сега той, за да я гледа, сядна на стъпалото, което води към балкона, и стои там с часове. Особено към 4 часа, когато момиченцето се връща от училище, него не могат да го задържат в стаята или да го махнат от наблюдателния му пост. Веднъж, когато по обичайното време момичето не се появява, Ханс започва да се вълнува и да ми досажда с въпроси: „Кога ще дойде момичето? Къде е момичето?“ и т.н., а после, когато тя се появява, Ханс е щастлив и не сваля очи от нейното жилище. Силата, с която се проявява тази „любов от разстояние“, се обяснява с това, че Ханс няма приятели и приятелки. Явно за нормалното развитие на детето е нужно непрекъснато общуване с други деца.»

Такова общуване Ханс (четири години и половина) имаше, когато заминахме да прекараме лятото в Гмунден. В къщата ни играят децата на хазаина: Франц (12 години), Фриц (8 години), Олга (7 години) и Берта (5 години) и освен това децата на съседите: Ана (10 години) и още две момичета по на 9 и 7 години, чиито имена не зная. Неговият любимец е Фриц, когато той често прегръща и уверява в своята любов. Веднъж на въпроса ми кое от всички момичета му харесва най-много, той отговаря: «Фриц.» В същото време по отношение на момичетата той е много агресивен, държи се като мъж, завоевател, прегръща ги и ги целува, което много харесва на Берта. Вечер, когато Берта излиза от стаята, Ханс я прегръща и с най-нежен глас ѝ съобщава: «Берта, колко си мила!» Но това не му пречи да целува и другите момичета и да ги убеждава в силата на своята любов. Харесва му и Марика — четиринадесетгодишната дъщеря на хазаина, която играе с него. Вечер, когато го слагат да спи, той казва: «Нека

Марика да спи с мен.» Когато му обясняват, че това е невъзможно, той казва: «Нека тогава да спи с мама и татко.» Когато отново му възразяват, започва следният диалог:

Ханс: «Тогава аз ще отида долу да спя с Марика.»

Мама: «Ти наистина ли искаш да си отидеш от мама и татко и да спиш долу?»

Ханс: «Но нали утре за закуска ще се кача отново горе?»

Мама: «Ако наистина искаш да се махнеш отгук, вземи си ризката и панталонките и го направи!»

Ханс си взема нещата и отива да спи при Марика, но, разбира се, го изпращат обратно.

(Зад желанието «нека Марика да спи при нас» се крие друго: нека Марика, в обществото на която той изпитва такова удоволствие, влезе в нашия дом. Но несъмнено е и друго. Тъй като майката и бащата на Ханс, макар и не много често, го взимат в леглото си и по време на това у него се събуждат еротични усещания, то и желанието да спи с Марика вероятно има своя еротичен смисъл. За Ханс, както и за всички деца, лежането в леглото с бащата или с майката е източник на еротична възбуда.)

Въпреки хомосексуалната си склонност, при разпитите на майката нашият Ханс се държи като истински мъж.

И в приведения по-долу случай Ханс казва на майка си: «Слушай, ужасно бих искал да спя с това момиче.» Този случай е доста забавен, тъй като Ханс се държи като възрастен влюбен. В ресторанта, където обядваме, идва едно хубавичко осемгодишно момиченце, в което Ханс, разбира се, веднага се влюбва. През цялото време той се върти на стола си, за да може да я зърне. След като се нахранва, той застава до нея, за да пококетничи, но жестоко се изчервява, като вижда, че го наблюдават. Когато погледът му среща погледа на момиченцето, той срамежливо обръща глава на другата страна. Разбира се, поведението му развеселява всички посетители на ресторанта. Всеки ден, когато го водят в ресторанта, той пита: «Как мислиш, момиченцето там ли ще бъде днес?» Когато тя накрая идва, той се изчервява като възрастен в идентична ситуация. Веднъж идва при мен сияещ и ми шепне: «Слушай, вече зная къде живее момичето. Видях я къде се качи по стълбите.» Докато у дома е агресивен по отношение на момичетата, тук той се държи като платонически

въздишащ поклонник. Може би това е свързано с факта, че момичетата в къщата са селски деца, а това е културна дама. По-горе беше споменато, че той изказваше желание да спи с това момиченце.

Тъй като не искам Ханс да остава в състоянието на душевно напрежение заради любовта си към момиченцето, аз го запознавам с него и го каня да ни посети следобед, когато Ханс се наспи. Ханс е толкова възбуден от очакваната среща, че за първи път не може да заспи след обяда и неспокойно се върти в леглото. Майка му го пита: «Защо не спиш? Може би си мислиш за срещата с момиченцето?» На което щастливият Ханс отвърща: «Да.» Освен това, когато се прибрал вкъщи, разказал на всички: «Днес при мен ще дойде момичето» и през цялото време досаждал на Марика с въпроси: «Чуй ме, как мислиш, ще бъде ли мила с мен, ще ме целуне ли, когато аз я целуна» и т.н.

Следобед валеше дъжд и посещението се отложи, а Ханс намери утеха при Берта и Олга.“

По-нататъшните наблюдения за този период от пребиваването на село ни карат да мислим, че в момчето се появява и нещо ново.

„Ханс (на четири година и половина). Днес сутринта майка му, както всеки път, къпе Ханс и след къпането го изтрива и пудри тялото му. Когато много внимателно пудри пениса, за да не го докосне, Ханс казва: «Защо не пипаш с пръсти?»

Майката: «Защото това е свинщина.»

Ханс: «Какво означава свинщина? Защо?»

Майката: «Защото е неприлично.»

Ханс (смее се): «Но е приятно.»“^[5]

Почти по същото време съновидението на Ханс рязко се отличава по своето съдържание от смелостта, която той проявява по отношение на майката. Това е първият изопачен до неузнаваемост сън на момчето. Само благодарение на проникателността на бащата неговото тълкуване става възможно.

„Ханс е на четири години и три месеца. Сънят. Днес сутринта Ханс се събужда и разказва: «Слушай, днес през нощта си мислех: Някой казва: кой иска да дойде при мен? Тогава друг отговаря: аз. Тогава той трябва да го накара да направи wiwi.»

От по-нататъшните въпроси става ясно, че в това съновидение отсъствуват зрителни впечатления и то принадлежи към слуховия тип (*type auditif*). Няколко дни преди това Ханс е играл с децата на хазаина,

своите приятелки Берта (5 години) и Олга (7 години), разни игри, между които и «направи това»^[6]. (А: «Чий предмет държа в ръката си?» В: «Моя.» Тогава на В му казват какво трябва да направи). Сънят на Ханс е подражание на тази игра, само че Ханс иска онзи, комуто принадлежи предметът, да направи не обичайните целувки или да получи плесници, а да уринира, или по-точно казано, някой трябва да накара него (Ханс) да направи *wiwi*.

Карам го да ми разкаже още веднъж съня си. Той го разказва със същите думи, но вместо «тогава някой казва» произнася: «тогава тя казва». Това «тя» сигурно е Берта или Олга, с които той е играл. Следователно, преведен, сънят означава следното: аз играя с момичетата и питам кой иска да дойде при мен? Тя (Берта или Олга) отговаря: «Аз.» Тогава тя трябва да ме накара да направя *wiwi* (т.е. да помогне при осъществяването на това, което за Ханс явно е приятно).

Ясно е, че времето, когато на Ханс му разкопчават панталонките и изваждат пениса, е свързано с приятно усещане. По време на разходките бащата прави това и то става повод Ханс да фиксира своята хомосексуална склонност към бащата.

Два дни преди това, както вече съобщих, той попитал майка си защо не докосва пениса му с ръце. Вчера, когато го заведох встрани, за да уринира, той за първи път ме помоли да го заведа в задната част на къщата, за да не го види някой, и каза: «Миналата година, когато правех *wiwi*, Берта и Олга ме гледаха.» Това според мен трябва да означава, че миналата година това любопитство на момичетата му е било приятно, а сега — не. Екхибиционистичното удоволствие (от разголването на половите органи) сега е подложено на изтласкване. Изтласкването на желанието Берта или Олга да го гледат как прави *wiwi* (или да го карат да прави *wiwi*) обяснява появата на това желание в съня, на което той придава красивата форма на игра. От този момент на няколко пъти забелязах, че той иска да прави *wiwi* незабелязан от другите.“

Тук ще отбележа, че и този сън се подчинява на законите, за които говоря в своята книга „Тълкуване на сънищата“. Разговорите, които се водят в съня, произхождат от собствените или някъде подслушани разговори в непосредствено предхождащите съня дни.

Малко след преместването във Виена бащата фиксира още едно наблюдение: „Ханс, на четири години и половина, още веднъж гледа

как къпят малката му сестричка и започва да се смее. Питат го защо се смее.

Ханс: «Смее се на *Wiwimacher*-а на Ана.» — «Защо?» — «Защото е толкова красив.»

Това, разбира се, е лъжа. *Wiwimacher*-ът му се сторил смешен. Но, между другото, в такава форма той за пръв път признава разликата между мъжкия и женския полов орган, вместо да я отрича.“

А) ИСТОРИЯ НА ЗАБОЛЯВАНЕТО И АНАЛИЗ

„Уважаеми господин професор!

Отново ви изпращам частица от Ханс, но този път, за съжаление, материал от историята на заболяването. Както ще видите от написаното, през последните дни у Ханс се разви нервно разстройство, което много ни безпокои, защото не можем да намерим средства да го отстраним. Моля да ми разрешите да ви посетя утре, а сега ви изпращам записките, с които разполагам.

Сексуалната възбуда, предизвикана от нежността на майката, навярно е причината за нервното разстройство, но не съм в състояние да посоча предизвикалия го повод. *Страхът, че на улицата ще го ухапе кон*, може би е свързан с това, че някъде той е бил уплашен от голям пенис. Както знаете, той вече по-рано беше забелязал големия пенис на коня и стигна до заключението, че понеже майка му е голяма, трябва да има *Wiwimacher* като на коня.

Не зная откъде да започна, за да извлека полезното от тези предположения. Може би някъде е видял екхибиционист? Или всичко това е свързано само с майката?

Доста ни е неприятно, че той вече започва да ни поставя пред неразрешими загадки.

Ако не се смята страхът да излезе на улицата и лошото настроение вечерно време, Ханс си е все същото весело и будно дете.“

Засега ще оставим настрана и напълно обяснимата тревога на бащата, и неговите първи опити за обяснение и ще се опитаме да анализираме първо материала. Задачата ни съвсем не е веднага „да разберем“ болестта. Това може да ни се удаде едва по-късно, когато съберем достатъчно впечатления за нея. Засега ще оставим настрана и нашето особено мнение и с еднакво внимание ще се отнесем към всички данни от наблюденията.

Първите сведения, които се отнасят към първите дни на януари 1908 година, гласят следното:

„Ханс (на четири години и девет месеца) влиза сутринта с плач при майка си и на въпроса защо плаче, отговаря: «Когато спях, си мислех, че си си отишла и че аз нямам мама, която да ме гали.»“

И така — страшно съновидение. Нещо подобно вече забелязах през лятото в Гмунден. Вечер в леглото през по-голямата част от времето той беше нежно настроен и веднъж се изрази приблизително по следния начин: „А ако нямам мама, ако ти си отидеш“ или нещо подобно, не мога да си спомня. Когато изпаднаше в такова елегично настроение, майка му го взимаше в леглото си.

Някъде около 5 януари Ханс дойде при майка си в леглото и ѝ разказа следното: „Знаеш ли, че леля М. каза: «А той има хубаво птиченце.»^[7]“

(Леля М. беше отседнала преди четири седмици у нас. Веднъж по време на къпането на момчето тя наистина каза тихо гореспоменатите думи на жена ми. Ханс ги чул и се опитал да ги използва.)

На 7 януари той отива както обикновено с бавачката в градската градина. На улицата започва да плаче и настоява да го отведат у дома, защото иска мама да го погали. Вкъщи на въпроса защо е искал да се върне и е плакал, той не дава никакъв отговор. До вечерта той, както обикновено, е весел, вечерта явно започва да се тревожи, плаче и по никакъв начин не може да се откъсне от майката, иска отново да го „галият“. После се развеселява и през нощта спи спокойно.

На 8 януари жена ми иска сама да излезе на разходка с него, за да разбере какво става с него, и то именно в Шьонебрун, където той ходи с удоволствие. Ханс отново започва да плаче, не иска да се отдели от майка си, страхува се. Накрая все пак тръгва, но на улицата го обзема страх. След връщането от Шьонебрун Ханс заявява на майка си след

дълго упорство: „*Страхувах се, че ще ме ухапе кон.*“ (Наистина в Шьонебрун той се вълнувал, когато виждал кон.) Вечерта отново се повтаря пристъпът от предишната вечер, по време на който той търсеше ласките на майка си. Успокояват го. През сълзи той казва: „Зная, че утре отново трябва да изляза на разходка“ и по-късно: „*Конят ще влезе в стаята.*“

Същия ден майка му го пита: „Може би ти пипаш с ръка своя *Wiwimacher*?“. На това той отговаря следното: „Да, всяка вечер, когато съм в леглото“. На следващия ден, 9-и януари, преди следобедния сън го предупреждават да не пипа с ръка своя *Wiwimacher*. Когато се събужда, на съответния въпрос той отговаря, че все пак е държал там ръката си за малко.

Всичко това може да бъде начало на страх или на фобия. Виждаме, че имаме достатъчно основание да ги отделим една от друга. В общи линии ни се струва, че имаме достатъчно материал за ориентация и няма друг по-благоприятен за разбиране момент от този за съжаление обикновено пропускан или премълчаван начален стадий. Разстройството започва с тревожно-нежните мисли и продължава със страшния сън. Съдържанието му визира възможността да загуби майка си и да не бъде гален от нея. И така, нежността към майката би трябвало да бъде ненормално повишена. Това е основният феномен на болезненото състояние. Да си спомним и двата опита за прелъстяване, които Ханс е предприемал по отношение на майката. Първият от тях е станал през лятото, вторият — непосредствено преди появата на страха от улицата и е представлявал просто „реклама“ на неговия полов орган. Тази повишена нежност към майката се превръща в страх, или както ние казваме, тя се подлага на изтласкване. Още не знаем откъде идва подтикът за изтласкването. Може би роля тук играе интензивността на възбуждането, което не е по силите на едно дете, може би взимат участие и други сили, които още не познаваме.

Всичко това ще научим по-късно. Този страх, съответстващ на изместеното еротично влечение, както и всеки детски страх, няма обект. Това е все още страх (*Angst*), а не боязън (*Furcht*). Детето не може да знае от какво се страхува и когато по време на разходката с бавачката Ханс не иска да каже от какво се страхува, то е защото той още не знае това. Той казва това, което знае: на улицата му липсва мама, която той би могъл да погали и от която не иска да се отдели.

Тук с цялата си искреност той извява първия смисъл на своето отвращение от улицата.

Освен това неговото тревожно състояние преди лягане, проникнатите с отчетлива нежност следващи една след друга две поредни вечери доказват, че в началото на заболяването при него все още не е имало фобия от улицата, разходките или дори конете, в противен случай неговото състояние вечерта би било необяснимо: кой преди лягане си мисли за улица или за разходка? Напротив, твърде лесно е да си представим, че вечерно време го обзема страх, защото преди да си легне в леглото, с особена сила го обхваща либидото, чийто обект е майката и чиято цел е да спи при майката. От опит той вече знае, че при подобни настроения в Гмунден майка му го взимала в леглото си, и иска да постигне същото и във Виена. При това не бива да забравяме, че в Гмунден той е бил известно време сам с майка си, защото баща му не е можел да бъде с тях през цялата ваканция, а освен това там нежността на Ханс е била разпределена между много приятели и приятелки, които тук липсват, и либидото може неразделно да се насочва към майката.

И така, страхът съответствува на изтласквания копнеж (*Sehnsucht*). Но той далеч не е еквивалентен на този копнеж и изтласкването оказва своето влияние върху някои неща. Желанието може изцяло да се излее в удовлетворение, когато до него допускат желанния обект. При страха това лечение вече е безполезно. Страхът остава дори и тогава, когато желанието би могло да бъде удовлетворено. Страхът вече не може да се превърне обратно в либидо, задържано по някакъв начин в състояние на изтласкване. Откриваме това по време на първата разходка с майката. Ханс сега е с майка си и въпреки това е завладян от страх, иначе казано — от неудовлетворен стремеж към нея. Разбира се, страхът е по-слаб, той все пак се разхожда, докато по време на разходката с бавачката я кара да се върнат. Освен това улицата не е напълно подходящо място за милувки и за всичко онова, което иска малкият влюбен. Но страхът вече е издържал изпитанието и сега той трябва да си намери обект. По време на тази разходка той за първи път изказва опасението, че ще го ухапе кон. Откъде се е взел материалът за тази фобия? Вероятно от онези още неизвестни комплекси, които са довели до изтласкване и са задържали в изтласкано състояние либидото към майката. Някои опорни точки за разбирането на този

факт ни даде вече бащата, а именно — че Ханс с интерес е наблюдавал конете заради големия им *Wiwimacher*, че според него и майката би трябвало да има такъв *Wiwimacher* като конете и т.н. Въз основа на това бихме могли да сметнем, че конят е само заместник на майката. Но защо вечерно време Ханс изказва опасение, че конят ще дойде в стаята? Ще кажете, че това е глупава тревога на малкото дете. Но както неврозата, така и сънят не ни съобщават нищо глупаво. Ние винаги ругаем тогава, когато не разбираме нещо, като по този начин се опитваме да облекчим решаването на задачата.

Трябва да се въздържим от това изкушение и в друго отношение. Ханс си признава, че преди заспиване се е занимавал с пениса си за свое удоволствие. Е, ще каже практичният лекар, сега всичко е ясно. Детето мастурбира и това довежда до страх. Така да е! Това, че детето чрез мастурбация предизвиква усещане за удоволствие, изобщо не ни обяснява страха, напротив, прави го още по-загадъчен. Състоянието на страх не се предизвиква нито от мастурбацията, нито от удовлетворението. При това ние трябва да имаме предвид, че нашият Ханс, който сега е на четири години и девет месеца, си доставя това вечерно удоволствие вече от около година, и по-късно ще установим, че точно сега той се бори с този навик, което по-скоро се връзва с изтласкването и образуването на страха.

Трябва да се опитаме да разберем и добрата и, разбира се, твърде грижовна майка. Бащата я обвинява, и не съвсем без основание, че със своята прекомерна нежност и твърде честата си готовност да вземе детето при себе си в леглото тя е предизвикала появата на неврозата. Бихме могли също така да я упрекнем, че е ускорила настъпването на изтласкването със своя енергичен отказ на неговите претенции („това е свинство“).

Но нейното положение е доста трудно и тя само изпълнява повелята на съдбата.

Разбирам се с бащата да каже на момчето, че историята с конете е глупост и нищо повече. Всъщност той е болен, защото е твърде нежен с майка си и иска тя да го взима в леглото си. Сега се страхува от конете, защото е заинтригуван от техния *Wiwimacher*. Той сам отбелязва, че не бива толкова силно да се интересува дори и от своя собствен *Wiwimacher*, и това е напълно вярно. По-нататък предложих на бащата да се заеме със сексуалната просвета на Ханс. Тъй като от

неговите записки знаем, че либидото на Ханс е свързано с желанието му да види *Wiwimacher*-а на майката, то трябваше да го отвлечем от тази цел, като му съобщим, че майка му и всички други жени, както той е забелязал вече при Ана, изобщо нямат *Wiwimacher*. Последното обяснение трябваше да бъде дадено при удобен случай, след някой въпрос от страна на Ханс.

Следващите известия от страна на нашия малък Ханс обхващат периода от 1 до 17 март. Едномесечната пауза скоро получава своето обяснение.

„След разяснението^[8] следва по-спокоен период, когато Ханс може без особени трудности да се разхожда ежедневно в градската градина. Неговият страх от конете все повече се превръща в натрапчиво желание да гледа коне. Той казва: «Трябва да гледам конете, защото тогава се страхувам от тях.»“

След прекараното възпаление, което за две седмици го сваля на легло, фобията му отново се засилила толкова, че по никакъв начин не можем да го накараме да излезе на улицата. В краен случай той се съгласява да излезе на балкона. Ежеседмично той пътува с мен до Лайнци^[9] в неделя, защото в този ден на улицата има малко коли, а той трябва да премине пеша късото разстояние до гарата. В Лайнци веднъж отказва да излезе от градината на улицата да се разхожда, защото пред градината стои файтон. След още една седмица, през която той трябваше да стои на топло, защото му оперирахме сливиците, фобията отново се засилва. Той вече излиза на балкона, но не ходи на разходка. Когато се приближава до вратата, той бързо се връща вкъщи.

В неделя, на 1 март, по пътя към гарата между нас двамата се подема следният разговор. Аз отново се мъча да му обясня, че конете не хапят. Той: „Но белите коне хапят. В Гмунден има един бял кон, който хапе. Когато му покажат пръст пред муцуната, той хапе.“ (Учудва ме това, че той казва пръст, а не ръка.) После той разказва следната история, която предавам по-свързано.

Когато Лици трябвало да си тръгне, пред къщата стоял файтон с впрегнат бял кон, който трябвало да откара багажа на гарата. (Той ми казва, че Лици е момиченцето, което живеело в съседната къща.) Баща ѝ стоял близо до коня, който си обърнал главата, за да го докосне, а бащата казал на Лици: „*Не си показвай пръста на белия кон, че ще те ухапе.*“

На това аз казвам: „Чакай малко, струва ми се, че това, за което си мислиш, изобщо не е кон, а *Wiwimacher*-ът, който не бива да се пипа с ръка.“

Той: „Че нали *Wiwimacher*-ът не хапе?“

Аз: „Всичко е възможно!“ Той доста оживено се мъчи да ме убеди, че там наистина е имало бял кон.^[10]

На 2 март, когато той отново проявява признаци на страх, аз му казвам: „Знаеш ли какво? Глупостта (така той нарича своята фобия) ще се махне, ако ти по-често излизаш на разходка. Сега тя е толкова силна, защото заради заболяването не си излизал навън.“

Той: „О, не, тя е силна, защото всяка нощ започнах да пипам с ръка своя *Wiwimacher*.“

Лекар и пациент, баща и син стигат до съгласие, като приписват на отказването от онанизма главната роля за патогенезата на сегашното му състояние. Но има указания и за значението на други моменти.

„На 3 март при нас постъпва на работа нова слугиня, която предизвиква у Ханс особена симпатия. Тъй като при почистване на стаите тя го слага на гърба си, той ѝ вика «моя кон» и винаги я държи за полата, като прави движения, като че ли я язди. На 1 март той ѝ казва: «Когато направите това и това, трябва да се съблечете напълно, дори и ризата.» (Той си мисли — за наказание, но зад тези думи лесно се долавя и желанието.)

Тя: «Е, какво от това: хората ще си помислят, че нямам пари за рокля.»

Той: «Но това е срамно, нали всички ще видят твоя *Wiwimacher*.»

Старото любопитство е насочено към нов обект и както това става в периодите на изтласкване, то се прикрива с морализираща тенденция!

На сутринта на 13 март аз казвам на Ханс: «Знаеш ли, когато престанеш да пипаш своя *Wiwimacher*, твоята глупост ще започне да минава.»

Ханс: «Но нали аз повече не пипам моя *Wiwimacher*.»

Аз: «Но ти би искал да го правиш винаги.»

Ханс: «Да, така е, но „да искаш“ не значи да правиш, а „да правиш“ — това не е „да искаш“ (!!).»

Аз: «За да не искаш, тази нощ ще те пъхнем в чувал.»

След това ние излизаме. Той все още изпитва страх, но надявайки се да облекчи вътрешните си мъчения, говори доста по-смело: «Е, утре, когато получа чувала, глупостта вече няма да я има.» Наистина, той се плаши от конете значително по-малко и доста спокойно пропуска покрай себе си каретите.

На следващата неделя, 15 март, Ханс обещава да дойде с мен в Лайнц. Отначало той капризничи, но накрая все пак тръгва с мен. На улицата, където има малко коли, той се чувства доста по-добре и казва: «Доста умно е постъпил Бог, като е създал конете.» По пътя му обяснявам, че сестра му няма такъв *Wiwimacher* като неговия. Момичетата и жените изобщо нямат *Wiwimacher*. Мама няма, Ана също няма и т.н.

Ханс: «Ти имаш ли *Wiwimacher*?»

Аз: «Разбира се, а ти какво си мислеше?»

Ханс (след кратка пауза): «А как момичетата правят *wiwi*, след като нямат *Wiwimacher*?»

Аз: «Те нямат такъв *Wiwimacher* като твоя. Нима не си виждал това, когато Ана я къпят?»

През целия ден е весел, вози се на шейна и т.н. Чак надвечер става тъжен и явно отново се страхува от конете.

Вечерта нервният пристъп и нуждата от ласки са изразени по-слабо от предишните дни. На следващия ден майка му го води със себе си в града и на улицата той изпитва силен страх. На другия ден остава вкъщи и е много весел. На следващата сутрин към 6 часа влиза при нас и върху лицето му е изписан страх. На въпроса какво му е, той ни разказва: «Аз едва-едва докоснах с пръст моя *Wiwimacher*. После видях мама съвсем гола по риза и тя ми показа нейния *Wiwimacher*. Показах на Грета^[11], моята Грета, какво прави мама и ѝ показах моя *Wiwimacher*. Тогава бързо си махнах ръката от *Wiwimacher*-а.» На моята забележка, че е възможно само едно от двете: или по риза, или съвсем гола, Ханс казва: «Тя беше по риза, но ризата беше толкова къса, че аз видях нейния *Wiwimacher*.»“

Всичко това не е сън, но еквивалентна на съня онанистична фантазия. Онова, което той принуждава майка си да прави, служи явно за негово собствено оправдание: „След като мама си показва *Wiwimacher*-а, аз също мога.“

От тази фантазия можем да отбележим следното: първо, че на времето забележката на майката е оказала силно влияние върху него и, второ, че обяснението, че жените нямат *Wiwimacher*, още не е прието от него. Той съжالياва, че това наистина е така, и в своята фантазия здраво се придържа към гледната си точка. Може би Ханс има собствени основания да не се доверява на баща си.

* * *

Седмичен отчет на бащата: „Уважаеми господин професор! По-долу следва продължението на историята на нашия Ханс, най-интересният откъс. Може би в понеделник ще си позволя да ви посетя в приемните ви часове и ако успея, ще доведа и Ханс, разбира се, ако той тръгне с мен. Днес го попитах: «Искаш ли в понеделник да дойдеш с мен при професора, който ще премахне твоята глупост?»

Той: «Не.»

Аз: «Но той има много сладко момиченце» (след което той охотно и с удоволствие дава съгласието си).

Неделя, 22 март. За да разнообразя неделната ни програма, аз предлагам на Ханс да отидем първо до Шьонебрун и оттам по обяд — в Лайнц. По този начин той трябва да извърви пеша не само пътя от апартамента до гарата, но също и до гара Хитцинг в Шьонебрун, а оттам — до спирката на трамвая в Хитцинг. Той прави всичко това, но като види кон, бързо обръща глава, очевидно от страх. Постъпва така по съвета на майка си.

В Шьонебрун той проявява страх пред животните. Така например, по никакъв начин не иска да влезе в помещението, където се намира *жирафът*, не иска да отиде при слона, който обикновено много го забавлява. Страхува се от всички големи животни, а при малките се чувствува добре. При птиците този път се страхува от пеликана, което преди не беше така. Сигурно заради големината му.

По този повод му казвам: «Знаеш ли защо се страхуваш от големите животни? Големите животни имат голям *Wiwimacher*, а ти всъщност се страхуваш от големия *Wiwimacher*.»

Ханс: «Но аз никога не съм виждал *Wiwimacher*-а на големи животни». ^[12]

Аз: «При коня си го виждал, а конят е голямо животно.»

Ханс: «Да, на коня — често. Един път в Гмунден, когато пред къщата беше спряла карета, друг път — пред митницата.»

Аз: «Когато си бил малък, ти сигурно си отишъл в конюшната в Гмунден...»

Ханс (прекъсва ме): «Да, всеки ден в Гмунден, когато конете се връщаха у дома, аз отивах в конюшната.»

Аз: «... и сигурно си започнал да се страхуваш, когато си видял големия *Wiwimacher* на коня. Но няма защо да се боиш от това. Големите животни имат голям *Wiwimacher*, а малките — малък.»

Ханс: «Всички хора имат *Wiwimacher*, и *Wiwimacher*-ът ще порасне заедно с мен, когато стана по-голям: нали той вече порасна малко.»

С това разговорът ни приключва. През следващите дни страхът като че ли отново се засилва. Той не се решава да излезе навън, където обикновено го водят след обяд.“

Последното утешително изказване на Ханс хвърля достатъчно светлина върху положението на нещата и ни дава възможност да внесем известни корекции в твърденията на бащата. Вярно е, че Ханс се страхува от големи животни, защото е длъжен да мисли за техния голям *Wiwimacher*, но всъщност не може още да се каже какво изпитва пред най-големия *Wiwimacher*. Представата за него преди безусловно е била съпроводена с чувството за удоволствие и той всячески се стараел да види по някакъв начин този *Wiwimacher*. От този момент това удоволствие е било развалено от превръщането му в неудоволствие, което по непонятен още за нас начин е обзело цялото му сексуално изследване и, което за нас е по-ясно, след известен опит и размишления го е довело до мъчителни изводи. От неговото самоутешение: *Wiwimacher*-ът ще порасне заедно с мен — може да се направи заключението, че при своите наблюдения той винаги е правел сравнения и е останал твърде неудовлетворен от големината на собствения си *Wiwimacher*. За този дефект му напомнят големите животни, които по тази причина са му неприятни. Но тъй като целият ход на мислите вероятно не може да бъде ясно осъзнат, тягостното усещане се превръща в страх. По такъв начин страхът му е построен както върху предишното удоволствие, така и върху сегашното неудоволствие. След като състоянието на страх вече се установява,

страхът поглъща всички останали усещания. Когато процесът на изтласкване прогресира, когато представите, свързани с афекта и вече осъзнати, все повече се изтласкват в несъзнаваното, всички афекти могат да се превърнат в страх.

Любопитната забележка на Ханс „нали той вече порасна малко“ ни дава възможност да разгадаем много неща във връзка с неговото самоутешение, които не могат да се изкажат с думи и които той не съобщава при истинския анализ.

Този пропуск бива запълнен с мои предположения, съставени въз основа на опита с анализа на възрастни. Но се надявам, че моите допълнения няма да изглеждат насилствено и произволно включени. „Нали той вече порасна малко.“ За това Ханс мисли напук и за собствено утешение. Но това ни напомня и за старата заплаха на майката: че ще отреже неговия *Wiwimacher*, ако продължава да се занимава с него. Когато е бил на три години и половина, тази заплаха не му е направила впечатление. Той невъзмутимо отговорил, че в такъв случай ще прави *wiwi* със своето *popo*. Можем да смятаме за напълно типично това, че заплахата за кастрация е оказала своето влияние *след голям интервал от време*. Сега — след година и девет месеца — той се опасява да не се лиши от толкова скъпа частица от неговото собствено Аз. Подобни проявяващи се едва впоследствие влияния на заповеди и заплахи, направени в детските години, могат да бъдат наблюдавани и в други случаи на заболяване, когато този интервал обхваща десетилетие и повече. Зная дори такива случаи, когато „*закъснялото послушание*“ на изтласкването оказва съществено влияние върху детерминирането на болезнените симптоми.

Обяснението, което неотдавна Ханс получава по повод отсъствието на *Wiwimacher* при жените, е можело само да разклати доверието му в себе си и да пробуди кастрационния комплекс. Той протестира срещу него и това съобщение няма лечебен ефект: след като наистина има живи същества, които нямат никакъв *Wiwimacher*, тогава вече няма нищо невероятно в това, че и на него могат да му отнемат неговия *Wiwimacher*, като по такъв начин го направят жена.^[13]

„През нощта срещу 28-и Ханс неочаквано за нас става в тъмното и идва в леглото ни. Неговата стая е разделена от нашата с кабинет. Питаме го защо е дошъл, дали се е страхувал от нещо. Той казва: «Не,

ще ви кажа утре», а после заспива в леглото ни и едва след това го отнасяме в неговото креватче.

На следващата сутрин аз започвам да го разпитвам, за да разбера защо е дошъл през нощта при нас. След известна съпротива се повежда следният диалог, който веднага стенографирам:

Той: *«През нощта в стаята имаше един голям и един малък смачкан жираф, и големият започна да вика, защото аз му взех смачкания. После той престана да вика и аз седнах върху смачкания жираф.»*

Аз, учудено: «Какво? Смачкан жираф? Нима това е истина?»

Той: «Да.» Бързо носи хартия, смачква я бързо и ми казва: «Ето така беше смачкан.»

Аз: «И ти седна върху смачкания жираф? Как?» Отново ми показва и сяда на земята.

Аз: «Защо дойде в нашата стая?»

Той: «Не зная.»

Аз: «Страх ли те беше?»

Той: «Не, като че ли не.»

Аз: «Сънувал си жирафи?»

Той: «Не, не съм сънувал. Това си го мислех, всичко това си го мислех, бях се събудил преди това.»

Аз: «Какво трябва да означава това: смачкан жираф? Ти сам знаеш, че жирафът не може да се смачка като парче хартия.»

Той: «Зная това. Така си мислех. Той дори не съществува истински.^[14] Смачканият жираф лежеше на пода, а аз го взех при себе си, взех го с ръце.»

Аз: «Какво, нима такъв голям жираф може да бъде взет с ръце?»

Той: «Взех с ръце смачкания.»

Аз: «А къде беше през това време големият?»

Той: «Големият стоеше по-далеч, настрани.»

Аз: «А ти какво направи със смачкания?»

Той: «Аз мъничко го подържах в ръце, докато големият престана да вика, а после седнах върху него.»

Аз: «А големият защо викаше?»

Той: «Защото му взех малкия.» Забелязва, че записвам всичко и пита: «Защо записваш всичко?»

Аз: «Защото ще изпратя това на един професор, който ще премахне твоята глупост.»

Той: «Аха, но ти записа и това, че мама си е свалила ризата, и това ли ще дадеш на професора?»

Аз: «Да, и можеш да ми повярваш, че той няма да разбере как така може да се смачка един жираф.»

Той: «А ти му кажи, че аз самият не зная, и тогава той няма да пита, а когато попита какво е това смачкан жираф, нека ни пише и ние ще му отговорим или ще му напишем още сега, че аз самият не зная.»

Аз: «Защо дойде при нас през нощта?»

Той: «Не зная.»

Аз: «Кажи ми бързо, за какво мислиш сега?»

Той (с хумор): «За малинов сок.»

Аз: «Още за какво?»

Той: «За истинска пушка за убиване.»^[15]

Аз: «Това не ти се е присънило?»

Той: «Вероятно не, не, зная го определено.»

Той продължава да разказва: «Мама толкова дълго ме моли, че аз ѝ казах защо съм дошъл през нощта. А не исках да го казвам, защото ме беше срам от нея.»

Аз: «Защо?»

Той: «Не зная.»

Всъщност жена ми го разпитва цяла сутрин, докато той не ѝ разказа историята с жирафите.

Същия ден се намира и решението на историята с жирафите.

Големият жираф съм аз (голям пенис — дълга шия), смачканият жираф — жена ми (нейните полови органи), и всичко това е резултат от моите обяснения.

Жираф: вж. екскурзията до Шьонебрун.

Освен това изображенията на жираф и на слон са закачени над леглото му.

Всичко това е репродукция на сцената, която се повтаря почти всяка сутрин. Ханс идва при нас и жена ми не може да се сдържи да не го вземе за няколко минути при себе си в леглото. Тогава аз обикновено започвам да я убеждавам да не прави това («големият жираф викаше, защото му отнех смачкания»), а тя ядосано ми отговаря, че това е безсмислено, че една минута няма да има никакви

последствия и т.н. След това Ханс остава при нея за малко («тогава големият жираф престана да вика и аз седнах върху смачкания»).

Решаването на тази семейна сцена, прехвърлена към живота на жирафите, се свежда до следното: през нощта при него се появява силен копнеж към майката, към нейните ласки, нейния полов орган и затова той идва в спалнята. Всичко това е продължение на страха му от конете.“

Мога да добавя само следното към остроумното тълкуване на бащата: „да седна на нещо“ при Ханс вероятно съответствува на представата за обладаване. Всичко това е натрапчива фантазия, която заедно с чувството на удовлетворение е свързана с преодоляването на съпротивата на бащата: „Викай си колкото искаш, а мама все пак ще ме вземе в леглото си, и мама ми принадлежи.“ По такъв начин зад фантазията е скрито всичко, което предполага и бащата: страх, че майката не го обича, защото неговият *Wiwimacher* е несравнимо по-малък от този на бащата.

На следващата сутрин бащата намира потвърждение на своето тълкуване.

„В неделя, 28 март, аз отивам с Ханс в Лайнци. На вратата за довиждане казвам шеговито на жена си: «Довиждане, голям жираф.» Ханс пита: «Защо жираф?» Аз: «Големият жираф е мама.» Ханс: «Не е вярно, нима Ана е смачканият жираф?»

Във вагона му обяснявам фантазията с жирафите. Той отначало казва: «Да, вярно е», а после, когато му заявих, че големият жираф съм аз, тъй като дългият врат му напомня за *Wiwimacher*-а, той казва: «Мама също има шия като на жираф, видях това, когато миеше бялата си шия.»^[16]

В понеделник, 3 март, сутринта Ханс идва при мен и казва: «Слушай, днес си помислих две неща. Първо. Аз бях с теб в Шьонебрун при овцете и там минахме под въжетата, после казахме за това на пазача на входа, а той ни пипна.» Второто го беше забравил.

По повод на това мога да отбележа следното: когато в неделя бяхме в зоологическата градина, искахме да се приближим до овцете, но се оказа, че мястото е заградено с въже, така че не можахме да отидем там. Ханс много се учуди, че мястото е заградено само с въже, под което може лесно да се мине. Казах му, че възпитаните хора не минават под въжетото. Ханс отбеляза, че е много лесно да се направи. Но

аз му казах, че тогава ще дойде пазачът, който ще изгони този човек. На входа стоеше гвардеец, за когото съм казвал на Ханс, че арестува лошите деца.

Същия ден, когато се връщаме от вас, Ханс си призна още няколко желаниа да направи нещо забранено. «Слушай, днес сутринта отново си мислех нещо.» — «Какво?» — «Пътувах с теб във вагона, счупихме стъклото и полицаят ни арестува.»“

Правилно продължение на фантазията с жирафите. Той чувства, че не бива да се стреми към обладаване на майката, натъква се на границата, зад която следва кръвосмешението. Но приема това като забранено само за него. При всички забранени пакости, които той възпроизвежда в своята фантазия, винаги присъства и бащата, който заедно с него бива арестуван. Както той си мисли, бащата също прави с майката нещо загадъчно и забранено, както той си представя, нещо насилствено — като разбиване на прозорец или проникване в заградено пространство.

Този ден в приемния ми час бях посетен от бащата и сина. Вече отпреди познавах този забавен малчуган, толкова мил в своята самоувереност, когото винаги ми беше приятно да виждам. Не зная дали си спомняше за мен, но той се държа безупречно като напълно разумен член на човешкото общество. Консултацията беше кратка. Бащата започна с това, че страхът на Ханс от конете, въпреки всички обяснения, не е намалял. Бяхме принудени да признаем, че връзката между конете, от които той изпитваше страх, и откритите нежни влечения към майката, беше твърде слаба. Детайлите, които сега научих (Ханс най-много се смущава от това, което конете имат над очите си и от черното нещо в устата им), изобщо не можеха да бъдат обяснени с данните, които имахме. Но когато ги гледах и двамата и слушах разказа за страха, хрумна ми идеята за следващата част на тълкуването, която, както успях да разбера, е убягнала на бащата. Шеговито попитах Ханс дали неговите коне не носят очила. Той отрече това. Носи ли баща му очила? Отново отрича, въпреки очевидността. Не нарича ли той „черно по устата“ мустаците? После му обяснявам, че изпитва страх от бащата, защото толкова много обича майка си. Може би си мисли, че именно затова баща му му се сърди. Но това не е вярно. Баща му много го обича и той може смело да му каже всичко. Много отдавна, когато Ханс още го е нямало на бял свят, аз вече съм

знаел, че ще се появи малкият Ханс, който толкова много ще обича майка си и затова ще изпитва страх от баща си. И дори съм разказвал това на баща му. Тук бащата ме прекъсва. „Защо си мислиш, че ти се сърдя? Нима съм те ругал или бил?“ — „Да, ти си ме бил“ — заявява Ханс. — „Това не е вярно. Кога?“ — „Днес преди обяд.“ И бащата си спомня, че Ханс неочаквано го мушна в корема, след което той инстинктивно го плеснал по ръката. За отбелязване е, че бащата не свързва този детайл с неврозата и едва сега съзира в постъпката израз на враждебно отношение на момчето, а също може би и проява на стремеж да получи наказание за това.^[17]

По обратния път Ханс пита: „Нима професорът разговаря с бога, та може да разбере всичко предварително?“ Бих могъл много да се гордея с това признание, изказано от детските уста, ако сам не го бях предизвикал със своето шеговито самохвалство. След тази консултация аз почти ежедневно получавах сведения за промените в състоянието на своя малък пациент. Разбира се, не можеше да се очаква, че след моето съобщение той веднага щеше се освободи от страховете, но се оказа, че сега на него му бе дадена възможност да открие своята несъзнавана продукция и да различи своята фобия. От това време той извървя път, който предварително бих могъл да изложа на баща му.

„На 2 април констатираме *първото съществено подобрение*. До този момент не можехме по никакъв начин да го накараме да излезе от къщи за по-дълго време и той с признаци на ужас тичаше към къщи, когато се появяваше кон, а сега остава пред вратата по цял час, дори когато покрай къщата минава кон, а това се случва доста често. От време на време той тича в къщата, когато в далечината вижда кон, но веднага, като че ли размислил, се връща обратно. От страха обаче е останала вече само малка частица и не може да не признаем наличието на подобрения от момента на обяснението.

Вечерта той ми казва: «След като вече излизаме от вратата, да отидем и в парка.»

На 3 април рано сутринта той идва в леглото ми, а в последно време не беше го правил и като че ли се гордееше с това. Питам го: «Защо дойде днес?»

Ханс: «Когато престана да се страхувам, повече няма да идвам.»

Аз: «Значи ти идваш при мен, защото се страхуваш?»

Ханс: «Когато не съм при теб, се страхувам, когато не съм при теб в леглото, се страхувам. Когато престана да се страхувам, няма да идвам повече.»

Аз: «Значи ти ме обичаш, и се страхуваш, когато сутрин се намиращ в леглото си. Затова идваш при мен?»

Ханс: «Да. А защо ми каза, че обичам *мама* и ме обзема страх, защото обичам *теб*?»“

Сега момчето достига необикновена яснота в своите изрази. Той дава да се разбере, че любовта към бащата се бори с враждебността към него заради съперничеството с майката, и то отправя упрек към бащата за това, че до този момент не е насочил вниманието му към тази игра на силите, която се е превръщала в страх. Бащата все още не го разбира напълно, защото едва след този разговор той се убеждава във враждебността на момчето, за която настоявах още по време на нашата консултация. Това, което по-долу ще приведа в непроменен вид, собствено казано, е по-важно като обяснение за бащата, отколкото за малкия пациент.

„За съжаление аз не разбрах веднага това възражение в цялото му значение. Тъй като Ханс обича майка си, той, очевидно, иска мен да ме няма и тогава той би заел мястото на бащата. Това потиснато враждебно желание се превръща в страх за бащата и той идва рано сутрин при мен, за да види дали не съм си отишъл. За съжаление в този момент аз не разбирах това и му казвах:

«Когато си сам, те е страх, че ме няма, и идваш тук.»

Ханс: «Когато те няма, аз се страхувам, че няма да се върнеш вкъщи.»

Аз: «Нима съм те заплашвал някога с това, че няма да се върна?»

Ханс: «Ти не, но мама — да. Тя ми каза, че няма повече да идва при мен.» (Сигурно той се е държал зле и тя го е заплашила, че ще си отиде.)

Аз: «Тя ти го е казала, защото си се държал лошо.»

Ханс: «Да.»

Аз: «Значи се страхуваш, че ще си отида, защото си се държал лошо, и затова идваш при мен?»

По време на закуска ставам от масата и Ханс ми казва: «Татко, не бягай отгук!» Аз обръщам внимание, че той казва «бягай» вместо

«отивай», и му отвърщам: «Аха, ти се страхуваш, че конят ще избяга оттук?» Той се смее.“

Знаем, че тази част от страха на Ханс има двойствен характер: страх от бащата и страх за бащата. Първото произлиза от проявената враждебност по отношение на бащата, а второто — от конфликта между нежността, която тук е реактивно увеличена, и враждебността.

Бащата продължава: „Това без съмнение е началото на важна част от анализа. Това, че той само в краен случай се решава да излезе от входа, но не се отдалечава от вратата, че при първия пристъп на страх се връща от половината път, е мотивирано от страха да не стане така, че да не завари родителите си вкъщи, защото те са си отишли. Той не се отдалечава от дома от любов към майката и се страхува, че аз ще си отида вследствие на враждебните му желания (по отношение на мен) да заеме мястото на бащата.

През лятото на няколко пъти ходих от Гмунден до Виена по работа. Тогава бащата беше той. Напомням, че страхът от конете е свързан с преживяването в Гмунден, когато конят е трябвало да откара багажа на Лици на гарата. Изтласканото желание аз да замина на гарата и той да остане с майка си (конят да замине) се превръща в страх пред заминаването на конете. И наистина, нищо не предизвиква повече страх от заминаването на колите от двора на митницата, която се намира срещу дома ни.

Тази нова част (враждебните мисли против бащата) се открива едва след като той научава, че не му се сърдя за това, че толкова много обича мама.

След обяд аз отново излизам с него навън, той се разхожда пред къщата и остава там дори когато минават коли. Само при преминаването на някои от тях той изпитва страх и тича в двора. Дори ми обяснява: «Не всички бели коне хапят.» Това означава: след анализа в някои бели коне той познава баща си, и те вече не хапят, но има и други коне, които хапят.

Планът на улицата пред нас е следният: отсреща се намира складът на митницата с голяма рампа, до която през целия ден спират коли, за да товарят сандъци и т.н. Този двор е отделен от улицата с решетка. Точно срещу нашата квартира се намира вратата на този двор. Вече няколко дни забелязвам, че Ханс изпитва особено силен страх, когато колите влизат и излизат през вратата на митницата, и при това

трябва да завият. Попитах го защо толкова много се страхува от това, а той ми отговори: «Страхувам се, че конете ще паднат по време на завоя» (А). Също така силно се вълнува, когато колите, които са спрели до рампата за разтоварване, неочаквано започват да се движат, за да потеглят (В). По-нататък (С) той се бои от големите товарни коне повече, отколкото от дребните селски коне и повече, отколкото от елегантните (като например тези в каретите). Той също така изпитва силен страх, когато колата минава покрай него много бързо (D), отколкото когато конете се движат бавно. Всички тези различия се откриха ясно едва през последните дни.“

Позволих си да забележа, че благодарение на анализа по-смел стана не само пациентът, но и неговата фобия, която се решава да се изяви с по-голяма яснота.

„5 април. Ханс отново идва в спалнята ни и ние го връщаме обратно в неговото легло. Казвам му: «Докато идваш рано сутрин при нас, страхът от конете няма да се махне.» Но той упорствувва и отговаря: «Аз все пак ще идвам, когато се страхувам.» И така, той не иска да му забранят посещенията при майка му.

След закуска трябва да слезем долу. Ханс много се радва на това и се кани, вместо да остане както обикновено до вратата, да пресече улицата, за да отиде на двора, където често е наблюдавал да играят много момчета. Казвам му, че ще ми достави голямо удоволствие, ако пресече улицата, и използвайки случая, го питам защо се страхува, когато натоварените коли потеглят бързо от рампата (В).

Ханс: «Аз се страхувам, когато стоя до каруцата, а каруцата бързо тръгва, и аз стоя на нея, искам оттам да премина на дъските (рампата), но потеглям заедно с каруцата.»

Аз: «А когато каруцата не се движи, тогава не се ли страхуваш? Защо?»

Ханс: «Когато каруцата не се движи, аз бързо се качвам на нея и преминавам на дъските.»

(По такъв начин Ханс се кани да премине от колата на рампата и се страхува, че колата изведнъж ще тръгне, когато той е още на нея.)

Аз: «Може би се страхуваш, че когато заминеш с колата, няма повече да се върнеш у дома?»

Ханс: «О, не, аз винаги мога да се върна при мама с кола. Аз дори мога да дам на кочияша номера на къщата.»

Аз: «Тогава от какво се страхуваш?»

Ханс: «Не зная, но професорът ще разбере това.»

Аз: «Значи смяташ, че той ще узнае? Защо искаш да минеш от колата върху дъските?»

Ханс: «Защото още не съм ходил никога там горе, и знаеш ли защо? Защото искам да товаря и да разтоварвам денкове и да се катеря по тях. Много ми се иска да се катеря по денковете. А знаеш ли от кого се научих? Видях, че момчетата правят така, и аз също искам да го правя.»

Неговото желание не се осъществи, защото когато Ханс се реши да излезе от вратата, няколкото крачки по улицата предизвикаха у него твърде голяма съпротива, тъй като из двора през цялото време минаваха коли.“

Професорът знае само че тази предполагаема игра на Ханс и натоварените коли би трябвало да имат символично значение, което замества отношението към друго желание, все още неизказано. Но това желание би могло да бъде конструирано и сега, колкото и смело да ни се струва това.

„След обяд ние отново излизаме и на връщане аз питам Ханс: «Всъщност от какви коне се страхуваш?»

Ханс: «От всички.»

Аз: «Това не е вярно.»

Ханс: «Най-много се страхувам от коне, които имат нещо на устата.»

Аз: «За какво говориш? За желязото, което носят в устата си ли?»

Ханс: «Не, те имат нещо черно на устата» (покрива устата си с ръка).

Аз: «Може би мустаци?»

Ханс (смее се): «О, не!»

Аз: «Всички коне ли го имат?»

Ханс: «Не, само някои.»

Аз: «Какво имат те на устата?»

Ханс: «Нещо черно» (мисля, че всъщност това е ремъкът, който слагат напреко на главата на товарните коне). «Страхувам се също така най-много от мебелните фургони.»

Аз: «Защо?»

Ханс: «Мисля си, че когато товарните коне теглят тежък фургон, те могат да паднат.»

Аз: «Значи не се страхуваш от малките коли.»

Ханс: «Не, от малки и пощенски коли не се страхувам. Също така най-много се страхувам, когато минава омнибусът.»

Аз: «Защо? Защото е голям ли?»

Ханс: «Не, защото веднъж конят на такъв омнибус падна.»

Аз: «Кога?»

Ханс: «Веднъж, когато отивах с мама, въпреки моята глупост — когато купих жилетка.»

(Майка му после потвърждава казаното.)

Аз: «Какво си помисли, когато конят падна?»

Ханс: «Че сега винаги ще бъде така — всички коне на омнибусите ще падат.»

Аз: «На всеки омнибус ли?»

Ханс: «Да, и на мебелните фургони. На мебелните не толкова често.»

Аз: «Тогаваша твоята глупост имаше ли я?»

Ханс: «Не, тя се появи по-късно. Когато конят в мебелния фургон падна, аз толкова много се уплаших! После, когато тръгнах, се сдобих с глупостта си.»

Аз: «Но нали глупостта се състоеше в това, че ти си мислеше, че ще те ухапе кон. А сега се оказва, че си се страхувал конят да не падне?»

Ханс: «Ще падне и ще ме ухапе.»^[18]

Аз: «Защо толкова се уплаши?»

Ханс: «Защото конят правеше с краката така (ляга на земята и започва да се търкаля). Уплаших се, защото вдигаше шум с краката си.»

Аз: «Къде ходихте тогава с мама?»

Ханс: «Отначало на пързалката, после в кафенето, после купихме жилетката, после в сладкарницата, а вечерта се върнахме у дома през парка.»

(Жена ми потвърждава всичко това, а също и факта, че страхът се е появил непосредствено след това.)

Аз: «Конят умря ли, след като падна?»

Ханс: «Да.»

Аз: «Откъде знаеш?»

Ханс: «Защото аз го видях (смее се). Не, той изобщо не умря.»

Аз: «Може би ти си си мислел, че е умрял?»

Ханс: «Не, вероятно не, казах го само на шега.» (Изразът на лицето му е сериозен.)

Тъй като вече е уморен, аз го оставям на спокойствие. Той успява също да ми разкаже, че отначало се е страхувал от коне, впрегнати в омнибуси, а после от всякакви коне и едва съвсем отскоро — от коне, впрегнати в мебелни фургони.

По обратния път от Лайнц му задавам още няколко въпроса:

Аз: «Какъв цвят беше конят в омнибуса, който падна? Бял, червен, кафяв или черен?»

Ханс: «Черен, и двата коня бяха черни.»

Аз: «Голям ли беше или малък?»

Ханс: «Голям.»

Аз: «Дебел или слаб?»

Ханс: «Дебел, много голям и дебел.»

Аз: «Когато конят падна, ти за татко ли си мислеше?»

Ханс: «Може би. Да, възможно е.»

В много пунктове бащата може би извършва своите изследвания без успех, но във всеки случай никак не е вредно по-отблизо да се запознаем с подобна фобия, на която с готовност бихме дали название по постоянно възникващите ѝ нови обекти. По такъв начин ние научаваме до каква степен тази фобия е универсална. Тя е насочена към коне и карети, към това, че конете падат и хапят, към коне с особени признаци, към коли, които са много натоварени. Както успяваме да разберем, всички тези особености произтичат от това, че страхът първоначално се е отнасял не към конете и вторично е бил пренесен (транспониран) върху тях и се е фиксирал на онези места от комплекса за конете, които са се оказали подходящи за известно пренасяне. Трябва особено високо да оценим един съществен факт, добит от изследването на бащата. Ние научихме действителния повод, предизвикал проявата на фобията. Това е моментът, когато момчето е видяло как паднал големият товарен кон, и във всеки случай едно от тълкуванията на това впечатление, подчертано от бащата, ни насочва към това, че тогава Ханс е изпитвал желание неговият баща също да падне и да умре. Сериозният израз по време на разказа като че ли

съответствува на тази несъзнавана идея. Дали зад това не се крие друга мисъл? И какво означава шумът, предизвикван от краката?

„От известно време Ханс си играе в стаята на конче, тича, пада, тропа с крака, цвили. Един път си завързва торба, като торба със зоб. Няколко пъти се приближава до мен и ме хапе.“

По такъв начин той приема последните тълкувания порешително, отколкото може да направи това с думи. Но при това ролите се разменят, тъй като играта служи на фантазията, основана на желанието. Следователно той е конят, той хапе бащата, а в останалото се идентифицира с бащата.

„През последните два дни забелязвам, че Ханс ми се противопоставя по най-решителен начин, макар и не дръзко, а по-скоро шеговито. Дали не е затова, че той повече не се страхува от мен — от коня?

6 април. Следобед аз и Ханс стоим пред къщата. При появата на кон аз всеки път го питам дали не вижда «черно на устата». Всеки път отговаря отрицателно. Питам го как точно изглежда това черно. Казва, че това е черно желязо. По този начин моето предположение, че това е дебелият ремък, с който са впрегнати товарните коне, не се потвърждава. Питам го дали това черно не прилича на мустаци. Той отговаря, че само по цвят. И така, аз и до този момент не зная какво всъщност е това.

Страхът намалява. Този път той се решава да отиде до съседната къща, но бързо се връща, когато чува приближаването на коне. Ако колата минава и спира до къщата, той уплашено тича вкъщи, защото конят тропа с крака. Питам го от какво се страхува, може би го е страх от това, че конят прави така с крак (при това удрям с крак). Той казва: «Не вдигай такъв шум с крака!» Сравнете думите му по повод падането на коня от омнибуса.

Особено силно се плаши, когато минава мебелният фургон. Тогава нахълтва тичешком в стаята. Равнодушно го питам: «Нима мебелният фургон не изглежда точно както и омнибусът?»

Той не отговаря нищо. Повтарям въпроса си. Тогава той казва: «Да, разбираме, в противен случай не бих се страхувал от мебелния фургон.»

7 април. Днес отново го питам как изглежда «черното около устата» на коня.

Ханс казва: «Като намордник.»

Удивително е, че през последните три дни край нас нито веднъж не мина кон, който да има подобен «намордник». Самият аз не съм виждал такъв кон по време на разходките, въпреки твърденията на Ханс, че такива коне има. Подозирам, че дебелият ремък около устата наистина е приличал на мустаци и че след моето тълкуване и този страх е изчезнал.

Състоянието на Ханс се подобрява все повече. Радиусът на кръга, в чийто център е входът на нашата къща, става все по-голям. Той се решава дори на това, което преди беше невъзможно — да притича до отсрещния тротоар. Всичкият страх, който остана, е свързан с омнибуса и неговият смисъл все още ми е неясен.

9 април. Днес сутринта Ханс влиза, когато се мия гол до кръста.

Ханс: «Татко, ти си красив, нали. Такъв беличък.»

Аз: «Да, като бял кон, нали?»

Ханс: «Само мустаците ти са черни. Или може би това е черен намордник?»

Разказвам му, че снощи съм бил при професора, и му казвам: «Той иска да разбере още нещо», на което Ханс отговаря: «Това е много любопитно.»

Казвам му, че зная при какви обстоятелства той вдига шум с крака. Той ме прекъсва: «Когато се сърдя или когато трябва да направя *Lumpf*, а ми се играе.» (Когато се ядоса, той обикновено тропаше с крака. Да прави *Lumpf* означава да ходи по голяма нужда. Когато Ханс беше мъничък, то веднъж, ставайки от цукалото, каза: «Виж — *Lumpf*.» Той искаше да каже *Strumpf* (чорап), имайки предвид приликата по форма и цвят. Тази дума остана и до днес. Преди, когато трябваше да го поставим на цукалото, а той не искаше да прекъсне играта, обикновено тропаше с крака, започваше да трепери и понякога лягаше на земята.)

«Ти потропваш с крака и когато ти е нужно да направиш *wiwi*, а се сдържаш, защото предпочиташ да играеш.»

Той: «Чакай малко, трябва да направя *wiwi*» — и като че ли за да потвърди това, той излиза.“

По време на посещението си при мен бащата ме попита за какво би могло да напомня на Ханс потреперването на краката на коня. Казах му, че на момчето това би могло да напомня за неговите собствени движения, когато съдържа желанието си за уриниране, Ханс

потвърждава думите ми с това, че по време на разговора у него се появява такава потребност, и той посочва и други значения на „шума, предизвикан от краката“.

„После отново излизаме пред вратата. Когато минава кола с въглища, той ми казва: «Слушай, въглищарската кола също ме кара да се страхувам.»

Аз: «Може би защото и тя е такава голяма като омнибуса?»

Ханс: «Да, и защото е много натоварена и конете трябва толкова силно да теглят и лесно могат да паднат. Когато колата е празна, аз не се страхувам.»

Всичко това отговаря на действителността.“

И въпреки това ситуацията е доста неясна. Анализът малко се придвижва напред и аз се страхувам, че положението скоро ще стане скучно за читателите. Но такива тъмни периоди са често явление във всяка психоанализа. Скоро Ханс, напълно неочаквано за нас, преминава в друга област.

* * *

„Прибирам се у дома и беседвам с жена си, която направила някои покупки и ми ги показва. Между тях са и едни дамски жълти панталони. Ханс много ги казва «пфу», хвърля се на земята и започва да плюе. Жена ми казва, че той вече няколко пъти прави така, когато виждал панталони.

Питам го: «Защо казваш „пфу“?»

Ханс: «Заради панталоните.»

Аз: «Защо? Заради цвета ли, защото са жълти и ти напомнят за *wiwi* или *Lumpf*?»

Ханс: «*Lumpf* не е жълт, той е черен или бял.»

Непосредствено след това: «Слушай, лесно ли се прави *Lumpf*, когато ядеш сирене?» (Бях му казал това веднъж, когато ме попита защо ям сирене.)

Аз: «Да.»

Ханс: «Затова ти винаги рано сутрин отиваш да правиш *Lumpf*. Бих искал да изям един сандвич със сирене.»

Вчера, когато си играеше на улицата, той ме попита: «Истина ли е, че след като много си скачал, лесно правиш *Lumpf*?» Дейността на стомаха му открай време е свързано с известни затруднения, често се налага да му даваме мед и разни други неща. Веднъж обичайният запек толкова се засили, че жена ми се обърна за помощ към доктор Л. Той изрази мнение, че Ханс е прехранен, което съответствуваше на действителността, и ни посъветва да намалим количеството на приеманата храна, което веднага даде добри резултати. През последните дни запекът отново се засили.

След обяд аз му казвам: «Пак ще пишем на професора» — и той ми диктува: «Когато видях жълтите панталони, казах „пфу“, плюх, легнах на пода, затворих очи и не гледах.»

Аз: «Защо?»

Ханс: «Защото видях жълти панталони, и когато видях черни^[19] панталони, аз също направих нещо от този род. Черните са също панталони, само че са черни (спира). Слушай, много съм радостен. Когато мога да пиша на професора, винаги съм много радостен.»

Аз: «Защо каза „пфу“? Противно ли ти беше?»

Ханс: «Да, защото ги видях. Помислих си, че трябва да направя *Lumpf*.»

Аз: «Защо?»

Ханс: «Не зная.»

Аз: «Кога видях черни панталони?»

Ханс: «Отдавна, когато у нас беше Ана (слугинята), у мама, тя току-що ги беше донесла от магазина.»

(Жена ми потвърждава казаното.)

Аз: «И на теб ти беше противно?»

Ханс: «Да.»

Аз: «Виждаш ли си мама с такива панталони?»

Ханс: «Не.»

Аз: «А когато тя се съблича?»

Ханс: «Жълтите вече ги бях виждал, преди да ги купи» (противоречие! — той видя за първи път жълтите панталони едва когато майка му ги купи). «С черните е обути днес (вярно!), защото видях как сутринта тя ги свали.»

Аз: «Как? Сутринта е събула черните панталони?»

Ханс: «Сутринта, когато излизаше, тя събу черните панталони, а когато се върна, тя отново ги обу.»

Това ми изглежда като безсмислица и аз разпитвам жена си. И тя казва, че всичко е вярно. Разбира се, не си е преобувала панталоните преди излизане.

Тогава питам Ханс: «Но мама казва, че това не е вярно.»

Ханс: «Така ми се струва. Може би съм забравил, че не е свалила панталона. (С неудоволствие.) Остави ме най-накрая намира.»“

За да обясня тази история с панталоните, аз трябва да отбележа следното: Ханс очевидно лицемери, когато се преструва на доволен, канейки се да говори на тази тема.

Накрая той сваля маската си и става дързък по отношение на бащата. Разговорът се води за неща, които преди това са му доставяли *голямо удоволствие* и които сега, след настъпилото изтласкване, предизвикват у него срам и дори отвращение. В този случай той дори лъже, измисляйки за наблюдаваната от него смяна на панталоните на майка си други поводи. Всъщност свалянето и слагането на панталоните се намира във връзка с комплекса за дефекация. Бащата много точно знае как стоят нещата тук и Ханс се мъчи да скрие това.

„Питам жена си дали Ханс често е присъствувал, когато тя отива в тоалетната. Тя казва: «Да, често, той хленчи дотогава, докато не му разреша. Така постъпват всички деца.»“

Да запомним добре това вече изтласкано сега удоволствие да се гледа майката по време на дефекация.

„Излизаме навън. Ханс е много весел и когато тича, правейки се на кон, аз го питам: «Кой от нас всъщност е конче-вихрогонче? Аз, ти, или мама?».

Ханс (веднага): «Аз, аз съм младото конче.»

В периода, когато го спохождаше силен страх при вида на движещи се коне, аз, за да го успокоя, му казвах: «Това са млади коне!»

Когато се връщаме, на стълбата, почти без да мисля, аз го питам: «В Гмунден играл ли си с децата на конче?»

Той: «Да (замисля се). Струва ми се, че там се сдобих с моята глупост.»

Аз: «Кой беше кончето?»

Той: «Аз, а Берта беше кочияшът.»

Аз: «Ти падна ли, когато беше конче?»

Ханс: «Не! Когато Берта ме караше да бързам, аз тичах бързо, почти в галоп.»^[20]

Аз: «А никога ли не сте си играли на омнибус?»

Ханс: «Не — на обикновени коли и на кончета без коли. Когато кончето е впрегнато, то може да си остане у дома, а когато не е — то тича.»

Аз: «Често ли си играехте на кончета?»

Ханс: «Много често. Фриц (синът на хазаина) веднъж беше конче, а Франц — кочияш, и Фриц тичаше толкова бързо, че изведнъж стъпи на камък и от крака му потече кръв.»

Аз: «Може би е паднал?»

Ханс: «Не, той потопа крака си във вода и после го завърза с кърпа.»^[21]

Аз: «Ти често ли беше конче?»

Ханс: «О, да.»

Аз: «И там се сдоби с глупостта си?»

Ханс: «Защото там те винаги казваха „заради коня“, „заради коня“ (той набляга на това „заради“ — *wegen*), затова аз се сдобих със своята глупост.»^[22]

Известно време бащата провежда безплодни изследвания по други пътища.

Аз: „Децата разказваха ли тогава нещо за конете?“

Ханс: „Да!“

Аз: „Какво именно?“

Ханс: „Забравил съм.“

Аз: „Може би са казвали нещо за техния *Wiwimacher*?“

Ханс: „О, не!“

Аз: „Там страхуваше ли се вече от конете?“

Ханс: „О, не, изобщо не се страхувах.“

Аз: „Може би Берта е разказвала за това, че конят...“

Ханс (прекъсва ме): „Прави *wiwi*. Не!“

10 април. Мъча се да продължа вчерашния разговор и искам да разбера какво означава „заради коня“. Ханс не може да си спомни. Той знае само, че на сутринта няколко деца стояли пред вратата и викали „заради коня“, „заради коня“. Самият той също стоял там. Когато ставам по-настойчив, той заявява, че децата изобщо не са викали „заради коня“, че не си е спомнил правилно.

Аз: „Нали често ходехте в конюшната и навярно сте си говорили за конете?“ — „Нищо не си говорехме.“ — „А за какво разговаряхте?“ — „За нищо.“ — „Били сте толкова много деца и не сте си говорили за нищо?“ — „Говорехме си, но не за коне.“ — „А за какво?“ — „Вече не помня.“

Оставям тази тема, защото съпротивата явно е твърде силна^[23] и го питам: „С удоволствие ли си играеше с Берта?“

Той: „Да, с голямо удоволствие, а с Олга — не. Знаеш ли какво направи Олга? Грета веднъж ми подари топка от хартия, а Олга я разкъса на парчета. Берта никога не би го направила. С Берта си играех с удоволствие.“

Аз: „Виждал ли си как изглежда *Wiwimacher*-ът на Берта?“

Той: „Не, виждал съм *Wiwimacher*-а на коня, защото винаги стоях при конете.“

Аз: „И тогава ти стана интересно да видиш как изглежда *Wiwimacher*-ът на Берта и на мама?“

Той: „Да.“

Напомням му оплакванията, че момиченцето винаги искало да гледа как той прави *wiwi*.

Той: „Берта също винаги гледаше (без обида, с голямо удоволствие), много често. В малката градина, там където са посадени репичките, аз правех *wiwi*, а тя стоеше до вратата и гледаше.“

Аз: „А когато тя правеше *wiwi*, ти гледаше ли?“

Той: „Тя ходеше в клозета.“

Аз: „И на теб ти ставаше интересно?“

Той: „Ами че аз бях вътре, в клозета, когато и тя беше там.“

(Това отговаря на истината. Хазаите веднъж ни казаха това и аз си спомням, че ние забранихме на Ханс да прави така.)

Аз: „Ти каза ли й, че искаш да отидеш?“

Той: „Аз влизах сам, защото Берта ми беше разрешила. Това не е срамно.“

Аз: „На теб щеше ли да ти бъде приятно да видиш нейния *Wiwimacher*?“

Той: „Да, но аз не го видях.“

Припомням му съня в Гмунден относно играта на предмети и го питам: „В Гмунден искаше ли ти се Берта да ти помогне да се изпишкаш?“

Той: „Никога не съм й го казвал?“

Аз: „А защо не си й го казвал?“

Той: „Защото никога не съм си мислил за това (прекъсва се). Когато напиша за всичко това на професора, глупостта ще се махне, нали?“

Аз: „Защо искаше Берта да ти помогне да се изпишкаш?“

Той: „Не зная. Защото тя гледаше.“

Аз: „Ти си мислел за това, че тя ще постави ръка върху твоя *Wiwimacher*?“

Той: „Да. (Отклонява се.) В Гмунден беше много весело. В малката градинка, където са посадени репички, има малка купчина пясък, там си играех с лопатката.“ Това е градината, където той правеше *wiwi*.)

Аз: „А когато в Гмунден си лягаше да спиш, пипаше ли с ръка своя *Wiwimacher*?“

Той: „Не, още не. В Гмунден спях така добре, че още не мислех за това. Правех го само в предишния апартамент и сега.“

Аз: „Берта пипала ли е с ръце твоя *Wiwimacher*?“

Той: „Никога не го е правила, защото никога не съм й казвал да го направи.“

Аз: „Кога ти се искаше това?“

Той: „Струва ми се веднъж в Гмунден.“

Аз: „Само веднъж ли?“

Той: „Не, по-често.“

Аз: „Винаги ли, когато ти правеше *wiwi*, тя гледаше, може би й е било интересно да гледа как правиш *wiwi*?“

Той: „Може би й е било интересно да види как изглежда моят *Wiwimacher*.“

Аз: „Но и на теб ти е било интересно, само че по отношение на Берта?“

Той: „Берта и Олга.“

Аз: „И кой още?“

Той: „Никой още.“

Аз: „Това не е вярно. Сигурно и по отношение на мама?“

Той: „Да, на мама, разбира се.“

Аз: „Но сега вече не ти е любопитно. Ти знаеш как изглежда *Wiwimacher*-ът на Ана.“

Той: „Но той ще расте, нали така?“^[24]

Аз: „Да, разбира се... Но когато порасне, той все пак няма да прилича на твоя.“

Той: „Зная това. Той ще бъде както сега, само че по-голям.“

Аз: „В Гмунден ти беше интересно да гледаш как мама се съблича?“

Той: „Да, и при Ана, когато я къпеха, аз видях малък *Wiwimacher*.“

Аз: „И при мама ли?“

Той: „Не!“

Аз: „Беше ли ти неприятно да гледаш панталоните на мама?“

Той: „Само черните, когато тя ги купи и аз ги видях и плюх. А когато тя ги обуваше и събуваше, тогава не плюех. *Тогаваше аз плюех, защото черните панталони са черни като Lumpf, а жълтите — като wiwi, и когато ги гледам, ми се струва, че трябва да направя wiwi.* Когато мама носи панталони, не ги виждам, защото отгоре тя носи рокля.“

Аз: „А когато се съблича?“

Той: „Тогаваше не плюя. Но когато панталоните са нови, те изглеждат като *Lumpf*. А когато са много стари, боята се изтрива и те стават мръсни. Когато ги купуват, те са нови, а когато не ги купуват, са стари.“

Аз: „Значи старите панталони не предизвикват отвращение у теб?“

Той: „Когато са стари, те са малко по-черни от *Lumpf*, нали? Мъничко по-черни.“^[25]

Аз: „Често ли си бил с мама в клозета?“

Той: „Много често.“

Аз: „Там противно ли ти беше?“

Той: „Да... Не!“

Аз: „Охотно ли стоиш, когато мама прави *wiwi* или *Lumpf*?“

Той: „Да, много.“

Аз: „Защо?“

Той: „Не зная това.“

Аз: „Защото си мислиш, че ще видиш *Wiwimacher*?“

Той: „Да, аз също така мисля.“

Аз: „Защо в Лайнц никога не искаше да ходиш в клозета?“

(В Лайнц той винаги ме молеше да не го вода в клозета. Един път се уплаши от шума на водата, пускана за измиване на тоалетната чиния.)

Той: „Защото когато дърпат ръчката надолу, там се получава голям шум.“

Аз: „Страхуваш ли се от това?“

Той: „Да.“

Аз: „А тук, в нашия клозет?“

Той: „Тук не. В Лайнц се страхувам, когато пускаш водата. И когато съм в клозета и водата се стича надолу, също се плаша.“

За да ми покаже, че в нашата квартира не се страхува, той ме кара да отида в клозета и да пусна водата. После ми обяснява: „Отначало шумът е голям, а после отслабва. Когато шумът е силен, аз оставам в клозета, а когато е слаб, предпочитам да изляза от клозета.“

Аз: „Защото се страхуваш?“

Той: „Защото винаги ужасно искам да видя голям шум (поправя се), да чуя, и предпочитам да остана вътре, за да го чуя добре.“

Аз: „За какво ти напомня големият шум?“

Той: „Че съм в клозета и че трябва да правя *Lumpf*“ (същото, както при вида на черните панталони).

Аз: „Защо?“

Той: „Не зная. Не, зная, че силният шум ми напомня за шума, който се чува, когато правиш *Lumpf* Силният шум ми напомня за *Lumpf* слабият — за *wiwi*“ (срв. черните и жълтите панталони).

Аз: „Чакай малко, а omnibusът не беше ли със същия цвят като *Lumpf*?“ (По негови думи — черен на цвят.)

Той (поразен): „Да!“

Тук трябва да вмъкна няколко думи. Бащата разпитва твърде много и изследва по готов план, вместо да даде на момчето възможност да се изкаже свободно. Вследствие на това анализът става неясен и съмнителен. Ханс върви по свой път и когато искат да го отклонят от него, той мълчи. Очевидно неговият интерес, неизвестно защо, е насочен сега към *Lumpf* и *wiwi*. Историята с шума е изяснена също толкова малко, както и историята с черните и жълтите панталони. Готов съм да мисля, че неговият тънък слух е отбелязал разликата в шума, който се създава при уринирането и дефекирането. Читателят, който все още сам не е извършвал психоанализа, мога да

посъветвам да не се стреми да разбере всичко наведнъж. Необходимо е към всичко да се подхожда безпристрастно и да се чакат по-нататъшните резултати.

„11 април. Днес сутринта Ханс отново идва в спалнята и, както винаги през последните дни, веднага бива изведен навън.

След това той разказва: «Слушай, мислих си това-онова. *Седя във ваната,*^[26] *тогава идва един шлосер и я отвинтва.*^[27] *После взима една голяма бургия и ме удря в корема.»*“

Бащата превежда тази фантазия по следния начин: „Аз съм в леглото при мама. Идва татко и ме изгонва. Със своя голям пенис той ме отблъсква от мама.“

Да оставим засега нашето заключение неизказано.

„По-нататък той ми разказва нещо друго, което си е измислил: «Ние пътуваме във влака, който отива в Гмунден. На гарата започваме да си обличаме горните дрехи, но не успяваме да направим това и влакът тръгва заедно с нас.»

По-късно го питам: «Виждал ли си как конят прави *Lumpf?*»

Ханс: «Да, много пъти.»

Аз: «И тогава той издава силен шум?»

Ханс: «Такъв шум има, когато *Lumpf* пада в цукалото.»

Конят, който пада и вдига шум с краката, навярно е и *Lumpf* който при падането си издава звук. Страхът от дефекацията, както и страхът от претоварената кола, съответствува преди всичко на страха от претоварения стомах.“

По тези околни пътища бащата започва да си изяснява истинското състояние на нещата.

„11 април. Днес сутринта Ханс отново идва в спалнята и, както винаги през последните дни, веднага бива изведен навън.

След това той разказва: «Слушай, мислих си това-онова. *Седя във ваната,*^[28] *тогава идва един шлосер и я отвинтва.*^[29] *После взима една голяма бургия и ме удря в корема.»*“

Бащата превежда тази фантазия по следния начин: «Аз съм в леглото при мама. Идва татко и ме изгонва. Със своя голям пенис той ме отблъсква от мама.»“

Да оставим засега нашето заключение неизказано.

„По-нататък той ми разказва нещо друго, което си е измислил: «Ние пътуваме във влака, който отива в Гмунден. На гарата започваме

да си обличаме горните дрехи, но не успяваме да направим това и влакът тръгва заедно с нас.»

По-късно го питам: «Виждал ли си как конят прави *Lumpf*?»

Ханс: «Да, много пъти.»

Аз: «И тогава той издава силен шум?»

Ханс: «Такъв шум има, когато *Lumpf* пада в цукалото.»

Конят, който пада и вдига шум с краката, навярно е и *Lumpf* който при падането си издава звук. Страхът от дефекацията, както и страхът от претоварената кола, съответствува преди всичко на страха от претоварения стомах.“

По тези околни пътища бащата започва да си изяснява истинското състояние на нещата.

„11 април, по време на обяда Ханс казва: «Хубаво би било, ако в Гмунден имаме вана, за да не ми се налага да ходя на баня.» Работата е там, че в Гмунден го водеха в съседната баня, и той обикновено се противопоставяше на това с плач. И във Виена той винаги се сърди за това, че когато го къпят, го слагат в голямата вана. Той трябва да се къпе прав или на колене.“

Тези думи на Ханс, който със своите самостоятелни показания сега започва да дава материал за психоанализата, установяват връзката между двете последни фантазии (за шлосера, който демонтира ваната, и за провалилото се пътуване до Гмунден). От последната фантазия бащата напълно правилно е стигнал до извода за отвращението от Гмунден. Освен това тук ние отново имаме добър пример за това, как изплуващото от областта на несъзнаваното става разбираемо не с помощта на предидущото, а с помощта на следващото по-късно.

„Питам го от какво и защо се страхува в голямата вана.

Ханс: «Защото ще падна там.»

Аз: «Защо преди никога не се страхуваше, когато те къпеха в малката вана?»

Ханс: «Ами аз седях в нея, не можех да легна там, защото тя беше твърде малка.»

Аз: «А когато в Гмунден се возеше на лодка, не се ли страхуваше, че ще паднеш във водата?»

Ханс: «Не, защото там се държах с ръце и тогава не можех да падна. Страхувам се, че ще падна, само тогава, когато се къпя в голяма вана.»

Аз: «Нали мама те къпе. Страхуваш се, че ще те остави във ваната?»

Ханс: «Че тя ще си дръпне ръцете и аз ще падна с главата надолу във водата.»

Аз: «Но ти знаеш, че мама те обича, тя няма да си дръпне ръцете.»

Ханс: «Така си помислих.»

Аз: «Защо?»

Ханс: «Не зная точно.»

Аз: «Може би защото си лудувал и затова си мислел, че тя повече не те обича?»

Ханс: «Да.»

Мисля, че бащата е отгатнал това напълно правилно.

„12 април. По обратния път от Лайнц във второкласния вагон при вида на черната тапицерна Ханс казва: «Пфу, аз плюя, когато виждам черни панталони и черни коне, а също плюя, когато трябва да направя *Lumpf*.»

Аз: «Може би при мама си видял нещо черно, което те е уплашило?»

Ханс: «Да.»

Аз: «Какво?»

Ханс: «Не зная, черна блузка или черни чорапи.»

Аз: «Може би си видял черните косми на *Wiwimacher*-а, когато си бил любопитен и си надзъртал?»

Ханс (оправдава се): «Но *Wiwimacher* не съм виждал.»

Когато веднъж той отново изпита страх при вида на кола, която излизаше от отсрещната врата, аз го попитах: „Не ти ли прилича тази врата на *poro*?“

Той: „А конете на *Lumpf*?“ След това всеки път при вида на излизаща от вратата кола той казва: „Виж, идва *Lumpfi*.“ Той употребяваше израза *Lumpfi* за първи път. Звучи като умалително име. Моята балдъза нарича детето си *Wumpfi*.

13 април. При вида на парченце дроб в супата той казва: „Пфу, *Lumpf*.“ Яде с явна неохота и кълцано месо, което по форма и цвят напомня *Lumpf*.

Вечерта жена ми разказва, че Ханс е бил на балкона и й е казал: „Помислих си, че Ана е на балкона и е паднала долу.“ Често съм му

казвал, че когато Ана е на балкона, той трябва да внимава да не се доближи към парапета, който някакъв майстор-сецесионист^[30] бе направил доста нелепо, с големи отвори. Тук изтласканото желание на Ханс е доста прозрачно. Майка му го попитала дали няма да му бъде по-приятно, ако Ана изобщо я нямаше. На този въпрос той отговаря утвърдително.

14 април. Темата, отнасяща се до Ана, все още е на първи план. От предишните записки можем да си спомним, че той изпитал антипатия към новороденото, което му отнело част от родителската любов. Тази антипатия и сега не е изчезнала и само отчасти се компенсира с преувеличена нежност. Той често говори за това, щъркелът да не носи повече деца, да дадем на щъркела пари, за да не носи повече деца от *големия сандък*, в който се намират децата. (Вж. страха от мебелния фургон. Не прилича ли омнибусът на голям сандък?) Ана така плаче, че той трудно може да понесе това.

Веднъж неочаквано заявява: „Можеш ли да си спомниш как дойде Ана? Тя лежеше на леглото до мама толкова мила и чудесна“ (тази похвала звучи подозрително фалшиво).

После ние сме долу пред къщата. Отново можем да установим голямо подобрение. Дори каруцарите предизвикват у него по-малък страх. Изведнъж той радостно вика: „Ето, идва кон с черно на устата“ — и аз най-накрая мога да констатирам, че това е кон с кожен намордник. Но Ханс не изпитва никакъв страх при вида на този кон.

Веднъж той удря с пръчката си по паважа и пита: „Слушай, тук не лежи ли човек... който е погребан... или така е само на гробищата?“ Сега го занимава загадката не само на живота, но и на смъртта.

Като се връщаме, виждам в антрето сандък и Ханс казва:^[31] „Ана пътуваше с нас в Гмунден в такъв сандък. Всеки път, когато ходехме в Гмунден, тя беше с нас в сандъка. Отново ли не ми вярваш? Така е, татко, това е самата истина. Повярвай ми, ние намерихме голям сандък, пълен с деца, и те седяха там, във ваната. (В този сандък беше опакована ваната.) Аз ги сложих там, така е. Добре си го спомням.“^[32]

Аз: „Какво още си спомняш?“

Ханс: „Че Ана пътуваше в сандъка, после, че аз не съм забравил това. Честна дума!“

Аз: „Но нали миналата година Ана пътува с нас в купето?“

Ханс: „Но преди тя винаги пътуваше с нас в сандъка.“

Аз: „Този сандък не е ли на мама?“

Ханс: „Да, той беше при мама.“

Аз: „Къде?“

Ханс: „У дома на пода.“

Аз: „Може би тя го е носила със себе си?“^[33]

Ханс: „Не! Когато сега заминем за Гмунден, Ана отново ще пътува в сандъка.“

Аз: „Как е излязла от сандъка?“

Ханс: „Измъкнаха я.“

Аз: „Мама ли?“

Ханс: „Аз и мама. После се качихме в каретата. Ана яздеше коня, а кочияшът караше. Кочияшът седеше на капрата. Ти беше с нас. Дори и мама го знае. Мама всъщност не го знае, защото пак го е забравила, но не бива нищо да ѝ казваме.“

Карам го да повтори всичко отначало.

Ханс: „После Ана излезе.“

Аз: „Но тя не можеше да ходи!“

Ханс: „Тогава ние я носехме на ръце.“

Аз: „Как е можела да се крепи на коня, когато миналата година тя изобщо не можеше да седи.“

Ханс: „О, да, тя седеше и подвикваше: дий! дий! И удряше с камшика, който преди беше мой. Конят нямаше стремена, а Ана го яздеше. Татко, това може би не е шега.“

Какво би трябвало да означава тази така настойчиво повтаряна безсмислица? Но тя изобщо не е безсмислица, това е пародия — отмъщение на Ханс на бащата. Тя би трябвало да означава приблизително следното: *щом смяташ, че мога да повярвам в щъркела, който уж през октомври е донесъл Ана, докато в същото време, още през лятото, когато отивахме в Гмунден, забелязах големия корем на мама, то и аз мога да настоявам ти да повярваш на моите измислици.* Какво друго може да означава твърдението, че Ана още миналото лято е пътувала за Гмунден в сандък, освен неговата осведоменост за бременността на майката? Това, че той и на следващата година говори за пътуване в сандък, съответствува на обикновена поява от миналото на несъзнавани мисли. Или че той има особени основания да се страхува, че по време на предстоящото лятно

пътуване майка му отново ще бъде бременна. Тук вече научихме какво именно е развалило пътуването му до Гмунден — това се вижда от втората, му фантазия. „По-късно го питам как след раждането си Ана е дошла в леглото на мама.“

Тук той има възможност да се развихри и да подразни баща си.

Ханс: „Дойде Ана. Госпожа Краус (акушерката) я остави в леглото. Тя още не можеше да ходи сама. А щъркелът я носеше в клюна си. Тя още не можеше да ходи сама (без да си поема дъх, продължава). Щъркелът се приближи до вратата и почука. Тук всички спяха, а той имаше специален ключ. Той отвори вратата и сложи Ана в твоето^[34] легло, а мама спеше, не, щъркелът сложи Ана в *леглото на мама*. Вече беше нощ и щъркелът напълно спокойно я постави в леглото ѝ съвсем безшумно, а после си взе шапката и си тръгна. Не, нямаше шапка.“

Аз: „Кой си е взел шапката? Може би докторът?“

Ханс: „А после щъркелът си отиде вкъщи и позвъни, всички в къщата вече бяха будни. Но ти не казвай това нито на мама, нито на Тина (готвачката). Това е тайна!“

Аз: „Обичаш ли Ана?“

Ханс: „Да, много.“

Аз: „По-приятно ли щеше да ти бъде, ако Ана я нямаше, или си доволен, че я има?“

Ханс: „Щеше да ми бъде по-приятно, ако я нямаше.“

Аз: „Защо?“

Ханс: „Поне да не крещеше така, не мога да понасям виковете.“

Аз: „Но нали и ти самият викаш?“

Ханс: „Но Ана реве.“

Аз: „Защо не понасяш това?“

Ханс: „Защото тя толкова силно реве.“

Аз: „Но тя изобщо не реве.“

Ханс: „Когато я шляпат по голото *роро*, тя реве.“

Аз: „Ти някога шляпал ли си я?“

Ханс: „Когато мама я шляпа, тя реве.“

Аз: „Ти не обичаш това?“

Ханс: „Не... Защо ли? Защото със своите викове тя вдига такъв шум.“

Аз: „След като ти е по-приятно, ако я нямаше, значи не я обичаш?“

Ханс: „Хм, хм...“ (утвърдително).

Аз: „Затова си мислиш, че по време на къпането мама ще си дръпне ръцете и Ана ще падне във водата...“

Ханс (допълва): „... и ще умре.“

Аз: „И тогава ти ще останеш с мама. Но доброто момче не иска това.“

Ханс: „*Но може да си го мисли.*“

Аз: „Но това не е хубаво.“

Ханс: „Когато си мисля за това, то все пак е хубаво, защото тогава можеш да напишеш за това на професора.“^[35]

По-късно му казвам: „Знаеш ли, когато Ана стане голяма и се научи да говори, ти ще я обичаш повече.“

Ханс: „О, не. Нали и сега я обичам. Когато през есента тя бъде вече голяма, аз ще отида с нея сам в парка и ще ѝ обяснявам всичко.“

Когато искам да се заема с по-нататъшните обяснения, той ме прекъсва вероятно за да ми обясни, че не е толкова лошо, че иска Ана да умре.

Ханс: „Чакай малко, нали тя отдавна е на този свят, дори когато я е нямало. Нали при щъркела тя също е била на този свят.“

Аз: „Не, при щъркела не е била.“

Ханс: „Кой я донесе? Нали тя беше при щъркела?“

Аз: „Откъде я донесе той?“

Ханс: „Ами от себе си.“

Аз: „Къде се е намирала тя при него?“

Ханс: „В сандъка, в сандъка на щъркела.“

Аз: „Как изглежда този сандък?“

Ханс: „Той е червен. Боядисан е в червен цвят (кръв?).“

Аз: „Кой ти каза това?“

Ханс: „Мама; аз си го помислих; така е нарисувано в книжката.“

Аз: „В коя книжка?“

Ханс: „В книжката с картинки.“ (Карам го да ми донесе първата си книжка с картинки. Там е нарисувано гнездо на щъркели върху червен комин. Това именно е и сандъкът. Интересно, на същата страница е нарисуван кон, който подковават. Ханс разполага децата в сандък, защото не ги открива в гнездото.)

Аз: „Какво направи щъркелът с нея?“

Ханс: „Тогава той донесе Ана тук. В клюна си. Знаеш ли, това е онзи щъркел от Шьонебрун, който кльвна чадъра.“

(Спомен за една малка случка в Шьонебрун.)

Аз: „Ти видя ли как щъркелът донесе Ана?“

Ханс: „Та нали тогава спях. А на сутринта никакъв щъркел вече не може да донесе момиче или момче.“

Аз: „Защо?“

Ханс: „Той не може да направи това. Щъркелът не може това. Знаеш ли защо? За да не видят хората, и веднага щом утрото настъпи, момиченцето да е тук.“^[36]

Аз: „Но тогава на теб би ти било много интересно да знаеш как е направил това щъркелът.“

Ханс: „О, да!“

Аз: „А как изглеждаше Ана, когато дойде?“

Ханс (неискрено): „Съвсем бяла и миличка, като златна.“

Аз: „Но когато я видя за първи път, тя не ти ли хареса?“

Ханс: „О, много!“

Аз: „Ти си бил поразен, че тя е толкова малка?“

Ханс: „Да.“

Аз: „Колко голяма беше тя?“

Ханс: „Като малко щъркелче.“

Аз: „И още като какво? Може би като *Lumpf*?“

Ханс: „О, не, *Lumpf* е много по-голям — малко по-голям, отколкото е Ана сега.“

Вече и преди бях споменал на бащата, че фобията на Ханс може да бъде сведена до мисли и желания, свързани с раждането на сестричката. Но пропуснах да насоча вниманието му към това, че според инфантилната сексуална теория детето е *Lumpf*, така че Ханс трябва да премине и през екскременталния комплекс. Вследствие на моя пропуск се получи тази временна неяснота при лечението. Сега, след направеното разяснение, бащата се опитва да изслуша вторично Ханс по повод на този важен пункт.

„На следващия ден аз го карах да ми разкаже още веднъж вчерашната история. Ханс разказва: «Ана замина за Гмунден в голям сандък — мама в купето, а Ана с товарния влак в сандъка, и когато пристигнахме в Гмунден, аз и мама измъкнахме Ана и я качихме на

кон. Кочияшът седеше на капрата, а Ана въртеше предишния (миналогодишния) камшик. Тя удряше коня и постоянно викаше: дий! дий! — беше много весело, а кочияшът също шибаше коня. (Кочияшът изобщо не го е правел, защото камшикът е бил у Ана.) Кочияшът държеше юздите и Ана държеше юздите, всеки път от гарата ние отивахме до къщата с фойтон. (Тук Ханс се мъчи да съгласува действителността с фантазията.) В Гмунден свалихме Ана от коня и тя сама се качи по стълбата.»“

Когато миналата година Ана беше в Гмунден, тя беше само на осем месеца. Една година преди това, в периода, към който явно е насочена фантазията на Ханс, по време на пристигането в Гмунден жена ми беше бременна в края на петия месец.

Аз: „Нали миналата година Ана вече се беше появила?“

Ханс: „Миналата година тя се взеше в количка, но година преди това, когато вече я имаше...“

Аз: „Ана вече я имаше?“

Ханс: „Да, нали ти винаги се взеше с мен в лодка и Ана ти помагаше?“

Аз: „Но това не беше миналата година. Тогава Ана все още я нямаше.“

Ханс: „Да, *тогава вече нея я имаше*. Когато пътуваше в сандъка, тя вече можеше да ходи и да казва: «Ана.»“ (Тя се научи на това едва преди 4 месеца.)

Аз: „Но тогава тя все още не беше при нас.“

Ханс: „О, да, тогава тя все пак беше при щъркела.“

Аз: „А на колко години е Ана?“

Ханс: „През есента ще стане на две. Ана я имаше тогава, нали го знаеш?“

Аз: „А кога е била при щъркела в неговия сандък?“

Ханс: „Отдавна, още преди да пътува в сандъка. Много отдавна.“

Аз: „А кога Ана се научи да ходи? Когато беше в Гмунден, тя все още не можеше да ходи.“

Ханс: „Миналата година — не, но иначе можеше.“

Аз: „Но Ана само един път е била в Гмунден.“

Ханс: „Не! Два пъти; да, така е. Много добре си спомням. Питай мама, тя ще ти каже същото.“

Аз: „Но това не е вярно.“

Ханс: „Вярно е. Когато първия път беше в Гмунден, тя вече можеше да ходи и да язди, а после трябваше да я носят... Не, покъсно яздеше, а миналата година трябваше да я носят.“

Аз: „Но тя съвсем неотдавна започна да ходи. В Гмунден все още не умееше да ходи.“

Ханс: „Да, запиши си го. Много добре си го спомням. Защо се смееш?“

Аз: „Защото си хитрец, много добре знаеш, че Ана е била само един път в Гмунден.“

Ханс: „Не, не е вярно. Първия път тя язди на кон до Гмунден... а втория път“ (явно започва да губи самоувереността си).

Аз: „Може би мама е била кон?“

Ханс: „Не, тя беше на истински кон, във файтон с един кон.“

Аз: „Но ние винаги пътуваме с двойка коне.“

Ханс: „Тогавата беше голям файтон.“

Аз: „И с какво се хранеше Ана в сандъка?“

Ханс: „Дадох ѝ сандвич, риба и репички (вечеря в Гмунден), така пътуваше Ана, тя си намаза сандвич и 50 пъти яде.“

Аз: „И не ревеше?“

Ханс: „Не.“

Аз: „А какво правеше?“

Ханс: „Седеше си напълно спокойно.“

Аз: „И не чукаше?“

Ханс: „Не, през цялото време ядеше и нито веднъж дори не помръдна. Изпи две големи кани кафе — до сутринта нищо не остана, а всичият боклук остана в сандъка — и листата от репички, и ножчето, тя скри всичко това като заек и само за миг приключи с яденето. Ама че бързина! Дори и аз пътувах с Ана в сандъка и спях там през цялата нощ (наистина преди две години ние пътувахме до Гмунден през нощта), а мама пътува в купето. През цялото време ядохме и във вагона беше много весело... Тя изобщо не яздеше (той сега се колебае, защото знае, че сме пътували с файтон с два коня)... седеше във файтона. Това е вярно, но аз пътувах съвсем сам с Ана... мама яздеше на кон, а Каролина (миналогодишната слугиня) яздеше друг кон... Повярвай ми, всичко, което ти разказвам, е истина.“

Аз: „А кое не е истина?“

Ханс: „Всъщност всичко не е истина. Чакай малко. Ние ще сложим нея и мен в сандък,^[37] а в сандъка аз ще направя wiwi. И аз ще направя wiwi в панталоните, все ми е едно, това изобщо не е срамно. Слушай, това е сериозно и все пак е много весело!“

После той разказва — като вчера — историята за идването на щъркела, но не казва, че щъркелът си взел шапката на тръгване.

Аз: „Къде е бил ключът от вратата?“

Ханс: „В джоба му.“

Аз: „А къде се намира джобът на щъркела?“

Ханс: „В клюна.“

Аз: „В клюна ли? Още не съм виждал щъркел с ключ в клюна.“

Ханс: „А как иначе е можел да влезе? Как влиза щъркелът през вратата? Сигурно съм сбъркал — той е позвънил и някой му е отворил.“

Аз: „Как звъни той?“

Ханс: „На звънеца.“

Аз: „Как го прави?“

Ханс: „Вдига си клюна и натиска звънеца.“

Аз: „И после той е затворил вратата?“

Ханс: „Не, прислугата е затворила. Тя вече се е събудила. Тя му е отворила и после е затворила.“

Аз: „Къде живее щъркелът?“

Ханс: „Къде ли? В сандъка, където държи момиченцата. Може би в Шьонебрун.“

Аз: „Не съм виждал никакъв сандък в Шьонебрун.“

Ханс: „Той сигурно е някъде по-далеч. Знаеш ли как щъркелът отваря сандъка? Взима клюна — в сандъка има ключалка — и с едната половина го отваря така (демонстрира ми с ключалката на бюрото). Там има и брава.“

Аз: „Такова момиченце не е ли доста тежко за щъркела?“

Ханс: „О, не!“

Аз: „А омнибусът не прилича ли на сандъка на щъркела?“

Ханс: „Да!“

Аз: „И мебелният фургон?“

Ханс: „Гадният фургон също.“

17 април. Вчера Ханс си спомни за своето отколешно намерение и отиде в двора, който се намира срещу нашата къща. Днес не искаше

да направи това, защото точно срещу вратата до рампата стоеше товарна кола. Той ми каза: „Когато там стои товарна кола, аз се страхувам, че *ще започна да дразня конете*, те ще паднат и ще вдигнат шум с краката си.“

Аз: „А как се дразнят конете?“

Ханс: „Дразнят се, когато им се карат и когато им крещят: дий! дий!“^[38]

Аз: „Ти вече дразнил ли си коне?“

Ханс: „Да, много често. Страхувам се, че ще го направя, но това не е така.“

Аз: „В Гмунден правил ли си го?“

Ханс: „Не.“

Аз: „Но ти с готовност дразниш конете?“

Ханс: „Да.“

Аз: „И ти се иска да ги шибнеш и с камшика?“

Ханс: „Да.“

Аз: „Искало ти се е да биеш така конете, както мама бие Ана. Това ти е приятно, нали?“

Ханс: „На конете не им вреди, когато ги бият. (Едно време му бях казал това, за да обуздая страха му от биенето на конете.) Веднъж наистина го направих. Имах камшик, ударих коня, той падна и вдигна шум с краката си.“

Аз: „Къде?“

Ханс: „В Гмунден.“

Аз: „Истински кон ли? Впрегнат в кола?“

Ханс: „Той не беше впрегнат.“

Аз: „А къде беше?“

Ханс: „Държах го, за да не избяга.“ (Всичко това, разбира се, е твърде невероятно.)

Аз: „Къде стана това?“

Ханс: „При чешмата.“

Аз: „Кой ти разреши да направиш това? Нима конярят го беше оставил там?“

Ханс: „Е, това беше кон от конюшнията.“

Аз: „Как е дошъл до чешмата?“

Ханс: „Аз го доведох.“

Аз: „Откъде? От конюшнията ли?“

Ханс: „Аз го изведох, защото исках да го набия.“

Аз: „Нима в конюшната нямаше кой?“

Ханс: „О, да, Лудвиг“ (коняр в Гмунден).

Аз: „Той ли ти позволи?“

Ханс: „Аз поговорих любезно с него и той ми каза, че мога да го направя.“

Аз: „И какво му каза?“

Ханс: „Може ли да взема коня, да го бия и да му викам. А той каза — да.“

Аз: „Много ли го би?“

Ханс: „*Всичко, което ти разказвам, изобщо не е вярно.*“

Аз: „И кое е вярното?“

Ханс: „Нищо. Разказах ти го само на шега.“

Аз: „Нито веднъж ли не си извеждал коня от конюшната?“

Ханс: „О, не!“

Аз: „Но ти се е искало да го направиш?“

Ханс: „Разбира се. Мислих си за това.“

Аз: „В Гмунден ли?“

Ханс: „Не, тук. Мислех за това рано сутринта, когато вече се бях облякъл; не, още в леглото.“

Аз: „Защо никога не си ми разказвал за това?“

Ханс: „Не съм мислил за това.“

Аз: „И сега си го помисли, защото видя коня на улицата.“

Ханс: „Да!“

Аз: „Кого ти се иска да удариш — мама, Ана, или мен?“

Ханс: „Мама.“

Аз: „Защо?“

Ханс: „Бих искал да набия мама.“

Аз: „Кога си виждал някой да бие мама?“

Ханс: „Никога не съм виждал това, през целия си живот.“

Аз: „И все пак би искал да го направиш? Как би искал да го направиш?“

Ханс: „С пръчката.“ (Мама често го заплашва, че ще го набие с пръчката.)

Трябваше да прекъсна разговора.

На улицата Ханс ми обяснява: „Омнибусите, мебелните и товарните коли — всичко това са сандъци на щъркела.“

Това би трябвало да означава бременни жени. Вероятно садистичният изблик непосредствено преди разговора има отношение към нашата тема.

„21 април. Днес сутринта Ханс разказва какво си е помислил: «Влакът беше в Лайпциг и с баба ми от Лайнц тръгнахме към митницата. Ти още не беше слязъл от моста, а вторият влак беше вече в Сан Вайт. Когато ти слезе, влакът беше пристигнал, и ние се качихме във вагона.»

(Вчера Ханс беше в Лайнц. За да се излезе на перона, трябва да се мине по един мост. От перона покрай релсите се вижда целият път до самата станция Сан Вайт. Тук нещата не са съвсем ясни. Вероятно отначало Ханс си представя, че е заминал с първия влак, за който аз съм закъснял. После от междинната гара Сан Вайт е пристигнал друг влак, с който аз съм заминал. Той променя част от фантазията за бягството и се получава, че ние двамата сме заминали с втория влак.

Тази фантазия има отношение към неизтълкуваната последна фантазия, според която в Гмунден ние сме загубили твърде много време за обличане, докато влакът през това време заминал.)

След обяда сме пред къщата. Ханс внезапно се втурва вътре, когато покрай нас минава карета с двойка коне, в която не мога да видя нищо особено. Питам го какво му е. Той казва: «Страхувам се, защото конете са толкова горди, че ще паднат.» (Кочияшът удържаше конете с юзди и те се движеха в ситен тръс с високо вдигнати глави — те наистина вървяха «гордо».)

Питам го, кой всъщност е толкова горд?

Той: «Ти, когато отивам в леглото на мама.»

Аз: «Значи би искал аз да падна?»

Той: «Да, за да се удариш в камъка гол (той мисли: бос, както навремето Фриц), да ти потече кръв; тогава поне ще мога да остана за малко с мама. Когато ти влезеш у дома, аз ще мога бързо да избягам, за да не видиш.»

Аз: «Можеш ли да си спомниш кой се удари в камъка?»

Той: «Да, Фриц.»

Аз: «Какво си помисли, когато Фриц падна?»

Той: «Да се спънеш и ти и да паднеш.»

Аз: «Значи много си искал да отидеш при мама?»

Той: «Да!»

Аз: «А защо всъщност ти се карам?»

Той: «Не зная!»

Аз: «Защо!»

Той: «Защото ревнуваш.»

Аз: «Но това не е вярно.»

Той: «Да, вярно е, ти ревнуваш, зная го. Така трябва да е.»

Явно моето обяснение, че малките момченца остават при мама в леглото, а големите спят в собственото си легло, не му е допаднало много.

Подозирам, че желанието да дразни коня, да го бие и да вика, не се отнася до мама, както той казва, а до мен. Тогава той ме насочи към майка си, защото не се реши да си признае другото. През последните дни той е особено нежен по отношение на мен.“

С чувство на превъзходство, което толкова лесно се придобива *post factum*, ние можем да внесем поправка в предположенията на бащата, че желанието на Ханс да дразни конете е двойствено и е съставено от смътното садистично чувство по отношение на майката и ясното желание за мъст по отношение на бащата. Последното не е можело да бъде репродуцирано, преди във връзка с комплекса от бременността да е дошъл редът на първото. При образуването на фобията от несъзнаваните мисли се извършва процес на сгъстяване. Затова пътищата на психоанализата никога не могат да повторят пътищата на развитие на неврозата.

* * *

„22 април. Днес сутринта Ханс отново «си беше помислил нещо».

«Едно момче от улицата пътувало във вагонче. Дошъл кондукторът, съблякъл го голо и го оставил там до сутринта, а на сутринта момчето платило на кондуктора 50 000 гулдена, за да му позволи да пътува в това вагонче».

(Срещу нас минава Северната железопътна линия. На една глуха линия има малка дрезина. Ханс видя едно момче, което се беше качило на нея, и самият той искаше да се повози на нея. Казах му, че това не

бива да се прави, защото ще дойде кондукторът. Вторият елемент на фантазията е изтласкването на желанието да се разголя.)“

От известно време вече забелязваме, че фантазията на Ханс работи „под знака на средствата за придвижване“ и с известна последователност се насочва от коня, който тегли кола, към жп линията.

„През деня научавам, че Ханс цяла сутрин си е играл с гумената кукла, която беше нарекъл Грета. През отвора, в който преди това имало пищялка, той пъхнал във вътрешността ѝ джобно ножче, а за да го измъкне после от куклата, ѝ откъснал крака. Казал на бавачката, сочейки съответното място: «Виж, тук е *Wiwimacher*-ът.»

Аз: «На какво си игра днес с куклата?»

Той: «Откъснах ѝ крака, и знаеш ли защо? Защото вътре имаше едно ножче, което е на мама. Пъхнах го там през отвора, където беше онова нещо, което пищеше, а после ѝ откъснах крака и то падна оттам.»

Аз: «Защо ѝ откъсна крака? За да можеш да видиш *Wiwimacher*-а ли?»

Той: «Той и преди си беше там, така че можех да го видя и тогава.»

Аз: «Тогава защо пъхна ножчето?»

Той: «Не зная.»

Аз: «Как изглежда ножчето?»

Той ми го донася.

Аз: «Мислиш, че това може би е малко дете?»

Той: «Не, нищо не мисля, но ми се струва, че щъркелът или някой друг веднъж е донесъл малко дете.»

Аз: «Кога?»

Той: «Някога. Чувал съм за това, а може и изобщо да не съм чувал, или май съм се объркал.»

Аз: «Какво означава *объркал си се*?»

Той: «Че всичко това не е вярно.»

Аз: «Всичко, което казват, е поне малко вярно.»

Той: «Е, да, мъничко.»

Аз (сменяйки темата): «Как според теб се появяват на този свят пиленцата?»

Той: «Щъркелът ги отглежда, не, добрият Бог.»

Обяснявам му, че кокошките снасят яйца и че пиленцата се появяват от яйцата. Ханс се смее.

Аз: «Защо се смееш?»

Ханс: «Защото ми харесва това, което разказваш.»

Той казва, че вече е виждал това.

Аз: «Къде?»

Той: «При теб.»

Аз: «Да не би да съм снасял яйца?»

Ханс: «В Гмунден ти снесе едно яйце в тревата и оттам веднага изскочи пиленце. Веднъж снесе, яйце, зная това съвсем точно, защото мама ми го разказа.»

Аз: «Ще попитам мама дали е вярно.»

Ханс: «Изобщо не е вярно, но аз веднъж снесох яйце и оттам веднага изскочи кокошчица.»

Аз: «Къде?»

Ханс: «В Гмунден. Легнах в тревата, не, бях на колене и децата изобщо не ме виждаха, а на сутринта им казах: „Гърсете, деца, вчера снесох яйце.“ И тогава те изведнъж погледнаха и изведнъж намериха яйцето и тогава от него излезе един мъничък Ханс. Защо се смееш? Мама не знае това, и Каролина не го знае, защото никой не гледаше, а аз изведнъж снесох яйцето и изведнъж то се оказа там. Вярно е. Татко, кога кокошчицата пораства от яйцето? Когато го оставят намира ли? А може ли да се яде?»

Обяснявам му.

Ханс: «Е, да, нека го оставим на кокошката, тогава ще порасне пиленце. Ще го опаковаме в сандък и ще го изпратим в Гмунден.»“

По един смел начин Ханс взима в свои ръце воденето на анализа, тъй като родителите му забавят отдавна необходимите обяснения, и в блестяща форма на симптоматично действие им показва: „*Виждате ли, така си представям аз раждането.*“

Онова, което е обяснявал на бавачката за смисъла на играта с куклата, е било неискрено, а пред бащата той направо го отрича и казва, че само е искал да види *Wiwimacher*-а. След като бащата за компенсация му разказва за произхода на пиленцата от яйца, неговата неудовлетвореност, недоверието и наличните познания се съединяват в

прекрасна насмешка, която в последните си думи съдържа вече определен намек за раждането на сестра му.

Аз: „На какво си игра с куклата?“

Ханс: „Казвах й: Грета.“

Аз: „Защо?“

Ханс: „Защото казвах: Грета.“

Аз: „Кого изобразяваше?“

Ханс: „Грижех се за нея като за истинско дете.“

Аз: „Би ли искал да имаш малко момиченце?“

Ханс: „О, да. Защо не? Бих искал да имам, но мама не бива да има, не искам това.“

(Той често говореше така. Страхуваше се, че третото дете още повече ще намали неговите права.)

Аз: „Нали само жените имат деца?“

Ханс: „Аз ще имам момиченце.“

Аз: „Откъде ще го вземеш?“

Ханс: „Ами от щъркела. Той *ще извади момиченцето*, ще го сложи в яйце и от яйцето ще излезе още една Ана, още една Ана. А от Ана ще има още една Ана. Не, ще излезе само една Ана.“

Аз: „Много ли ти се иска да имаш момиченце?“

Ханс: „Да, *догодина ще имам едно*, което също ще се казва Ана.“

Аз: „Защо мама не бива да има момиченце?“

Ханс: „Защото аз искам да имам момиченце.“

Аз: „Но ти не можеш да имаш момиченце.“

Ханс: „О, да, момчето получава момиченце, а момиченцето получава момченце.“^[39]

Аз: „Момчето не може да получи деца. Деца получават само жените, майките.“

Ханс: „Защо не и аз?“

Аз: „Защото така е наредил Бог.“

Ханс: „Защо ти не можеш да имаш дете? О, да, ще имаш, само почакай.“

Аз: „Дълго ли ще трябва да чакам?“

Ханс: „Нали аз ти принадлежа?“

Аз: „Но мама те е донесла на този свят. Значи ти принадлежиш на мама и на мен.“

Ханс: „А Ана на мен и на мама ли принадлежи?“

Аз: „Ана принадлежи на мен, на мама и на теб?“

Ханс: „Нима е така!“

Докато женските гениталии остават неоткрити за детето, естествено то е лишено от съществена информация за разбирането на сексуалните отношения.

* * *

„На 24 април аз и жена ми успяваме да обясним на Ханс, че децата израстват вътре в майката и после при силни болки, с помощта на напругане, като *Lumpf*, се появяват на бял свят.

След обяд ние седим пред къщата. При него вече се забелязва значително подобрение — той тича след колите и само обстоятелството, че не се решава да се отдалечи много от вратата, подсказва за наличието на остатъци от страх.

25 април. Ханс връхлита върху мен и ме удря с глава в стомаха, което веднъж вече се бе случвало. Питам го дали не е коза. Той казва: «Не, овен.» — «Къде си виждал овен?»

Той: «В Гмунден. Фриц имаше овен» (Фриц имаше една истинска малка овца, с която си играеше).

Аз: «Разкажи ми за овчицата, какво правеше тя?»

Ханс: «Фройлайн Мици (учителката, която живееше в къщата) винаги слага Ана върху овчицата, така че овчицата не може да стане и да бодне. А когато от нея се отдалечават, тя бодне с рогата, защото има рогчета. Фриц я води с връвчица и я връзва за едно дърво. Той винаги я връзва за дърво.»

Аз: «А теб овчицата бола ли те е?»

Ханс: «Тя скочи срещу мен. Веднъж Фриц ме подлъга. Приблжих се до нея и не знаех, че е бодлива, а тя изведнъж скочи насреща ми. Беше много весело — не се уплаших.»

Това, разбира се, не е вярно.

Аз: «Обичаш ли татко?»

Ханс: «О, да!»

Аз: «А може би не?»

Ханс си играе на малко конче. В този момент кончето пада. Той вика: «Кончето падна! Виж какъв шум вдига!»

Аз: «Ти малко се сърдиш на татко за това, че той обича мама.»

Ханс: «Не.»

Аз: «Защо винаги плачеш, когато мама ме целува? Защото си ревнив ли?»

Ханс: «Да, може би.»

Аз: «Иска ли ти се да бъдеш татко?»

Ханс: «О, да.»

Аз: «И какво би искал да направиш, ако ти беше татко?»

Ханс: «А ти — Ханс? Тогава всяка неделя щях да те вода в Лайнц, не, всеки божи ден. Ако бях татко, щях да бъда съвсем добър.»

Аз: «А какво би правил с мама?»

Ханс: «Също бих я взимал в Лайнц.»

Аз: «И какво още?»

Ханс: «Нищо.»

Аз: «А защо ревнуваш?»

Ханс: «Не зная.»

Аз: «В Гмунден също ли ревнуваше?»

Ханс: «В Гмунден не ревнувах (това не е вярно). В Гмунден си имах собствени неща, градина и деца.»

Аз: «Можеш ли да си спомниш как кравата си роди теленце?»

Ханс: «О, да. То пристигна с количка. (Това навярно му е разказано в Гмунден. И тук е нанесен удар по теорията за щъркела.) А друга крава го измъкна от задницата си.» (Това е обяснение, което той иска да приведе в съответствие с «теорията за количката».)

Аз: «Не е вярно, че е дошло с количка, нали е излязло от кравата, която е стояла в обора.»

Оспорвайки това, Ханс казва, че сутринта е видял количката. Обръщам му внимание върху факта, че вероятно са му разказали историята с количката. В края на краищата той допуска това: «Сигурно ми го е разказала Берта, или не, може би хазаинът. Той беше там и всичко стана през нощта, значи всичко е така, както ти казвам. Или, струва ми се, че никой не ми е говорил за това, а аз съм си го измислил през нощта.»

Ако не греша, теленцето беше откарано с количка, оттук и цялата бъркотия.

Аз: «Защо не си си мислел, че щъркелът го е донесъл?»

Ханс: «Не исках да си мисля това.»

Аз: «Но ти си мислел, че щъркелът е донесъл Ана?»

Ханс: «На сутринта (след раждането) си мислех така. Татко, а господин Райзенбихлер (хазаинът) беше ли там, когато теленцето излезе от кравата?»^[40]

Аз: «Не зная. А ти как мислиш?»

Ханс: «Мисля, че да... Татко, ти често ли си виждал на улицата нещо черно около устата на конете?»

Аз: «Виждал съм го много пъти на улицата в Гмунден.»^[41]

Аз: «Често ли си влизал в леглото на мама в Гмунден?»

Ханс: «Да!»

Аз: «И си си представял, че ти си татко!»

Ханс: «Да!»

Аз: «И тогава те е било страх от татко?»

Ханс: «*Нали ти знаеш всичко, а аз нищо не знаех.*»

Аз: «Когато Фриц падна, ти си помисли: „да беше паднал татко“, и когато овчицата те бодна, ти си помисли: „да беше боднала татко“. Можеш ли да си спомниш погребението в Гмунден?» (Първото погребение, което Ханс видя. Той често си спомня за него — несъмнено покриващ спомен.)

Ханс: «Да, а какво имаше там?»

Аз: «Тогавата ти си помисли, че ако татко беше умрял, ти щеше да заемеш неговото място?»

Ханс: «Да!»

Аз: «Всъщност от какви коли още изпитваш страх?»

Ханс: «От всички.»

Аз: «Но това не е вярно, нали?»

Ханс: «Не ме е страх от файтоните и кабриолетите. От омнибусите и товарните коли — само когато са натоварени, а когато са празни — не. Когато колата е натоварена догоре и в нея е впрегнат един кон, аз се страхувам, а когато е натоварена и са впрегнати два коня, не се страхувам.»

Аз: «Ти се страхуваш от омнибусите, защото в тях има много хора?»

Ханс: «Защото на покрива има толкова много неща.»

Аз: «А когато мама получи Ана, не беше ли също натоварена?»

Ханс: «Мама отново ще бъде натоварена, когато получи дете, докато отново порасне едно и докато отново бъде там вътре.»

Аз: «Ти искаш ли това?»

Ханс: «Да!»

Аз: «Ти каза, че не искаш мама да получи още едно бебе.»

Ханс: «Тогавата тя повече няма да бъде натоварена. Мама казва, че ако не поиска повече, то и Бог няма да пожелае.» (Ясно защо вчера Ханс е питал дали мама няма още деца. Аз му казах, че няма и че ако Бог не пожелае, в нея няма да растат деца.)

Ханс: «Но на мен мама ми каза, че ако тя не поиска, у нея повече няма да растат деца, а ти казваш — ако Бог не поиска.»

Казах му, че е точно така, както аз твърдя, на което той отговаря: «Ти си бил тогава там и сигурно го знаеш по-добре.» Той помоли майка си да се включи в разговора и тя помири двете страни, като каза, че ако тя не поиска, то и Бог няма да иска.^[42]

Аз: «Струва ми се, че ти все пак би искал мама да си има дете.»

Ханс: «Не бих желал да има дете.»

Аз: «Но искаш ти да имаш дете.»

Ханс: «Да, искам.»

Аз: «Знаеш ли защо? Защото ти се иска да бъдеш татко, нали?»

Ханс: «Да... Като в онази история ли?»

Аз: «Каква история?»

Ханс: «Таткото няма деца, и как после гласеше историята, според която исках да стана татко?»

Аз: «Ти би искал да бъдеш татко и да си женен за мама, да си голям като мен, да имаш същите мустаци като моите и мама да има дете.»

Ханс: «Татко, когато се оженя, ще имам дете, когато поискам, а когато не поискам, и бог няма да поиска.»

Аз: «А на теб иска ли ти се да си женен за мама?»

Ханс: «О, да.»“

Тук ясно се вижда как във фантазията му радостта още е помрачена от несигурността относно ролята на бащата и поради съмненията от кого зависи раждането на децата.

„Когато го слагат да спи вечерта на същия ден Ханс ми казва: «Знаеш ли какво правя сега? Сега до 1 часа ще говоря с Грета, тя е в леглото ми. Децата ми винаги са в леглото ми. Можеш ли да ми кажеш какво означава това?» Тъй като той е вече почти заспал, аз му обещавам да запиша това утре и той заспива.“

От предишните записки се вижда, че от времето на завръщането от Гмунден Ханс винаги фантазира за своите „деца“, разговаря с тях и т.н. [43]

„26 април. Питам го: защо винаги говори за своите деца?

Ханс: *“Защо ли? Защото толкова ми се иска да имам деца, но аз не искам това, не ми се иска да имам.”* [44]

Аз: „Ти винаги ли си си представял, че Берта, Олга и другите са твои деца?“

Ханс: „Да, Фриц, Франц, Паул (неговият приятел от Лайнци) и Лоди“ (измислено име, негова любимка, за която той най-често приказва. Отбелязвам тук, че тази Лоди се появи не в последно време, а съществува от деня на последното разяснение (24 април).

Аз: „Коя е Лоди? Тя в Гмунден ли живее?“

Ханс: „Не.“

Аз: „А наистина ли съществува?“

Ханс: „Да, аз я познавам.“

Аз: „Коя именно?“

Ханс: „Онази, която аз имам.“

Аз: „Как изглежда?“

Ханс: „Как ли? Черни очи, черна коса; веднъж я срещнах с Марика (в Гмунден), когато отивах в града.“

Когато искам да узная подробностите, се оказва, че всичко това е измислено. [45]

Аз: „Значи ти си мислеше, че си мама?“

Ханс: „Аз наистина бях мама.“

Аз: „И какво правеше с децата?“

Ханс: „Слагах ги да спят при мен — и момчетата, и момичетата.“

Аз: „Всеки ден ли?“

Ханс: „Да, разбира се.“

Аз: „Говореше ли с тях?“

Ханс: „Когато всички деца не можеха да се поберат в леглото, слагах някои от тях на дивана, а други — в детската количка, а когато оставаха още деца, ги носех на тавана и ги оставях в сандък. Там имаше още деца и аз ги слагах в друг сандък.“

Аз: „Значи сандъците на щъркела са стояли на тавана?“

Ханс: „Да.“

Аз: „Когато твоите деца се появиха, Ана беше ли се вече появила?“

Ханс: „Да, отдавна.“

Аз: „А ти как мислиш, от кого получи тези деца?“

Ханс: „Ами, от мен.“^[46]

Аз: „Но тогава ти още не знаеше, че децата се раждат от някого“^[47].“

Ханс: „Мислех си, че щъркелът ги донася.“ (Очевидно, лъжа и извъртане — това са деца на фантазията, на онанизма.)

Аз: „Вчера си беше родил Грета, но ти знаеш, че момчетата не могат да имат деца.“

Ханс: „Ами да, но аз все пак вярвам в това.“

Аз: „Как ти дойде наум името Лоди? Ти не познаваш нито едно момиче с такова име. Може би Лоти?“

Ханс: „О, не, Лоди. Не зная, но нали все пак е красиво име?“

Аз (на шега): „Може би си мислиш за *софилоди*!“

Ханс (веднага): „Да, *Soffilodi*,^[48] защото аз много обичам да ям колбаси и салами.“

Аз: „Я ми кажи, не прилича ли *Soffilodi* на *Lumpf*?“

Ханс: „Да!“

Аз: „А как изглежда *Lumpf*?“

Ханс: „Черен. Както и това“ (показва мустаците и веждите ми).

Аз: „И как още — кръгъл като *Soffilodi*?“

Ханс: „Да.“

Аз: „Когато седеше на цукалото и когато излизаше *Lumpf* ти си мислеше, че се появява дете, нали?“

Ханс (смее се): „Да, на улицата и тук.“

Аз: „Ти знаеш как са падали конете в омнибуса. Нали колата изглежда като детски сандък и когато черният кон е паднал, то е било същото...“

Ханс (допълва): „Както когато имат деца.“

Аз: „А какво си помисли, когато той започна да тропа с крака?“

Ханс: „Ами, когато не искам да седна на гърнето, защото искам да играя, аз тропам с крака.“ (Тук той тропам с крак.)

При това той се интересува от въпроса, дали хората имат охотно или неохотно деца.

Днес през цялото време Ханс си играе на багажни сандъци, товари ги и ги разтоварва, иска да има мъничка кола играчка с такива сандъци. В двора на митницата най-много го интересува товаренето и разтоварването на колите. Най-много той се плашеше от момента, когато натоварената кола трябваше да тръгне. „Конете ще паднат (*fallen*).“^[49] Той наричаше вратите на митницата „дупки“ (*Loch*) (първа, втора, трета... дупка). Сега той казва *Podlloch (anus)*.

Страхът почти напълно е изчезнал. Ханс се старее само да остава близо до къщата, за да може бързо да се върне в случай на уплаха. Но той не се втурва в къщата и през цялото време остава на улицата. Неговата болест, както е известно, започна с това, че той се върна с плач от разходка, и когато за втори път го накараха да излезе на разходка, стигна само до градската станция „Митница“, от която се виждаше нашата къща. Когато жена ми раждаше, него, разбира се, го отстраниха от нея и сегашният страх, който му пречеше да се отдалечи от къщата, съответствува на тогавашната тъга по майката."

* * *

„30 април. Тъй като Ханс отново си играе със своите въображаеми деца, аз му казвам: «Как, твоите деца още ли са тук? Нали знаеш, че момчетата не могат да имат деца?»

Ханс: «Зная. Преди аз бях мама, сега съм татко.»

Аз: «А коя е майката на тези деца?»

Ханс: «Ами мама, а ти си им дядо.»

Аз: «Значи би искал да си възрастен като мен, да си женен за мама и тя да има деца?»

Ханс: «Да, бих искал, а онази от Лайнц (моята майка) тогава ще бъде баба.»“

Всичко е добре. Мъничкият Едип е намерил по-щастливо решение от това, което е предписано от съдбата. Вместо да отстрани бащата, той желае за него такова щастие, каквото и за себе си: повишава бащата в дядо и го жени за собствената му майка.

* * *

„1 май. През деня Ханс идва при мен и ми казва: «Знаеш ли, да напишем това-онова на професора.»

Аз: «Какво например?»

Ханс: «Предобед аз с всичките си деца бях в клозета. Първо правех *Lumpf* и *wiwi*, а те гледаха. После аз ги сложих да седнат, те правиха *Lumpf* и *wiwi*, а аз ги избърсах с хартия. Знаеш ли защо? Защото много ми се иска да имам деца. Щях да правя с тях всичко, което правят с малките деца, щях да ги водя в клозета, да ги мия и изтривам и въобще да правя всичко, което правят с децата.»“

След признаването на тази фантазия едва ли още има място за съмнение относно удоволствието, което у Ханс е свързано с екскременталните функции.

„Следобед той за първи се решава да отиде в градския парк. По случай 1 май на улицата има по-малко от обикновено, но все пак достатъчно коли, които преди това го караха да изпитва страх. Той се гордее с постижението си и вечерта аз трябва още веднъж да отида с него в парка. По пътя срещаме омнибус, който той ми показва: виж кола, кола за сандъка на щъркела! Когато на сутринта излиза отново с мен в парка, той се държи така, че болестта му може да се смята за напълно излекувана.“

2 май. На сутринта Ханс идва при мен: „Знаеш ли, днес аз си мислех нещо“. Отначало не може да си спомни, а после ми разказа със значителна съпротива: „*Доиде водопроводчикът и отначало с клещи ми взе дупето и ми даде друго, а после и друг Wiwimacher*. Той ми каза: «Покажи си дупето» и аз трябваше да се обърна, а после ми каза: «Покажи си *Wiwimacher*-а».“

Бащата схваща смисъла на тази фантазия желание и нито за миг не се съмнява в единствено допустимото тълкуване.

„Аз: «Той ти е дал голям *Wiwimacher* и голямо дупе.»

Ханс: «Да!»

Аз: «Като на татко, защото ти много би искал да бъдеш татко.»

Ханс: «Да, и ми се иска да имам такива мустаци като твоите и такива косми (показва космите на гърдите ми).»

Тълкуването на неотдавна разказаната фантазия — водопроводчикът дошъл и демонтирал ваната, а после пъхнал бургия в корема ми — сега се свежда до следното. Голямата вана означава задните части. Бургията или отвертката, както и тогава, означава

Wiwimacher.^[50] Тези фантазии са идентични. Тук се открива нов подход към страха на Ханс от голямата вана. Твърде му е неприятно, че неговите задни части са несъразмерно малки за голямата вана.“

През следващите дни майката на няколко пъти се обръща към мен с израз на радост по повод оздравяването на момчето.

Допълнение, направено от бащата след една седмица.

„Уважаеми професоре! Бих искал да допълня историята на заболяването на Ханс и със следното:

1. Ремисията след първото разяснение не беше толкова съвършена, колкото аз може би я представих. Във всеки случай Ханс излизаше на разходка, но по принуда и с голям страх. Един път той стигна с мен до станция «Митница», откъдето се вижда къщата ни, а по-нататък за нищо на света не пожела да продължи.

2. Относно думите «сок от малини» и «пушка». Ханс пие сок от малини при запек. Пушката е *Schießgewehr*. Ханс често бърка думите *schießien* и *scheißien* — *стрелям* и *ходя по голяма нужда*.

3. Когато Ханс беше пренесен от нашата спалня в отделна стая, той беше на около четири години.

4. Следи съществуват и сега и те се изразяват не в страх, а в напълно нормална страст към задаване на въпроси. Въпросите се отнасят предимно до това, от какво са направени отделните предмети (трамваи, машини и т.н.), кой ги прави и т.н. За повечето въпроси е характерно, че Ханс ги задава независимо че вече има готов отговор. Той иска само да бъде сигурен. Когато веднъж ме умори от въпроси и аз му казах: «Нима си мислиш, че мога да отговоря на всички тези въпроси?» — той ми отговори следното: «Мислех си, че знаеш всичко, след като знаеше и за коня.»

5. За своето заболяване Ханс говори като за нещо отдавна минало: «Тогавата, когато страдах от глупостта си.»

6. Един неразрешен проблем, над който Ханс си блъска главата, е какво прави бащата с детето, след като майката го донася на бял свят. Това може да се заключи от неговите въпроси. Не е ли вярно — мисли той, — че аз принадлежа също и на теб, а не само на мама. Не му е ясно защо ми принадлежи. От друга страна, нямам преки

доказателства, за да предположа, че, както вие казвахте, той е наблюдавал коитус на родителите си.

7. При изложението може би трябваше повече да подчертая силата на страха. Могат да ми кажат: трябваше да го напердашите добре и тогава той щеше да излезе на разходка.“

Тук мога да добавя следното. С последната фантазия на Ханс е бил победен страхът, произлизащ от кастрационния комплекс, при което мъчителното очакване се е превърнало в надежда за нещо по-добро. Наистина идва лекарят, водопроводчикът и т.н., взема пениса, но само за да му даде по-голям. Що се отнася до останалото, нека нашият мъничък изследовател преждевременно придобие опита, че всяко познание е само частица и че на всяко стъпало на познанието винаги остава неразрешен проблем.

В) ЕПИКРИЗА

Имам намерение да изследвам от три гледни точки това наблюдение на развитието и изменението на фобията при петгодишното момче: първо, доколкото то потвърждава правилността на положенията, формулирани от мен през 1905 г. в „Три очерка по теория на сексуалността“; второ, какво дава това наблюдение към разбирането на тази толкова честа форма на болестта; трето, какво можем да извлечем от него за изясняване душевния живот на детето и за критиката на нашите обичайни възпитателни програми.

I

У мен се създава впечатлението, че картината на сексуалния живот на детето, очертаваща се от наблюденията над малкия Ханс, добре се съгласува с изображението, което аз дадох в моята теория за половото влечение въз основа на психоаналитичните изследвания над възрастните. Но преди да премина към изследване на детайлите на това съгласуване, трябва да отговоря на две възражения, които биха могли да възникнат при оценката на този анализ. Първото възражение: може би Ханс е ненормално дете, както се вижда от неговото заболяване, може би той е предразположен към невроза, т.е. — той е мъничък дегенерат, а затова вероятно не е уместно да пренасяме нашите заключения от болното върху здравите деца. На това

възражение, което не унищожава, а само ограничава ценността на наблюденията, ще отговоря по-късно. Второто, и по-сериозно възражение, се състои в това, че анализът на детето, проведен от неговия баща, намиращ се под влиянието на моите творчески възгледи, обхванат от моите предпочитания, едва ли може да има някаква обективна ценност. От само себе си се разбира, че детето се поддава на внушение и може би особено от страна на бащата. За да угоди на бащата, то позволява да правят с него всичко като благодарност за това, че толкова много се занимават с него. Естествено е, че всички негови продукции в идеите, фантазиите и сънищата се намират в желаното от бащата направление. Накратко казано, всичко отново е „внушение“, което при детето — в сравнение с възрастния — може лесно да бъде открито.

Чудно, но си спомням времето, когато преди 22 години започнах да участвам в научните спорове. С каква насмешка тогава повъзрастното поколение от невролози и психиатри се отнасяше към „внушението“ и неговото влияние. Оттогава положението на нещата напълно се промени: противодействието бързо се превърна в готовност да се помогне. И това стана не само благодарение на влиянието, което през тези години придобиха работите на Лебо, Бернхайм и техните ученици, а също и благодарение на направеното откритие, че използването на модерния термин „внушение“ осигурява по-голяма икономия в процеса на мисленето. Никой не знае и не се мъчи да узнае какво е това внушението, откъде идва и в кои случаи е уместно. Достатъчно е, че всичко неудобно в психичния живот може да се нарече „внушение“.

Не споделям разпространения сега възглед, че детските показания — всички, без изключение — са произволни и не заслужават доверие. В психичното изобщо няма произвол. Недостоверността на показанията при децата е основана на господството на фантазията, при възрастните — на предубежденията. В общи линии и детето не лъже без основание, при него има дори по-голяма любов към истината, отколкото у възрастния. Би било твърде несправедливо по отношение на Ханс да отхвърлим всички негови показания. Може напълно ясно да се види къде под натиска на съпротивата той хитрува или се старае да скрие нещо, къде във всичко е съгласен с бащата (и тези места съвсем не са недоказателствени) и,

накрая, къде той, освободен от натиска, стремително съобщава всичко, което за него представлява вътрешна истина и което до този момент е знаел само той. По-голяма достоверност не дават и показанията на възрастните.

Може все пак да се съжالياва, че никое изложение на психоанализата не предава впечатленията, които получаваш от нея, и че окончателната убеденост никога не настъпва след четенето, а само след личното преживяване. Но този недостатък в еднаква степен е характерен и за анализите на възрастните.

Родителите представят Ханс като весело, откровено и сърдечно дете. Такъв той е бил и в действителност, съдейки по възпитанието, което му дават и което изключва нашите обичайни педагогически грешки. Докато във веселата си наивност Ханс е провеждал своите изследвания, без да подозира възможната поява на конфликти, той ги е съобщавал без задръжки, затова наблюденията от периода до появата на фобията може да бъдат приемани без никакво съмнение. В периода на заболяването и по време на психоанализата у него възниква несъответствие между това, което казва, и това, което мисли. Причина за това отчасти е фактът, че у него се натрупва прекалено много несъзнаван материал, за да може той веднага да го овладее, а отчасти и влиянието на вътрешните задръжки, произтичащи от неговите отношения с родителите му. Твърдя напълно безпристрастно, че и тези последни затруднения не са били по-големи от затрудненията при възрастните.

Разбира се, при анализа на Ханс трябваше да се кажат много от нещата, които той сам не умееше да изрече, да му се внушат мисли, които при него още не бяха успели да се появят. Вниманието му трябваше да се насочва в желаната от бащата посока. Всичко това наистина понижава доказателствената сила на анализа, но така се постъпва при всички психоанализи. Психоанализата не е научно, освободено от тенденциозност изследване, а терапевтичен способ, сам по себе си той не доказва, а само променя нещата. Всеки път по време на психоанализата лекарят дава на пациента очакваните съзнателни представи, с помощта на които той би могъл да разпознае несъзнаваното и да го възприеме един път в по-голям, друг път в по-скромен размер. В едни случаи се изисква по-голяма поддръжка, а в други — по-малка. Никой не може да мине без подобна поддръжка.

Онова, с което пациентът може сам да се справи, е само лекото разстройство, а не неврозата, която е напълно чужда на нашето Аз. За да се надвие такава невроза, е нужна помощта на друг, и неврозата е излечима само ако този друг е в състояние да помогне. Ако в самата същност на психозата лежи отвъръщане от „другия“, както това явно е характерно за състоянието на *dementia praecox* (ранното слабоумие), то такива психози, въпреки нашите усилия, ще се окажат неизлечими. Може да се допусне, че вследствие на слабо развитие на интелектуалната си система детето се нуждае от особено интензивна помощ.

Но всичко, което лекарят съобщава на болния, произтича от аналитичния опит и ако лекарската намеса фиксира и отстранява патогенния материал, то самият този факт може да се счита за достатъчно убедителен.

И все пак по време на анализа нашият малък пациент проявява достатъчно самостоятелност, за да можем да го оправдаем относно обвинението за „внушаемост“. Както и всички деца, той прилага детските си сексуални теории към своя материал без каквато и да било външна подбуда. Тези теории са твърде далече от възрастния. В този случай аз дори направих пропуск, като не предупредих бащата, че пътят към темата за раждането минава през екскременталния комплекс. И това, че вследствие на моята прибързаност се стигна до затъмнение на част от анализа, бе добро доказателство за неподправеността и самостоятелната мисловна дейност на Ханс. Той изведнъж прояви интерес към екскрементите, докато бащата, подозиран във внушаване, още не е знаел какво ще излезе от това. Толкова малко зависеше от бащата и развитието на двете фантазии за водопроводчика, които произлизаха от отдавна придобития „кастрационен комплекс“. Тук трябва да си призная, че от теоретичен интерес аз напълно скрих от бащата предположението си за тази връзка, за да не отслабя силата на това толкова трудно постигано доказателство.

При по-нататъшното задълбочаване в детайлите на анализа ние ще срещнем още много нови доказателства за независимостта на нашия Ханс от „внушенията“. Тук обаче аз поставям точка на обсъждането на първото възражение. Зная, че нашият анализ няма да убеди онези, които не искат да бъдат убедени, и продължавам

обработката на тези наблюдения за читателите, които вече са имали случай да се убедят в обективността на несъзнавания патогенен материал. Не мога да не изразя приятната увереност, че техният брой ще нараства.

* * *

Първата черта, която може да бъде отнесена към сексуалния живот на малкия Ханс, е необикновено живият му интерес към неговия *Wiwimacher*, както той нарича този орган по една от двете му важни функции^[51], която не е убягнала от детското внимание. Този интерес го прави изследовател. По такъв начин той открива, че въз основа на присъствието или отсъствието на този орган живото може да се отличи от неживото. Той предполага, че тази толкова ценна част от тялото е характерна за всички живи същества, които той смята за себеподобни. Изучава я при големите животни, прави предположения за съществуването ѝ у родителите си и дори самата очевидност не му пречи да констатира наличието на подобен орган у новородената сестра. Може да се каже, че ако трябваше да признае отсъствието на този орган у себеподобно живо същество, това щеше да доведе до голямо сътресение на самите основи на неговото „микросъзерцание“ — все едно че и на самия него са отнели този орган. Вероятно поради тази причина заплахата, съдържаща в себе си възможността за загуба на *Wiwimacher*-а, по най-бърз начин се подлага на изтласкване и едва впоследствие тя ще разкрие своето действие. В този комплекс взема участие майката, защото докосванията ѝ до този орган му е доставяло усещането за удоволствие. Нашият мъничък пациент започва своята автоеротична сексуална дейност по обичаен и свършено нормален начин.

Удоволствието, изпитвано от собствения полов орган, преминава в удоволствие от разглеждането му в активна и пасивна форма. Адлер доста успешно нарича това *кръстосване на порива (Triebverschränkung)*. Момчето търси случай да види *Wiwimacher*-а на други хора. У него се развива сексуално любопитство, харесва му да си показва половите органи. Един от сънищата му от началния период на изтласкването съдържа желанието една от неговите малки приятелки

да му помага при уриниране и по този начин да може да гледа неговия полов орган. Този сън доказва, че желанието му е оставало неизтласкано. По-късните съобщения потвърждават, че той е успял да си достави такъв вид удовлетворение. Скоро активните форми на сексуално удоволствие от разглеждането при него се свързват с определен мотив. Когато за втори път изказва съжаление пред бащата и майката, че никога не е виждал половите им органи, то причина за това сигурно е било желанието да *сравнява*. Аз-ът винаги си остава мащабът, с който преценяваме света. В непрекъснатото сравнение със себе си започваме да го разбираме. Ханс забелязва, че половият орган на големите животни е много по-голям от неговия. Затова той допуска подобно съотношение и при своите родители и желае да се убеди в това. Мама, мисли си той, навярно има такъв *Wiwimacher* „като на коня“. По такъв начин у него вече е съзряло утешението, че *Wiwimacher*-ът ще расте заедно с него. Създава се впечатлението, че желанието на детето да бъде голямо, се проецира само върху половите му органи.

И така, в сексуалната конституция на малкия Ханс още от самото начало зоната на половите органи се оказва по-наситена с чувство на удоволствие от другите ерогенни зони.

Когато в последната си „фантазия за щастието“, с която неговата болест приключва, той има деца, води ги в клозета, кара ги да правят *wiwi*, подсушава ги и прави с тях всичко онова, което правят с децата, оттук може несъмнено да се направи изводът, че за него всички подобни процедури в детските му години са били източник на наслада. Тази наслада, която той е получавал по време на грижите от страна на майка му, го води до избора на обект, но все пак можем да приемем за възможно, че той още преди това е бил свикнал да си доставя такова наслаждение по автоеротичен път, че принадлежи към числото на децата, които обичат да задържат екскрементите си дотогава, докато отделянето им не им достави наслаждение. Казвам само, че е възможно, защото по време на анализа това все още не е изяснено: „правенето на шум с краката“, от което по-късно той изпитва страх, дава някои указания в тази насока. В общи линии тези източници на наслада не са изявени така рязко, както при другите деца. Той скоро е станал чист и спретнат; незадържането на урината в леглото и през деня не е имало никакво значение за него в първите години от живота

му. При него няма дори и следа от отвратителния навик на възрастните да си играят със своите екскременти (този навик отново често се появява в края на психичната инволюция).

Тук ще отбележим, че в периода на фобията при него ние несъмнено сме наблюдавали изтласкване на тези два добре развити компонента. Той се срамува да уринира пред други хора, оплаква се от това, че пипа с ръка своя *Wiwimacher*, стареа се да се избави от онанизма и чувства отвращение към *Lumpf*, *wiwi* и всичко, което му напомня за тях. В своята фантазия за отглеждането на деца той отново изоставя това изтласкване.

Явно сексуалната конституция на нашия Ханс не съдържа в себе си предразположение към развитие на перверзиите и техния негатив (тук можем да се ограничим с истерията). Доколкото успях да разбера (а тук наистина трябва да бъда много внимателен), вродената конституция на истериците (при перверзиите това се разбира от само себе си) се отличава с това, че зоната на половите органи отстъпва на заден план пред другите ерогенни зони. Това правило има едно определено изключение. При лицата, станали впоследствие хомосексуалисти и които, според моите очаквания и по наблюденията на Задгер, преминават в детството си така наречената *амфигенна фаза*, ние срещаме инфантилно преобладаване на зоната на половите органи и особено на мъжкия орган. И това превъзнасяне на мъжкия полов орган става съдбоносно за хомосексуалистите. В детството си те избират жената като свой сексуален обект дотогава, докато подозират у нея задължително съществуване на такъв орган като у мъжа. Веднага след като се убедят, че жената ги е измамилa в това отношение, тя става неприемлива за тях в качеството си на сексуален обект. Те не могат да си представят лице без пенис, което би могло да ги привлича в сексуално отношение, и при благоприятен случай фиксират своето либидо върху „жена с пенис“, върху юноша с женствена външност. И така, хомосексуалистите са хора, които вследствие на ерогенното значение на собствените си полови органи са лишени от възможността да приемат сексуален обект без полови органи, подобни на техните. По пътя, който трябва да извървят от автоеротизма до любовта към обектите, те са заседнали в участък, който се намира по-близо до автоеротизма.

Няма никакво основание да се допуска съществуването на особено хомосексуално влечение. Хомосексуализмът се изработва не като следствие от особеностите на влечението, а в избора на обект. Мога да се опра на указанието, което съм направил в „Три очерка по теория на сексуалността“, че ние грешно разглеждаме съвместното съществуване на влечението и обекта като дълбока връзка между тях. Хомосексуалистът с неговите, може би нормални, влечения, не може да се раздели със своя обект, избран от него благодарение на известно условие. В детството, когато това условие обикновено е налице, той може да се държи като нашия мъничък Ханс, който е еднакво нежен и към момчетата, и към момичетата и който при удобен случай нарича своя приятел Фриц „моего най-мило момиче“. Ханс е хомосексуален като всички деца в съответствие с правилото, че познава само *един вид полови органи*, такива като неговия.

По-нататъшното развитие на нашия малък еротик върви не към хомосексуалност, а към енергична, *полигамно проявяваща се мъжественост*, в която той, в зависимост от променящите се женски обекти, знае как да действа: в един случай решително настъпва, в друг — страстно и засрамено скърби. В периода, когато няма други обекти в любовта, неговата склонност се обръща към майката (от която той отива при другите), за да претърпи тук крушение под формата на невроза. Едва тук ние научаваме до каква степен на интензивност се развива любовта към майката и каква е нейната съдба. Сексуалната цел, която той преследва при своите приятелки — „да спи при тях“, — произлиза от майката. Тази цел е определена от думи, които се използват и в зряла възраст, макар и с друго, по-богато съдържание. Нашият пациент по обичайния начин, в годините на ранното детство, намира пътя към любовта към обекта и нов източник на наслада: спането заедно с майката става за него определящо. В това сложно чувство ние на първо място бихме могли да поставим удоволствието при докосването на кожата, което лежи в нашата конституция и което по изглеждащата изкуствена номенклатура на Мол може да бъде наречено удовлетворение на стремежа към *контректация* (съприкосновение).

В своите отношения към бащата и майката Ханс по най-ярък начин потвърждава всичко, което съм казал в своите трудове „Тълкуване на сънищата“ и „Три очерка по теория на сексуалността“ за

сексуалното отношение на децата към родителите. Той наистина е един мъничък Едип, който би искал „да отстрани“ баща си, за да остане сам с красивата си майка, да спи с нея. Това желание се проявява по време на лятното пребиваване на село, когато промените, свързани с отсъствието и присъствието на бащата, посочват на момчето условията, от които зависи желаната от него интимност с майката. Тогава, през лятото, той се задоволява с желанието баща му да замине. Към това желание по-късно се прибавя и страхът, че ще бъде ухапан от бял кон — благодарение на случайно впечатление, получено при отпътуването на друг баща. По-късно, навярно във Виена, където повече не е можело да се разчита на заминаването на бащата, вече се проявява друго съдържание: бащата да отсъствува дълго, да умре.

Произтичащият от това желание за смъртта на бащата и следователно нормално мотивиран страх от него образуваше най-голямото препятствие за анализа, докато не беше отстранен по време на разговора в дома ми.^[52]

Всъщност нашият Ханс изобщо не е злодей и дори не е такова дете, при което жестоките и насилствени склонности в човешката природа се развиват без задръжки в този период от живота. Напротив, той е необикновено добродушен и нежен. Бащата забелязва, че превръщането на склонността към агресия в състрадание става твърде рано. Още дълго преди фобията той е изпитвал безпокойство, когато по време на детска игра биели „кончето“ и никога не е оставал равнодушен, когато в негово присъствие някой е плачел. В едно място на анализа в известна връзка при него се открива потисната частица садизъм,^[53] но тя е потисната, и по-късно от тази връзка ние можем да се досетим защо тази частица се е появила и какво е трябвало да замести. Ханс силно обича баща си, чиято смърт желае, и тогава, когато неговият ум не приема противоречието, той е принуден да го демонстрира с това, че удря баща си и веднага го целува по мястото, където го е ударил. И ние трябва да се въздържим от това, да признаем даденото противоречие за осъдителна постъпка. Именно от такива противоположности се създава чувственият живот на хората.^[54] Може би ако нещата стояха по друг начин, нямаше да се стигне до неврози. Тези контрастни двойки в чувствената сфера на възрастните стигат едновременно до прага на съзнанието само във висините на любовната страст. Обикновено единият член на такава двойка потиска другия

дотогава, докато е възможно той да бъде държан скрит. В детската душа такива двойки могат дълго време да съжителствуват мирно, въпреки тяхното вътрешно противоречие.

Най-голямо значение за психосексуалното развитие на нашето момче е имало раждането на сестра му, когато то е било на три години и половина. Това събитие изостря отношенията му с родителите му, поставя пред неговото мислене неразрешени задачи, а присъствието му по време на нейното къпане съживява у него следите от спомените на неговите собствени предишни преживявания, свързани с насладата. И това влияние е напълно типично. В неочаквано голям брой от историите на живота и заболяването на невротичните за изходен пункт трябва да се вземе това избухване на сексуално наслаждение и сексуално любопитство, свързани с раждането на следващо дете. Поведението на Ханс по отношение на новодошлата е същото, което съм описал в „Тълкуване на сънищата“. По време на треската, няколко дни след раждането на сестрата, той забелязва колко малко е съгласен с този прираст на семейството. Тук винаги се проявява първо враждебност, а после вече може да последва и нежност.^[55] Страхът, че може да се появи и друго дете, от този момент заема определено място в неговото съзнателно мислене. По време на неврозата тази потисната враждебност се замества с особен страх от ваната. В анализа той откровено разкрива своето желание сестрата да умре, и то не само в онези намеци, които бащата трябва сам да допълни. Неговата самокритика му подсказва, че това желание не е толкова ужасно като аналогичното желание по отношение на бащата. Но подсъзнателно той очевидно и към двамата се отнася еднакво, защото и бащата, и сестрата му отнемат майка му, пречат му да остане само с нея.

Това събитие и свързаните с него отново съживили се преживявания дават и друго направление на неговите желания. В победната заключителна фантазия той прави равносметка на всички свои еротични подбуди, произлизащи от автоеротичната фаза и свързани с любовта към обекта. Той се жени за своята прекрасна майка, има безброй деца, за които може да се грижи по свой начин.

II

В един прекрасен ден Ханс е обзет от страх на улицата. Той все още не може да каже от какво се страхува, но още в началото на своето

тревожно състояние той показва пред бащата мотива на заболяването си, изгодите от болестта. Той иска да остане при майка си, да се гали с нея. Известна роля, както мисли бащата, тук изиграва споменът, че той е бил отделен от нея, когато се е появило новороденото. Скоро става ясно, че този страх вече не може да бъде обратно заместен от желанието, тъй като той изпитва страх дори и когато майка му е с него. В същото време ние получаваме указание върху какво се фиксира либидото, превърнало се в страх. Той разкрива твърде специфичния страх, че ще го ухапе бял кон.

Такова болезнено състояние ние наричаме „фобия“ и бихме могли да я причислим към страха от коне, но последният се отличава с това, че неспособността да се ходи по улиците е лесно отстранима, когато болният се съпровожда от някое избрано за този случай лице, в краен случай — от лекар. Фобията на Ханс не изчезва и при наличието на това условие, тя престава да бъде вече свързана с пространството и все по-ясно избира за свой обект коня. В първите дни от своето тревожно състояние той изказва опасението, което толкова много облекчи разбирането на неговия страх, а именно че „конят ще влезе в стаята“.

Положението на фобиите в системата на неврозата до този момент беше неопределено. Явно може с увереност да се каже, че във фобиите трябва да се виждат всички синдроми, принадлежащи към различните неврози, и на тях не бива да им се придава значението на особени болезнени процеси. За най-честите фобии, както е при нашия пациент, ми се струва целесъобразно названието *страхова истерия*. Аз го предложих на д-р Щекел, когато той се зае с описанието на нервните състояния на страх, и се надявам, че това название ще стане популярно. За негово оправдание служи пълното съответствие между психичния механизъм на тези фобии и истерията, с изключение само на един пункт, който е много важен за различаването на тези форми. А именно: либидото, освободено от патогенния материал чрез изтласкването, не се конвертира, т.е. не преминава от сферата на психиката в областта на телесната инервация, а остава свободно във вид на страх. Във всички случаи на заболяване тази страхова истерия може в каквито и да е размери да се комбинира с „конверсионната истерия“. Но съществуват както чисти случаи на конверсионна истерия без каквото и да било страх, така и случаи на чиста страхова истерия,

изразяващи се в изпитване на страх и фобии без следи от конверсия. Случаят на нашия Ханс се отнася към последните.

Страховата истерия принадлежи към числото на най-често срещаните психоневротични заболявания, които се появяват в живота най-рано. Може да се каже, че това са неврози от периода на детството. Когато майката казва за своето дете, че то е „нервно“, то в 9 от 10 случая може да се смята, че детето има някакъв страх или много страхове наведнъж. За съжаление по-финият механизъм на тези толкова важни заболявания все още не е достатъчно изучен. Още не е установено дали единственото условие за произхода на страховата истерия (за разлика от *конверсионалната истерия* и другите неврози) са конституционалните фактори или случайните преживявания, или пък някаква комбинация от едните и другите условия. Струва ми се, че това невротично заболяване най-малко зависи от особеностите на конституцията и вследствие на това най-лесно може да бъде получено във всеки период от живота.

Твърде лесно можем да отделим един съществен признак на страховата истерия. Тази болест винаги се развива предимно във фобия. В края на краищата болният може да се избави от страховете, но само за сметка на задръжки и ограничения, на които той трябва да се подложи. При страховата истерия вече започва психична работа, чиято цел е да плени станалия свободен страх. Но тази работа не може нито да превърне страха в либидо, нито да го свърже с онези комплекси, от които това либидо произтича. Не остава нищо друго, освен да се предотврати всеки повод за развитието на страх чрез психични надстройки под формата на предпазливост, задръжка, забрана. Тези психични прикрития се проявяват навън под формата на фобия и ни изглеждат като същност на заболяването.

Трябва да се каже, че лечението на страховата истерия до този момент беше чисто отрицателно. Опитът показва, че е невъзможно, а при някои обстоятелства дори опасно, да се стигне до излекуване на заболяването по насилствен път. Така например несъмнено е вредно да се довежда болният до положение, в което при него трябва да се развие страх, а след това да бъде лишаван от прикритие. По такъв начин го принуждават да търси защита и изказват презрение към неговата „необяснима страхливост“, което не му влияе.

За родителите на нашия малък пациент от самото начало е било ясно, че тук нито с присмех, нито със строгост може да се постигне нещо и че достъпът до неговото изтласкано желание трябва да се търси по психоаналитичен път. Необикновеният труд на неговия баща е бил увенчан с успех и съобщенията му ни дават възможност да проникнем в самата структура на фобията и да проследим пътищата на извършения анализ.

* * *

Мисля, че вследствие на своята обширност и обстоятелственост този анализ се е оказал до известна степен неясен за читателя. Затова искам да го повтора накратко, като оставя настрана ненужните подробности и отбележа онези факти, които стъпка по стъпка могат да бъдат констатирани.

Преди всичко ние научаваме, че пристъпът на страх е бил не толкова внезапен, както това може да се окаже на пръв поглед. Няколко дни преди това детето се събужда от страшен сън, чието съдържание се състои в това, че майката си е отишла и че сега то „няма мама, при която може да се гали“. Освен това този сън говори за процес на изтласкване със значителна интензивност. Сънят не може да се тълкува така, както болшинството страшни съновидения — че момчето е изпитало в съня си страх със соматичен произход и после вече го е използвало за осъществяване на интензивно изтласканото желание (срв. „Тълкуване на сънищата“). Съновидението на Ханс е истинско съновидение на наказанието и изтласкването, при което неизпълнена остава самата функция на съновидението, тъй като Ханс се събужда със страх. Самият процес, който е налице в несъзнаваното, може лесно да бъде възстановен. Момчето сънува, че майка му го милва, че спи при нея: цялата наслада се превръща в страх и цялото съдържание на представата става право противоположно. Изтласкването побеждава механизма на съновидението.

Но началото на тази психологична ситуация може да бъде отнесено към още по-ранен период. Още през лятото у него се появяват подобни тъжно-тревожни настроения, по време на които той демонстрира приблизително същото, което и сега, и които му дават

това преимущество, че майката го взима в леглото си. Бихме могли да признаем, че от този период при Ханс е налице повишена сексуална възбуденост, чийто обект се оказва майката, а чиято интензивност се изразява в двата опита за прелъстяване на майката (последният малко преди появата на страха). Тази възбуда води Ханс до ежевечерно мастурбационно удовлетворение. Не може да се реши дали превръщането на възбудата е спонтанно, вследствие на отказа на майката или вследствие случайното пробуждане на предишни впечатления, които служат като „повод“ за заболяването. Но това няма значение, тъй като тези три възможности не противоречат една на друга. Несъмнен обаче е фактът на превръщането на сексуалната възбуда в страх.

Вече знаем за поведението на момчето в периода на възникването на страха и за първото съдържание на страха, което то предава, а именно — че ще го ухапе кон. Тук терапията се намесва за първи път. Родителите твърдят, че страхът е резултат от мастурбацията, и се мъчат да го отучат от нея. Аз взимам мерки основно да му подчертаят неговата нежност към майката, която нежност той би искал да замени със страх от конете. Малкото подобрене, настъпило след прилагането на тази мярка, скоро изчезва по време на соматичното заболяване. Състоянието остава непроменено. Скоро Ханс намира източника на страха, че ще го ухапе кон, в спомените си за впечатлението в Гмунден. Заминаващият баща тогава предупреждава сина си: „Не показвай пръст на коня, защото ще те ухапе.“ Словесната форма, в която Ханс облича предупреждението на бащата, напомня формата, в която е било направено предупреждението против онанизма. Възниква впечатлението, че родителите са прави, когато мислят, че Ханс изпитва страх от своето онанистично удовлетворение. Но връзката все още не е здрава и конят като че ли случайно е попаднал на своята застрашителна роля.

Изказах предположението, че изтласканото желание на Ханс е можело да означава това, че той на всяка цена иска да види *Wiwimacher*-а на майката. Използувайки отношението на Ханс към новопостъпилата прислуга, бащата му дава първото разяснение: „Жените нямат *Wiwimacher*.“ На тази първа помощ Ханс реагира, като съобщава своята фантазия, в която той вижда майката, докосваща с ръка неговия *Wiwimacher*. Тази фантазия и изказаната по време на

разговора забележка, че неговият *Wiwimacher* все пак е пораснал, ни дават възможност да надникнем за първи път в потока на мислите на пациента. Той наистина се е намирал под впечатление на отправената преди година и три месеца от майката заплаха за кастрация. Фантазията, че майката прави същото (обикновен похват на обвиняваните деца) трябва да го освободи от страха пред заплахата, това е защитна фантазия. В същото време трябва да кажем, че родителите извличат от патогенно действащия у Ханс материал темата за интереса към *Wiwimacher*-а. Той ги следва в това направление, но още не преминава към самостоятелен анализ. Все още не е отбелязано наличието на терапевтичен страх. Анализът се отдалечава много от конете и съобщението, че жените нямат *Wiwimacher*, по своето съдържание по-скоро е било в състояние да усили неговата загриженост за запазването на собствения му *Wiwimacher*.

Но преди всичко ние не се стремим към терапевтичен успех. Ние искаме да доведем пациента до такова състояние, че той да може съзнателно да осъзнае своите несъзнавани подбуди. Успяваме да направим това, когато въз основа на указанията, които той ни дава, с помощта на нашето умение да тълкуваме, със свои думи извеждаме в неговото съзнание несъзнавания комплекс. Следите от сходство между онова, което е чул, и онова, което търси, което само, независимо от цялата съпротива, се стреми да стигне до прага на съзнанието, му помагат да открие несъзнаваното. Лекарят върви малко по-напред. Пациентът върви след него по свои пътища дотогава, докато не се срещнат в определена точка. Новаците в психоанализата обикновено сливат в едно цяло тези два момента и смятат, че моментът, в който те са открили несъзнавания комплекс на болния, е същевременно и моментът, в който този комплекс е станал разбираем и за болния. Те очакват твърде много, когато искат да излекуват болния със съобщението на факта, който само може да му помогне да намери несъзнавания комплекс в сферата на несъзнаваното *там, където той е заседнал*. Сега при Ханс ние достигаме първи успех от подобен род. След частична победа над неговия кастрационен комплекс той е в състояние да съобщи своите желания по отношение на майка си и го прави в още изопачена форма, във вид на *фантазията за двата жирафа*, единият от които напразно вика, докато самият Ханс

обладава другия. Той изобразява обладаването с това, че сяда върху жирафа. В тази фантазия бащата познава репродуцирана сцената, която сутринта се е разиграла в спалнята между родителите и момчето, и веднага бърза да освободи желанието от всичко, което го изкривява. Двата жирафа са майката и бащата. Формата на фантазията с жирафите достатъчно е детерминирана от посещението на тези големи животни в Шьонебрун, което е станало преди няколко дни, с рисунката на жирафа, запазена от бащата, и може би от подсъзнателното сравнение, свързано с дългата и неподвижна шия на жирафа.^[56] Забелязваме, че жирафът — като голямо и поради своя *Wiwimacher* интересно животно — може да стане конкурент на коня в неговата застрашаваща роля. А това, че майката и бащата са представени под формата на жирафи, ни дава засега още едно неизползувано указание за значението на предизвикващите страх коне.

Двете по-малки фантазии, които Ханс разказва непосредствено след историята с жирафа, убягват от тълкуването на бащата, а тяхното съобщаване няма никаква полза за Ханс. Съдържанието на тези фантазии се състои в това, че в Шьонебрун той се стреми да проникне в заграденото пространство и че във вагона чупи стъклото. В двата случая се подчертава престъпният елемент в постъпките и присъствието на бащата. Но всичко, което е останало неясно, се появява отново. Като стремящ се към свобода дух, затворен в бутилка, то не намира спокойствие до мига, в който се стига до освобождаване и изясняване.

Разбирането на двете фантазии за престъплението не създава никакви трудности за нас. Те принадлежат към комплекса за обладаване на майката. У момчето като че ли си пробива път неясната представа какво трябва да направи с майката, за да може да стигне до нейното обладаване. И за онова, което не може да разбере, то намира известни образни постановки, общото в които е насилственото, забраненото, а съдържанието им така учудващо добре съответствува на скритата действителност. Сега можем да кажем, че това са символични фантазии за коитуса, и в никакъв случай не можем да смятаме за второстепенен факта, че в тях взима участие и бащата: „Аз бих искал да направя с мама нещо забранено, не зная какво именно, но зная, че ти също го правиш.“

Фантазията за жирафите засили у мен убеждението, което възникна при думите на малкия Ханс: „Конят ще дойде в стаята“, и аз намерих този момент за подходящ, за да му съобщя една съществено важна предпоставка за неговите несъзнавани подбуди. Неговият страх от бащата е резултат от ревностните и враждебни желаниа по отношение на него. С това аз отчасти му разтълкувах страха от конете, а именно че конят е бащата, от когото той се страхува напълно основателно. Известните подробности, като страха от нещо черно около устата и очите (мустаците и очилата като атрибути на възрастните), ми се струваха пренесени върху коня от бащата.

С подобно разяснение аз отстраних при Ханс най-съществената съпротива по отношение на откритите несъзнавани мисли, тъй като бащата сам изпълняваше ролята на лекар.

От този момент ние преминахме върхната точка на болестта, материалът потече в изобилие, мъничкият ни пациент намери мъжество да ни събщи отделни подробности от своята фобия и скоро самостоятелно взе участие в хода на анализа.^[57]

Едва сега може да се разбере от какви обекти и впечатления Ханс изпитва страх. Не само от конете изобщо и от това, че ще го ухапе кон (този страх скоро замира), но и от колите, мебелните фургони и омнибусите, общото между които е това, че са натоварени, а също така и от конете, които започват да се движат, които изглеждат големи и тежки, които тичат бързо. Самият Ханс разкрива смисъла на тези определения: страхува се, че конете ще паднат, и той прави съдържание на своята фобия всичко, което може да съдействува за падането на конете.

Доста често истинското съдържание на фобията, правилното словесно определение на натрапчивия импулс и т.н. може да се изведе едва след редица психоаналитични усилия. Изтласкването се отнася не само до несъзнаваните комплекси, то е насочено и към непрекъснатото образуващите се техни деривати и пречи на самите болни да забележат продуктите на заболяването. Тук лекарят често се оказва в необичайно положение, когато в качеството си на такъв трябва да се притече на помощ на болестта, за да предизвика внимание към нея. Но само онзи, който нищо не разбира от психоанализа, поставя на преден план тази фаза от усилията и заради това очаква вреда от анализа. Истината се

състои в това, че е необходима определена работа, за да се овладеят онези болезнени образувания, които искаме да разрушим.

В своите забележки, съпровождащи историята на заболяването, аз споменах вече, че е твърде поучително да се задълбочим в детайлите на фобията, за да може да се създаде правилно впечатление за вторично появилото се съотношение между страха и неговите обекти. От това произтича своеобразна неяснота и в същото време строга обусловеност на същността на фобията. Материал за тези вторични образувания нашият мъничък пациент очевидно е получил от впечатленията, свързани с обстоятелството, че къщата, в която живее, е разположена срещу митницата. По тази причина той проявява затормозена от страха подбуда да играе — подобно на момчетата на улицата — около натоварените коли, денковете, бъчвите и сандъците.

В този стадий на анализа той отново се сблъсква с едно твърде безобидно преживяване непосредствено преди началото на заболяването, което може да се разглежда като негов повод. По време на една разходка с майка си той вижда как един впрегнат в омнибус кон пада и започва да движи краката си във въздуха. Това му прави голямо впечатление. Много се уплашва и си мисли, че конят е умрял. От този момент всички коне вече могат да паднат. Бащата казва на Ханс, че когато конят е паднал, той си е мислил за бащата и навярно е искал той също така да падне и да умре. Ханс протестира против подобно тълкуване. Малко по-късно той го приема, като по време на игра започва да хапе баща си. При това той идентифицира бащата с коня и сега се държи свободно по отношение на него, без страх и дори малко дръзко. Но страхът от конете не изчезва и още не е ясно вследствие на какви асоциации падащият кон е събудил несъзнаваното желание.

Да резюмираме накратко полученото: зад проявения страх, че конят ще го ухапе, се открива по-дълбоко лежащият страх, че конете ще паднат. И двата коня — хапещият и падащият — се идентифицират с бащата, който ще го накаже за лошите му мисли. В този анализ засега не говорим за майката.

Свършено неочаквано и по всяка вероятност вече без участието на бащата Ханс е обзет от „комплекса за *Lumpf*“ и демонстрира отвращение към предметите, които му напомнят за действието на стомаха. Бащата, който тук върви доста неохотно след Ханс, между

другото, провежда своя анализ в желаната от него насока и припомня на Ханс едно преживяване в Гмунден, впечатлението от което е скрито от образа на падащия кон. Неговият любим приятел и може би конкурент пред приятелките му — Фриц, по време на игра на конче се спънал в един камък, паднал и от ранения крак потекла кръв. Преживяването с падналия кон предизвиква спомена за този нещастен случай. Любопитно е, че Ханс, който в този момент е бил зает с други неща, отначало отрича падането на Фриц (установяващо връзката) и го признава едва в един по-късен стадий на анализа. Но за нас е много интересно да отбележим по какъв начин превръщането на либидото в страх се проектира върху главния обект на фобията — коня. Конете за Ханс са най-интересните големи животни, играта на конче — любимата му игра, негова и на неговите приятели. Предположението, че отначало бащата се е преструвал на кон, се потвърждава от бащата и по такъв начин при нещастния случай в Гмунден Фриц вече е можел да бъде заместен от бащата. След настъпилата вълна на изтласкване той вече е трябвало да изпитва страх от конете, с които до този момент за него са били свързани толкова хубави неща.

Вече казахме, че дължим на бащата това последно важно разяснение за истинската природа на повода за заболяването. Ханс си остава с неговите фекални интереси и в края на краищата ние трябва да го следваме. Научаваме, че обикновено е досаждал на майка си с молби да я придружава в клозета и че е предлагал същото и на заместницата на майка си — на приятелката си Берта, докато това не се разчуло и не било забранено. Удоволствието, изпитвано при наблюдаването на някои операции, извършвани от любимото лице, съответствува също на „кръстосването на порива“, пример за което ние вече забелязахме при Ханс. Накрая и бащата приема тази фекална символика и признава аналогията между тежко натоварената кола и претоварения с изпражнения стомах, между това, как колата излиза от вратата и това, как се отделят изпражненията от стомаха и т.н.

Но в сравнение с предишните етапи позицията на Ханс в анализа съществено се е променила. Докато преди бащата е могъл да му казва предварително какво ще последва и Ханс, следвайки указанията, е вървял след него, сега положението е точно обратното — Ханс уверено върви напред, а бащата трябва да полага усилия, за да не изостава. Ханс — като че ли самостоятелно — създава нова фантазия: шлосерът

или водопроводчикът е демонтирал ваната, в която се е намирал Ханс, и с голямата си бургия го е боднал в корема. От този момент вече нашето разбиране едва смогва да следва материала. Едва по-късно ние успяваме да се досетим, че това е изопачена от страха преработка на *фантазията за оплождането*. Голямата вана, в която Ханс седи във водата, е коремът на майката; „бургията“, която и на бащата напомня за голям пенис, се споменава като средство за оплождане. Разбира се, ще прозвучи твърде куриозно, ако изтълкуваме фантазията по следния начин: „Ти ме «промуши» с големия си пенис (докарал си ме на бял свят) и ме сложи в утробата на майка ми.“ Но засега фантазията остава неразтълкувана и служи на Ханс само като връзка за продължаването на неговите съобщения.

Преди къпане в голямата вана Ханс демонстрира страх, който също се оказва твърде сложно явление. Една част от него засега ни се изплъзва, друга скоро се изяснява с неговото отношение към къпането на малката сестричка. Ханс се съгласява, че иска майка му да изпусне сестричката по време на къпането и тя да умре. Неговият собствен страх по време на къпането е бил страх от възмездието за това злонамерено желание, страх от наказанието, състоящо се в това, че и с него ще постъпят по същия начин. Тук той изоставя темата за екскрементите и непосредствено преминава към темата за сестричката. Ние можем да предположим какво означава този преход: нищо друго, освен че мъничката Ана е *Lumpf* че всички деца са *Lumpf* и се раждат както при ходенето по голяма нужда. Сега разбираме, че всички видове коли са само коли за сандъците на щъркела и представляват за него интерес като символично заместване на бременността и че падането на тежко натоварения кон може да означава само освобождаване от бременност. По такъв начин падащият кон означава не само умиращия баща, но и раждащата майка.

И тук Ханс ни поднася изненада, за която ние наистина не сме подготвени. Когато е бил на три години и половина, той е обърнал внимание на бременността на майка си, завършила с раждането на сестричката, и е реконструирал за себе си — във всеки случай след раждането — истинското положение на нещата, без да разкрива това пред никого, може би защото не е в състояние да го направи. Тогава е можело само да се наблюдава, че непосредствено след раждането той скептично се е отнасял към всички признаци, които би трябвало да

говорят за присъствието на щъркела. Но това, че подсъзнателно и противоположно на официалните изявления той е знаел откъде е дошло бебето и къде се е намирало преди това, се потвърждава по несъмнен начин от този анализ и е може би дори най-неопрровержимата част на анализа.

Като доказателство тук служи упорито задържащата се и украсена с толкова детайли фантазия, от която се вижда, че още през лятото, преди раждането ѝ, Ана е била с него в Гмунден. Фантазията обяснява как тя е пътувала и че тогава е умеела много повече неща, отколкото по-късно — една година след раждането си. Дързостта, с която Ханс поднася тази фантазия, безбройните лъжливи измислици, които вплита в нея, не са съвсем лишени от смисъл: всичко това трябва да се разбира като отмъщение на бащата, на когото той се сърди, че го е лъгал с приказките за щъркела. Като че ли е искал да каже следното: щом си ме смятал за толкова глупав, че да ти повярвам за щъркела, който е донесъл Ана, тогава и аз мога да искам от теб да приемеш за истина моите измислици. В твърде прозрачно отношение с този акт на мъст на мъничкия изследовател се намира фантазията за това, как той дразни и бие конете. И тази фантазия също е двустранно обвързана: от една страна, тя се опира в дързостите, които той току-що е наприказвал на баща си, а от друга — разкрива отново неясните садистични желания по отношение на майката, които отначало, когато още не ги разбирахме, се проявяваха във фантазиите за престъпните действия. Той съзнателно си признава, че му е приятно да бие мама.

Сега вече не бива да очакваме много загадки. Неясната фантазия за закъсняването на влака, изглежда, предшества последвалото настаняване на бащата при бабата в Лайнц, тъй като в тази фантазия става въпрос за пътуване до Лайнц, а и бабата е представена в нея. Другата фантазия, при която момчето дава 50000 гулдена на кондуктора, за да му разреши да се вози на дрезината, звучи почти като план да откупи майката от бащата, силата на който е отчасти в неговото богатство. После той си признава желанието да отстрани баща си от майка си и се съгласява с обосновката на това желание (защото бащата му пречи за постигането на интимност с майката) с такава откровеност, до каквато до този момент той още не е стигал. Не бива да се учудваме, че по време на анализа едни и същи подбуди изплуват на няколко пъти. Работата е там, че монотонността произтича

само от начините на тълкуване. За Ханс това не са прости повторения, а прогресиращо развитие от скромен намек до съзнателна яснота, свободна от всякакви изопачавания.

Всичко, което ще последва сега, е само потвърждение на фактите от страна на Ханс, които благодарение на анализа са станали несъмнени. В доста недвусмислени симптоматични постъпки, които той лесно скрива от прислугата, а не от бащата, той показва как си представя раждането на децата. Но при по-внимателно наблюдение ние можем да забележим и още нещо, което не се появява повече в анализа. Той пъхва в кръглия отвор на гумената кукла малко ножче, което е на майка му, и после го оставя да падне вътре, след което откъсва краката на куклата, като ги разтегля настрана. Последвалото обяснение на родителите, че децата наистина израстват в утробата на майката и излизат оттам като изпразнения, се оказва закъсняло. То вече не може да му каже нищо ново. С помощта на друга, като че ли случайно последвала симптоматична постъпка той допуска, че е желал смъртта на бащата: той събаря коня, с който си е играел, точно в момента, когато баща му му говори за това желание. На думи той потвърждава, че тежко натоварените коли представят за него бременността на майката, а падането на коня — процеса на раждане.

Великолепно потвърждение, че за него децата са *Lumpf*, откриваме в измисленото име за неговото любимо дете — *Lodi*. Но то ни става известно малко по-късно, тъй като научаваме, че той отдавна си играе с това „саламено“ дете.^[58]

Двете финални фантазии на Ханс, с които приключва неговото оздравяване, бяха отбелязани по-горе. Едната — за водопроводчика, който му слага нов и — както бащата познава — по-голям *Wiwimacher*, е не само повторение на предишната му фантазия, в която фигурираха водопроводчикът и ваната. Това е победна фантазия, съдържаща желание за обладаване на майката и демонстрираща преодоляването на страха от кастрация.

Втората фантазия, потвърждаваща желанието да се ожени за майката и да има с нея много деца, не изчерпва само съдържанието на онези несъзнавани комплекси, които са се пробудили при вида на падналия кон и са предизвикали пристъп на страх. Нейната цел е да коригира всичко, което е било напълно неприемливо в тези мисли.

Вместо да умъртви бащата, той го обезврежда, като го жени за бабата. Тази фантазия съвсем оправдано слага край на болестта и анализа.

* * *

По време на анализа на определен случай едва ли може да се получи нагледно впечатление за структурата и развитието на неврозата. Това е задача на синтетичната работа, която трябва да се извърши след това. Ако осъществим този синтез по отношение фобията на нашия мъничък Ханс, ще трябва да започнем от неговата конституция, от неговите насочващи сексуални желания и преживявания преди раждането на сестрата, за което говорихме в началото на тази статия.

Появяването на бял свят на тази сестра му донася много неща, които от този момент не му дават покой. Преди всичко известни лишения: отначало временна раздяла с майката, а по-късно продължително намаляне на грижите от нейна страна и на вниманието, което той е трябвало да дели със сестрата. Второ, всичко онова, което пред очите му майка му прави със сестричето, отново събужда у него преживяванията, свързани с чувството за наслаждение от кърмаческия период. Тези две влияния засилват еротичните му потребности, вследствие на което той започва да изпитва нужда от удовлетворяване. Загубите, които му донася сестрата, той компенсира с фантазията, че той самият има деца. В Гмунден той наистина е можел да играе с тези деца, неговата нежност е намирала своя отдушник. Но след завръщането си във Виена, останал отново сам, той насочва всички свои претенции към майката и отново е лишен от търсеното удовлетворение, когато вече на четири години го изолират от спалнята на родителите. Неговата повишена еротична възбудимост се открива във фантазиите, в които се появяват приятелите му от летните дни, за да споделят неговата самота, и в автоеротичното задоволяване с помощта на мастурбационно дразнене на половия орган.

Трето, раждането на сестрата дава тласък за мисловен процес, който, от една страна, не може да бъде премахнат, а от друга страна, го довежда до конфликт на чувствата.

Пред него се изправя голямата загадка — откъде се появяват децата. Това може би е първият проблем, чието решаване започва да пробужда духовните сили на детето. Предложеното на Ханс обяснение, че щъркелът е донесъл Ана, е отклонено. Все пак той е забелязал, че няколко месеца преди раждането на момиченцето коремът на майка му е пораснал, че тя после лежала в леглото, по време на раждането на момиченцето е викала и после е отслабнала. По такъв начин той стига до извода, че Ана се е намирала в корема на майка му и после е излязла от там подобно на *Lumpf*. В неговите представи този процес е свързан с удоволствие, тъй като се опира на предишни негови усещания на удоволствие по време на дефекиране и затова Ханс с удвоена мотивировка е можел да иска да има деца, за да ги ражда с удоволствие, а после (заедно с удоволствието от компенсацията) да се грижи за тях. Във всичко това няма нищо, което би могло да го доведе до съмнения или конфликт.

Но тук е имало още нещо, нарушаващо неговия покой. И бащата е трябвало да направи нещо за раждането на малката Ана, защото според думите му и Ана, и той са негови деца. Но нали не бащата ги донася на бял свят, а мама. В присъствието на бащата той не е можел да спи в леглото на майка си, а когато майката е искала да го вземе при себе си, бащата се е сърдел. Ханс е разбрал колко е добре, когато бащата го няма, и желанието да го отстрани е било напълно оправдано. После тази враждебност получава подкрепа. Бащата му разказва историята с щъркела и с това прави невъзможно искането на обяснения по този въпрос. Той не само му пречи да лежи в леглото на мама, а крие от него и познанието, към което Ханс се стреми. Бащата му нанася ущърб и в двете отношения, и всичко това — явно за своя собствена изгода.

Първият, отначало неразрешим душевен конфликт е създаден от обстоятелството, че същият този баща, когото той е трябвало да ненавижда, преди това е бил обичан и е трябвало да продължи да го обича, защото за него той първо е бил приятел, а в първите години след раждането — и бавачка. В процеса на развитие тази любов е трябвало да победи и да потисне омразата на Ханс, докато именно тази омраза е поддържала любовта към майката.

Но бащата не само е знаел откъде идват децата, той самият е взимал участие в това, което Ханс е можел да предположи не съвсем

ясно. Тук *Wiwimacher*-ът, чието възбуждане е съпровождало всички тези мисли, е трябвало да направи нещо, и той сигурно е трябвало да бъде голям *Wiwimacher*, по-голям от този на Ханс. Ако следваме усещанията, които се появяват тук, то в този момент би трябвало да са налице насилие над майката, чупене, отваряне, внедряване в закрито пространство, импулси, които Ханс е долавял и у себе си. Но въпреки че вече се е намирал на път — въз основа на своите усещания в пениса — да постулира съществуването на влагалище, той все пак не е можел да реши този проблем, тъй като не е притежавал достатъчно познания. И обратно, решаването на загадката е било затруднено от убеждението, че мама има също такъв *Wiwimacher*, както и той. Опитът да се реши въпросът за това, какво е трябвало да се направи с мама, за да има деца, се е загубил в областта на несъзнаваното. И двата активни импулса — враждебният против бащата и садистично-любовният по отношение на майката, са останали без приложение. Първият — вследствие на съществуващата наред с омразата любов, вторият — вследствие на безпомощността, произтичаща от инфантилността на сексуалните теории.

Само в такъв вид, опирайки се на резултатите от анализа, аз успях да конструирам несъзнаваните комплекси и стремежи, изтласкването и новото пробуждане на които е предизвикало у Ханс появата на фобията. Зная, че тук твърде много надежди се възлагат на мисловните способности на едно момче на 4–5 годишна възраст, но се ръководя само от това, което узнахме, и не се поддавам на влиянието на предубеждения, произтичащи от нашето познание. Вероятно можех да използвам страха от шума, предизвикван от конете, за да запълня някои празноти в нашия процес на тълкуване. Дори самият Ханс казваше, че този шум прилича на тропането с крака, когато насила го карат да прекъсне играта, за да отиде в клозета. По такъв начин този елемент на неврозата се свързва с проблема, дали мама получава децата си охотно, или по принуда. Но у мен се създава впечатлението, че с това напълно се обяснява значението на комплекса на „шума от тропане с крака“. Бащата не може да потвърди предположението ми, че у Ханс се е събудил споменът за полово сношение между родителите, наблюдавано от него в спалнята. И така, ще се задоволим с това, което научихме.

Трудно е да се каже благодарение на какво влияние в описаната ситуация у Ханс е налице превръщане на либидинозното желание в страх и откъде започва изтласкването. Това може да се реши само след сравняване с много подобни анализи. Дали избухването е било предизвикано от интелектуалната неспособност на детето да реши трудната задача за раждането на децата и да използва развилите се при доближаването до решаването ѝ агресивни импулси, или пък соматичната недостатъчност, неиздръжливостта на неговата конституция за редовно мастурбационно удовлетворение, самата продължителност на сексуалната възбуда с такава висока интензивност е трябвало да доведат до поврат — ще оставя всичко това под въпрос, докато по-нататъшният опит не ни дойде на помощ.

Времеви условия ни забраняват да припишем на случаен повод твърде голямо влияние върху появата на заболяването, тъй като намеци за страх у Ханс се наблюдават дълго преди той да види на улицата падналия кон.

Но във всеки случай неврозата се опира непосредствено на това случайно преживяване и запазва следите от него, превръщайки коня в обект на страха. Само по себе си това впечатление няма „травмираща сила“; само предишното значение на коня като предмет на любов и интерес и асоциацията с по-подходящото за травмираща роля преживяване в Гмунден, когато по време на играта на конче Фриц паднал, а после вече лекият път за асоцииране от Фриц към бащата са придали на този случайно наблюдаван нещастен случай толкова голяма действена сила. Но вероятно и тези отношения биха се оказали малко, ако благодарение на гъвкавостта и многостранността на асоциативните връзки това впечатление не е било в състояние да засегне друг един комплекс, стаил се при Ханс в сферата на несъзнаваното — разрешаването от бременност на майката. От този момент пътят за връщане на изтласканото е отворен и по този път патогенният материал е бил преработен (трансформиран) в комплекса за коня, а всички странични афекти се оказали превърнати в страх.

Твърде е интересно, че идейното съдържание на фобията е трябвало още веднъж да се подложи на изопачаване и заместване, преди да достигне до съзнанието. Първата формулировка на страха, изказана от Ханс: „Конят ще ме ухапе“ е обусловена от друга сцена в Гмунден, която, от една страна, има отношение към враждебното

желание, насочено срещу бащата, а от друга — напомня за предупреждението по повод на онанизма. Тук също така се проявява и отвличащото влияние, което вероятно произхожда от родителите. Не съм уверен, че съобщенията за Ханс тогава са били записвани достатъчно точно, за да кажа дали той е дал тази формулировка на своя страх до или преди предупреждението на майката по повод на мастурбирането. Противно на приведената история на заболяването аз съм склонен да допусна последното. Що се отнася до останалото, то е ясно, че враждебният комплекс по отношение на бащата навсякъде прикрива похотливия комплекс по отношение на майката; точно както и в анализа той се открива и се решава на първо място.

В други случаи биха се намерили повече данни, за да се говори за структурата на невротата, нейното развитие и разпространение, но историята на заболяването на нашия малък пациент е твърде кратка: скоро след нейното начало тя се сменя с историята на лечението. Когато в процеса на лечение изглеждаше, че фобията се развива по-нататък, привлича нови обекти и нови условия, лекуващият баща се оказваше, разбира се, достатъчно благоразумен, за да вижда в това само действието на вече готова, а не нова продукция, чието появяване би могло да попречи на лечението. В много други случаи лечението невинаги може да разчита на такова благоразумие.

Преди да обявя този синтез за завършен, трябва да взема предвид и друга гледна точка, ако застанем на която, ще се окажем пред определени затруднения при разбирането на невротичните състояния. Виждаме как нашият пациент е обзет от вълна на изтласкване, което се отнася предимно до неговите преобладаващи сексуални компоненти. [59] Той си признава, че онанира, с отвращение отхвърля всичко, което му напомня екскрементите и дейността на стомаха. Но това не са компонентите, които са засегнати от повода за заболяването (падането на коня) и които продуцират материал за симптомите и съдържанието на фобията.

По такъв начин тук разполагаме с възможност да установим едно принципно различие. Навярно бихме могли да стигнем до по-дълбоко разбиране на случая, ако се обърнем към другите компоненти, които удовлетворяват двете гореспоменати условия. При Ханс това са стремежите, които по-рано са били потиснати и които, доколкото знаем, никога не са могли да се проявят свободно: враждебно-

ревнивите чувства към бащата и садистичните, съответстващи на предчувствието за коитуса, влечения към майката. Предразположеността към появилата се по-късно болест може би лежи именно в тези ранни задръжки. Тези агресивни склонности не са намерили у Ханс никакъв изход, и когато в периода на лишаване (от вниманието на родителите) и повишена сексуална възбуда, получавайки поддръжка, те са били на път да се проявят външно, е избухнала борбата, която ние наричаме „фобия“. Част от изтласканите представи, изопадени и пренесени върху друг комплекс, в периода на нейното развитие проникват в съзнанието — като съдържание на фобията, но това без съмнение е жалък успех. Победата остава на страната на изтласкването, *което в този случай се разпростира и върху други компоненти*. Но това не променя факта, че същността на болестното състояние си остава безусловно свързана с природата на компонентите на нагона, подлежащи на отстраняване. Цел и съдържание на фобията са прогресиращото ограничаване на свободното движение и следователно мощната реакция срещу неясните движещи импулси, които са особено склонни да бъдат насочени към майката. Конят за нашето момче винаги е бил образец за удоволствие от движението („Аз съм младо конче“ — казва Ханс), но тъй като удоволствието от движението съдържа в себе си импулса на коитуса, то неврозата ограничава това удоволствие, а конят става символ на ужаса. На изтласканите нагони в неврозата като че ли не им остава нищо друго освен честта да доставят на съзнанието поводи за страх. Но колкото и отчетливо да е изразена победата на сексуалното отклонение във фобията, все пак компромисната природа на болестта не допуска изтласканото да не може да стигне до нещо друго. Фобията от коня все пак е препятствие да се излезе на улицата и може да служи като повод да се остане у дома при любимата майка. Тук побеждава неговата нежност към майката: вследствие на своята фобия обичащият се вкопчва в любимия обект, но той, разбира се, се грижи да не се окаже и в опасност. В тези две влияния се разкрива истинската природа на невротичното заболяване.

Неотдавна, в богатата на идеи работа, от която съм взел термина „кръстосване на порива“, А. Адлер писа, че страхът произлиза от потискане на „агресивния порив“, и в обширен синтез приписа на този нагон ръководна роля „в живота и в неврозата“. Ако ние в края на

краищата сме склонни да признаем, че в нашия случай на фобия страхът се обяснява с изтласкване на тези агресивни склонности, то ще разполагаме с блестящо потвърждение на възгледите на Адлер. И все пак аз не мога да се съглася с това, защото то води до обобщения, генериращи заблуди. Не мога да се реша да призная съществуването на някакъв особен агресивен нагон наред — и притежаващ еднакви права — с известния ни нагон към самосъхранение и сексуалния нагон. Струва ми се, че Адлер неправилно приема като особен нагон общата и задължителна характеристика на всеки нагон, и то именно това „влечащо“ и подбуждащо, което бихме могли да опишем като способност да даде тласък на двигателната сфера. От всички нагони не би останало нищо освен отнасянето към целта, ако отнемем от тях възможността им да се съотнасят със средствата за достигане на тази цел, а именно — „агресивния нагон“. Въпреки цялата съмнителност и неяснота на нашето учение за нагоните, аз все пак бих се придържал засега към обичайните възгледи, които признават във всеки нагон наличието на собствена възможност да се превърне в агресивен, без при това да бъде насочен към обект (т.е. безобектната агресивност на нагона като негова иманентна характеристика, *бел.ред.*). И при двата вида нагони, достигнали до изтласкване при Ханс, бих признал наличието на отдавна известните компоненти на сексуалното либидо.

С) ИЗВОДИ И ЗАБЕЛЕЖКИ

Преди да пристъпя към излагането на кратките си бележки как от фобията на малкия Ханс може да се извлече нещо ценно за живота и възпитаването на децата, трябва да отговоря на възражението, че Ханс е невротик, обременен с наследственост дегенерат и ненормално дете в сравнение с другите деца. Предварително ми е неприятно да си помисля как привържениците на теорията за „нормалния човек“ ще третират нашето бедно малко момченце, след като разберат, че при него наистина може да се открие наследствена обремененост.

Преди години помогнах на неговата майка, която по време на изживяването на конфликтите от периода на съзряването се разболя от невроза; това беше началото на моите отношения с неговите родители. Ще си позволя само много плахо да кажа нещо в негова защита.

Преди всичко Ханс изобщо не е това, което след внимателно наблюдение може да се нарече дегенератно, наследствено

предразположено към невроза дете. Напротив, той е добре развит физически, весел, любознателен малчуган, с жив ум, който може да предизвика радост не само у баща си. Разбира се, неговото ранно полово развитие не предизвиква съмнения, но за достигането на правилни съждения ни липсва достатъчно количество материал за сравнение. Така например от едно масово изследване, проведено в Америка, аз можах да разбера, че подобен ранен избор на обект и любовни усещания при момчетата изобщо не са такава рядкост, а тъй като същото е известно от историята на детските години на „великите“ хора, то съм склонен да мисля, че ранното сексуално развитие е рядко отсъстващ корелат на интелектуалното развитие и затова то се среща при надарените деца по-често, отколкото може да се очаква.

Открито признавайки си моето неравнодушие към малкото момче, трябва да заявя, че той не е единственото дете, което в периода на детството е било обладано от фобия. Известно е, че тези заболявания са доста често явление дори и при такива деца, възпитанието на които, що се отнася до строгостта, не оставя да желаем нищо по-добро. Такива деца по-късно или стават невротичи, или си остават съвършено здрави. Техните фобии остават в детската стая, защото са недостъпни за лечение, а и сигурно доста неудобни. В продължение на месеци или години тези фобии отслабват и като че ли се излекуват. Никой не знае какви психически изменения обуславя подобно излекуване, какви свързани с това промени на характера настъпват. И когато пристъпваш към психоанализа на възрастен невротик, при когото болестта, да допуснем, е била открита едва в годините на зрелостта, то всеки път научаваш, че неговата невроза е свързана с такъв детски страх и представлява само негово продължение и че непрекъснатата и в същото време с нищо неограничавана психическа работа, започвайки от конфликтите в детските години, продължава и по-нататък независимо от това, дали първият симптом е бил постоянен, или е изчезвал под натиска на обстоятелствата. По такъв начин аз мисля, че нашият Ханс е бил болен не повече от много други деца, които едва ли могат да бъдат наречени дегенерати.

Но тъй като са го възпитавали много внимателно, без строгост и по възможност с най-малка принуда, то и неговият страх се е проявил по-открито. При този страх не е имало мотиви за нечиста съвест и

страх от наказание, които обикновено оказват влияние върху намаляването му. Склонен съм да мисля, че обръщаме твърде много внимание на симптомите и малко се грижим за това, откъде идват те. Нали при възпитанието на децата ние не искаме нищо повече освен покой, не искаме да преживяваме никакви трудности, накратко казано, ние култивираме послушно дете и твърде малко обръщаме внимание дали този начин на развитие е полезен за него. И така, мога да допусна, че продуцирането на фобията от Ханс е било за него целително, защото: 1) то насочва вниманието на родителите към неизбежните трудности, които при съвременните методи на възпитание носи за детето преодоляването на вродените компоненти на нагона, 2) неговата болест води след себе си помощ от страна на бащата. Може би Ханс дори има това преимущество пред другите деца, че повече не носи у себе си онова ядро от изтласкани комплекси, което всеки път има някакво значение за бъдещия живот. То (ядрото) вероятно в известна степен обуславя неправилните черти в развитието на характера, ако не и наклонността към бъдеща невроза. Склонен съм да мисля така, но не зная дали и другите ще споделят моето мнение, дали опитът ще потвърди всичко това.

Но трябва да попитам, с какво навредиха на Ханс извадените на бял свят комплекси, които не само се изтласкват от децата, но от които и родителите се страхуват? Нима момчето е започнало сериозно да се отнася към своите претенции към майката, или на мястото на лошите намерения по отношение на бащата са дошли лошите постъпки? От това навярно се страхуват всички онези, които не могат да оценят същността на психоанализата и мислят, че лошите подбуди могат да се засилят, ако ги направим съзнателни? Тези мъдреци постъпват последователно само тогава, когато всячески ни убеждават да не се заемаме с тези лоши неща, които са скрити зад неврозата. Във всеки случай при това те забравят, че са лекари и че при тях се открива фатално сходство с Шекспировия Кизил в „Много шум за нищо“, който също дава съвет на стражата да се държи по-далеч от каквото и да било общуване с крадците и разбойниците. Подобна сган изобщо не е компания за честните хора!

Точно обратното, единственото следствие от анализа е това, че Ханс оздравява, не се страхува повече от конете и започва да се отнася към баща си непринудено, за което последният съобщава с усмивка.

Това, което бащата губи от уважението, той печели в доверието. „Мислех си, че ти знаеш всичко, защото знаеше това за конете.“ Благодарение на анализа успехът при изтласкването не се намалява, влеченията, които своевременно са били потиснати, си остават потиснати. Но успехът идва по друг път, защото анализът замества автоматичния и експресивен процес на изтласкването с планомерна и целесъобразна преработка с помощта на висшите духовни инстанции. С две думи, той замества *изтласкването с осъждане*. Струва ни се, че анализът дава отдавна очакваното доказателство за това, че съзнанието има и биологична функция, и неговото включване принася значителна полза.

Ако можех да направя всичко така, както бих искал, аз щях да дам на момчето още едно разяснение, което родителите не направиха. Бих потвърдил неговите настойчиви предчувствия, като му разкажа за влагалището, за коитуса и по такъв начин още повече щях да редуцирам неговия неразтворен фобиен остатък и да сложа край на стремежа му да задава въпроси. Убеден съм, че в резултат на тези обяснения нямаше да пострадат нито любовта към майката, нито неговият детски характер, и той би разбрал, че трябва да изчака с тези важни въпроси, докато неговото желание да стане голям не се осъществи. Но педагогическият експеримент не стигна дотам.

Че между „нервните“ и „нормалните“ деца и възрастните не може да се прокара рязка граница, че болестта е чисто практично сумарно понятие, че вследствие на това много хора непрекъснато преминават от групата на здравите към групата на нервнболните — всичко това са неща, за които са говорили толкова много хора, че сега моите твърдения няма да се окажат единствени. Твърде вероятно е, че възпитанието на детето може да окаже при този процес на сумиране силно влияние в полза или във вреда на предразположеността към заболяване. Но към какво трябва да се стремим при възпитанието и къде трябва да се намесим — засега остава под въпрос.

До този момент възпитанието винаги си е поставяло за задача да обуздае и да потисне правилно нагоните. Успехът далеч не е бил удовлетворителен. А там, където той е бил налице, това е било в полза на малкото хора, за които такава потискане не е било необходимо. Никой не се е питал по какъв начин и с какви жертви се постига потискането на неудобните нагони. Но да опитаме да заменим тази

задача с друга, а именно — да направим индивида годен за културен социален живот с най-малки загуби на неговата активност. Тогава трябва да се вземат под внимание всички разяснения, получени от психоанализата по повод на произхода на патогенните комплекси и ядрата на всяка невроза, и възпитателят да намери вече в това неоченими напътствия как да се държи по отношение на детето. Оставям на другите да открият и да решат какви практически изводи могат да се извлекат оттук и доколко нашият опит може да оправдае прокарването на тези изводи в живота при съвременните обществени условия.

Не мога да се разделя с фобията на нашия малък пациент, без да изкажа предположението, което прави особено ценен за мен този анализ, довел до излекуването му. Строго казано, от този анализ аз не научих нищо ново, нищо такова, което вече по-рано, може би в по-неясна и непосредствена форма, да не съм открил при другите възрастни. Неврозите на тези други болни всеки път могат да бъдат сведени до същите инфантилни комплекси, които бяха открити във фобията на Ханс. Затова бих сметнал за възможно да определя тази детска невроза като типична и примерна, ако нищо не ни попречи да припишем разнообразието на невротичните явления от сферата на изтласкването и богатството на патогенния материал на факта, че произхождат от съвсем малко процеси, характеризиращи се с едни и същи комплекси от представи.

[1] Отново типично поведение. Друг брат, по-възрастен само с две години, при аналогични обстоятелства им викал през сълзи: «Твърде е малка, твърде е малка.» ↑

[2] Друго момче, по-голямо, казва при появяването на бял свят на братчето си: «Нека щъркелът си го вземе обратно.» ↑

[3] Към подобно умозаключение със същите изрази достигат други две момчета, когато с любопитство за първи път разглеждат корема на своята малка сестричка. Може да се изпадне в ужас по повод на тази ранна извратеност на детския интелект. Защо тези млади изследователи не констатират онова, което виждат, а именно: няма никакъв *Wiwimacher*? За нашия мъничък Ханс това е разбираемо. Знаем как с помощта на внимателна индукция той установява за себе си общото положение, че живото се отличава от неживото по

наличието на *Wiwimacher*. Майката поддържала това убеждение, давайки му утвърдителни отговори относно лица, убегнали от неговите наблюдения. И сега, след наблюденията над малката си сестра, той е напълно неспособен да се откаже от придобитото знание. Той стига до заключението, че и тя има *Wiwimacher*, който е твърде малък, но ще расте, докато не стане толкова голям, колкото е при коня.

За реабилитация на нашия малък Ханс ще прибавим и още нещо. Собствено казано, той постъпва не по-зле от философа от школата на Вундт, който смята, че съзнанието е винаги присъстващ признак на психичния живот, подобно на това, както Ханс мисли, че *Wiwimacher*-ът е неотменим признак на всичко живо. Когато философът се натъква на психични явления, в които съзнанието изобщо не участва, той не ги нарича несъзнавани, а *смътно* осъзнавани. *Wiwimacher*-ът е още малък! И при това сравнение предимството все пак е на страната на нашия малък Ханс, защото, както това често се случва при сексуалните изследвания на децата, зад техните заблуждения винаги има частица истина. Всъщност у малкото момиченце все пак има малък *Wiwimacher*, който ние наричаме клитор, но който не расте, а остава неразвит. ↑

[4] На разговорен немски опашка и penis имат едно и също название — *Schwanz*. ↑

[5] Подобен опит за съблазняване ми разказа една страдаща от невроза майка, която не искаше да повярва във възможността за детска мастурбация. Наложило ѝ се да ушие на своята малка дъщеричка (на три години и половина) панталони. Когато ги пробвала, за да разбере дали няма да ѝ стискат при ходене, тя прокара ръка по вътрешната част на бедрата. Тогава детето изведнъж притиснало с крака ръката ѝ и помолило: „Мамо, остави ръката си там — толкова е приятно.“ ↑

[6] Игра, при която всеки участник поставя в торбичка някакъв предмет и ако този предмет бъде изваден, той е длъжен да направи каквото му кажат. ↑

[7] *Птичка* в дадения случай означава penis. Нежността по отношение на половите органи на децата, изразяваща се в думите и постъпките от страна на нежно настроени роднини, а понякога от страна и на самите родители, е най-обичайното явление, отбелязано от психоанализата. ↑

[8] Това обяснение още нищо не казва за *Wiwimacher*-а на жените. ↑

[9] Предградие на Виена, където живеят баба му и дядо му. ↑

[10] Бащата няма основание да се съмнява, че тук Ханс наистина разказва действително произшествие. Впрочем, при парене в главичката на члена, което кара децата да го пипат, те обикновено казват: „Хапе ме.“ ↑

[11] Грета е едно от момичетата в Гмунден, за което сега Ханс фантазира. Той разговаря с нея и играе с нея. ↑

[12] Това не е вярно. Срв. неговото възклицание пред клетката на лъва: тук вероятно действува започналото в резултат на изтласкването забравяне. ↑

[13] Не мога толкова дълго да прекъсвам изложението, за да покажа колко много типични неща има в този несъзнаван ход на мислите, който приписвам на малкия Ханс. Кастрационният комплекс е най-дълбокият несъзнаван корен на антисемитизма, защото още в люлката момчето чува, че на евреите им режат нещо — той смята, че това е парченце от пениса, и това му дава право да се отнася с презрение към евреите. И съзнанието за превъзходство над жените има своите несъзнавани корени. Вайнингер, този талантилив и сексуално болен млад философ, който след своята удивителна книга „Пол и характер“ слага край на живота си със самоубийство, в една от главите, привлякла вниманието към себе си, обсипва евреите и жените с еднаква злоба и ругатни: Като невротик Вайнингер изцяло се е намирал под влияние на инфантилните комплекси, отношението му към кастрационния комплекс е обогатено с презрението към жените и евреите. ↑

[14] Ханс на своя език определено заявява, че това е фантазия. ↑

[15] Бащата, чувствувайки своята безпомощност, се опитва да употреби класическия метод на психоанализата.

Това малко му помага, но получените данни могат все пак да имат дълбок смисъл в светлината на по-нататъшните открития. ↑

[16] Ханс потвърждава сега тълкуването в онази част, че двата жирафа съответствуват на майката и на бащата, но не се съгласява със сексуалната символика, според която жирафът би трябвало да съответствува на пениса. Възможно е тази символика да е вярна, но явно от Ханс засега не може да се иска повече. ↑

[17] Тази реакция момчето повтаря по-късно по един отчетлив и пълен начин. То първо удря бащата по ръката, а после започва нежно да я целува. ↑

[18] Ханс е прав, колкото и невероятно да звучи тази комбинация. Както ще се окаже впоследствие, връзката се състои в това, че конят (бащата) ще го ухапе заради желанието той (бащата) да падне. ↑

[19] От няколко седмици жена ми има панталони за каране на велосипед. ↑

[20] Той е играл също и на кончета със звънчета. ↑

[21] Вж. по-нататък — бащата с пълно основание допуска, че именно Ханс е паднал. ↑

[22] Според мен Ханс не иска да каже, че глупостта се е появила *тогава*, а че е *свързана* с тези събития. Обикновено става именно така, както и в теорията, според която този предмет, който преди това е предизвиквал висша наслада, по-късно става обект на фобия. И аз мога да допълня вместо детето, което не може да каже това, че думичката „заради“ (*wegen*) е открила пътя за разпространяването на фобията от коня върху колата. (На своя детски език Ханс нарича колата *Wägen* вместо *Wagen*.) Не бива да се забравя колко конкретно, за разлика от възрастните, се отнасят децата към думите и колко значими би трябвало да бъдат за тях асоциациите по словесно сходство. ↑

[23] Всъщност тук не би могло да се извлече нищо повече освен словесната асоциация, която е убягнала на бащата. Добро натрупване на условия, при които психоаналитичните опити завършват с неуспех. ↑

[24] Той иска да бъде сигурен, че неговият *Wiwimacher* ще расте. ↑

[25] Нашият Ханс не може да се справи с темата, която не знае как да изложи. И на нас ни е трудно да го разберем. Може би той мисли, че панталоните предизвикват у него отвращение само след тяхното купуване. Върху тялото на майката те повече не предизвикват у него асоциация с *Lumpf* или с *wiwi*. Тогава те го интересуват вече в друго отношение. ↑

[26] Ханс винаги е къпан от майката. ↑

[27] За да я вземе за поправка. ↑

[28] Ханс винаги е къпан от майката. ↑

[29] За да я вземе за поправка. ↑

[30] *Сецесион* — наименование на редица обединения на немски и австрийски художници от края на 19 и началото на 20 век. ↑

[31] За нас е ясно защо темата „Ана“ възниква непосредствено след темата „*Lumpf*“: самата Ана е *Lumpf* всички новородени деца са *Lumpf*. ↑

[32] Тук той започва да фантазира. Ние научаваме, че за него сандък и вана означават едно и също нещо — това е пространство, в което има деца. Да обърнем внимание на неговите повторни уверения.

↑

[33] Сандъкът, разбира се, е коремът на майката. Бащата иска да насочи Ханс към разбирането на това. ↑

[34] Разбира се, ирония, както и последвалата молба да не издават тази тайна на майката. ↑

[35] Прекрасен мъничък Ханс! Дори и от възрастните не бих искал по-добро разбиране на психоанализата. ↑

[36] Непоследователността на Ханс не би трябвало да ни пречи. В предишния разговор от неговата сфера на несъзнаваното се прояви недоверието му към приказката за щъркела, свързано с чувство на обида по отношение на бащата, който превръща това в тайна. Сега той е поуспокоен и отговаря на официалните съображения, с помощта на които по някакъв начин е успял да си обясни тази толкова трудна хипотеза за щъркела. ↑

[37] Сандъкът за багажа за Гмунден, който стои в антрето. ↑

[38] Когато кочияшите биеха и крещяха на конете, той често биваше обземаан от силен страх. ↑

[39] Още един фрагмент от детската сексуална теория с неочакван смисъл. (Превеждаме израза *ein Kind bekommen* буквално, като *получавам дете*, въпреки че правилният превод е *раждам дете*. С това се запазва непрозрачността на раждането за детето, откъдето и произлизат голяма част от проблемите на бащата с детето при обясняването на произхода на децата. — Бел.прев.) ↑

[40] Ханс, който има основание да се отнася с недоверие към *показанията* на възрастните, сега се пита дали хазаинът не заслужава повече доверие от баща му. ↑

[41] Връзката тук е следната: бащата дълго не е искал да му вярва по повод на историята за черното около устата на конете, докато

най-накрая истината не била изяснена. ↑

[42] *Ce que femme veut, dieu le veut* (това, което иска жената, го иска и бог — (фр.). — Бел.ред.). Умният Ханс и тук е достигнал до много сериозен проблем. ↑

[43] Не е необходимо в тази страст за притежаване на деца да се вижда женска черта. Тъй като най-щастливите си преживявания той е изпитал заедно с майка си като дете, сега ги възпроизвежда в активна роля, при което самият той изобразява майката. ↑

[44] Това толкова удивително противоречие е същото, както и противоречието между фантазията и действителността, между „да желаш“ и „да имаш“. Той знае, че в действителност е детето и другите деца биха му пречили, а в своята фантазия той е майката и иска да има деца, за да може да повтори върху тях преживените от него ласки. ↑

[45] Възможно е Ханс да си е създал идеал по образа на някое случайно срещнато момиче, което, впрочем, по описанието на цвета на очите и косите напомня за майката. ↑

[46] Ханс не може да отговори по друг начин освен от гледна точка на автоеротизма. ↑

[47] Поправка на оригинала: Отпечатано: „някога“. — Бел.ел.кор. ↑

[48] *Sarfaladi* — сервилатен колбас. Жена ми понякога разказва, че леля ѝ винаги казвала *Soffilodi*. Ханс може би е чувал това. ↑

[49] Дали това не означава *niederkommen* (да се освободя от бременност, букв. — *да падна долу*), когато жената ражда? ↑

[50] Може би трябва да се добави, че думата „бургия“ има отношение към думата „раждам“ (*Bohrer — geboren, Geburt*). Детето не прави разлика между *gebohrt* и *deboren* (*пробит с бургия и роден*, бел.ред.). Приемам това предположение, изказано от един опитен колега, но се съмнявам дали тук имаме работа с дълбока обща връзка или само с използването на случайно съзвучие в немския език. И Прометей (Праманта) — създателят на хората — етимологически съответствува на бургията. ↑

[51] Буквалният превод на *Wiwimacher* е *този, който прави ни-ни*, бел.ред. ↑

[52] Двете случайни мисли на Ханс: *сок от малини* и *пушка за убиване* навярно са не само едностранно детерминирани. Вероятно те толкова са свързани с ненавистта към бащата, колкото и с комплекса на

задържането. Бащата, който сам отгатна последната връзка, асоциира също така „малиновия сок“ с „кръв“. ↑

[53] Желанието да бие и да дразни конете. ↑

[54] Не книга, а човек от плът и кръв съм. И да постигна вътрешно съгласие не мога (Майер К. Ф. *Последните дни на Гутен*). ↑

[55] Срв. неговите намерения по отношение на онзи период, когато момиченцето ще може да говори (вж. по-горе). ↑

[56] В съответствие с това се намира изказаното по-късно удивление на Ханс по повод шията на неговия баща. ↑

[57] Страхът от бащата, дори в онези анализи, които лекарят извършва със странични хора, има твърде значителна роля като съпротива срещу репродукцията на несъзнавания патогенен материал. Тези съпротиви отчасти принадлежат към „мотивите“, а от друга страна, както е в настоящия случай, те съставляват частица от несъзнавания материал, който *по своето съдържание* е способен да служи като задръжка в репродукцията на друга част от анализа. ↑

[58] Изглеждащата ни странна мисъл на гениалния художник Т. Т. Хайне, показваща на страниците на „Симплицисимус“ как детето на месаря пада в машината за кайма, как родителите му го оплакват във вид на кренвирш, как го опяват и как се възнася на небето, благодарение на епизода с Лоди намира своето обяснение в инфантилните фантазии. ↑

[59] Бащата е наблюдавал дори, че едновременно с това изтласкване у детето в известна степен настъпва сублимация. Заедно с настъпване на боязливостта то проявява повишен интерес към музиката и развива наследената от родителите си дарба. ↑

2.

ДВА СЛУЧАЯ НА ДЕТСКА ЛЪЖА

Напълно разбираемо е, че децата лъжат, подражавайки с това на лъжата на възрастните. Но някои случаи на лъжа при добре възпитани и послушни деца имат особено значение и възпитателите трябва да се замислят, вместо да се сърдят на такава лъжа. Тя се извършва под влияние на много силна любов и става пагубна, ако предизвика недоразумения между детето и любимото му лице.

А) ПЪРВИ СЛУЧАЙ

Едно седемгодишно момиченце (във втори клас) моли баща си да му даде пари да си купи бои, за да боядиса великденските яйца. Бащата ѝ отказва, изтъквайки като причина липсата на пари. Скоро след това момиченцето отново иска от бащата пари, за да даде своя дял за покупката на венец за починалата влиятелна личност на страната. Всеки ученик от училището е трябвало да даде по 50 пфенига. Бащата ѝ дава 10 марки. Тя дава своята вноска, връща на бащата 9 марки, а с останалите 50 пфенига си купува бои, които скрива в шкафчето си. На масата бащата ядосано я пита какво е направила с липсващите 50 пфенига, да не би да си е купила бои. Тя отрича, но с две години по-възрастният ѝ брат, с когото заедно са се канели да боядисват яйцата, я издава. Боичките се намерили в шкафчето. Ядосаният баща оставя на майката да накаже виновницата и тя прави това с цялата строгост, на която е способна. Впоследствие майката е потресена, когато вижда в какво отчаяние е изпаднало детето. Обсипва момиченцето с милувки след наказанието, извежда го на разходка, за да я утеши. Но впечатлението от това преживяване, наречено от самата пациентка „повратен пункт“, по време на нейната младост се оказва неизгладимо. Преди случая тя е палаво и самоуверено момиченце, а от този момент става плаха и нерешителна. Вече сгодена, тя веднъж получава необясним за самата нея пристъп на гняв, когато майката ѝ купува мебели и чеиз. Мярва ѝ се мисълта, че парите са нейни и никой няма право да се разпорежда с тях, дори и когато се харчат за нея. Като

млада съпруга не се решава да иска пари от мъжа си за лични разходи и без никаква нужда разделя неговите пари от „своите“. По време на лечението на няколко пъти се случваше мъжът ѝ да закъснява с изпращането на пари, така че тя оставаше в чуждия град без никакви средства. Когато веднъж ми разказа това, аз я накарах да ми обещае, че ако това отново се повтори, ще вземе малка сума назаем от мен, колкото да си купи най-необходимото. Обеща ми, но когато следващия път случаят се повтори, тя не удържа на обещанието си, а предпочете да получи пари, като даде скъпоценностите си в заложна къща. Заяви, че не може да взима пари от мен.

Присвояването на 50-те пфенига в детството е имало значение, което бащата едва ли е можел да подозира. Известно време преди постъпването в училището тя постъпила по необясним начин с парите. Съседката, с която била в приятелски отношения, я помолила да заведе до лавката нейното момченце, като ѝ дала голяма сума пари, за да му купи нещо. След покупката тя понесла останалите пари вкъщи. Но когато видяла на улицата слугинята на съседката, хвърлила парите на паважа. При анализа на тази непонятна за нея самата постъпка в главата ѝ минава мисълта за Юда, който хвърлил сребърниците, получени за предателството на Христос. Тя уверено твърди, че е знаела историята за страданията на Христос още преди тръгването си на училище. Но в какво отношение е могла да се идентифицира с Юда?

Когато била на три години и половина, имала гувернантка, към която била силно привързана. Това момиче имало еротична връзка с един лекар, при когото ходела на прием заедно с детето. Навярно детето тогава е станало свидетел на различни инциденти от сексуален характер. Не може да се установи точно дали е видяла, че лекарят давал на момичето пари, но няма никакво съмнение, че момичето е подарило на детето дребни монети, за да купи с тях неговото мълчание, и с тези пари са били правени покупки по пътя за вкъщи (вероятно сладки неща). Възможно е и сам лекарят понякога да е давал на момиченцето пари. Но детето все пак издало момичето на майка си от чувство на ревност. Тя така предизвикателно си играела с получените дребни монети, че майката не е можела да не попита: откъде имаш пари? Слугинята била изгонена.

И така, още в най-ранна възраст получаването на пари от някого придобива за нея значение на любовни отношения, физическо

себеотдаване. Да вземе от бащата пари е означавало обяснение в любов. Фантазията, че бащата е нейният любим, е била толкова съблазнителна, че с нейна помощ детското желание да има боя за великденските яйца въпреки забраната е било лесноосъществимо. Но тя не можела да признае факта на присвояването на парите. Следователно наказанието на бащата е било израз на това, че той отхвърля предложената му нежност, израз на неговото презрение, което я пречупило. По време на лечението изведнъж настъпи състояние на дълбока депресия, освобождаването от която доведе до спомените за всичко изложено по-горе, когато веднъж бях принуден, като че ли имитирайки презрението на бащата, да я помоля да не ми носи цветя.

За психоаналитика едва ли е нужно да се подчертава, че това дребно детско преживяване представлява един от толкова честите случаи на запазване на ранната анална еротика в по-късния любовен живот. От този източник произтича наслаждението от боядисването на яйцата.

В) ВТОРИ СЛУЧАЙ

Една жена се разболяла тежко вследствие на своята неспособност да се справи с изискванията на живота. Преди това била изключително умна, правдива, сериозна и добра девойка, а после мила жена. Но преди, в първите години на живота си, била своенравно и глезено дете. По времето, когато в училище тя твърде бързо се преобразила в добро и съвестно момиче, с нея станали такива неща, които дали повод за силни упреци по време на заболяването и в които тя виждала доказателство за това, че е много развалена. Спомените я убеждаваха в това, че тогава тя често е лъжела и се е хвалела. Веднъж по пътя за вкъщи една нейна приятелка се похвалила, че предишния ден у тях имало за десерт сладолед (на немски сладолед и лед се предават с една и съща дума — *Eis*, благодарение на което е възможно момиченцето да е объркало двете представи). Тя възрази: „О, сладолед у нас има всеки ден.“ В действителност тя дори не знаела какво означава да се дава за десерт сладолед. Тя познавала леда само във вид на дълги парчета, които се превозват с коли, но предполагала, че под това се разбира нещо, което е особено шик, и затова не искала да изостава от приятелката си.

Когато била на десет години, по време на урока по рисуване ги накарали да нарисуват окръжност с ръка. Но тя използвала за това пергел и по този начин с лекота нарисувала идеална окръжност и тържествено показала работата си на съседката си. Учителят се приближил, чул я да се хвали, открил следите от пергела и поискал от момиченцето обяснение. Но тя упорито отричала всичко, не се предавала въпреки доказателствата и накрая упорито замълчала. Учителят говорил по този повод с бащата. Двамата заедно решили да оставят това провинение без последствия, тъй като момиченцето обикновено се държало добре.

Двата случая на лъжа при детето са били мотивирани от един и същи комплекс. Като най-голямо от петте деца в семейството, при малкото момиче рано се развила привързаност към бащата, заради която в зряла възраст е било съдено да се наруши щастието в нейния живот. Скоро обаче тя не е можела да не забележи, че величието, което била готова да припише на любимия си баща, не му приляга. На него му се налагало да се бори с парични затруднения, той изобщо не бил толкова могъщ и знатен, както тя си въобразявала. Но тя не можела да се примири с това принизяване на своя идеал. Съсредоточавайки по женски обичай цялото си честолюбие върху любимия мъж, тя изпаднала във властта на най-силната подбуда бащата да ѝ бъде опора против всички. Затова тя се хвалела пред приятелката си, за да избави баща си от унижение. Когато по-късно научила, че лед (сладолед) за десерт трябва да се преведе с думата *glace*, то у нея се открива асоциативен път упреците — благодарение на спомените — да я доведат в края на краищата до страх от стъклени (*Glas*) парченца.

Бащата рисувал чудесно и често предизвиквал с таланта си възторг и възхищение у децата. Идентифицирайки се с бащата, тя нарисувала в училище онзи кръг, което е успяла да направи само с измама. Като че ли искала да каже: вижте какво може баща ми! Съзнанието за вина, което е било свързано с такава силна привързаност към бащата, се изразява в опита да излъже. Тя не можела да си признае по същата причина, както и момиченцето в описаното по-горе наблюдение, защото в такъв случай е трябвало да признае и своята тайна инцестуозна любов.

Тези епизоди от детския живот не бива да се омаловажават. Би било груба грешка въз основа на такива детски простъпки да се

приема, че детето развива безнравствен характер. Но подобни действия се намират във връзка с най-силните подбуди на детската душа и демонстрират предразположеност към това, по-нататъшният живот на детето да се развие в една или друга посока, или пък към възможността за развиване на невроза.

3.

„Бият детето“: принос към познанието за произхода на сексуалните извращения^[1]

I

Фантастичната представа „бият детето“ поразително често се среща в признанията на лица, потърсили аналитично лечение по повод на своята истерия или невроза от натрапчиви състояния. Твърде характерно е, че тя е налице често и при други хора, които не са принудени да вземат подобно решение под влиянието на някое заболяване.

С тази фантазия са свързани усещанията за удоволствие, заради които тя безброй пъти се е възпроизвеждала или все още се възпроизвежда (от нашите пациенти). Като правило кулминация на представената ситуация почти винаги се оказва онанистичното самозадоволяване, което отначало се извършва по волята на фантазиращия, но след това, преодолявайки неговата съпротива, придобива до известна степен и натрапчив характер.

Признаването на тази фантазия се прави колебливо, споменът за нейната първа поява е неясен, аналитичната трактовка на проблема се сблъсква с недвусмислена съпротива, срамът и чувството за вина при това се възбуждат вероятно по-силно, отколкото при сходни съобщения, отнасящи се до спомените за първоначалния сексуален живот.

Накрая може да се констатира, че първите фантазии от подобен род са се оформили в много ранен период, определено преди постъпването в училище, още на петата или шестата година от живота. Когато впоследствие детето вижда в училище как учителите бият другите деца, това преживяване отново пробужда тези фантазии, ако те вече са заспали, или ги засилва, ако са все още налице, като по забележителен начин видоизменя тяхното съдържание. От този момент

и занапред бият „неопределено много“ деца. Влиянието на училището е толкова ясно, че пациентите отначало се опитват да отнесат своите фантазии за биенето изключително към впечатленията от ученическия период, който започва от шестгодишна възраст. Но този опит винаги се оказва несъстоятелен: фантазиите са налице още преди този период.

Когато в по-горните класове биенето на децата се прекратява, неговото въздействие все повече се замества от впечатленията, получавани от четенето, което бързо придобива голямо значение. Що се отнася до моите пациенти, почти винаги ставаше въпрос за едни и същи достъпни младежки книги, от чието съдържание фантазията за биенето черпеше нови импулси: така наречената *Bibliothèque rose*,^[2] „Чичо Томовата колиба“ и други подобни. Състезавайки се с тези съчинения, собствената фантазия на детето започва да продуцира цял набор от ситуации и институции, в които бият децата заради тяхното лошо поведение и палавост, наказват ги по един или друг начин.

Тъй като фантастичната представа „бият детето“ е била заредена с интензивно удоволствие и е водела до акт на автоеротично задоволяване, можеше да се очаква, че за източник на сходна наслада е служело също така и наблюдаването на начина, по който в училище бият друго дете. Това обаче никога не се случваше. Присъствието на реални сцени на побой в училище и преживяванията, свързани с тях, предизвикват у наблюдаващото дете явно някакво смесено чувство на особена възбуда, примесена с доста голяма степен отхвърляне (*Ablehnung*). В редица случаи реалното преживяване на сцените се възприема като нетърпимо. Впрочем, и при рафинираните фантазии от по-късните години действа условието на наказваните деца да не се причинява никаква сериозна вреда.

Ние трябва да се запитаме какво съотношение съществува между значимостта на фантазията за биенето и онази роля, която в семейното възпитание реалното телесно наказание би могло да има за детето. Натрапващото се предположение, че тук би могло да е в сила обратнопропорционалната зависимост, не може да бъде доказано поради едностранчивостта на нашия материал. Хората, които ни доставяха материал за този анализ, много рядко са били бити в детството си — не може да се каже, че са ги възпитавали само с пръчката. Естествено всяко от тези деца в един или друг случай е имало възможност да опита превъзхождащата физическа сила на

своите родители или възпитатели, а това, че във всяко детско общество разправиите и пердахът между децата са често явление, изобщо не трябва да се има предвид.

Нашето изследване имаше нужда от повече сведения за тези ранни и елементарни фантазии, които явно се дължат на влиянието на ученическите впечатления и четенето в този период. Кой е биел детето? Самият фантазиращ или някой друг? Възрастен ли? Кой именно? Или детето си е фантазирало, че то самото бие някое друго дете? Ние не получихме никакви сведения, които да хвърлят светлина върху всички тези въпроси. Винаги стигахме до един и същ плах отговор: „Не зная нищо повече за това; детето просто го бият.“

Справките относно пола на битото дете имаха по-голям успех, но и те не внесоха никаква яснота. Понякога ни отговаряха следното: „Винаги само момчета“ или „Само момичета“; най-често отговорът гласеше следното: „Не зная“ или: „Няма значение“. Това, което имаше значение за изследователя — фиксирането на някакво устойчиво съотношение между пола на фантазиращия и пола на бития, — не можеше да бъде фиксирано. Понякога в съдържанието на фантазията се откриваше още един съществен детайл: „Бият малкото дете по голото дупе“.

В дадените обстоятелства отначало дори не можехме да решим дали да обозначим присъединяващото се към фантазията за биенето удоволствие като садистично, или пък като мазохистично.

II

Да се разбере такава фантазия, възникваща в ранната детска възраст явно в резултат на някакви случайни влияния и запазвана покъсно за получаване на автоеротично удовлетворяване, в съответствие с нашите предишни възгледи е възможно само в случай че тук става дума за някаква първична черта на извратеност. Един от компонентите на сексуалната функция е изпреварил друг, преждевременно е станал самостоятелен, фиксира се е и в резултат на това се е отклонил от покъсните процеси на развитие, свидетелствувайки с това за някаква особена, ненормална конституция на личността. Ние знаем, че не е задължително подобна инфантилна извратеност да се запази през

целия живот, по-късно тя може да бъде подложена на изтласкване, може да бъде заместена с едно или друго реактивно образуване или да се преобрази под въздействието на сублимацията. (Но е възможно сублимацията да има своето начало в някакъв особен процес, който се задържа от изтласкването.) Но когато тези процеси липсват, извратеността се запазва и в зряла възраст, и там, където при възрастните срещаме някакво сексуално отклонение — перверзия, фетишизъм, инверсия, — там ние с пълно право очакваме посредством амнезичното изследване да открием в периода на детството подобно фиксиращо събитие. А и доста преди появата на психоанализата такива изследователи като Бине^[3] отнасяха странните сексуални отклонения на зрялата възраст към подобни впечатления от същата пет- или шестгодишна възраст. Впрочем, при това ние се натъквахме на ограниченията на нашето схващане, тъй като фиксиращите впечатления бяха лишени от каквато и да било травматична сила, в по-голямата си част те бяха банални и изобщо не възбуждаха другите индивиди. Невъзможно беше да се каже защо именно върху тях се бяха фиксирани сексуалните стремежи. Но тяхното значение можеше да се търси именно в това, че те даваха — макар и случаен — повод за фиксиране на преждевременен и готов за изблик сексуален компонент, и ние трябваше да се подготвим за това, че тънката верига на каузалната връзка се прекъсваше някъде преждевременно. Именно вродената конституция като че ли отговаряше на всички изисквания за (обяснение) на подобна точка на прекъсване.

Ако откъсналият се преждевременно сексуален компонент има садистичен характер, то въз основа на вече постигнатите от нас знания ние можем да очакваме, че в резултат на неговото по-късно изтласкване ще се създаде предразположеност към невроза от натрапчиви състояния. Не може да се каже, че резултатът от нашите изследвания противоречи на това. Между шестте случая, върху чието обстойно изучаване е изградена тази статия (четири жени и двама мъже), има случаи на натрапчиви състояния — един доста тежък, опасен за живота, и един средно тежък, достъпен (за терапевтично) въздействие, а също така и трети, при който имаше отделни явни черти на невроза от натрапчиви състояния. Четвъртият случай обаче беше чиста истерия, с болки и затормозяване, а в петия случай човекът се обърна за помощ към аналитика само заради нерешителността си, от

която той страдеше в живота, и грубата клинична диагностика или изобщо не би класифицирала този случай, или би се отървала от него, лепвайки му етикета „психостения“. Подобна статистика изобщо не би трябвало да ни разочарова, защото, първо, ние знаем, че не всяка предразположеност задължително се развива след това в болест, и, второ, ние имаме право да се задоволим с обяснението на това, което е налице, като изобщо не се опитваме да изясняваме защо нещо *не* е станало.

Нашите сегашни познания биха ни позволили да проникнем в разбирането на фантазиите на биенето. Съмнението, че с това проблемът не се изчерпва, дразни мозъка на лекаря аналитик, особено когато трябва да признае, че в по-голямата си част тези фантазии остават настрани от общото съдържание на неврозата и не заемат подобаващо място в нейната структура. Но обикновено, както знаят от собствен опит, подобни съмнения се отхвърлят с голяма охота.

III

Строго казано — а защо да не разгледаме това с нужната сериозност? — само онова аналитично усилие, което успява да отстрани амнезията, обгръщаща при възрастния човек знанието за детския му живот (т.е. от две до пет години), заслужава признание в качеството си на коректна психоанализа. В средата на аналитиците за това не може да се говори твърде високо и твърде често. Мотивите, които ни карат да не се съобразяваме с подобно нещо, естествено са разбираеми. Желателно е полезните резултати да бъдат постигнати в къси срокове и с най-малко усилия. Но в настоящия момент за всеки от нас теоретичното познание е несравнимо по-тежко, отколкото терапевтичният резултат, и онзи, който пренебрегва анализа на периода на детството, задължително изпада в голяма заблуда. Това подчертаване на значението на най-ранните преживявания не обуславя подценяването на по-късните жизнени впечатления, които достатъчно ясно се изразяват при анализа от самия болен. Не някой друг, а лекарят трябва да повдигне покривалото от истинското значение на детството.

Периодът на детството от две до четири или пет години е времето, през което вродените либидинозни фактори за пръв път се

пробуждат под влияние на едни или други преживявания и се свързват с определени комплекси. Разглежданите тук фантазии за биенето се появяват едва в края на този период или след неговото приключване. По такъв начин те могат естествено да имат някаква предистория, да търпят известно развитие, да съответствуват на крайния резултат, а не на началната си изява.

Това предположение се потвърждава от анализа. Последователното му прилагане позволява да се изясни, че фантазиите за биенето имат доста сложна история на развитие, в хода на което много неща нееднократно се променят: отношението им към фантазиращото лице, техният обект, съдържание и значение.

За да ни бъде по-лесно да проследим тези превръщания, на които е подложена фантазията за биенето, ще си позволя да разгранича своето описание на лицата от женски пол, които и без това (четири от шест) са болшинството в моя материал. Освен това с фантазията за биенето при мъжете е свързана и друга тема, която в настоящата статия бих искал да избегна. При това ще се опитам да систематизирам не повече от това, което е необходимо за средностатистическия случай. И дори по-нататъшното наблюдение да предостави впоследствие по-голямо разнообразие от случаи, аз все пак съм уверен, че съм успял да схвана едно типично и не съвсем рядко срещано събитие.

И така, първата фантазия за биенето при момичетата трябва да бъде отнесена към периода на ранното детство. Някои неща в нея остават неопределени, като че ли безразлични. Оскъдните сведения, получавани от пациентите при тяхното първо съобщение „бият детето“, като че ли се оправдава с фантазията на тази (фаза). Но затова пък една друга черта се откроява доста ясно, и то по един и същ начин, а именно — фантазиращото дете никога не се появява в ролята на битото, като правило това е някое друго дете, най-често — братче или сестриче, ако има такива. Тъй като то може да е както момче, така и момиче, не може да бъде констатирано никаква устойчива зависимост между пола на фантазиращото и битото дете. По такъв начин фантазията определено не е мазохистична. Тя би могла да се нарече садистична, но ние нямаме право да изпускаме от внимание обстоятелството, че фантазиращото дете никога не се появява и в качеството си на биещ. За последния може да се твърди само това, че

той не е друго дете, а някакъв възрастен. По-късно недвусмислено се признава, че този неопределен възрастен е бащата (на момичето).

И така, тази първа фаза на фантазията за биенето напълно се предава от следното положение: „*Бащата бие детето.*“ Бих издал много от съдържанието (на фантазията), което тепърва ми предстои да разкрия, ако вместо това кажа: „*Бащата бие детето, което аз мразя.*“ Между другото, може да се колебаем относно това, дали на този предварителен стадий от по-късната фантазия за биенето трябва да придаваме характера на някаква „фантазия“ въобще. Може би по-скоро става въпрос за някакви спомени за подобни събития, на които (пациентите) са били свидетели, за желаниа, които имат в основата си едни или други поводи, но тези съмнения нямат никакво значение.

Между първата и следващата фаза са налице значителни промени. Макар че ролята на биещия, както и преди, се изпълнява от бащата, ролята на бития сега като правило се изпълнява от самото фантазиращо дете. Сега фантазията има подчертано хедонистичен характер и е изпълнена с важно съдържание, с изясняването на чийто произход ще се заемем по-късно. Сега тя е изразена с думите: *аз съм бит от бащата.* Фантазията има несъмнено мазохистичен характер.

Тази втора фаза е най-важната от всички и повече от другите е обременена от нежелателни последствия. Но за нея в известен смисъл може да се каже, че никога не съществува реално. В нито един от случаите не си я спомнят, тя така и не е успяла да проникне до съзнанието. Тя представлява аналитична конструкция, но от това нуждата от нея не намалява.

Третата фаза прилича на първата. Нейното словесно изразяване е известно от съобщението, направено от пациентката. Бащата никога не се появява като лицето, което бие, то (лицето) или е неопределено, както в първата фаза, или по типичен начин се замества с друг, който приема ролята на бащата (учителя например). Самото фантазиращо дете повече не се появява във фантазията за биенето. На моите настойчиви въпроси относно това пациентките отговарят само следното: „Аз вероятно само наблюдавам.“ Вместо едното дете, което бият, сега в повечето от случаите са налице много деца. Най-често бити (във фантазиите на момчетата) са момчетата — но не и техни познати. Поначало простата и монотонна ситуация на биенето сега може да се модифицира по най-разнообразен начин и да се разкрасява,

а самият бой — да бъде заместен от наказания и унижения от друг тип. Но същественото, което отличава и най-простите фантазии в тази фаза от фантазиите в първата фаза и което я свързва с междинната фаза, е следното: сега фантазията е носителка на силна и недвусмислена сексуална възбуда и като такава способствува за достигането на онанистично задоволяване. Но точно това е и загадъчното: по какви пътища садистичната до този момент фантазия за това, че някакви непознати момчета са бити, от този момент получава като иманентна собственост либидинозните стремежи на малкото момиченце?

Не крием и това, че взаимовръзката и последователността на трите фази от фантазията за биенето до този момент оставаха напълно неизяснени.

IV

Ако приложим анализа към онези ранни времена, към които се отнася фантазията за биенето и от които тя се извлича с помощта на спомените, той ще ни покаже дете, обхванато от импулсите на своя родителски комплекс.

Малкото момиченце с нежност фиксира чувствата си върху бащата, който очевидно е направил всичко, за да завоюва нейната любов и с това посява семето, от което ще поникне нагласата на омраза и съперничество по отношение на майката, нагласа, която все пак остава в потока на нежната привързаност към нея. С течение на годините тази нагласа може би става все по-силна и е осъзнавана все по-ясно, или пък дава тласък за развитието на някаква твърде реактивна любовна привързаност към майката. Но фантазията за биенето не е свързана с отношението към майката. В детската стая има и други деца, по-големи или по-малки, които са нежелани поради множество причини, но най-вече поради това, че с тях трябва да делим любовта на родителите. Тези деца биват отблъсквани с цялата неукротима енергия, която е характерна за емоционалния живот на тези години. Ако става въпрос за по-малкото дете, брат или сестра (така беше в три от четирите мои случая), то него не само го мразят, но и го презират, при това по-голямото дете е принудено да гледа как най-малкото дете привлича към себе си лъвския пай от нежността, която

заслепените от обич родители винаги са готови да дадат на най-малкия. Скоро става ясно, че биенето, дори и да не боли толкова много, означава за детето унижение и отказ да му се даде любов. По такъв начин не едно дете, което е мислело, че се е стабилизирало в непоколебимата любов на своите родители, с един-единствен шамар се е сгромолясвало от небесата на въображаемото си всемогъщество. Следователно представата, че бащата бие това омразно дете, доставя удоволствие напълно независимо от това, дали наистина е наблюдаван факт на биене. Тя означава следното: „Бащата не обича другото дете, той обича само мен.“

Такова е следователно съдържанието и значението на фантазията за биенето в нейната първа фаза. Тя явно удовлетворява ревността на детето и се намира в зависимост от неговия любовен живот, но тя също така е сериозно подкрепена и от егоистичните интереси, на детето. Следователно остава въпросът, имаме ли право да я обозначим като чисто „сексуална“; ние не се осмеляваме да я наречем и „садистична“. Известно е, че всички признаци, върху които сме свикнали да основаваме своите дистинкции, обикновено стават неясни, когато са близо до източника. Така че това явно напомня за предсказанието на трите орисници от „Макбет“:^[4] [фантазията не е] нито отчетливо сексуална, нито дори садистична, а представлява материал, от който по-късно би трябвало да възникнат и двете неща. Обаче нито един от случаите не дава основание да се предполага, че вече тази първа фаза на фантазията служи за целите на онази възбуда, която детето се учи да сменя чрез използването на гениталиите в онанистичния акт.

В този преждевременен избор на обекта на инцестуозна любов сексуалният живот на детето явно достига степента на гениталната организация.^[5] В случаите с момчета това се доказва по-лесно, но и при момичетата то е неоспоримо. Над либидинозните стремежи на детето господства нещо като предусещане за окончателните и нормални сексуални цели. Уместно е да бъде изразено удивление откъде се взема то, но ние имаме право да го приемем като доказателство, че гениталиите вече са започнали да играят своята роля в процеса на възбуждане. Желанието да има дете от майката винаги е налице у момчето, желанието да има дете от бащата неизменно се среща при момичето, и то при пълната неспособност да бъде внесена яснота (от страна на детето) по въпроса, по какъв начин подобно

желание може да бъде изпълнено. Това, че гениталиите би трябвало да имат някакво отношение към този въпрос, за детето като че ли е несъмнено, въпреки че неговите разсъждения могат да го накарат да търси същността на предполагаемата интимност между родителите и в отношения от друг тип — например че те спят заедно и т.н., и това съдържание може да се долови в словесните представи по-лесно, отколкото смътното съдържание, което е свързано с гениталиите.

Но идва времето, когато тези крехки цветенца са попарени от сланата: нито едно от инцестуозните влюбвания не може да избегне съдбата на изтласкването. Те са подложени на изтласкване с едни или други външни поводи, които могат да бъдат проследени и които предизвикват някакво разочарование, от неволни обиди, нежелано раждане на нов брат или сестра, което се възприема като измяна, или пък без подобни поводи, отвътре, вероятно единствено поради обикновена липса на финал, към който те твърде дълго са се стремели. Не можем да не признаем, че тези поводи не са истинските причини, но подобни любовни предпочитания все някога трябва да отмрат и ние не можем да кажем защо. Най-вероятно е те да угасват, защото времето им изтича, защото децата преминават в някаква нова фаза на развитие, в която те трябва да повторят изтласкването на инцестуозния избор на обекта, извършило се вече в човешката история, така както преди това те са били принудени да осъществят подобен избор (срв. *съдбата* в мита за Едип). Това, което подсъзнателно съществува като психичен резултат от инцестуозните любовни импулси, не се възприема от съзнанието на новата фаза, а осъзнатото в тях отново се изтласква. Едновременно с този процес на изтласкване се появява и чувството за вина — неговият произход също така е неизвестен, но без каквито и да било съмнения то е свързано с тези инцестуозни желания и е обосновано от тяхното продължаване в сферата на несъзнаваното.^[6]

Фантазията от периода на инцестуозната любов гласи следното: „Той (бащата) обича само мен, а не другото дете, защото него го бие.“ Чувството за вина не може да намери по-жестоко наказание от инверсията на този триумф: „Не, той не те обича, след като те бие.“ По такъв начин фантазията от втората фаза, [в която фантазиращото дете] само е бито от бащата, би могла да се окаже непосредствен израз на чувството за вина, в основата на което сега лежи любовта към бащата. Следователно тя се е превърнала в мазохистична. Доколкото ми е

известно, винаги става така, че съзнанието за вина се оказва онзи фактор, който превръща садизма в мазохизъм. Но с това съдържанието на мазохизма не се изчерпва. Съзнанието за вина не може еднолично да завладее полето, нещо трябва да остане и за любовния импулс. Да си спомним, че става въпрос за деца, при които садистичният компонент е успял да излезе на преден план преждевременно и изолирано благодарение на конституционални причини. Не бива да оставяме тази гледна точка. Именно при тези деца лесно може да се осъществи връщане към догениталната, садистично-анална организация на сексуалния живот. Когато едва достигнатата генитална организация е поразена от изтласкването, отгук произтича не само това, че всяка психична представа за инцестуозна любов става — или остава — несъзнавана, но също и фактът, че самата генитална организация претърпява известно регресивно понижение. „Баща ми ме обича“ се е разбирало в генитален смисъл; регресията го превръща в „Баща ми ме бие (аз съм бит от бащата)“. В биенето си дават среща чувството за вина и еротиката; *то е не само наказание заради забраненото генитално отношение, но и негово регресивно заместване* и от този последен източник черпи сили либидинозната възбуда, която от този момент се съединява плътно с него и намира отдушник в онанистичния акт. Именно в това се състои същността на мазохизма.

Фантазията от втората фаза, [в която фантазиращият] е бит от бащата, като правило остава несъзнавана, явно вследствие на интензивността на изтласкването. Но аз не намирам обяснение за това, че у един от моите шестима пациенти (мъж) беше налице съзнателен спомен за нея. Този сега възрастен мъж ясно е запазил в паметта си обстоятелството, че по време на онаниране си е представял, че майка му го бие. Впрочем той често заменяше своята собствена майка с майките на своите съученици или с други жени, които по нещо приличаха на нея. Не бива да се забравя, че при трансформацията на инцестуозната фантазия на момчето в съответстващата ѝ мазохистична фантазия е налице едно превръщане в повече от трансформациите при момчетата, а именно — заместване на активността с пасивност, и това „в повече“, преувеличаващото изопачаване, може да защити фантазията и да не ѝ позволи да остане несъзнавана в резултат на изтласкването. По такъв начин в

осъзнаването на вината вместо изтласкване е налице достатъчно много регресия; в женските случаи осъзнаването на вината — може би повзискателно само по себе си — би било умиротворено единствено от взаимодействието на двата фактора (регресията и изтласкването).

В два от четирите мои случая при жените над мазохистичната фантазия за биенето се бе образувала изкусна, доста значима за живота на пациентките ми надстройка от дневни мечти, на която се падаше функцията да им осигуряват възможност да изпитват чувство на удовлетворена възбуда дори и при отказа от онанистичния акт. В един от тези случаи съдържанието (да бъдеш бит от бащата) се бе изхитрило отново да проникне в съзнанието, когато собственото Аз [на фантазиращата] беше станало неузнаваемо благодарение на леко замаскиране. Героят на тези измислици като правило беше бит от бащата, а по-късно — само наказван, унижаван и т.н.

Аз обаче още веднъж повтарям: като правило фантазията остава несъзнавана и трябва да бъде реконструирана само чрез анализ. Това навярно позволява да признаем, че са прави пациентките, които са склонни да си спомнят, че онанизмът при тях се е появил преди фантазията за биенето от третата фаза (сега ще поговорим и за нея); тя като че ли се е прибавила едва по-късно, може би под влияние на впечатленията от училищни сцени (биене на деца). Всеки път, когато приемахме на доверие тези сведения, ние бяхме склонни да допуснем, че онанизмът първоначално се е намирал под влиянието на несъзнавани фантазии, заместени по-късно със съзнателни.

Като подобен заместител (*Ersatz*) ние разбираме в такъв случай известната фантазия за биенето в третата ѝ фаза, т.е. фазата на окончателното ѝ оформяне, когато фантазиращото дете играе ролята най-много на зрител, а бащата се съхранява в образа на учителя или някой друг началник. Фантазията, която сега е сходна с фантазията от първата фаза, като че ли отново се е върнала в сферата на садизма. Създава се впечатлението, че в положението: „Бащата бие детето, той обича само мен“ акцентът пада върху първата част, след като втората е била подложена на изтласкване. Но садистична е само формата на тази фантазия, докато удовлетворението, което се извлича от нея, носи мазохистичен характер. Нейното значение се състои в това, че тя приема либидния заряд от изтласканата част, а заедно с него и съзнанието за вина, присъединяващо се към съдържанието [на

фантазията]. Цялото множество от някакви неопределени деца, които учителят бие, служи само за заместване (*Ersetzung*) на собствената личност [на фантазиращото дете].

Тук за първи път се появява и нещо като постоянство на пола при обслужващите фантазията лица. Децата, които ги бият, почти винаги са момчета — както във фантазиите на момчетата, така и във фантазиите на момчетата. Тази характерна черта естествено се обяснява не с конкуренцията на половете, тъй като тогава във фантазиите на момчетата би трябвало да бият момичета; тя също така няма никакво отношение и към пола на омразното дете от първата фаза, но ни насочва към едно усложняващо нещата обстоятелство при момчетата. Когато се отвържат от инцестуозната любов към бащата в нейния генитален смисъл, те изобщо скъсват лесно със своята женска роля, съживяват своя „комплекс за мъжественост“ (ван Офюйсен)^[7] и оттук нататък искат да бъдат изключително момчета. Затова и момчетата за биене от техните [фантазии], представящи тях самите, са именно момчета. В двата случая с бленуването през деня — единият от които се извисява едва ли не до равнището на поезията — героите бяха винаги млади мъже, в тези творения [на фантазията] жени изобщо не се появяваха и само след изтичането на много години те се допускаха на някакви второстепенни роли.

V

Надявам се, че изложих своите аналитични наблюдения доста детайлно и искам да спомена само това, че тези толкова често споменавани шест случая не изчерпват моя материал: подобно на другите аналитици аз разполагам с редица по-малко изследвани случаи. Тези наблюдения могат да бъдат използвани в няколко насоки: за обяснение на генезиса на извращенията изобщо и на мазохизма в частност, а също така и за оценка на онази роля, която половото различие играе в динамиката на неврозата.

Най-забележимият резултат на подобно обсъждане се отнася до въпроса за произхода на извращенията. Въпреки че нищо не се променя в онази гледна точка, съгласно която на преден план тук се изтъква конституционалното усилване или преждевременността на

единия сексуален компонент, това още не изчерпва въпроса. Извращението не е изолирано в сексуалния живот на детето, то се вписва в различни взаимовръзки между типични — да не кажем нормални — процеси на развитието. То се съотнася с инцестуозния избор на обект на детето, с неговия Едипов комплекс, появява се за първи път на почвата на този комплекс, а когато той се пречупва, извращението често е единственото нещо, което остава, действайки като наследник на неговия либидинозен заряд и обременявайки (личността) с това съзнание за вина, което е свързано с него. В края на краищата ненормалната сексуална конституция проявява силата си в това, че измества Едиповия комплекс в особена посока и го принуждава да запази след себе си някакво необичайно остатъчно явление.

Както е известно, детската перверзия може да стане фундамент за имащата същия смисъл и оставаща за цял живот перверзност, която поглъща съвкупния сексуален живот на човека, но може и да бъде прекратена, запазвайки се на заден план в сексуалното развитие, от което в такъв случай тя отнема известно количество енергия. Първият случай е бил известен още в доаналитичните времена, но пропастта, която го отделя от втория случай, може да се запълни само с помощта на аналитичното изследване на подобни развити извращения. А именно — ние доста често откриваме, че тези извратени хора в периода на пубертета обикновено са правили опит да започнат нормална сексуална дейност. Но този опит е бил недостатъчно решителен и отказвайки се от него, пациентът се сблъсква с първите препятствия, които никога не закъсняват да се появят, и тогава (като удавник за сламка) вече окончателно се улавя за своята инфантилна фиксация.

Естествено би било важно да изясним имаме ли право да постулираме като някакъв общ принцип произхода на извращенията от Едиповия комплекс. Въпреки че решаването на този въпрос не може да стане без по-нататъшни изследвания, това не е невъзможно. Ако си спомним анамнезите, получени от извращенията при възрастни, ще видим, че меродавното впечатление, „първото преживяване“ на всички тези перверзни хора, фетишисти и други подобни лица, почти никога не се отнася до периода преди шестата година от живота. Приблизително на тази възраст господството на Едиповия комплекс

вече е отминало; останалото в паметта и по толкова загадъчен начин действено преживяване напълно би могло да се разглежда като негово наследство. Съотношенията между него и изтласкания сега комплекс би трябвало да останат неясни, докато анализът не хвърли светлина върху периода, предшествуващ първото „патогенно“ впечатление. Сега можем да кажем колко нищожно е твърдението за вродената хомосексуалност, опиращо се на съобщението, че пациентът още от осем- или шестгодишна възраст е изпитвал като че ли влечение само към лица от собствения си пол.

Ако извеждането на извращенията от Едиповия комплекс може да бъде установено като общ принцип, тогава нашата оценка за неговото значение получава ново потвърждение. Защото според нас Едиповият комплекс е всъщност зародишът на неврозите, а достигнатата в него своя апогей инфантилна сексуалност е действителното условие за неврозите, и онова, което остава от него в сферата на несъзнаваното, е предразположеността към по-късно невротично заболяване на възрастния индивид. Тогава фантазията за биенето и разни други перверзни фиксациии също така се оказват само остатъци от Едиповия комплекс, като че ли белези, останали след приключването на процеса, съвсем като прословутото „чувство за малоценност“, което също съответствува на подобен нарцистичен белег. В това отношение трябва категорично да се съглася с Марциновски, който неотдавна изложи тази гледна точка по доста сполучлив начин.^[8] Характерното за невротика усещане за своята нищожност, както е известно, не го обзема изцяло и напълно се съгласува с надценяването на собствената му персона, което се подхранва от други източници. За произхода на Едиповия комплекс и за падналата се на човека съдба — очевидно единствен сред всички животни — два пъти да започва своя сексуален живот, отначало, както и всички други създания, в ранно детство, а после отново, след дълго прекъсване, в периода на пубертета, за всичко, което е свързано с неговото „архаично наследство“, аз вече се изказах на друго място и нямам намерение да правя това тук.

Обсъждането на нашите фантазии за биенето хвърля много слаба светлина върху генезиса на мазохизма. Преди всичко като че ли се потвърждава фактът, че мазохизмът не е израз на първичен нагон, а възниква вследствие на насочването на садизма срещу собствената

личност, т.е. благодарение на регресията от обекта към Аз-а (срв. „Нагоните и тяхната съдба“). Нагоните, които имат пасивна цел, трябва да бъдат допуснати от самото начало, особено при жените, но мазохизмът все още не се изчерпва с пасивността. Той притежава още и свойството неудоволствие, което е толкова необичайно при задоволяването на влечението. Превръщането на садизма в мазохизъм става, както ни се струва, под влияние на участващото в акта на изтласкване осъзнаване на вината. Изтласкването тук има по такъв начин тристранен ефект: то прави несъзнавани резултатите на гениталната организация; тласка я регресивно към по-ранния садистично-анален стадий; превръща садизма от този стадий в пасивен, в известен смисъл отново нарцистичен, мазохизъм. Второто от тези три следствия става възможно благодарение на предполагаемата в тези случаи слабост на гениталната организация; третото е необходимо, защото съзнанието за вина проявява по отношение на садизма същото неодобрение, както и към генитално разбираня инцестуозен избор на обект. Анализът [на нашите случаи] отново не ни казва откъде се взема самото съзнание за вина. Както изглежда, то се появява в новата фаза, в която влиза детето, и ако остава от този момент нататък, то съответствува на такова характерно образувание, каквото е чувството за малоценност. В съответствие с нашата все още несигурна ориентация в структурата на Аз-а ние бихме съотнесли това съзнание за вина с онази инстанция, която в качеството си на критична съвест се противопоставя на останалия Аз, поражда в съновидението Зилбереровия функционален феномен и се разединява с Аз-а при бълнуването под наблюдение (*Beobachtungswahn*).

В хода на изложението ние искаме да отбележим, че анализът на разглежданите тук детски извращения помага също така да бъде решена и една стара задача, която впрочем винаги е измъчвала не толкова аналитиците, колкото онези, които се намират извън анализа. Не толкова отдавна самият Е. Блойлер призна като отличителен и необясним факт, че онанизмът се превръща от невротичите в някакъв център на тяхното съзнание за вина. Ние вече отдавна изказахме предположението, че това съзнание за вина визира онанизма от ранното детство, а не от периода на пубертета, и че в по-голямата си част то трябва да се отнесе не към акта на онанизма, а към лежащата в

основата му, макар и несъзнавана, фантазия — [свеждаща се] следователно към Едиповия комплекс.

Вече посочих какво значение получава третата, на пръв поглед садистична, фаза на фантазията за биенето в качеството си на носител на подтикваща към онанизъм възбуда и към каква дейност на фантазията — частично продължаваща в същия дух, частично премахваща [онанизма], компенсирайки го с нещо друго — обикновено води тази фаза. Обаче значително по-важна е втората, несъзнаваната и мазохистична фаза — фантазията, че бащата бие самия фантазиращ. И не само защото тя продължава да действа с помощта на заместващата я [фаза]: ние можем също така да проследим и такива въздействия върху характера, които непосредствено се извеждат от нейната несъзнавана версия. Хората, които страдат от такава фантазия, развиват особена чувствителност и раздразнимост по отношение на лицата, които могат да впишат в патерналистката верига. Те лесно се обиждат и по този начин инсценират представената във фантазията ситуация, че бащата ги бие, навреждайки по този начин на самите себе си. Не бих се учудил, ако някога успеем да докажем, че същата тази фантазия лежи и в основата на параноичното състояние на клеветничеството.

VI

Описанието на инфантилните фантазии за биенето би се оказало необозримо, ако не бях го ограничил, с някои изключения, само до случаите от женски пол. Ще повторя накратко резултатите. Фантазията за биенето при момичетата преминава през три фази, от които първата и последната се появяват в паметта като съзнателни, а средната остава несъзнавана. Двете съзнателни фази имат садистичен, а третата — несъзнаваната — несъмнено мазохистичен характер. Нейното съдържание е, че бащата бие детето, с нея са свързани известен либидинозен заряд и съзнанието за вина. И в двете съзнателни фази детето, което бият, е някое друго, а във фантазията от средната фаза — собствената личност на фантазиращия. В третата, съзнателната фаза, значителен превес имат битите момчета. Биещото лице отначало е бащата, по-късно — някой негов заместник от патерналистката верига.

Несъзнаваната фантазия от средната фаза първоначално има генитално значение, тя произлиза от инцестуозното желание да бъдеш обичан от бащата, подложено на изтласкване и регресия. С това на пръв поглед неустойчиво съотношение е свързан фактът, че между втората и третата фаза момчетата променят пола си, въобразявайки си в своите фантазии, че са момчета.

Не успях да стигна толкова далече при изследването на фантазията за биенето при момчетата — може би поради неблагоприятния материал. По разбираеми причини аз очаквах пълна аналогия между ситуациите с момчетата и момичетата, при което при фантазията на първите мястото на бащата би трябвало да се заеме от майката. Това очакване като че ли се потвърди, тъй като съдържанието на съответната фантазия на момчето беше, че майката го бие (по-късно — някакво друго заместващо я лице). Но онази фантазия, в която собствената личност на фантазиращия се запазва като обект, се отличаваше от втората фаза при момичетата по това, че можеше да бъде съзнателна. Ако пожелаехме да я приравним по-скоро към третата фаза при момичетата, то като ново различие би останало обстоятелството, че собствената личност на момчето не е заместена от много и неопределени странични [деца], а най-малко — от много момичета. По такъв начин очакването за някакъв пълен паралелизъм би се оказало излъгано.

Моят материал, основан на мъжки случаи, обхваща малко лица, при които инфантилната фантазия за биенето не е съпроводена с някакво друго тежко нарушение на сексуалната дейност; напротив, повечето от тях би трябвало да бъдат определени като истински мазохисти, що се отнася до сексуалните извращения. Това бяха хора, които намираха сексуално удовлетворение изключително в онанирането, съпроводено от мазохистични фантазии, или хора, които бяха успели да свържат мазохизма с гениталната дейност по такъв начин, че при мазохистичните инсценировки и при подобни условия те са постигали ерекция и еякулация или са били способни да извършат нормално полово сношение. Освен това имаше още един по-рядък случай: по време на своята перверзна дейност мазохистът беше възпрепятствуван от натрапчиви представи, възникващи с непоносима напористост. Удовлетворените перверзни хора рядко имат нужда да се обръщат към анализа, но за трите посочени групи мазохисти могат да

се появят основателни мотиви да отидат при аналитика. Мазохистът онанист се оказва абсолютно импотентен, ако в края на краищата той все пак се опита да осъществи полово сношение с жена, а онзи, който до този момент осъществява сношение, прибегвайки до помощта на представи и инсценировки, може внезапно да направи откритието, че това толкова удобно съчетание е недостъпно за него и че гениталиите не реагират повече на мазохистичното дразнене. Ние сме свикнали уверено да обещаваме на психичните импотентни, които са попадали при нас, че ще оздравеят, но дори и при тази прогноза би трябвало да бъдем по-сдържани до момента, в който не разберем динамиката на разстройството. Много е неприятно, когато неочаквано анализът открива като причина за „чисто психичната“ импотентност някаква избирателна, отдавна вкоренила се мазохистична нагласа.

При тези мъже мазохисти обаче се открива едно обстоятелство, което ни кара до определен момент да не правим аналогия с положението на нещата при жените, а да разглеждаме тази ситуация самостоятелно. А именно: оказва се, че като правило мъжете — както в мазохистичните фантазии, така и в инсценировките, необходими за тяхната реализация — поставят себе си на мястото на жените и че, следователно, техният мазохизъм съвпада с *женската* нагласа. Това лесно може да се докаже с детайли от фантазията. Обаче много пациенти знаят това и сами, говорейки за него с някаква субективна достоверност. Тук нищо не се променя и тогава, когато подредбата на мазохистичните сцени изисква фиктивното присъствие на някакво палаво момче, паж или ученик, който трябва да бъде подложен на наказание. А наказващите лица както във фантазията, така и в инсценировката, винаги са жени. Това е доста озадачаващо. Искане ни се да си изясним дали мазохизмът от инфантилната фантазия за биенето се основава на подобна женска нагласа.^[9]

Затова нека оставим настрана трудно обяснимите обстоятелства на мазохизма при възрастните и се обърнем към инфантилната фантазия за биенето на лица от мъжки пол. Тук анализът от най-ранния период на детството отново ни позволява да направим едно поразително откритие: съзнателната или осъзнаваната фантазия, чието съдържание е биенето от страна на майката, не е първична. Тя има предварителен стадий, който по правило е несъзнаван и чието съдържание се изразява по следния начин: *баща ми ме бие*. По такъв

начин този предварителен стадий наистина съответствува на втората фаза от фантазията при момчетата. Известната и съзнателна фантазия „майка ми ме бие“ заема мястото на третата фаза при момчетата, в която, както вече споменахме, като обекти се появяват някакви неизвестни момчета. Не можах да открия при момчето някакъв предварителен стадий със садистична природа, който да съпоставя с първата фаза при момчето, но не искам тук да изказвам окончателно мнение в полза на отсъствието на такъв, защото виждам възможност за съществуването на някои по-сложни типове.

Да бъдеш обект на биенето в мъжката фантазия, както аз кратко и, надявам се, без да ви заблуждавам, ще я назова, означава също така да бъдеш любовен обект в генитален смисъл, когато това последно състояние се понижава посредством регресията. Несъзнаваната мъжка фантазия следователно е звучала първоначално не като „баща ми ме бие“, както ние току-що съобщихме, а по-скоро като „аз съм обичан от баща ми“. Посредством известен процес тя е била трансформирана в съзнателната фантазия „майка ми ме бие“. По такъв начин фантазията за биенето на момчето е пасивна от самото си начало, тя наистина произхожда от женствената нагласа по отношение към бащата. Както и женската [фантазия на момчето], тя също съответствува на Едиповия комплекс, но трябва да се откажем да правим паралел между едната и другата поради демонстрираната общност от друг род: *и в двата случая фантазията за биенето се извежда от инцестуозната привързаност към бащата.*

За по-голяма нагледност тук добавям и някои други сходства и различия между фантазиите за биенето [на лица] от двата пола. При момчетата несъзнаваната мазохистична фантазия идва от нормалната Едипова нагласа, при момчетата — от извратената, която избира за обект на любовта бащата. При момчетата фантазията има предварителна степен (първа фаза), при която биенето е представено в своето индиферентно значение и се отнася до лица, предизвикващи ревност и омраза; при момчетата и едното, и другото отпадат, но именно това различие би могло да се отстрани при някакво по-удачно наблюдение. При прехода към съзнателната фантазия, заместваща [несъзнаваната], момчетата запазват неприкосновена личността на бащата. Те обаче променят личността и пола на този, когото бият, така че в крайна сметка се оказва, че някакъв мъж бие дете от мъжки пол.

Момчетата, напротив, променят личността и пола на този, който бие, заменяйки бащата с майката, и запазват неизменена собствената си персона, така че в крайна сметка лицето, което бие, и лицето, което бият, се оказват разнополови. При момичетата първоначално мазохистичната (пасивна) интенция благодарение на изтласкването се променя в садистична, чийто сексуален характер е доста размит, а при момчетата тя е станала мазохистична и — поради половото различие между този, който бие, и този, когото бият — запазва повече сходни черти с първоначалната, имаща генитален смисъл фантазия. Благодарение на изтласкването и преработката на своята несъзнавана фантазия момчето избягва хомосексуалността. За отбелязване в неговата по-късна съзнателна фантазия е, че със своето съдържание тя има женска нагласа при отсъствието на хомосексуален избор на обекта. Момчето, напротив, благодарение на този същия процес избягва изобщо любовния живот. В своите фантазии тя си въобразява, че е мъж, без да става самата по мъжки активна, и вече в качеството си на зрител присъствува при този акт, който за нея замества половия акт.

С пълно основание можем да допуснем, че в резултат на изтласкването на първоначалната несъзнавана фантазия се променят твърде малко неща. Всичко, което за съзнанието се оказва изтласкано и заместено, се запазва в сферата на несъзнаваното и остава дееспособно. По друг начин стоят нещата с ефекта от регресията на по-ранно стъпало на сексуалната организация. С пълно право можем да допуснем, че тя променя положението на нещата и в рамките на несъзнаваното, така че при двата пола след изтласкването в несъзнаваното остава ако и не (пасивната) фантазия да бъдеш обичан от бащата, то все пак мазохистичната фантазия той (бащата) да те бие. Има достатъчно признаци и за това, че изтласкването достига по един несъвършен начин своята цел. Момчето, което е искало да избегне хомосексуалния избор на обекта и не е променило пола си, в своята съзнателна фантазия се чувства въпреки всичко жена и приписва на биещите жени мъжки характеристики и атрибути. Момчето, което се е отказало дори от своя пол и като цяло доста по-основателно е осъществило работата по изтласкването, но въпреки това не се е отделила от бащата, не поверява биенето на себе си и тъй като сама се е превърнала в момче, обект на биенето стават предимно момчета.

Зная, че описаните тук различия между фантазиите за биенето при двата пола не са достатъчно изяснени, но не предприемам опити да разплета всички заплетени проблеми, проследявайки зависимостта им от други фактори. Не мисля, че самият материал за наблюдение е изчерпателен. Но колкото е възможно, бих искал да използвам този материал за проверка на две теории, които, противопоставяйки се една на друга, засягат отношението на изтласкването към половия характер и всяка посвоему изобразява това отношение като твърде ограничено. При това тръгвам от констатацията, че винаги съм смятал двете теории за некоректни и подвеждащи.

Първата теория е анонимна. Преди много години ми я съобщи един колега, с когото тогава бяхме приятели [Вилхелм Флийс?].

Нейната невероятна простота действа толкова подкупващо, че остава само с учудване да се питаме защо ли от този момент тя се появяваше в литературата само като намек. Тя се опира на бисексуалната конституция на човешките индивиди и експлоатира предположението, че особеният мотив на изтласкването е борбата между половите характери. Полът, който е развит по-силно и преобладава в дадената личност, изтласква в подсъзнанието душевното присъствие (*Vertretung*) на подчинения пол. Оказва се, че при всеки човек противоположното съществува като ядро на несъзнаваното, като изместено. То може да притежава някакъв осезаем смисъл само ако допуснем, че полът на човека се определя с развитието на неговите гениталии — иначе няма да бъде ясно кой пол в човека е по-силен и ние рискуваме да изведем изходната точка на изследването от неговите резултати. Накратко казано, при мъжете несъзнаваното изтласкване се свежда до женските инстинктивни импулси, а при жените — обратно.

Втората теория е с по-скорошен произход, тя се съгласува с първата по това, че отново представя борбата между двата пола като решаващ фактор в изтласкването. Във всичко останало тя трябва да бъде противопоставена на първата. Тя се опира не на биологичните, а на социалните фактори. Съдържанието на тази теория на „мъжкия протест“, формулирана от Алфред Адлер, се състои в това, че всеки индивид като че ли не желае да остане върху „непълноценната женска линия“ и се стреми единствено към удовлетворяващата мъжка линия. Изхождайки от този мъжки протест и правейки обобщения, Адлер обяснява формулирането на характера и на неврозата. За съжаление

тези два процеса — независимо от това, че определено трябва да бъдат разделени — при Адлер се различават съвсем слабо, а на факта на изтласкването изобщо се отделя толкова малко внимание, че рискуваме да се заблудим, ако се опитаме да приложим хипотезата за мъжкия протест към теорията за изтласкването. Предполагам, че този опит би довел до това, че мъжкия протест, стремежът да се излезе от женската линия на поведение ще бъде приет като неизменен мотив на изтласкването. Тогава изтласкващото винаги ще се оказва мъжки инстинктивен импулс, а изтласканото — женски. Но и симптомът би се оказал резултат от някакъв женски импулс, защото ние не можем да се откажем от гледната точка, съгласно която характерът на симптома се определя с това, че той е заместител на изтласканото, прокаран в живота въпреки изтласкването.

Сега да проверим двете теории, чиято обща черта, така да се каже, е *сексуализацията на процеса на изтласкване* с примера на разглежданата тук фантазия за биенето. Първичната фантазия „баща ми ме бие“ съответствува при момчето на женската нагласа, представлявайки следователно израз на неговата противоположна предразположеност. Ако тя е подложена на изтласкване, тогава първата теория, която изхожда от правилото, че противоположното съвпада с изтласканото, се оказва определено вярна. Обаче нашите очаквания малко съответствуват на обстоятелството, че съзнателната фаза, изплуваща след извършването се изтласкване, отново разкрива женската нагласа, само че този път — по отношение на майката. Ние впрочем не искаме да се отдаваме на съмнения там, където решението е толкова близко. Първоначалната фантазия на момчето „мен ме бие (т.е. обича ме) баща ми“ все пак в качеството си на женска нагласа определено съответствува на преобладаващия й явен пол: следователно в съответствие с дадената теория тя трябва да избегне изтласкването и няма нужда да става несъзнавана. В действителност обаче тя се превръща в такава и се замества от съзнателна фантазия, която отклонява (*verleugnet*)^[10] очевидния полов характер [на фантазиращата]. По такъв начин тази теория е безполезна при разбирането на фантазиите и се опровергава от тях. Тук би могло да се възрази и на нещо друго — че тези, при които възникват такива фантазии и които имат подобна съдба, са именно женствени момчета и момичета мъжкарани, или че отговорността за възникването на

пасивната фантазия при момчето и нейното изтласкване при момичето трябва да се прехвърли върху женските черти при момчето и мъжките при момичето. Ние навярно бихме се съгласили с подобна гледна точка, но постулираното съотношение между явния полов характер и отбора на онова, което е предназначено за изтласкване, би се оказало не по-малко състоятелно. Всъщност ние виждаме само, че при индивидите от мъжки и женски пол са налице както мъжки, така и женски инстинктивни импулси, които в резултат на изтласкването могат да се окажат еднакво несъзнавани.

Теорията за мъжкия протест, както изглежда, се справя много по-добре с проверката на фантазията за биенето. Както при момчето, така и при момичето фантазията за биенето съответствува на женската нагласа, следователно — на следването на женската линия; с помощта на изтласкването на тази фантазия и двата пола бързат да се избавят от подобна нагласа. Впрочем мъжкия протест достига като че ли пълен успех само при момичето: тук ние откриваме направо идеален пример за действието на мъжкия протест. При момчето резултатът не е напълно удовлетворителен. То не напуска женската линия, в съзнателната си мазохистична фантазия момчето определено не е „отгоре“. Оправдава се произтичащото от дадената теория очакване, че в тази фантазия би могло да разпознае някакъв симптом, възникващ в резултат на това, че мъжкия протест е претърпял неуспех.

На нас обаче ни пречи обстоятелството, че възникващата вследствие на изтласкването фантазия на момичето също има ценността и значението на симптом. Но нали именно тук, където мъжкия протест напълно е осъществил своя замисъл, би трябвало да отсъствуват условия за образуването на симптома.

Преди въз основа на това усложнение да изкажем предположението, че цялата концепция на мъжкия протест е неадекватна при решаване проблемите на неврозите и извращенията, ние ще насочим вниманието си от пасивните фантазии за биенето към други инстинктивни прояви на детския сексуален живот, които по същия начин подлежат на изтласкване. Нали никой не може да се съмнява, че съществуват и такива желаниа и фантазии, които от самото начало се придържат към мъжката линия на поведение и са израз на мъжките инстинктивни импулси, например, садистичните тенденции или произлизащото от нормалния Едипов комплекс влечение на

момчето към неговата майка. Също толкова малко съмнение предизвиква и фактът, че те също са подложени на изтласкване. Ако мъжкият протест може успешно да обясни изтласкването на пасивните — по-късно мазохистичните — фантазии, то затова именно той е напълно безполезен в противоположния случай с активните фантазии. Това означава, че учението за мъжкия протест изобщо е несъвместимо с факта на изтласкване. Само онзи, който е готов да отхвърли всички завоевания на психологията, които са били постигнати още при първото катартично лечение на Бройер [случая на Анна О.], и благодарение на него, може да се надява, че принципът на мъжкия протест придобива някакво значение при обясняването на неврозите и извращенията.

Психоаналитичната теория, която се опира на наблюдението, твърдо се придържа към постановката, че мотивите на изтласкването не могат да се сексуализират. Ядрото на душевното несъзнавано образува архаичното наследство на човека и в него на процес на изтласкване подлежи това, което при придвижването към по-нататъшните фази на развитие винаги трябва да остане назад като несъвместимо с новото или непригодно и дори вредно за него. Този отбор при една група влечения се осъществява по-добре, отколкото при друга. Последните, сексуалните влечения, по силата на особени обстоятелства, които вече много пъти бяха споменавани, са способни да разстроят замисъла на изтласкването и да бъдат репрезентирани от някакви нарушаващи [психичното равновесие] заместващи образувания. Затова подлежащата на изтласкване инфантилна сексуалност е главната инстинктивна сила при формиране на симптомите, а съществената част от нейното съдържание, Едиповият комплекс — ядро на комплекса от неврози. Надявам се, че с настоящата статия създадох предпоставките за разбирането на това, че сексуалните отклонения — както в детска, така и в зряла възраст — не са нищо друго освен разклонения на същия този комплекс.

[1] „Ein Kind wird geschlagen“: Beitrag zur Kenntnis der Entstehung sexueller Perversionen. In: S. Freud. Gesammelte Werke. Bd. 12, S. 197–226. ↑

[2] Известна поредица от книги на мадам дьо Сегюр (1799–1874). ↑

[3] Алфред Бине (1857–1911), фр. психолог. ↑

[4] Ти по-малък си от Макбет, но и по-голям. Нещастен, но от него по-щастлив. Родоначалник на крале си ти, но крал не си (*Макбет*. Акт I, Сцена 3). ↑

[5] По-късно в работата си „Някои психични следствия от анатомичното полово различие“ (1925, *Gesammelte Werke*, Bd. 14) Фройд отново се опитва да осмисли тази първа фаза на фантазията за биенето въз основа на неотдавна въведеното в психоаналитичната теория понятие „завист заради пениса“, която се основава на ревността изобщо като черта на женския характер: „Докато все още не ми беше ясен този източник на ревност и аз се занимавах с разглеждането на фантазията «бият детето», която толкова често се среща при момичетата, аз построих първата ѝ фаза, значението на която се състоеше в това, че другото дете, съперникът, навличащ си ревността, трябва да бъде бито. Тази фантазия ни се представя като някакъв остатък от *фалосната фаза* при момичетата. Удивителната скованост, която ме порази при тази монотонна формула «бият детето», допуска и още едно особено тълкуване. Детето, което бият или милват, в крайна сметка не е нещо друго, а самият клитор, така че на най-ниско равнище това съобщение ще съдържа в себе си признание за мастурбация, която е останала свързана със съдържанието на тази формула, водейки началото си от фалосната фаза и продължавайки през по-късните етапи от живота“ (S. 26). ↑

[6] Продължението вж. в работата „Разпадането на Едиповия комплекс“ (1924). ↑

[7] J. H. W. van Ophuijsen. Beiträge zum Männlichkeitskomplex der Frau. In: *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, 4 (1917). ↑

[8] Die erotische Quellen der Minderwertigkeitsgefuhle, *Zeitschrift für Sexuatwissenschaft*, 4, 1918. ↑

[9] Вж. по този повод работата ни „Икономическият проблем на мазохизма“ (1924). ↑

[10] В интерпретацията на Жил Делюз „отклоняването“ е едва ли не най-важната характеристика на мазохизма. Фройд се насочва към проблематиката на отклоняването (*Verleugnung*) още през 1911 г. По-късно той нееднократно говори за това, че децата „отклоняват“ факта на отсъствие на пенис у жената. В статията си „Фетишизмът“ (1927) Фройд прави разлика между понятията „отклоняване“ и „изтласкване“.

Терминът „отклоняване“ идва на мястото на използвания в периода 1914–1917 термин „отхвърляне“ (*Verwerfung*). Сложността се заключава в това, че и двете понятия се използват не само по отношение на кастрацията, но и за характеризиране отношението на душевноболните към действителността. В статията си „Невроза и психоза“ (1924) Фройд определя неврозата като резултат от конфликта между Аз-а и То, а психозата — като конфликт между Аз-а и действителността и търси аналогичен на изтласкването, действащо в първия конфликт, процес на дисоциация на Аз-а от външния свят, който да може да бъде вписан в концептуализацията на втория конфликт. В статията „Загубата на реалността при неврозата и психозата“ (1924) този процес е наречен *отклоняване*, или *отхвърляне* на реалността. Възникващата в тясна връзка с това тема за разцепването на Аз-а се разработва в незавършените му работи „Разцепването на Аз-а в процеса на защита“ и „Очерк по психоанализа“ (1938). „Отхвърлянето“ обаче се използва от Фройд в друг контекст. В статията си „Изтласкването“ (1915) *отхвърлянето* или по-точно *съдното отхвърляне* (*Urteilsverwerfung*) ни се представя като синоним на *осъждането* (*Verurteilung*), предварителен стадий на което е изместването. Разликата между осъждане и изтласкване се подчертава и в по-ранните произведения на Фройд, вж. по-долу „Анализ на фобията на едно петгодишно момче“. В статията „Отрицанието“ (1925) осъждането е представено като интелектуален заместител, своего рода ерзац на изместването, а асоцииращото се с осъждането отрицание — като символ, т.е. отново като някакъв ерзац на изтласкването. — Бел.ред. ↑

РАЗДЕЛ III
ПСИХОАНАЛИЗАТА И ДЕТСКИТЕ
НЕВРОЗИ
ИЗ ИСТОРИЯТА НА ЕДНА ДЕТСКА
НЕВРОЗА [\[1\]](#)

1. ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

Заболяването, за което възнамерявам да представя съобщение под формата на очерк, се отличава с редица особености, които трябва да бъдат изтъкнати специално, преди да пристъпя към изложението на самия случай. Става въпрос за един младеж, който на осемнадесетгодишна възраст прекарва тежка инфекция от гонорея, в резултат на която получава вторично заболяване, изразяващо се в това, че изпада в пълна зависимост от околните. По времето, когато спрямо него беше предприето психоаналитично лечение, той почти нямаше желание да живее. Началото на това лечение беше поставено няколко години след заболяването.

През първите десет години от юношеския период до момента на заболяването той е в почти нормално здравословно състояние и завършва средното си образование без особени трудности. Но в предните години благополучието му е нарушавано от тежки невротични страдания, започнали точно преди петия му рожден ден и проявили се под формата на страхова истерия от животни (зоофобия), превърнала се по-късно в натрапчива невроза с религиозно съдържание, някои от симптомите на която се запазват до осемгодишна възраст.

Моето съобщение се отнася само до тази детска невроза. Отказах да изпълня молбата на пациента, който искаше да му дам пълно описание на неговото заболяване, лечение и оздравяване, тъй като мисля, че тази задача е социално недопустима и технически неизпълнима. Поради тези причини възможността да разкрия връзката между неговото инфантилно заболяване и по-късното окончателно заболяване става неосъществима. За крайното заболяване мога да кажа само, че болният е прекарал много време в немските санаториуми и тогава един авторитетен специалист е класифицирал болестта му като маниакална депресия. Тази диагноза е несъмнено вярна по отношение бащата на пациента ми, чийто живот, изпълнен с разнообразни интереси и дейности, неведнъж е бил нарушаван от пристъпи на тежка депресия. При продължителното наблюдение на сина аз не успях нито

веднъж да забележа такава промяна на настроението, която по своята интензивност или според условията на своето възникване да превишава онова, което би могло да се нарече естествено при една или друга създадена се психична ситуация.

У мен се затвърди впечатлението, че сега се сблъсквам с един от онези случаи, при които клиничната психиатрия поставя най-разнородни диагнози и които трябва да бъдат разбирани като следствие на натрапчиви неврози, спонтанно завършили с частично оздравяване, но с наличието на страничен ефект.

Следователно в моето описание ще стане въпрос за една инфантилна невроза, която е била подложена на анализ петнадесет години след като е преминала. Това положение има своите предимства, но същевременно и недостатъци. Струва ми се, че можем да се отнесем с по-голямо доверие към анализа, извършван над невротично дете, но той не може да бъде особено съдържателен. При провеждането му се налага на детето да бъдат подсказвани много думи и мисли и въпреки това най-дълбоките слоеве на детския душевен живот могат да се окажат непроницаеми, или по-точно — недосегаеми. Анализът на едно детско заболяване, който преминава през сферата на спомените, при възрастните и духовно зрели хора е свободен от такива ограничения. Но не трябва да се игнорират също така изопачаването и преработката на спомените, когато са разглеждани в ретроспекция при един по-късен етап от живота. В първия случай получените резултати са по-убедителни, а във втория — доста по-поучителни.

Но почти винаги можем да твърдим, че анализите на детските неврози могат да претендират за особено повишен интерес от страна на теорията. За правилното разбиране на неврозите при възрастните те дават приблизително това, което детските съновидения дават по отношение съновиденията на възрастните. Не става въпрос, че те по-лесно могат да бъдат разбрани или съдържат по-малко елементи. Трудното проникване в душевния живот на детето прави особено тежка работата на лекаря в осъществяването на анализа. Но при децата отпадат толкова много неща от по-късните наслоения, че най-същественото в неврозата изпъква с особена яснота. Както е известно, в настоящата фаза на борбата за психоанализа, съпротивата, оказвана на психоаналитичните изводи, е приела нови форми. Преди е било достатъчно отричането на действителната реалност на утвърждаваните

от анализа факти, а най-добрият технически метод за това е било избягването на каквито и да било проверки чрез личния опит. Но тази практика като че ли постепенно отмира. Сега се върви по друг път. Фактите се признават, но изводите, до които те водят, се тълкуват някак си преиначено, дори изопачено, за да могат да бъдат обезвредени и по този начин отново да бъдат елиминирани всички нови и необичайни неща. Изучаването на детските неврози ни убеждава в пълната несъстоятелност на опитите всичко да се подлага на превратно тълкуване. То доказва преобладаващото участие на така охотно отричаните *либидинозни влечения* при формирането на неврозата и открива отсъствието на отдалечени културни стремежи и цели — неизвестни за детето, поради което нямат никакво значение за него.

Друга особеност, върху която изложеният тук анализ се стареа да насочи вниманието, се намира във връзка с тежестта на заболяването и продължителността на лечението му. Анализите, които за кратък срок довеждат до благоприятен изход, са ценни за самочувствието на терапевта и служат като доказателство за лечебното значение на психоанализата. Но в по-голямата си част те не допринасят с нищо за успехите на научното познание. От тях не може да се научи нищо ново. Те са толкова лесно и бързо осъществими единствено защото всичко необходимо е известно предварително. Новото може да се научи само от анализи, свързани с особено големи трудности, за чието преодоляване е необходимо време. Само в тези случаи може да се стигне до най-дълбоките и примитивни слоеве на душевното развитие и там да се открие решението на проблемите, породени от по-късно формираните душевни наслоения. Тогава се стига до неизбежния извод, че само анализът, проникнал до толкова голяма дълбочина, заслужава названието си. Разбира се, един случай не може да ни даде всичко, което бихме искали да знаем. Или по-точно казано, един анализ би могъл да ни даде всичко единствено при положение че сам е в състояние да обхване абсолютно всички детайли, без да е принуден да се задоволява с малкото, поради липсата на опит при възприятието.

По отношение на такива плодотворни трудности описаният тук случай на заболяване не ни оставя да желаем нищо по-добро. Първите години на лечение не водят до почти никаква промяна. Щастливо стечение на обстоятелствата довежда до това, че въпреки всичко външните усилия правят възможно продължаването на терапевтичните

опити. Склонен съм да мисля, че при по-неблагоприятни условия лечението щеше да бъде прекратено след известно време. Що се отнася до гледната точка на лекаря, мога да кажа само това, че в подобни случаи той трябва да се намира „извън времето“ също както и самото подсъзнание, ако, разбира се, има амбицията да научи и постигне нещо. И в края на краищата това ще бъде осъществено, ако той е в състояние да се откаже от късогледото терапевтично честолюбие.

Онази огромна бездна от търпение, покорство, разбиране и доверие, която се изисква от болния и неговите близки, може да се срещне само в редки случаи. Но аналитикът може да си каже, че изводите, получени при един тежък случай след толкова дълга работа, ще му помогнат значително да съкрати срока на лечение на следващото такова тежко заболяване и така да преодолее постепенно „извънвременността“ на несъзнаваното, подчинявайки му се първия път.

Пациентът, за когото ще говоря тук, дълго време бе недостъпен зад бронята на покорното безучастие. Той слушаше внимателно, разбираше, но нищо не можеше да го трогне. Неговата безупречна интелигентност като че ли беше изолирана от действащите сили на влеченията, господстващи над цялото му поведение в малкото останали му житейски отношения. Трябваше да положи огромни възпитателни усилия, за да го накарам да вземе самостоятелно участие в работата. А когато в резултат на тези старания настъпи първото облекчение, той веднага прекъсна работата, за да не допусне повече промени и така да си остане в създадената уютна обстановка. Страхът му от необходимостта за самостоятелно съществуване беше толкова голям, че надделяваше над страданията, предизвикани от заболяването. Намери се само един начин, който помогна да бъде преодолян този страх.

Наложи ми се да чакам дотогава, докато привързаността му към моята личност стана толкова голяма, че се превърна в противовес на болестта и тогава аз използвах това като фактор срещу болестта. Ръководен от верните признаци на своевременността аз прецених, че лечението трябва да бъде приключено в определения срок, независимо от това, докъде е стигнало. Твърдо бях решил да не нарушавам този срок. Накрая пациентът повярва в сериозността на намерението ми.

Под неумолимия натиск на определения срок съпротивата му постепенно бе сломена, а също и неговата привързаност към заболяването, и тогава за относително кратко време анализът разкри целия материал, който направи възможно премахването на задръжките и унищожаването на болестните симптоми. С този последен етап от работата, който обикновено е възможен само в състояние на хипноза, водеща до временно изчезване на съпротивата и признаци на просветление от страна на болния, са свързани всички онези обяснения, които ми дадоха възможност да разбера детската невроза.

Ходът на лечението илюстрира вече отдавна установеното чрез аналитичната техника положение, че дължината на пътя, който анализът трябва да измине, и изобилието на материала, който трябва да се обработи по този път, практически нямат никакво значение в сравнение със съпротивата, която самият болен оказва по време на работата. Те трябва да бъдат вземани под внимание само дотолкова, доколкото по необходимост са пропорционални на тази съпротива. Това е същият процес, наблюдаван по време на война при придвижването на една настъпваща армия, която губи седмици и месеци, за да измине разстояние, което в мирно време може да се измине за няколко часа с влак и което малко преди това е било изминато от противниковата армия за няколко дни. Третата особеност на анализа, който ще бъде описан тук, също затрудни вземането на решение за публикацията му. Неговите резултати в общи линии напълно задоволително съвпадаха с нашите предишни познания или представляваха добро допълнение към тях. Но някои детайли изглеждаха толкова невероятни, че у мен се породихо съмнение, дали другите ще ги приемат с нужното доверие. Изисквах от пациента си много критично отношение към спомените, но той не намираще нищо странно в показанията си и продължаваше да твърди, че са именно такива, каквито ги представя. Читателите поне трябва да бъдат сигурни, че аз само обективно предавам съобщеното ми като независимо преживяване без никакво влияние от страна на направените от мен предположения. Тогава не ми оставаше нищо друго, освен да си припомня онази мисъл, гласяща, че между небето и земята стават такива неща, които мъдреците дори не са и сънували. Онзи, който съумее да се освободи от влиянието на научните предразсъдъци, навярно би открил още повече подобни неща.

[1] Тази история на болестта е написана веднага след завършването на лечението през зимата на 1914–15 г. под влиянието на още свежите впечатления от новите тълкувания, които Юнг и Адлер желяеха да придадат на резултатите от психоанализата. По такъв начин тя е свързана с публикуваната в *Jahrbuch der Psychoanalyse*, IV статия „Към историята на психоаналитичното движение“ и допълва съдържащата се там по същество лична полемика с обективистичната оценка на аналитичното. Първоначално бе предназначена за следващия брой на списанието, но тъй като поради избухналата война излизането му се отложи за неопределено време, аз реших да я включа в този сборник. ↑

2. ОПИСАНИЕ НА СРЕДАТА И ИСТОРИЯТА НА ЗАБОЛЯВАНЕТО

Не мога да опиша историята на своя болен нито само исторически, нито само прагматично. Не мога да предам поотделно нито историята на лечението, нито тази на заболяването, а трябва да комбинирам двата начина на изложение. Както е известно, още не е намерен начин в изложението да се даде израз на онова лично убеждение, формиращо се в процеса на провеждания анализ и представляващо негов пряк резултат. Сигурно нищо няма да се постигне с изчерпателните протоколни записки, направени по време на аналитичния сеанс. Освен това тяхното съставяне по принцип е изключено и поради прилаганата техника на лечение. Затова подобни анализи не бива да бъдат публикувани с цел да убедят онези, които до този момент са имали отрицателна нагласа и са били изпълнени с недоверие. Само можем да се надяваме, че ще дадем нещо ново на онези изследователи, които въз основа на собствения си опит с болните вече са си съставили определено мнение.

Ще започна с описанието на средата, обкръжаваща детето, и с това, което лесно успях да науча от историята на неговото детство и което в течение на много години лечение не можа да бъде изяснено и допълнено.

Рано встъпилите в брак родители още се радвали на семейното щастие, което обаче било помрачено от техните заболявания. Майката се разболяла от женска болест, а у бащата се появили първите признаци на депресия, която по-късно довела до неговото отсъствие от дома. Разбира се, пациентът доста късно проумял болестното състояние на баща си, но още в ранните си детски години разбрал за болестта на майката, тъй като заболяването силно е ограничавало възможността на майката да се занимава с децата. Веднъж, когато бил на около шест години, той чува, вървейки редом с майка си и държейки я за ръка, нейните оплаквания на лекаря, когото тя изпраща. Той запомня думите ѝ, за да може да ги използва за себе си. Не е единствено дете. Има и сестра, която е с две години по-голяма от него.

Тя е жизнерадостна, надарена и преждевременно покварена. Съдено ѝ е да изиграе голяма роля в живота му.

Доколкото си спомня, за него се грижи една необразована възрастна жена от народа, която проявява към него неизчерпаема нежност. Той ѝ заменил рано починалия син. Семейството живее в едно имение, но през лятото се мести в друго. Големият град се намира близо до двете имения. Целият период на детството му завършва с продаването на именията от родителите му и преместването им в града. Често в продължение на дълъг период в едното или в другото имение живеят близки роднини, братята на баща му, сестрата на майка му, техните деца, бабата и дядото по майчина линия. През лятото родителите обикновено заминават за няколко седмици. Един „покриващ спомен“ (*Deckerinnerung*) му рисува следната картина: той стои със своята бавачка и гледа след каретата, която откарва баща му, майка му и сестра му, а после спокойно се връща вкъщи. Тогава той навярно е бил много малък.^[1] Следващото лято сестра му си останала у дома. Била наета гувернантка англичанка, на която била поверена грижата за децата.

Когато станал малко по-голям, често му разказвали за неговото детство.^[2] Той самият знаеше много неща, но, разбира се, без времева или вътрешна връзка. Един от тези разкази, който впоследствие е бил повтарян много пъти по повод неговото по-късно заболяване, ни запознава с проблема, чието разрешаване ще ни занимава. Отначало той бил уж кротко, послушно и спокойно дете и обикновено казвали, че той би трябвало да е момичето, а сестра му — момчето. Но веднъж родителите му, които се върнали от обичайното си лятно пътуване, открили, че в него е настъпила голяма промяна. Той станал недоволен, раздражителен, несдържан, обиждаше се много лесно, ядосвал се и викал като дивак и затова родителите му, виждайки, че състоянието му не се подобрява, изразили опасението, че по-късно няма да може да ходи на училище. Това било точно през онова лято, когато се появила гувернантката англичанка, която се оказала една доста глупава особа, на всичко отгоре и алкохоличка. Затова майката била склонна да свързва промяната в характера на момчето с влиянието на англичанката, допускайки, че с поведението си тя го е довела до това състояние. Проницателната баба, която също прекарала лятото с децата, се придържала към мнението, че раздражителността у детето е

предизвикана от разправиите между англичанката и бавачката. Англичанката често я наричала вещица и я гонела от стаята. Детето открито заставало на страната на любимата си бавачка и давало израз на омразата си към англичанката. Както и да е, скоро след завръщането на родителите англичанката била уволнена, но с това нищо не се променило в лошия характер на детето.

Пациентът е запазил спомен за този тежък период. Той разказва, че първата бурна проява на неговия характер била по време на Коледа, когато той не получил очаквания двоен подарък, както би следвало поради факта че Рождество Христово съвпадало с неговия рожден ден. Той не пощадил от своите капризи и обиди дори любимата си бавачка, и може би тъкмо нея е измъчвал по особено жесток начин. Но в спомените му тази фаза от изменението на характера е в тясна връзка с много други странни и болезнени явления, които той не можа да разпредели последователно във времето. Всичко, което сега ще бъде описано в разказа и което не би могло да има едни и същи темпорални граници, изпълнено с вътрешни противоречия, е представено от пациента като принадлежащо към едно и също време, което той определя като „още в първото имение“. Пациентът предполага, че е напуснал това имение, когато е бил на пет години. Помни, че е страдал от „страх“, от което се е възползвала сестра му, за да го измъчва. Тя имала книжка с картинки, в която бил нарисован широко крачещ вълк, изправен на задни лапи. Когато тази книжка се появявала пред очите му, той започвал силно да крещи, страхувайки се, че вълкът ще дойде да го изяде. Но сестра му винаги успявала да подреди нещата така, че въпреки нежеланието си той да вижда тази картинка, и се наслаждавала на неговата уплаха. Обаче той се страхувал и от други животни, малки и големи. Веднъж преследвал голяма красива пеперуда, чиито крила били на жълти линии, заострени в края. Вероятно това е била пеперуда „адмирал“. Искал да хване насекомото, но изведнъж бил обзет от ужасен страх и с виковете прекратил преследването. Испитвал също страх и отвращение от бръмбари и гъсеници. Но успя да си спомни, че въпреки страха си е измъчвал бръмбари и е режел гъсеници. Конете също предизвиквали у него чувство на отвращение. Когато биели кон, той не можел да сдържи вика си и веднъж се наложило заради това да напусне цирка. В други случаи самият той испитвал удоволствие да бие коне. Но от спомените

си той не можа да реши дали тези противоположни чувства към животните са се проявявали едновременно, или са се сменяли едно след друго, а в последния случай — в каква последователност и кога. Той не можа също да каже дали това противоречиво отношение се е променяло в етапа на острата фаза на болестта, или се е запазило и по време на нея. Все пак последвалите разкази потвърдиха предположението, че в детските си години той е прекарал ясно изразена натрапчива невроза. Преди сън е трябвало дълго да се моли и кръсти до безкрай. Обикновено вечер, от пейката, на която се покатервал, той достигал до всички икони и една по една ги целувал с чувство на благоговение. С тази благочестива церемония много лошо, а може би много добре, се връзва обстоятелството, че той си спомняше за богохулни мисли, породили се в съзнанието му, като за намеса на дявола. Той бил принуден да мисли, че Бог е свиня или че Бог е изпражнение. Веднъж по време на един престой в немски курорт той страдал от натрапчивата необходимост да мисли за Св. Троица, когато виждал на улицата три купчинки тор или други изпражнения. По същото време той извършвал и своеобразен обред, когато виждал на улицата хора, предизвикващи у него жалост: бедни, сакати, старци. Трябвало е шумно да издиша въздуха от гърдите си, за да не стане такъв като тях. При определени други условия също с такава сила вдишвал въздух. Напълно естествено ми се струваше предположението, че тези явни симптоми на натрапчива невроза се отнасят за по-късна възраст и за друг период от развитието, различен от този на проявите на страх и жестокост по отношение на животните.

По-късните години от живота на пациента ми са протичали при много неблагоприятно отношение към бащата, който тогава, след многократните пристъпи на депресия, вече не е можел да прикрива девиативните прояви на своя характер. През първите детски години взаимоотношенията между бащата и сина са се запазили в спомените на детето. Бащата много го обичал и с удоволствие си играел с него. От ранните си години момчето много се гордеело с баща си и казвало, че иска да стане такъв господин като него. Бавачката му казала, че сестрата принадлежи на майката, а той — на бащата. И момчето било много доволно от това. В края на детския период между него и бащата настъпило охлаждане на отношенията. Бащата явно предпочитал

сестрата, а това много огорчавало момчето. В по-късните взаимоотношения между бащата и сина започва да доминира страхът.

Към осемгодишна възраст изчезват всички явления, които пациентът отнася към периода от живота си, започнал с „развалянето“. Те не изчезват изведнъж, а на няколко пъти се проявяват отново, но по мнението на болния в края на краищата изчезват под влиянието на възпитателите и учителите, които в този период заемат мястото на жените възпитателки. Такива са в общи линии загадките, които трябваше да бъдат решени от психоанализата: откъде се е взела внезапната промяна в характера на момчето, какво означават фобията и неговите перверзии, по какъв начин го е обзела тази натрапчива набожност и каква е връзката между всички тези феномени. Още един път ще напомня, че нашата терапевтична работа се отнасяше до по-късно невротично заболяване и че обяснението на тези по-ранни проблеми можеше да сполучи тогава, когато ходът на анализа за известно време отстъпваше от настоящето и ни принуждаваше да тръгваме по заобиколен път през най-ранното детство.

[1] На две години и половина. Впоследствие почти всички срокове бяха точно установени. ↑

[2] Обикновено съобщения от такъв род не могат да бъдат използвани като материал, заслужаващ неограничено доверие. Твърде естествено е пропуските в спомените на пациента без особено голям труд да бъдат запълнени от въпросите, задавани на по-възрастните членове на семейството. Но аз не мога да предотвратя това. Онова, което роднините разказват в такива случаи, сигурно подлежи на критика. Изложението винаги се налага да е зависимо от подобни съобщения. При това се нарушава доверието към анализа, тъй като над него е поставена друга инстанция. Онова, което е наистина припомнено, се проявява в по-нататъшния процес на анализа. ↑

3. СЪБЛАЗНЯВАНЕТО И НЕГОВИТЕ НЕПОСРЕДСТВЕНИ ПОСЛЕДИЦИ.

Най-естественото предположение, разбира се, беше свързано с присъствието на англичанката гувернантка, по време на чието пристигане е настъпила промяната у момчето. По отношение на нея то запазило два неясни „покриващи спомена“. Веднъж, когато вървяла напред, тя каза на тези, които я следвали: „Вижте опашчицата ми!“ Друг път, по време на езда, за голяма радост на децата, шапката ѝ литнала от главата. Това насочваше към кастрационен комплекс и навеждаше на мисълта, че заплахата ѝ по адрес на момчето е допринесла много за неговото странно поведение. Никак не е опасно да се съобщят на анализирания предположения от такъв род. Те никога не вредят на анализа, ако се окаже, че са грешни, и никой няма да започне да ги допуска, без да храни надеждата, че благодарение поне на това ще се доближи до действителността. Под непосредственото влияние на посоченото предположение у болния се появиха съновидения, чието тълкуване не можеше напълно да се осъществи, но които сякаш винаги се въртяха около едно и също съдържание. Доколкото можеше да бъдат разбрани, в тях винаги ставаше въпрос за агресивни действия от страна на момчето по отношение на сестрата или гувернантката и за енергични упреци и наказания в отговор на това. Като че ли... след къпане... да разголя сестра си... завивка... или одеяло... исках да го смъкна или нещо от този род. Но от тълкуването не можеше да се получи нищо определено и когато се създаваше впечатление, че в тези съновидения един и същ материал се разработва по различен начин, то вече нямаше никакво съмнение как би трябвало да бъдат разбрани тези мними спомени. Тук можеше да става въпрос само за фантазии, отнасящи се до детството, които някога са възникнали у болния, вероятно в годините на юношеството, и които сега отново се появяват под такава трудно различима форма.

Веднага стана възможно да бъдат разбрани тези фантазии, когато пациентът изведнъж си спомни факта, че сестра му го е съблазнявала да извърши сексуални постъпки, „когато той бил още съвсем малък, в

първото имене““. Отначало се появи споменът за това, че в клозета, който децата често използвали заедно, тя му предложила следното: да си покажат един на друг *roro*^[1] и думите веднага били последвани от действия. После той си спомни в детайли много по-съществени неща от нейното съблазняване — по време и място. Това се случило през пролетта. Баща им го нямало у дома. Децата играели на пода в стаята, а майка им правела нещо в съседната стая. Сестра му го хванала за половия орган и започнала да си играе с него, като през цялото време говорела някакви непонятни неща за бавачката. За нея сестра му казвала, че прави същото с всички, например с градинаря, като поставяла неговия полов орган надолу и после хващала тестисите му.

По този начин предишните фантазии станаха разбираеми. Те трябваше да унищожат спомените за събитието, което по-късно оскърбяваше мъжкото самолюбие на пациента, и постигаха целта си, подменяйки истината с нещо желано. Съгласно тези фантазии не той има пасивна роля по отношение на сестра си, а обратно, той е агресивният, искал е да види сестра си разголена, но е бил спрял и наказан и затова изпадал в пристъпи на гняв, за които толкова много разказва семейната традиция. Било е целесъобразно в тази измислица да се вмъкне също така и гувернантката, на която майката и бабата главно са приписвали вината за неговите пристъпи на гняв. Тези фантазии напълно съответствуват на създадените легенди, с които след време една велика и горда нация ще се опита да обвие слабостта и неуспеха от своята поява на историческата сцена.

В действителност в цялата тази история за съблазняването и неговите последици гувернантката е можела да има само доста бегло участие. Сцената със сестрата е станала през пролетта на същата година, през лятото на която гувернантката се е появила в къщата, за да замести заминалите родители. Враждебното отношение на момчето към гувернантката е възникнало по друг начин. С това, че тя е ругаела бавачката и я е нарекла вещица, в очите на момчето тя е тръгнала по стъпките на сестрата, която първа разказала за бавачката чудовищни неща, и по такъв начин му дала възможност да прояви в отношението си към нея същата антипатия, за която по-късно ще разберем, че е възникнала по отношение на сестрата като следствие от опита ѝ за съблазняване.

Но постъпката, извършена от сестрата, несъмнено не е била фантазия. Достоверността ѝ бе потвърдена от разказа в по-късните зрели години, който пациентът ми никога не бе забравял. Братовчед му, по-възрастен от него с повече от десет години, по време на разговор за сестра му веднъж разказал, че много добре си спомня, че тя била любопитно и чувствено момиче. Веднъж, когато била на четири или пет години, тя се покатерила на коленете му и разкопчала панталона му, за да хване с ръце половия му орган.

Сега прекъсвам разказа за детството на моя пациент, за да кажа няколко думи за тази сестра, за нейното развитие, по-нататъшна съдба и за влиянието, което е имала върху него. Тя била с две години по-възрастна и на по-високо равнище в своето развитие. Като дете била буйна като момче, а после се развивала блестящо в интелектуално отношение, отличавала се с остър ум; предпочитала естествените науки, но също така пишела и стихове, които баща ѝ високо ценял. В духовно отношение тя значително превъзхождала своите първи многочислени поклонници и им се присмивала. Но в началото на двадесетте си години тя започнала да изпада в състояния на потиснатост, оплаквала се, че не е красива, и започнала да отбягва хората. Изпратили я да пътува, съпроводена от една позната възрастна дама. След завръщането си тя разказвала напълно невероятни истории за това, как нейната придружителка я измъчвала, но въпреки това оставала силно привързана към своята мъчителка. Малко след това, по време на второто пътуване, тя се отровила и умряла далеч от дома. Навярно заболяването ѝ е било начало на *dementia praecox*. Тя служи като едно от доказателствата за силната невропатична наследствена обремененост на семейството, но в никакъв случай не и като единствено доказателство за това. Единият чичо, братът на бащата, след дълъг живот, изпълнен със странности, починал, проявявайки симптоми на тежка натрапчива невроза. Много от роднините са страдали и страдат от по-леки нервни заболявания.

Без да се смята съблазняването, в периода на детството сестрата на нашия пациент е била неудобен конкурент в отношенията с родителите му. Безпощадно подчертаването ѝ превъзходство е било много тягостно за него. Особено много той ѝ завиждал за уважението, което бащата изпитвал към умствените ѝ способности, и за проявяваната от нея интелектуална активност, докато в същото време

той, интелектуално потиснат от момента на възникването на неговата натрапчива невроза, е трябвало да се примири с една по-ниска оценка. От четиринадесетгодишна възраст отношенията между брата и сестрата започнали да се подобряват. Сходната духовна нагласа и общото противопоставяне на родителите ги сблизиха до такава степен, че между тях се установили най-приятелски отношения. По време на едно състояние на силна сексуална възбуда в периода на настъпването на полова зрялост той се опитал да осъществи с нея интимни контакти. Когато тя му отказала, колкото решително, толкова и ловко, той веднага се обърнал към едно младичко селско момиче, което слугувало в дома и имало същото име като сестра му. С това той извършва стъпка, предопределяща хетеросексуалния му избор на обект, защото всички момичета, в които при явните признаци на натрапчивост се е влюбвал впоследствие, били също прислужници, които му отстъпвали по образованието и интелекта си. Ако всички те са били заместители на забранената за него сестра, то не можем да не признаем, че решаващ момент при избора на обект е бил неговия стремеж да унижи сестра си, да унищожи нейното интелектуално превъзходство, което преди време го потискало толкова много.

Към мотивите от този род, продиктувани от волята за могъщество, от влечението на индивида към самоутвърждаване, Адлер причислява заедно с всички други прояви и сексуалното поведение на човека.

Без да отричам значението на такива мотиви за могъщество, аз никога не съм бил убеден в това, че те действително могат да играят приписваната им доминираща и изключителна роля. Ако не бях довел анализа на моя пациент до своя край, наблюденията, направени от мен, би трябвало да послужат като основание мнението ми да бъде променено в полза на възгледите на Адлер. По неочакван начин краят на този анализ даде нов материал, от който стана ясно, че тези мотиви за могъщество (в нашия случай — желанието за унижаване) са повлияли върху избора на обект само като допълнителна тенденция и като рационализация, а в същото време истинската, дълбока и детерминираща причина ми даде възможност да запазя предишните си убеждения.

Пациентът разказа, че когато получили известие за смъртта на сестрата, той изпитал само едва доловимо усещане за душевна болка.

Насилвал се да прояви признаци на печал и с пълно душевно спокойствие можел да се радва на това, че е останал единственият наследник. По това време в продължение на няколко години той се намирал във властта на последното си заболяване. Трябва да си призная, че това съобщение за известно време ме лиши от увереността ми в правилността на моята диагноза. Би могло да се допусне, че болката от загубата на най-любимия член от семейството ще се натъкне при своята проява на задръжки поради непрестанната ревност и като резултат от намесата на станалата несъзнавана инцестна влюбеност, но аз все пак не можех да отхвърля мисълта, че непроявеният взрив от душевна болка ще си намери някаква друга замяна. Тази замяна в края на краищата е била намерена в друго, останало непонятно за пациента чувство. Няколко месеца след смъртта на сестра си той посетил мястото, където се е състоял дуелът на един велик поет, който по това време бил негов идеал, и плакал горчиво на гроба му. Тази реакция му се сторила странна, защото било добре известно, че от смъртта на обожавания от него поет са изминали години, равни на живота на две поколения. Той проумя напълно реакцията си едва когато си спомни, че баща му често сравнявал стиховете на покойната му сестра с произведенията на великия поет. Друга насока за правилното тълкуване на този акт на уважение, оказан като че ли на поета, той дава случайно в своя разказ. До този момент той нееднократно е повтарял, че сестра му се е застреляла, а сега е трябвало да направи поправка, защото тя всъщност се е отровила. По време на дуела поетът е бил застрелян с пистолет.

Сега се връщам към историята на брата, която обаче от този момент трябва да изложам прагматично в някои моменти. Оказа се, че по времето, когато сестрата е започнала своите опити да го съблазни, момчето е било на около три години и половина или малко повече. Както вече беше споменато, това се случило през пролетта на същата година, през която се появила гувернантката, а през есента, след завръщането си у дома, родителите забелязали голямата промяна в характера му. Напълно естествено е тази промяна да бъде свързана с пробуждащата се в този период у момчето сексуалност.

Как е реагирало то на съблазняването от страна на по-голямата си сестра? Отговорът е следният: с отказ, но отказът се е отнасял към лицето, а не към действието. Сестрата, като полов обект, се е оказала

неприемлива за него, сигурно защото отношението към нея е приело враждебен характер вследствие съревнованието за обичта на родителите. Той започнал да я отбягва и ухажванията от нейна страна скоро спрели. Но той се опитвал вместо нея да намери друго любимо лице и разказите на самата сестра, опиращи се на примера на бавачката, ръководели неговия избор. Затова момчето започнало да си играе пред своята бавачка със своя полов орган, което, подобно на много от случаите, в които децата не скриват своя онанизъм, трябва да се тълкува като опит за съблазняване. Бавачката направила сериозна физиономия и го разочаровала, като заявила, че не е хубаво да прави така. Казала му, че децата, които постъпват по този начин, по-късно получават „рана“ на същото място.

Влиянието на тези думи, които приличали на заплаха, може да бъде проследено в различни посоки. Вследствие на това привързаността към бавачката отслабнала. Сега момчето можело да ѝ се разсърди. По-късно, когато се появяват пристъпите на гняв, се оказва, че той наистина е озлобен срещу нея. Но за него било характерно това, че отначало той е защитавал упорито всяка либидинозна позиция, от която впоследствие е трябвало да се откаже. Когато на сцената се появила гувернантката и се опитала да подрони авторитета на бавачката, като я наругала и изгонила от стаята, той преувеличил своята любов към бавачката и проявил неприязън и упорство по отношение на агресивната гувернантка. Въпреки това той тайно започнал да търси друг сексуален обект. Съблазняването го насочило към пасивна сексуална цел — да търси нечий докосвания до неговите гениталии. Ще разберем от кого е искал да получи това и по какви пътища е стигнал до този избор.

В пълно съответствие с нашите очаквания ние узнаваме, че с първото генитално възбуждане започнали неговите сексуални изследвания и скоро той се сблъскал с проблема за кастрацията. По това време той е имал възможност да наблюдава как уринират две момиченца — сестра му и нейната приятелка. Благодарение на своята проникателност той е могъл и сам, наблюдавайки ги, да разбере истинското положение на нещата, но се е държал така, както и други момиченца на неговата възраст. Отклонил мисълта, че вижда тук потвърждение на раната, с която го заплашила бавачката, и си обяснил, че това е „предното *poro*“ на момиченцата. Това заключение не

приключило темата за кастрацията. Той намирал нови напомнящи за нея елементи във всичко, което чувал да се говори. Когато на децата веднъж били раздадени цветни продълговати бонбони, гувернантката, която била склонна към разни странни фантазии, съобщила, че това са парченца от нарязани змии. Това му напомнило, че веднъж по време на разходка баща му видял змия и я разкъсал на парчета с бастуна си. Чул и приказката за вълка, който искал през зимата да лови риба и използвал опашката си за примамка, поради което тя замръзнала и се откъснала. Разпитвал за различните названия, давани на конете в зависимост от запазването или отстраняването на половите им признаци. Следователно той бил обзет от мисълта за кастрацията, но още не вярвал в нея и не се страхувал от нея. Приказките, които по това време знаел, го навеждат на мисълта за други сексуални проблеми. В „Червената шапчица“ и във „Вълкът и седемте козленца“ от корема на вълка изваждат децата, съответно козленцата. Следователно възниква въпросът, дали вълкът е бил женско същество, или и мъжете могат да имат в корема си деца. По онова време за момчето това не било ясно. Впрочем докато провеждал изследванията си, той още не се е страхувал от вълка.

Един от разказите на пациента ми ще ни открие пътя за разбирането на промяната в характера, настъпила по време на отсъствието на родителите в доста отдалечена връзка със съблазняването. Той разказва, че след отказа на бавачката и нейната заплаха престанал да мастурбира. *По такъв начин започващият под ръководството на гениталната зона сексуален живот е бил подложен на външна задръжка и — под нейно влияние — върнат до предходната фаза на прегенитална организация.* Вследствие на потискането на онанизма сексуалният живот на момчето приема анално-садистичен характер. То става раздразнително, проявява склонност към мъчения и започва да се задоволява чрез измъчване на хора и животни. Главен негов обект е любимата му бавачка, която той измъчва толкова жестоко, че понякога я довежда до сълзи. По този начин той ѝ отмъщава за получения отказ и едновременно с това удовлетворява половото си желание във форма, която съответствува на регресивната фаза. Той започва да проявява жестокост към малки животни, да хваща мухи, за да им къса крилата, да мачка бръмбари. В мислите си той е обичал да бие също така и големи животни — коне

например. Всичко това е било безусловно активна садистична проява. По-нататък ще стане дума за аналните усещания от това време.

Изключително ценно е това, че в спомените на пациента едновременно изплуваха и фантазии от съвършено друг вид, съставени от картини, в които малтретират и нарязват момчета, а в някои ги бият по пениса. А от други фантазии, които му показваха картини за това, как бият престолонаследника и го затварят в карцера, лесно може да се разбере какви момчета е трябвало да заменят тези анонимни обекти. Очевидно той самият е престолонаследникът. Следователно садизмът във фантазията се обръща срещу самото момче и се превръща в мазохизъм. Обстоятелството, че половият орган сам приема наказанието, ни кара да направим извода, че при това превръщане вече е вземало участие съзнанието за собствената вина, появило се във връзка с онанизма.

В анализа нямаше никакво съмнение, че тези пасивни стремежи са се появили едновременно или много скоро след активно-садистичните.^[2] Това съответствува на необичайно ясната, интензивна и продължителна амбивалентност на болния, която тук за първи път се проявява в почти равномерното развитие на противоположните частични влечения. За него това положение на нещата и в бъдеще остана толкова характерно, колкото и една друга черта, изразяваща се в това, че нито една от съществуващите в него *либидинозни позиции* не се унищожаваше напълно от следващата. Тя се запазваше заедно с всички останали и го принуждаваше непрекъснато да се колебае, което е било несъвместимо с формирането на устойчив характер.

Мазохистичните стремежи на момчето довеждат до друг пункт, чието споменаване избягах, защото той беше окончателно установен едва с анализа на следващата фаза от развитието на пациента. Вече споменах, че след отказа, получен от бавачката, той е престанал да свързва с нея своите либидинозни очаквания и се е насочил към друго лице като сексуален обект. Това лице е бил отсъстващият тогава от дома баща. До този избор го довежда съвпадението на различни моменти, в това число и случайни, като например спомена за змията, насечена на парчета от бащата. Но преди всичко с това пренасочване момчето възобновява своя първоначален избор на обект, който, в съответствие с нарцисизма на малкото дете, е извършен по пътя на идентифицирането. Вече знаем, че за него бащата е бил образец,

предизвикващ възхищението му, и че на въпроса, какъв иска да стане, то обикновено отговаряло следното: „Господин като татко.“ Този обект на идентификация на неговите активни стремежи сега става сексуален обект на пасивна психична ориентация в анално-садистичната фаза. Създава се впечатлението, че съблазняването, извършено от сестрата, го тласка към пасивна роля и му дава пасивна сексуална цел. Под непрекъснатото влияние на това преживяване сега той описва пътя от сестрата през бавачката до бащата; от пасивното отношение спрямо жената до такова отношение към мъжа, като при това намира връзка със своята предишна естествена фаза на развитие. Сега бащата отново е обект. В съответствие с по-високата степен на развитие типът идентификация се сменя паралелно с избора на обект. Превръщането на активната насоченост в пасивна е било резултат и признак на междуременно случилото се съблазняване. Активната нагласа по отношение на всемогъщия баща, разбира се, не би била толкова лесноосъществима в садистичната си фаза. Когато в края на лятото или през есента бащата се връща, пристъпите на гняв и буйствата на детето получават нова сфера на приложение. По отношение на бавачката те са обслужвали активно-садистични цели. Спрямо бащата са преследвали мазохистични цели. С проявата на своя лош характер то е искало да принуди баща си да прибегне до наказание и да го набие, за да получи по такъв начин от него желаното мазохистично-сексуално удовлетворяване. Неговите припадъци и крясъци са били просто опити за съблазняване. В съответствие с мотивировките на мазохизма при това наказание той е очаквал да намери също така и удовлетворение на своето чувство за вина. У него се запазил спомен как по време на една такава сцена започнал да крещи истерично още с приближаването на баща му. Но родителят не го набил, а се опитал да го успокои, като започнал да играе с него, подхвърляйки възглавниците от леглото му като топка.

Не зная защо често необяснимата „извратеност“ на детето дава на родителите и възпитателите повод да си спомнят за такава типична връзка между фактите. Детето, което се държи зле, прави по този начин самопризнание и иска да провокира наказанието. В наказанието то търси едновременно и успокоение от признаването на вината си, и удовлетворение на своите мазохистични сексуални стремежи.

Ние дължим по-нататъшното изясняване на случая на появилия се много точен спомен за това, че всички симптоми на страх са се присъединили към признаците за промяна в характера едва след едно определено събитие. Преди това не е имало никакъв страх, а непосредствено след събитието той се е появил в мъчителна форма. Времето на тази промяна може да бъде установено точно: това се случило преди самия рожден ден, на петата година от живота на нашия пациент. Поради тази основна причина периодът на детството, с който ще се заемем, се разделя на две фази: първата — свързана с „развалеността“ и перверзността — от момента на съблазняването му на три години и половина, до рождения ден, и следващата — по-дългата, в която преобладават признаците на неврозата. Но събитието, което прави това разделяне възможно, не е било някаква травма, а повтарящо се съновидение, след което нашият пациент се събужда обзет от страх.

[1] *Пона* (рус.) — дупе, задни части. — Бел.ред. ↑

[2] Под пасивни стремежи аз разбирам стремежите с пасивна сексуална цел, но същевременно имам предвид не превръщането на едно влечение в друго, а само преобразяването на целта в указания смисъл. ↑

4. СЪНОВИДЕНИЕТО И „ПЪРВИЧНАТА СЦЕНА“

Заради съдържащия се в него приказен материал този сън вече е публикуван на друго място^[1] и отначало ще повтора съобщеното вече там.

„Сънувах, че е нощ и че лежа в леглото си (леглото ми беше поставено така, че краката ми сочеха към прозореца, пред който растяха няколко стари ореха; зная, че този сън ми се присъни през зимата и че бе нощ). Изведнъж прозорецът се отвори от само себе си. Аз много се уплаших и видях, че на голямото орехово дърво пред прозореца са насядали няколко бели вълка. Бяха шест или седем. Вълците бяха съвсем бели и по-скоро приличаха на лисици или на овчарски кучета, защото имаха големи опашки като на лисици и ушите им бяха щръкнали като на кучета, които са нащрек. Много уплашен, вероятно от това, че вълците ще ме изядат, аз извиках и се събудих. Бавачката дойде бързо до леглото ми, за да види какво се е случило. Мина доста време, докато се убедя, че това е било само сън, защото картината с отварящия се прозорец и вълците на дървото беше много отчетлива. Накрая се успокоих, почувствувах се така, сякаш съм избягнал някаква опасност, и отново заспах.

Единственото действие в съня бе отварянето на прозореца, защото вълците седяха напълно спокойно, без да се движат, по клоните на дървото вляво и вдясно от ствола и ме гледаха. Те като че ли бяха съсредоточили цялото си внимание върху мен. Мисля, че това беше първият ми кошмар. Тогава бях на три, четири или най-много на пет години. Оттогава до единадесет- или дванадесетгодишна възраст аз винаги се страхувах да не видя нещо ужасно в съня си.“

При тези думи пациентът нахвърля и рисунка, която изобразява дървото с вълците по него, която потвърждава следващия по-долу материал.

Той винаги свързва това съновидение със спомена, че в тези години от детството си винаги се е страхувал от картинката в една книжка с приказки, на която бил нарисуван вълк. По-голямата му сестра, която доста го превъзхождала в своето развитие, често го

дразнела, като му показвала под някакъв предлог тази картинка, вследствие на което той започвал ужасно да крещи. Вълкът на картинката бил нарисуван изправен на задните си лапи, с издадена напред задна лапа, протегнати предни лапи и наострени уши. Пациентът мисли, че това е била илюстрация към приказката за Червената шапчица.

Защо вълците са бели? Това му напомня за овцете, които били отглеждани на големи стада недалеч от имението. Понякога, по време на посещенията си на тези стада, баща му го взимал със себе си и той винаги в тези случаи се чувствал горд и щастлив. По-късно — според направените справки твърде възможно е това да е станало малко преди съновидението — сред овцете се появил мор. Бащата повикал един от учениците на Пастър, който направил инжекции на животните, но след ваксинацията те започнали да измират още по-масово отпреди.

По какъв начин вълците са попаднали на дървото? По този повод той си спомня една история, която чул от дядо си. Не може да си спомни, дали я е чул преди или след съновидението, но според съдържанието на разказа това събитие безусловно би трябвало да предшества съновидението. Историята гласи следното: „Един шивач седял и работел в стаята си, когато прозорецът изведнъж се отворил и на перваза скочил вълк. Шивачът започнал да го бие с дървения метър — не, поправя се после той, — шивачът го хванал за опашката и я откъснал, и изплашен, вълкът избягал. След известно време шивачът вървял през гората и изведнъж видял глутница вълци. За да се спаси, той се покатерил на дървото. Отначало вълците се стъписали, но сред тях бил и безопашатият вълк, който искал да си отмъсти. Той предложил вълците да се качат един върху друг, за да може най-горният да стигне до шивача. Самият той — най-старият вълк от глутницата — казал, че ще застане в основата на тази пирамида. Вълците така и направили, но шивачът познал своя неканен посетител и изведнъж започнал да вика, както и тогава: «Дръжте го за опашката!» При спомена за предишната случка безопашатият вълк се изплашил и избягал, а другите тупнали на земята.“

В този разказ присъствува дървото, на което в съновидението са се намирили и вълците. Но той има също така и напълно определена връзка с кастрационния комплекс. Шивачът е изтръгнал опашката на

стария вълк. В съновидението лисичите опашки на вълците се появяват вероятно като компенсация на „безопасността“.

Защо вълците са пет или шест? Не намирах отговор на този въпрос, докато не изразих съмнение, дали неговата страшна картинка е свързана непременно с приказката за Червената шапчица. Тази приказка дава повод само за две илюстрации: за срещата на Червената шапчица с вълка в гората и за сцената, когато вълкът лежи с бонето на бабата в нейното легло. Следователно зад спомена за картинката трябва да се крие някаква друга приказка. Тогава той бързо си спомни, че това би могло да бъде само приказката за вълка и седемте козлета. Тук също присъствува цифрата седем, защото вълкът изяжда само шест козлета, а седмото успява да се скрие в сандъка. В тази приказка се среща също и бялото, защото вълкът посипва козината си с брашно, след като при първото му посещение козлетата го познават по сивата козина. Всъщност и двете приказки разкриват много общи неща. И в двете има изяждане, разпорване на корема, изваждане на изядените, подмяната им с тежки камъни и накрая и в двете приказки лошият вълк умира. В приказката за козлетата също има дърво. След като се наял, вълкът легнал под дървото и захъркал.

По силата на едно особено обстоятелство трябва да се заема с този сън на друго място, да го разтълкувам по-подробно и да му дам оценка. Това е първият кошмар, запазен в детските спомени, чието съдържание ще представлява изключително голям интерес във връзка с другите съновидения, които следват скоро след това, и с известни събития от детството на сънуващия. Тук ние се ограничаваме да покажем отношението на съновидението към двете приказки, между които има много общи неща: „Червената шапчица“ и „Вълкът и седемте козлета“. У детето впечатлението от тези приказки се проявява под формата на истинска фобия от животни, която се отличава от останалите подобни случаи само по това, че страшното животно не е леснодостъпен за възприятието обект (като коня например), а е известно единствено от разказите и илюстрираните книжки.

На друго място подробно ще опиша какво е обяснението за зоофобиите и какво значение трябва да им се приписва. Засега ще се задоволя само със забележката, че това обяснение много подхожда на главното качество, което неврозата на сънуващия демонстрираше в по-късна възраст. Страхът от бащата е най-силният мотив на неговото

заболяване и амбивалентната нагласа към всеки заместител на бащата доминира през целия му живот, включително и върху поведението му по време на лечението.

Щом вълкът при моя пациент е първият заместител на бащата, възниква въпросът, дали приказките за вълка, който изяжда козлетата, и за Червената шапчица имат като свое тайно съдържание нещо друго освен инфантилния „страх от бащата“.^[2] Освен това бащата на моя пациент е имал навика да „се кара ласкаво“, което е характерно за отношението на много родители към техните деца, и шеговитата заплаха от предишните години: „Сега ще те изям“ сигурно е била изричана много пъти, когато строгият баща си е играел по-късно с малкия си син. Една моя пациентка ми разказа, че двете ѝ деца никога не обикнали чичо си, защото докато си играел с тях, той често ги заплашвал, че ще им разпори корема.

Да оставим настрана всичко, което съновидението предугажда, и се върнем към неговото непосредствено тълкуване. Искам да отбележа, че това тълкуване постави пред нас задача, решаването на която продължи няколко години. Пациентът направи съобщението за съновидението много рано и скоро се раздели моето убеждение, че зад него се крие причината за инфантилната му невроза. В процеса на лечение ние често се връщахме към съновидението, но едва в последните месеци успяхме напълно да го разберем, и то само благодарение на самостоятелната работа на моя пациент. Той винаги подчертаваше, че най-силно впечатление са му направили два момента от съновидението. Първо, пълното спокойствие и неподвижност на вълците и, второ, напрегнатото внимание, с което те го гледали. Той смяташе също така, че продължителното усещане за реалност, с което сънят завършил, е много впечатляващо.

Ще започнем именно от последния момент. От опита, който имаме при тълкуването на съновиденията, на нас ни е известно, че на чувството за реалност трябва да се придава определено значение. То ни убеждава, че нещо в латентното съдържание на съновидението има право да се смята за спомен от действителността, т.е. че съновидението има отношение към реални събития, които са съществували в действителност, а не само във фантазията. Разбира се, може да става дума само за действителността на нещо несъзнавано. Например убеждението, че дядото наистина е разказал историята за

шивача и вълка или че на сънуващия наистина са му чели приказките за Червената шапчица и за седемте козлета, никога не може да бъде заместено от усещането за реалност, което има продължителността на съновидението. Съновидението като че ли наемкваше за някакво събитие, чиято реалност се подчертаваше особено в противоположност на нереалността на приказките.

Ако се допусне, че в съдържанието на съновидението съществува нещо неизвестно, т.е. че към времето, когато сънят се е присънил, сцената е била вече забравена, то тази сцена би трябвало да се е случила в много ранното детство. Сънуващият казва следното: „Когато сънувах този сън, бях на три, четири или най-много на пет години.“ Ние можем да добавим: „И този сън ми напомни за нещо, което би следвало да се отнесе към още по-ранен период.“

Към съдържанието на тази сцена трябва да се добави и това, което сънуващият подчерта от проявеното съдържание на съновидението — моментите на втречено разглеждане и неподвижността. Ние, разбира се, очакваме, че този материал възпроизвежда в някаква степен на изопачаване някакъв друг, неизвестен материал, може би дори доведен до пълна противоположност на съдържанието.

От суровия материал, който първият анализ с пациента даде, се стигна до няколко извода, които успяхме да впишем в търсената връзка. Зад споменаването на овцевъдството трябваше да се търси доказателство за ранните сексуални изследвания на пациента, чиито импулси той е можел да задоволява по време на посещенията си на стадата заедно с баща си, но тук също така би трябвало да има и намеци за страха от смъртта, защото овците измирали от мор. Това, което в съновидението е най-ярко — вълците на дървото, водеше директно към разказа на дядото, в който не можеше да има нищо, което би могло да предизвика съновидението, освен връзката с кастрационния комплекс.

От първия непълен анализ на съновидението стигаме до заключението, че вълкът е заместител на бащата, така че в този първи кошмарен сън се проявява страхът от бащата — страх, който от този момент преобладава в целия му живот. Наистина, сам по себе си този извод все още не беше задължителен. Но ако в резултат на предварителния анализ ние съпоставим това, което успяхме да изведем

от дадения от сънуващия материал, то ще разполагаме с приблизително следните откъси за реконструкция.

Действителното събитие — отнася се към много ранна възраст — разглеждане — неподвижност — сексуални проблеми — кастрация — баща — нещо страшно.

Веднъж пациентът продължи тълкуването на съновидението. Мястото от съновидението, сподели той, в което се казва „изведнъж прозорецът се отвори от само себе си“, не е съвсем изяснено във връзката му към прозореца, до който седи шивачът и през който в стаята влиза вълкът. То трябва да означава следното: изведнъж очите ми се отварят. Следователно аз спя и изведнъж се събуждам, и при това виждам нещо: дърво и на него вълци.

Не можех да възразя нищо против това, така че допълнителното тълкуване трябваше да се използва по-нататък. Внимателното разглеждане, приписвано в съновидението на вълците, се оказва, че трябва да бъде пренесено върху него самия. Тук в решаващата точка е налице преобръщане в нещо противоположно, което впрочем посредством друга трансформация се демонстрира и в проявеното съдържание на съновидението.

Преобръщане е също и това, че вълците са на дървото, докато в разказа на дядото те са под дървото и не могат да се качат на него.

Ако в такъв случай и друг момент, подчертан от сънуващия, е изопачен от преобръщането в противоположното, тогава често срещаната неподвижност (вълците са напълно неподвижни, гледат го и не помръдват от местата си) би трябвало да означава голямо движение. Следователно в ранните си години пациентът внезапно се събужда и вижда пред очите си сцена, характеризираща се с голямо движение, която той наблюдава с напрегнато внимание. В единия случай изопачаването се изразява в замяната на субекта с обект, активността — с пасивност, да бъдеш разглеждан, вместо да разглеждаш. В другия случай — в преобръщането в противоположното вместо подвижност се появява покой.

Следващата крачка напред в разбирането на съновидението представляваше внезапно появилата се мисъл: това дърво е елха. Сега той знаеше, че това съновидение се е появило точно преди Рождество в очакване на Бъдни вечер. Тъй като денят на Рождество е и неговият рожден ден, появява се възможност точно да бъде установено времето

на съновидението и на появилата се във връзка с това промяна в неговото душевно състояние. Това е станало в навечерието на неговия рожден ден на четвъртата година от живота му. Той заспал в напрегнато очакване на деня, когато би трябвало да получи двойни подаръци. Известно ни е, че при такива условия детето лесно предугажда изпълнението на своите желания в съновидението. В съновидението следователно вече е било Рождество, съдържанието на съновидението му е показвало предназначенията за него подаръци, които са били закачени на дървото. Но вместо подаръци се оказало, че това са вълци, и сънят завършил с това, че детето било обзето от страх, че ще бъде изядено от вълците (вероятно от бащата). Тогава бавачката дотичва на помощ. Познаването на неговото сексуално развитие до момента на съновидението ни дава възможност да запълним празнината в съновидението и да обясним превръщането на удовлетворението в страх. Сред образуващите съня желания вероятно най-силно е било желанието да бъде получено сексуално удовлетворение, което тогава той е търсел от бащата. Силата на това желание е успяла да събуди отдавна забравените следи на спомените за сцената, която е можела да му покаже какъв вид има сексуалното удовлетворение, доставяно от бащата, и в резултат на това се появяват уплахата, отчаянието пред изпълнението на това желание, изтласкването на душевното движение, изразило се в това желание, и той се спасява с бягство от бащата при бавачката, която не представлявала заплаха за него.

Значението на този срок — Рождество — се е запазило в посочения спомен за първия пристъп на ярост, който се появява като следствие на неудовлетвореността от коледните подаръци. Споменът съединява правилното с неправилното. Той не би могъл да бъде верен, защото според често повтаряните показания на родителите неговата „разваленост“ привлякла вниманието им едва след тяхното завръщане през есента, а не по Коледа. Но най-същественото във взаимоотношението между недостатъчното любовно удовлетворение, яростта и Рождество Христово се запазва в спомена.

Но кой образ би могъл да предизвика действащата през нощта сексуална тъга и да се окаже способен толкова силно да изтласка желаното удовлетворение? Съдейки по материалите от анализа, този образ би трябвало да отговаря на едно условие: той трябва да е в

състояние да обоснове убеждението за опасността от кастрация. В такъв случай страхът от кастрация се превръща в двигател за преобръщането на афекта.

Тук аз стигам до мястото, в което трябва да престана да се придържам към хода на анализа. Страхувам се, че това ще стане на друго място и по друго време, когато читателят ще престане да ми вярва.

През онази нощ от хаоса на несъзнаваните следи от възприетите впечатления възкръсва картината на коитуса на родителите му, извършен при не съвсем обичайни и особено благоприятни за наблюдение обстоятелства. На всички въпроси, които биха могли да бъдат свързани с тази сцена, постепенно бяха получени удовлетворителни отговори благодарение на това че този първи сън се връщаше в продължение на цялото лечение с безкрайни изменения и в повторни варианти, на които анализът даваше желателно обяснение. Така например първо се изясни възрастта на детето по време на това наблюдение, а именно — около година и половина.^[3] Тогава той е боледувал от малария, пристъпите на която настъпвали ежедневно в едно и също време.^[4] От десетгодишна възраст от време на време той е изпадал в депресивни настроения, които са започвали следобед и са достигали своята кулминация към пет часа. Този симптом беше запазен и по време на аналитичното лечение. Повтарящата се депресия е заменяла тогавашния пристъп на треска и слабост. Петият час е бил времето или на най-високата температура, или на наблюдавания коитус, ако двата срока изобщо не са съвпадали.^[5] Навярно именно поради това заболяване той се е намирал в стаята на родителите. Заболяването ни кара да отнесем това събитие към летния сезон и заедно с това да допуснем, че едно дете, родено по Коледа, би могло да бъде по това време на $n + 1,5$ години. Следователно той е спял в стаята на родителите си в своето креватче и се е събудил вследствие на повишената температура следобед, може би към пет часа, което е отбелязано по-късно от депресията. Това съвпада с предположението за това, което е станало през горещия летен ден, ако допуснем, че родителите — полуголи (бяло бельо, бели вълци) — са полегнали да си починат след обяд. Когато се събудил, той станал свидетел на повторен три пъти^[6] коитус *a tergo* *5 като при това е можел да види гениталиите на майката и пениса на бащата и е разбрал значението на

случилото се.^[7] Накрая той попречил на родителите си. По какъв именно начин, ще бъде споменато по-късно.

Всъщност в това няма нищо необикновено и едва ли е дива фантазия фактът, че младата съпругеска двойка по време на следобедната почивка през един горещ летен ден се е отдала на нежности, без да обръща внимание на спящото в креватчето малко дете. Предполагам, че това е по-скоро нещо банално, ежедневно, и предполагаемото положение по време на коитуса не може да промени нашето мнение. И особено ако от наличния материал не следва, че коитусът всеки път се е правел в поза *a tergo*. Един път е бил достатъчен, за да е налице възможност да бъдат направени наблюдения, които биха били трудно осъществими или дори напълно невъзможни при друга поза на тези, които се любят. Затова съдържанието на самата сцена не може да бъде доказателство за собствената си недостоверност. Съмнението навярно ще се насочи към други три пункта: към това, че детето в ранна възраст, на една година и половина, е било в състояние да възприеме такъв сложен процес и с такава точност да го запази в своето подсъзнание, второ, че последващата, стигнала до разбиране, обработка на възприетото по такъв начин впечатление е станала възможна на четири години, и накрая, че е възможно по какъвто и да било начин да се доведат до съзнанието подробностите от тази сцена, преживяна при такива обстоятелства, в тяхната обща връзка и по един убедителен начин.^[8]

По-късно аз ще изследвам тези и други съмнения по-внимателно. Искам да уверя читателя, че не по-малко критично от него се отнасям към предположението за такова наблюдение у детето и го моля заедно с мен да реши *засега* да повярва в реалността на тази сцена. Първо ще продължим изучаването на отношението на тази „първична сцена“ (*Urszene*) към съновидението, към симптомите и историята на живота на пациента. Ще проследим поотделно какво въздействие са имали съдържанието на сцената по същество, и едно от останалите след нея зрителни впечатления, в частност.

С последното имам предвид позата на родителите, която детето е видяло: вертикално — на мъжа, и звероподобно, сгънато — на жената. Вече знаем, че по времето, когато е страдал от страхове, сестра му го е плашела с картинката от приказките, на която вълкът бил нарисуван във вертикално положение, с вдигната напред задна лапа, протегнати

предни лапи и щръкнали уши. По време на лечението той не си спести труда да изследва антикварните книжарници, докато не откри книжката с приказки от своето детство и не позна плашещата го картинка в илюстрацията към приказката за вълка и седемте козлета. Той предполагаше, че положението на вълка би могло да му напомня положението на бащата по време на „първичната сцена“. Във всеки случай тази картинка става изходен пункт в по-нататъшното развитие на страховете. Когато бил на седем или осем години, той научил, че на следващия ден щял да пристигне нов учител. Веднага през нощта той сънувал този учител като лъв, който със силно ръмжене се приближавал към леглото му в позата на вълка от онази картинка, и отново се събудил обзет от страх. Фобията от вълка тогава вече била преодоляна и затова той свободно можел да си избере който и да било нов звяр като предмет на страховата си афектация. В това по-късно съновидение той разпознава учителя като заместител на бащата. В по-късните години от живота на детето всеки учител играе същата роля като бащата и добива влиянието на бащата както по отношение на доброто, така и по отношение на лошото.

Съдбата му дава особен повод да освежи своята фобия от вълка по време на гимназистките му години и да превърне това, което лежи в нейната основа, в изходна точка на тежките задръжки. Учителят му по латински се наричал Волф (вълк). От самото начало той започнал да се страхува от него. Веднъж учителят му се скарал заради една глупава грешка в превода от латински и от този момент той не можел да се освободи от чувството на парализиращ страх, който изпитвал пред него, страх, който много скоро се пренесъл и върху другите учители. Но и случаят, при който той направил грешка при превода, не бил свободен от вътрешни отношения. Той трябвало да преведе латинската дума *filius* и я превел, като употребил френската дума *fils* вместо съответстващата дума в неговия роден език. Вълкът все още замествал бащата. След укорите от страна на учителя Волф той узнал общото мнение на съучениците си, според които учителят очаквал от него пари, за да се помирят. По-късно ще се върнем към това. Мога да си представя какво голямо значение би имало за рационалистичното тълкуване на такава история на заболяването допускането, че целият този страх от вълка в действителност е започнал от учителя по латински, който имал такава фамилия, че е бил проектиран обратно в

детството, и посредством илюстрацията в книжката е предизвикал фантазиите за първичната сцена. Но не можем да се съгласим с това. Приоритетът по време на фобията от вълка и пренасянето ѝ в детските години в първото имение е точно установен факт. Тогава какво да кажем за съновидението, когато е бил на четири години?

Първият „преминаващ симптом“, ^[9] който се появи у пациента по време на лечението, се отнасяше още за фобията от вълка и приказката за седемте козлета. В стаята, където провеждах първите сеанси, имаше голям стенен часовник, точно срещу пациента, който лежеше с гръб към мен на дивана. Направи ми впечатление, че от време на време той се обръщаше към мен, гледаше ме много дружелюбно, като че ли се мъчеше да ме умилостиви, а после поглеждаше към часовника. Предполагах, че по този начин той изразява силното си желание по-скоро да приключим сеанса. Доста по-късно пациентът ми припомни тази игра на израза на лицето му и жестовете и ми даде ключа към обяснението ѝ, като ми напомни, че най-малкото от седемте козлета се е скрило в кутията на стенния часовник, докато останалите му шест братчета били изядени от вълка. Тогава той е искал да каже: „Бъди добър с мен. Трябва ли да се страхувам от теб? Ще ме изядеш ли? Трябва ли да се крия от теб в кутията на стенния часовник като най-малкото козле?“

Вълкът, от който той се страхувал, несъмнено е бил баща му, но страхът от вълка бил свързан с вертикалното положение. Въз основа на своите спомени той напълно определено твърди, че рисунката на вълк, който се движи на четирите си лапи или — както в приказката за Червената шапчица — лежи на кревата, не би го уплашила. Не по-малко значение е имала позата, в която съгласно с нашата реконструкция на „първичната сцена“ той е видял жената. Но това значение е останало ограничено в сексуалната сфера. Най-забележителното явление в любовния му живот по време на настъпването на зрелостта са били пристъпите на натрапчива чувствена влюбеност, които се появявали и отново изчезвали в загадъчна последователност, развивали у него невероятна енергия дори и в периодите на потискане и с които той изобщо не можел да се справи. Пълната оценка на тази натрапчива любов трябва да се даде на друго място, защото тя е в особено важна връзка с други моменти. Тук мога да кажа, че тя е била свързана с определено, скрито за него,

условие, което успях да науча едва по време на лечението. Жената е трябвало да заеме положението, което в „първичната сцена“ ние приписваме на майката. От ранните си години той възприемал като най-привлекателна прелест на жената едрите, набиващи се в очи задни части. Коитус, който не е *a tergo*, почти не му доставял удоволствие. Критичното съображение напълно оправдава възможното тук възражение, че такова сексуално предпочитание, оказвано на задните части на тялото, е характерно за хората, склонни към натрапчиви неврози, и не оправдава обяснението, приписвано на особеното впечатление от детските години. То влиза в състава на анално-еротичното предразположение и се отнася до онези архаични черти, с които се характеризира тази конструкция. Коитусът *a tergo* — *more ferrarum*^[10] може да бъде разглеждан филогенетично като по-стара форма. Ще се върнем към този проблем по време на дискусиата, когато приведем материала, отнасящ се до несъзнаваните условия на неговите любовни чувства.

Сега ще продължим да разглеждаме отношенията между съновидението и „първичната сцена“. Съгласно сегашните ни очаквания сънят би трябвало да представи на детето, очакващо с радост изпълнението на своите желания преди Рождество, картината на сексуално удовлетворение на бащата в онзи вид, в който то я е наблюдавало в „първичната сцена“, станала образец на собственото му удовлетворение, което то е искало да получи от бащата. Но вместо тази картина се появява материалът на историята, която неотдавна е била разказана от дядото: дърво, вълци, „безопасност“ под формата на свръхкомпенсация във вид на пухкави опашки на сънуваните вълци. Тук липсва връзка, асоциативен мост, който да ни отведе от съдържанието на „първичната сцена“ към историята за вълка. Тази връзка се създава пак от особената поза. Безопасният вълк в разказа на дядото предлага на останалите да се *покатерят върху него*. Този детайл извиква в спомените му картината на „първичната сцена“. По такъв начин материалът от „първичната сцена“ вероятно е бил заменен от материала в историята за вълка, като при това и двамата родители по желание са можели едновременно да бъдат заменени от вълци. Най-непосредственото преобръщане в съдържанието на съновидението се е състояло в това, че историята за вълка се е адаптирала към съдържанието на приказката за седемте козлета, заимствайки от нея

числото седем.^[11] Трансформацията на материала: „първична сцена“ — историята за вълка — приказката за седемте козлета — е отражение на еволюцията в хода на мислите по време на образуването на съновидението. Тъга по сексуалното удовлетворение от бащата — разбиране на свързаното с него условие за кастрация — страх от бащата. Предполагам, че кошмарният сън на четиригодишното дете едва сега е изяснен напълно.

След като успяхме да синтезираме този сън, бих желал да се опитам да изложа в ясна форма отношението на проявеното съдържание на съновидението към скритите в него мисли.

Ноц е, аз съм в леглото си. Това е началото на репродукцията на „първичната сцена“. „Ноц“ представлява изопачаване и замества „аз спя“.

Забележка: Зная, че е било зима, когато съм сънувал това, а *ноцта* се отнася до спомена за съновидението и не влиза в неговото съдържание.

Тази забележка е напълно вярна: била е една от нощите малко преди неговия рожден ден, т.е. преди Рождество Христово.

Изведнъж прозорецът се отвори от само себе си. Това трябва да се разбира по следния начин: изведнъж аз самият се събуждам при спомена за „първичната сцена“. Влиянието на историята за вълка, в която самият вълк скача през прозореца, оказва своето модифициращо въздействие и превръща непосредствения израз в образен. Въвеждането на прозореца служи едновременно за преместване в настоящето на следващото съдържание на съновидението. На Бъдни вечер изведнъж вратата се отваря и се появява елхата с подаръците. По този начин тук си казва думата и истинското нетърпение преди Коледа, което включва в себе си сексуално удовлетворение.

Големият орех замества елхата, т.е. отнася се до нещо действително. Може да се разглежда и като дървото от историята с вълка, на което се покатерва преследваният шивач и под което го дебнат вълците. Високото дърво се появява също така — аз често се убеждавах в това — и като символ на наблюдаването (*Voyeurtum*). Ако си се покатерил на дърво, можеш да видиш всичко, което става долу, а самият ти оставаш невидим. Срв. известната история на Бокачо и др.

Вълците. Те са *шест* или *седем*. В историята с вълка се появява цяла глутница, без да се определя точно колко са. Определеният брой

показва влиянието на приказката за седемте козлета, шест от които са били изядени. Замяната на числото две от „първичната сцена“ с по-голямо, което би било абсурдно в „първичната сцена“, се използва от съпротивата като средство за изопачаване. В направената към този сън рисунка сънуващият подчертава цифрата 5, която навярно поправя указанието: *беше нощ*.

Те са на дървото. Първо, *те* замества закачените по коледната елха подаръци. Но те също така са на дървото и защото това може да означава следното: *те гледат*. В историята, разказана от дядото, вълците се намират под дървото. Следователно в съня тяхното отношение към дървото е обратното, от което трябва да направим заключението, че в съдържанието на съновидението са налице и други преобразувания на латентния материал.

Те го гледат напрегнато и внимателно. Тази черта произтича изцяло от „първичната сцена“ за сметка на пълното ѝ преобръщане в съновидението.

Те са съвсем бели. Тази несъщественост сама по себе си, но рязко открояна в разказа на сънуващия черта дължи своята интензивност на спояването на елементи от всички пластове на материала. Тя съединява второстепенни детайли от други източници на съновидението със значителна част от „първичната сцена“. Това последно детерминиране произхожда от белотата на чаршафите и бельото на родителите; тук спада и белотата на овцете, на кучетата на овчаря като намек за сексуалните изследвания на детето с животните, белотата в приказката за седемте козлета, където майката е разпозната по белите ѝ крачка. По-долу ще разберем, че бялото бельо съдържа също и намек за смъртта.

Те седят неподвижно. С това се формулира противоречие със странното съдържание на видяната сцена, с подвижността, която благодарение на свързаната с нея поза, съединява „първичната сцена“ с историята за вълка.

Имат опашки като на лисици. Това трябва да противоречи на резултата, който се получава от влиянието на „първичната сцена“ върху историята за вълка, и в това обстоятелство трябва да признаем най-важния извод, до който го довежда неговото сексуално изследване: значи кастрацията наистина съществува. Страхът, с който детето се

сблъсква в резултат на тези размишления, накрая намира изход в съновидението и довежда до неговия край.

Страх, че вълците ще го изядат. Сънуващият е имал чувството, че този страх не е мотивиран от съдържанието на съновидението. Той каза: не би трябвало да се страхувам, защото вълците по-скоро приличаха на лисици или на кучета, те не се нахвърлиха отгоре ми, за да ме хапят, бяха напълно спокойни и не бяха страшни. Разбираме, че дейността в съновидението известно време се е опитвала да обезвреди мъчителното съдържание, да го превърне в негова противоположност (те са неподвижни, опашките им са чудесни), докато накрая това средство се е оказало неспособно да помогне и страхът излиза на повърхността. Той успява да направи това с помощта на приказката, в която козлетата (децата) са изядени от вълка (бащата). Възможно е това място от приказката да е напомнило за шеговитите заплахи на бащата, когато той си е играел с детето, така че страхът да не бъде изяден от вълка би могъл да бъде спомен, а също и резултат от замяна чрез изтласкване.

Мотивите на желанието в това съновидение са напълно осезателни. Към повърхностните дневни желания по-скоро да настъпи Рождество (мечтания от нетърпение) се присъединява по-дълбокото желание за сексуално удовлетворение от страна на бащата, което не престава да съществува в този момент и което първоначално се заменя с желанието отново да бъде видяно онова, което някога е направило толкова силно впечатление на детето. Налице е психичен процес, който се развива от изпълняването на това желание в спомените за „първичната сцена“ до станалия сега неизбежен отказ от това желание и изтласкването му.

Обстоятелствеността и подробното изложение, които стават необходими благодарение на старанието ни да дадем на читателя някакъв еквивалент в замяна на убедителността на проведенния анализ, нека го убедят да не иска публикация на анализите, продължили няколко години.

След всичко казано по-горе мога само накратко да се спра на патологичното влияние на „първичната сцена“ и на онези изменения, които пробуждането на тази сцена е предизвикало в неговото сексуално развитие. Ще проследим само онова действие, което е намерило израз в съновидението. По-късно ще стане ясно, че тази

„първична сцена“ е източник не само на една сексуална ориентация, а на цял ред ориентации — истинско разцепление на сексуалния живот. По-нататък трябва да обърнем внимание, че съживяването на тази сцена (нарочно избягвам думата „спомен“) оказва същото действие, както ако това беше истинско преживяване. Сцената действа след известен период и за това време — в периода между година и половина и четири години — не е изгубила своята сила. Може би по-нататък ще открием признаци за това, че тя е имала определено въздействие още по времето, когато е била възприета, т.е. когато пациентът ми е бил на година и половина.

Когато пациентът потъваше в ситуацията на „първичната сцена“, той извеждаше следното самонаблюдение. Преди е предполагал, че наблюдаваното произшествие представлява акт на насилие, но изразът на удоволствие, който е наблюдавал върху лицето на майка си, не е съответствувал на това впечатление. Той е бил принуден да признае, че тук става дума за удовлетворение.

Може би най-правилно ще разберем указанието на пациента, ако допуснем, че отначало предмет на неговото наблюдение е бил коитусът в нормално положение, който би трябвало да остави след себе си впечатлението за садистичен акт. Положението се е променило едва впоследствие, така че той е имал възможност да направи и други наблюдения и да разсъждава по друг начин. Но това предположение не е достоверно и ми изглежда ненужно. Съкратеното изложение на текста не бива да ни кара да забравим истинското положение на нещата, а именно че пациентът, подложен на анализ на двадесет и пет годишна възраст, изразяваше с думи впечатления и душевни преживявания, отнасящи се към неговата четиригодишна възраст, които тогава той не би могъл да изрази. Ако пренебрегнем тази забележка, лесно може да ни се стори комично и невероятно, че едно четиригодишно дете може да изказва такива специални умозаклучения и толкова учени мисли. Това е просто втори случай на *закъсняло действие*. На година и половина детето получава впечатление, на което не може да реагира достатъчно адекватно. На четиригодишна възраст, когато това впечатление отново се съживява, то го поразява и детето започва да го разбира. И едва двадесет години по късно, по време на анализа, пациентът успява чрез съзнателно мислене да разбере какво всъщност е станало тогава с него. Пациентът, подложен на анализ, с

пълно право не взима под внимание тези три времеви фази и пренася своето сегашно Аз в далечната ситуация от миналото. Ние го следваме, защото правилното самонаблюдение и тълкуване трябва да имат за резултат възможността промеждутъкът между втората и третата времева фаза да се пренебрегне. Освен това ние нямаме други средства да опишем процесите от втората фаза.

Нещо съществено ново, което дава наблюдението над общуването на родителите му, било убеждението за действителното съществуване на кастрацията, възможността за което вече по-рано е занимавала мислите му (двете момиченца, които уринирали, заплахата на бавачката, обяснението на гувернантката, дадените от нея бонбони, споменът за това, че баща му разкъсал змията на парчета с бастуна си). Сега той със собствените си очи вижда раната, за която бавачката говорела, и разбира, че нейното съществуване е необходимо условие за общуването с бащата. Той вече не може да я смесва с *roro*, както при наблюдаването на малките момиченца.^[12]

Съновидението завършва с чувството за страх, което изчезва едва когато идва бавачката. Следователно той бяга от бащата при нея. Страхът е отказ от желанието за сексуално удовлетворение от бащата, стремежът към който му е бил внушен от съновидението. Формулировката на страха: да бъде изяден от бащата, е била само, както ще чуем, регресивна трансформация на желанието да има общуване с бащата, т.е. да бъде удовлетворен от него както майката. Неговата последна сексуална цел, пасивната нагласа към бащата, е била подложена на изтласкване и нейното място е заел страхът от бащата под формата на фобия от вълка.

А какви са движещите сили на това изтласкване? Съдейки по всичко, такава сила би могло да бъде само *нарцистичното генитално либидо*, което поради опасенията за своя мъжки орган се е възпротивило на удовлетворението. Необходимо условие е бил отказът от този орган. От застрашения нарцисизъм той е почерпил онова мъжество, с което се е противопоставял на пасивната нагласа към бащата.

Сега ще обърнем внимание на необходимостта в този момент на изложението да променим нашата терминология. По време на съновидението той е достигнал нова фаза в своята сексуална организация. До този момент половите противоположности за него са

се изразявали в *активно* и *пасивно*. От времето на съблазняването неговата сексуална цел е оставала пасивна и се е изразявала в желанието да докосват гениталиите му. После, благодарение на регресията към предишното стъпало на садистично-аналната организация, тя се е превърнала в мазохистична, т.е. в желание да го бият и наказват. Било му е безразлично дали ще постигне това при мъж, или при жена. Без да взема предвид различието в половете, той е преминал от бавачката към бащата, искал е бавачката да докосва члена му, стремял се е да предизвика бащата да го накаже. При това гениталиите не са били взимани под внимание. Във фантазията, че го бият по пениса, намира израз връзката, която е скрита благодарение на регресията. Активирането на „първичната сцена“ в съновидението отново го връща обратно към гениталната организация. Той открива вагината и биологичното значение на мъжкото и женското. Сега разбира, че активното е равнозначно на мъжкото, а пасивното — на женското. Неговата пасивна сексуална цел сега би трябвало да се превърне в женска, да получи израза: бащата да извърши с него полов акт, вместо: бащата да го бие по гениталиите или по *roro*. Сега тази женска цел попада под въздействието на изтласкването и трябва да бъде заменена със страха от вълка.

Тук ще прекъснем обсъждането на неговото сексуално развитие, докато анализът на по-късните периоди не хвърли светлина върху този ранен стадий от неговата история. Към оценката на фобията от вълка ще добавим още и това, че вълци са станали и майката, и бащата. Майката е станала кастриран вълк, който е позволил на другия да се покатери върху него, бащата се е превърнал във вълка, който се покатерва. Но ние научихме, че неговият страх се е отнасял само до седящия вълк, т.е. — бащата. По-нататък трябва да обърнем внимание на това, че страхът, с който сънят завършва, е имал своя първообраз в разказа на дядото. В този разказ кастрираният вълк, който позволил на останалите да се покатерят върху него, е обзет от страх, когато му напомнят, че няма опаска. Като че ли в процеса на съновидението той се идентифицира с „кастрираната“ майка и се противопоставя на това с напълно правилното убеждение: ако искаш да получиш удовлетворение от баща си, трябва като майка си да се съгласиш на кастрация, но аз не го искам. И така, налице е явен протест на мъжествеността! Но трябва да си изясним, че сексуалното развитие на

случая, което подлежи сега на изучаване, в нашето изследване страда от този недостатък, че протича с нарушения. Първо решително влияние му оказва съблазняването, а после то е нарушено от наблюдаването на сцената с коитуса, която впоследствие действа като вторично съблазняване.

[1] Приказният материал в съновиденията. *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*. Bd. I, 1913. ↑

[2] Срв. подчертаното от О. Rank сходство на тези две приказки с мита за Кронос (*Völkerpsychologische Parallelen zu den infantilen Sexualtheorien. Zentralblatt für Psychoanalyse*, II, 8). ↑

[3] Едновременно с това би могло да става дума — в много по-малка степен на вероятност — за едва допустимата всъщност възраст от половин година. ↑

[4] Срв. по-късното превръщане на този момент в натрапчива невроза. В съновиденията по време на лечението е налице замяна със силен вятър. ↑

[5] Тук трябва да се направи връзка и с факта, че пациентът рисува като илюстрация към съня си само пет вълка, въпреки че в съня се говори за шест или седем. ↑

[6] Защо три пъти? Изведнъж той започна да твърди, че аз съм научил този факт по пътя на тълкуването. Но това не беше вярно. Тази мисъл сама му хрумна без каквато и да било критика и той по навик я приписа на мен, като благодарение на това я направи по-вероятна. ↑

[6] Зад гърба — *лат.*, бел.ред. ↑

[7] Искам да кажа, че той е разбрал станалото по времето, когато съновидението му се присънва, т.е. на четири години, а не тогава, когато е направил наблюдението си. На година и половина той е получил определено впечатление, чието разбиране — благодарение на неговото развитие, сексуална възбуда и сексуални изследвания — е станало възможно за него по-късно. ↑

[8] Първото от тези затруднения не може да се преодолее с допускането, че по времето, когато е наблюдавало сцената, детето е било сигурно по-възрастно с една година, т.е. било е на две години и половина, когато вероятно е можело доста добре да говори. В дадения случай таква изместване на времето на събитието е почти изключено за моя пациент поради цял ред различни обстоятелства. Впрочем,

трябва да бъде взето под внимание, че подобни сцени на наблюдаване на коитус на родителите са твърде често срещани по време на анализа. Но условието тук е, че те стават в ранно детство. Колкото по-голямо е детето, толкова по-внимателно родителите започват да го предпазват от възможността да извършва наблюдения от подобен род. ↑

[9] *Ferenczi. Über passagere Symptombildung während der Analyse. Zentralblatt für Psychoanalyse, II. Jhg., 1912, S. 588.* ↑

[10] Зад гърба — по животински (лат.), бел.ред. ↑

[11] В съня са *шест* или *седем*. 6 е количеството на изядените деца, 7-то се спасява в кутията на стенния часовник. Строгийт закон за тълкуване на сънищата запазва своята сила, всеки детайл получава своето обяснение. ↑

[12] По-надолу, при изследването на неговата анална еротика, ще разберем как се е справил с тази част от проблема. ↑

5. НЯКОЛКО ПРИНЦИПНИ СЪОБРАЖЕНИЯ

Както казват, бялата мечка и китът не могат да воюват помежду си и не могат да се разберат един друг, защото всеки от тях е ограничен в пределите на собствената си стихия. Точно така аз не мога да водя дискусия с работещите в областта на психологията или неврологията, които не признават изходните постановки на психоанализата и смятат, че нейните резултати са изкуствени. Заедно с това през последните години се разви и опозиция от страна на други автори, които — според тях самите — стоят на почвата на анализа, не оспорват неговата техника и резултатите му и си запазват само правото да стигат от този материал до други изводи и по друг начин да го разбират.

Но в по-голямата си част теоретичните възражения остават безплодни. Щом започнеш да се отдалечаваш от материала, от който трябва да се тръгне, веднага се излагаш на опасността да се опияниш от собствените си възгледи и дори да защитаваш мнения, противоречащи на всяко наблюдение. За това ми се струва, че е много по-целесъобразно да се борим с противоположните възгледи, като ги подлагаме на изпитание във всеки отделен случай и по всеки конкретен проблем.

По-горе споменах, че мнозина сигурно ще приемат за невероятно това, „че едно дете на година и половина е в състояние да получи възприятие за такъв сложен процес и с такава голяма точност да го запази в подсъзнанието си, второ, че по-късно, на четиригодишна възраст, достигналата до съзнателно разбиране обработка на този материал е станала възможна и, накрая, че с някакъв метод подробностите от тази сцена, преживяна и разбрана при такива обстоятелства, могат да се доведат до убедителен и свързан образ в съзнанието“.

Последният въпрос е чисто прагматичен. Който се реши да прави анализ в такива дълбини с помощта на описаната техника, ще се убеди, че това е напълно възможно. Който не направи това и прекъсне анализа в някой по-горен слой, ще бъде лишен от възможността да съди за

това. Но по такъв начин едва ли ще разбере това, което е добито чрез дълбинния анализ.

Двете ми други съображения изхождат от пренебрежителната оценка по отношение на ранните детски впечатления, за които не се допуска такова продължително действие. Причината за неврозите се търси изключително в сериозните конфликти от по-късен период на живота и се предполага, че значението на детството се преувеличава в анализа поради склонността на невротичите да изразяват своите интереси от настоящето чрез спомени и символи от далечното минало. При такава оценка на инфантилния момент отпадат много неща, които принадлежат към най-интимните особености на анализа, разбира се, също така и неща, които предизвикват съпротива и подронват доверието на страничните наблюдатели. И така, предлагаме дискусия по повод на възгледа, че такива сцени от ранното детство, които изчерпателният анализ на неврозата разкрива например в нашия случай, не са репродукция на събития от настоящето, на които може да бъде приписано влияние върху по-нататъшния начин на живот и върху симптомообразуването. Тук става дума само за образуване на фантазии, които възникват в периода на съзряването и са предназначени в известна степен за символична замяна на реалните желания и интереси. Те дължат своето възникване на регресивната тенденция, на отдръпването от задачите на сегашната действителност. Ако това е така, то, разбира се, няма нужда да се правят такива странни допускания по повод на душевния живот и интелектуалните способности на децата в най-ранна възраст. Въпреки общото за всички нас желание за рационализация и опростяване на трудните задачи този възглед съответствува също и на някои фактически отношения. Появява се също така и възможност да се отстранят съмненията, възникващи именно у практичния аналитик. Налага се да признаем, че ако гореспоменатият възглед относно инфантилните сцени е верен, то при провеждането на анализа отначало не се променя нищо. Ако при невротика е налице вредната склонност да се откъсва от настоящето и да се насочва към подобни регресивни моменти в своята фантазия, то не ни остава нищо друго, освен да го последваме по този път и да доведем до съзнанието му тези несъзнавани продукции. Независимо от реалната си незначителност те са изключително ценни за нас като временни носители и собственици на интереса, който ние искаме да

освободим и да насочим към задачите на настоящето. Анализът трябва да се води точно така, като че ли тези фантазии се приемат за истина с едно наивно доверие. Различията възникват едва в края на анализа, след откриването на тези фантазии. Налага се да кажем на болния: „Е, добре, вашата невроза протича така, сякаш в детските си години сте имали такива и такива впечатления и след това те са продължили своето действие. Но вие виждате, че това е невъзможно, те са били продукт на вашата фантазия, който е трябвало да ви отвлече от стоящите пред вас реални задачи. Сега ни позволете да изследваме какви са били тези задачи и какви свързващи пътища съществуват между тях и вашите фантазии.“ След като приключим с детските фантазии, ние пристъпваме към втората част от лечението, която е ориентирана към реалния живот.

Съкращаването на този път, т.е. модифицирането на употребяваното до този момент психоаналитично лечение е технически недопустимо. Ако тези фантазии не бъдат доведени до съзнанието на болния в техния пълен обем, ние не можем да му дадем възможност да осъзнае свързания с тях интерес. Ако го отвлечем от тях, когато започнем да се досещаме за тяхното съществуване и за техния пълен обем, тогава по такъв начин само ще поддържаме дейността на изтласкването, благодарение на което те са се оказали неподвластни на усилията на болния да се освободи от тях. Ако преждевременно ги обезценим в неговите очи, като му разкрием, че става дума само за фантазии, които нямат никакво реално значение, то от негова страна никога няма да срещнем съдействие за довеждането им до неговото съзнание. Поради тази причина аналитичната техника не бива да се изменя, независимо от оценката на тези инфантилни сцени.

Споменах, че в разбирането на тези сцени като агресивни фантазии можем да се опрем на някои фактически моменти. Преди всичко на следното: тези инфантилни сцени се репродуцират в лечението — доколкото се простира моят опит — не като спомени, а като резултат на конструкцията. Ясно е, че изхождайки само на това признание, мнозина ще решат, че спорът е вече решен.

Не бих искал да ме разбират неправилно. Всеки един аналитик знае, и много пъти се е убеждавал, че при удачно лечение пациентът съобщава много спомени от детството си, за чието появяване — може

би първично появяване — лекарят не се чувства виновен, защото с никакви конструктивни опити той не е натрапвал на болния спомени с подобно съдържание. Тези несъзнавани преди спомени изобщо не е задължително да са винаги верни. Наистина те могат да бъдат и верни, но често представляват изопачена истина, смесени са със създадените от фантазията елементи, а също и със запазилите се в паметта така наречени *покриващи спомени*. Искам да кажа само едно. Сцени като тази при моя пациент — от такъв ранен период и с такова съдържание, на които придаваме такова изключително значение в историята на този случай, се възпроизвеждат обикновено не като спомени. Те се откриват — конструират — трудно и постепенно от цял ред намеци. Като доказателство е напълно достатъчно да кажа, че такива сцени в случаите на натрапчиви неврози не стигат до съзнанието като спомени. В противен случай ще трябва да се ограничи само с този случай, който разглеждаме.

Не се придържам към мнението, че тези сцени трябва задължително да бъдат фантазии, защото те не възникват отново като спомени. Струва ми се, че те са напълно равнозначни на спомена, ако — както в нашия случай — се заменят от съновидения, чийто анализ винаги довежда до тази сцена и които, неуморимо преработвайки материала, възпроизвеждат всяка отделна част от своето съдържание. Да сънуваш, означава, също да си спомняш, макар и през нощта, и под формата на съновидения. С това постоянно повторение в съновиденията аз си обяснявам факта, че у самия пациент постепенно се създава дълбоката вяра в реалността на „първичната сцена“, вяра, която с нищо не отстъпва на убеждението, основано на спомена.^[1]

Разбира се, не е нужно противниците да се отказват от борбата против тези доказателства като от нещо безнадеждно. Както е известно, сънищата могат да се управляват.^[2] А убеждението на анализирания може да бъде резултат от внушението, което все още търси своята истинска роля в играта на психическите сили при аналитичното лечение. Един психотерапевт от стария тип би внушил на своя пациент, че е здрав, че е преодолял задръжките си и т.н. *А психоаналитикът му внушава, че като дете той е имал едно или друго преживяване, което сега трябва да си спомни, за да оздравее.* Именно в това се състои разликата между двамата.

Трябва да уточним, че опитът на противниците да дадат обяснение на тези сцени се свежда до много по-радикално унищожаване на инфантилните сцени, отколкото това е ставало преди. Психоаналитикът работи не с действителност, а с фантазии. Сега става ясно, че фантазиите принадлежат не на болния, а на самия аналитик, който ги натрапва на анализирания с помощта на някакви личностни комплекси. Наистина аналитикът, чуващ този упрек, ще си припомни за свое собствено успокоение как постепенно се е създавала конструкцията на тази като че ли внушена от него фантазия, как образуването ѝ в много моменти е ставало напълно независимо от лекарското въздействие, как, започвайки от една определена фаза на лечението, всичко като че ли води до нея и как при синтетичния подход тя резултира в най-различни и забележителни успехи. Големите и най-незначителните проблеми и особености на историята на заболяването намират своето решение само в тази конструкция. Той ще подчертае и обстоятелството, че не може да допусне за себе си такава проникателност, която да конструира събитие, отговарящо на всички тези изисквания. Но и тази защита няма да повлияе на противната страна, която сама не е преживяла анализа. Изтънчена самоизмама — ще кажат едни, несъстоятелни съждения — други. И този спор не може да бъде решен.

Да се спрем на друг момент, който подкрепя възгледа на противниците за конструираната инфантилна сцена.

Той се състои в следното: всички процеси, на които се позовават за обяснение на такова спорно образуване като фантазиите, наистина съществуват. Необходимо е да се признае тяхното голямо значение. Загубата на интереса към задачите на реалния живот,^[3] наличието на фантазии като ерзац на несъвършените действия, регресивната тенденция, проявяваща се в тези образувания — регресивна в широкия смисъл на думата, тъй като е свързана едновременно с оттегляне от живота и връщане към миналото, всичко това са факти, които могат винаги да бъдат потвърдени от анализа. Някои ще решат, че това е напълно достатъчно за обяснението на въпросните ранни детски спомени. Подобно обяснение, изхождащо от принципа за икономия в науката, би имало съвсем определено предимство пред другите, които не могат да минат без нови и странни предположения.

Тук ще си позволя да обърна внимание на обстоятелството, че възраженията в съвременната психоаналитична литература са подчинени на принципа *pars pro toto* (част вместо цяло). От един много сложен ансамбъл се извлича част от действащи фактори, обявява се за истинна и в името на тази истина се издигат възражения против останалата част или против цялото. Ако се опитаме да разберем коя точно група ползува това предимство, ще открием, че това е именно групата, която съдържа вече известното от други източници или най-пълно се доближава до него. Такива фактори са *актуалността* и *регресията* при Юнг, *егоистичните мотиви* при Адлер. Останалите, отхвърлени като заблуждение, се оказва, че са именно тези, които са нови в психоанализата и които съставляват нейната специфика. По такъв начин най-добре може да се отразят революционните удари на неудобната психоанализа.

Едва ли е излишно да се подчертава, че Юнг не изпитва необходимост от това, да представя като ново учение съвкупността от моментите, приведени от противната гледна точка за обясняване на сцените от детството. Актуалният конфликт, отдръпването от реалността, ерзац-удовлетворението във фантазията, регресията към материала от миналото — всичко това и в същия ред, може би само с незначителни изменения в терминологията, винаги е било съставна част на моето учение. При това те не изчерпват цялото учение, а репрезентират само една негова част, изясняваща причините, които действуват в регресивна посока от реалността към образуването на неврозата. Освен това аз съм оставил и свободно място за друго прогресиращо влияние, което действува от детските впечатления и показва пътя на либидото, което се отдръпва от живота, и което обяснява непостижимата по друг начин регресия към детството. Двата момента при образуването на симптомите действуват според мен именно по такъв начин, но ми се струва, че и предишното съвместно въздействие също има голямо значение. *Аз твърдя, че влиянието на детството се усеща още в първоначалната ситуация на образуването на неврозата, тъй като по решителен начин то съдействува за определянето на това, дали индивидът се оказва неадекватен — и в какво точно — при преодоляването на реалните житейски проблеми.*

Следователно спорът е за значението на инфантилния момент. Задачата ни е да намерим такъв случай, който може да докаже това значение несъмнено. Точно такъв е толкова подробно разглежданият от нас тук случай, който се отличава с това, че неврозата, настъпила в по-късен период от живота, е била предшествувана от невроза в периода на ранното детство. Затова именно избрах този случай за публикуване. Ако някой реши, че той не отговаря на набелязаната цел, защото фобията от животни му се струва недостатъчно важна, за да я приеме за самостоятелна невроза, аз искам да му кажа, че без какъвто и да било интервал към тази фобия се присъединяват натрапчиви действия и мисли, за които ще стане дума по-долу.

Преди всичко невротичното заболяване през петата или четвъртата година показва, че детските преживявания сами по себе си се оказват в състояние да продуцират невроза и че за това не е нужен отказ от поставената житейска задача. Ще ми възразят, като кажат, че и на детето непрекъснато му се натрапват изисквания, от които то би искало да се отърси. Така е, но животът на детето в предучилищна възраст може да се види като на рентген, да се изследва дали в него има такава „задача“, която може да се окаже причина за неврозата. Но обикновено се забелязват само влеченията, чието удовлетворяване е невъзможно за детето, което няма сили да ги превъзмогне, и източниците, от които тези влечения произтичат.

Огромното съкращаване на интервала между възникването на неврозата и времето, когато се развихрят детските преживявания, за които става дума, довежда, както и би следвало да се очаква, до крайно намаляване на регресивната част на причинните моменти и води до открита манифестация на тяхната прогресивна част, до разкриване влиянието на ранните впечатления. Надявам се, че приведената история на заболяването ще даде ясна картина на тези обстоятелства. Съществуват обаче и други причини тази детска невроза да даде категоричен отговор на въпроса за природата на „първичните сцени“, или на най-ранните открити от анализа детски преживявания.

Да допуснем, че никой не възразява, че подобна „първична сцена“ е конструирана технически правилно, че тя е необходима за обобщеното решение на всички загадки, които възникват пред нас благодарение на симптоматиката на детското заболяване, че от тази сцена произтичат всички влияния, подобно на това, както към нея

водят всички нишки на анализа. Тогава, ако се вземе под внимание нейното съдържание, тя не може да бъде нищо друго освен репродукция на преживяната от детето реалност. Защото детето — както и възрастният индивид — може да продуцира фантазии само с помощта на материал, получен по определен начин. Някои начини за получаване на подобен материал (например четенето) са частично недостъпни за детето; времето, с което то разполага за получаването му, е ограничено и може лесно да се изучи, за да се открият материалните източници.

В нашия случай „първичната сцена“ съдържа картината на половото общуване между родителите в поза, която е особено благоприятна за някои наблюдения. Ако бяхме открили тази сцена у болен, чиито симптоми, т.е. влиянието на сцената, се проявяват в някой по-късен период от живота, тогава това изобщо не би доказало реалността на тази сцена. Такъв болен може в най-различни моменти в един дълъг интервал от време да придобие тези впечатления, представи и знания, които впоследствие превръща във фантастична картина, проектира я върху детството и я свързва с родителите си. Но ако действията от такава сцена се проявяват на четвъртата или на петата година от живота, детето е трябвало да види тази сцена в още по-ранна възраст. Но тогава цялата си сила запазват всички онези изводи, до които стигнахме посредством анализа на инфантилната невроза. Нима някой може да си позволи да твърди, че пациентът несъзнателно е съчинил не само „първичната сцена“, но също така и промяната на характера, страха от вълка и религиозната натрапчивост? Такова мнение направо би противоречало на неговия обикновен здрав разум и на добрите традиции на неговото семейство. И така, трябва да се примирим със следното: или че анализът, произлизащ от детската невроза, представлява безсмислена шега, или че всичко е именно така, както съм го изложил по-рано.

По-горе ни се стори странна двусмислеността на онова място, в което се говори, че особената любов на пациента към женските *nates*^[4] и към коитуса в такова положение, при което тези части са особено подчертани, явно трябва да произлиза от наблюдавания коитус при родителите, докато това предпочитание е обща черта на предразположените към натрапчива невроза архаични конституции. Тук обяснението, разрешаващо противоречието като

свърхдетерминирано, се налага от само себе си. Лицето, при което той е наблюдавал това положение при коитуса, е бил родният му баща, от когото той е можел да наследи тази конституционална особеност. Това не противоречи нито на последвалото заболяване на бащата, нито на историята на семейството. Братът на бащата, както вече казахме, е умрял в състояние, което трябва да се приеме като тежка форма на натрапчивост.

Във връзка с това си спомняме, че сестрата, съблазнявайки три и половина годишното момче, е изказала по адрес на бавачката странната клевета, че обръщала всички с главата надолу и се докосвала до гениталиите им. Тук се налага мисълта, че може би и сестрата в също толкова ранна възраст е наблюдавала същите сцени, каквито по-късно и братът, и това я е довело до мисълта, че при полов акт партньорите застават на главите си. Това допускане би съдържало и указание за източника на нейното собствено преждевременно сексуално развитие.

Първоначално нямах намерение да продължа тук обсъждането на въпроса за реалната стойност на „първичната сцена“, но тъй като бях принуден да засегна тази тема в моите „Лекции по увод в психоанализата“ в по-широк аспект и не с полемична цел, то би могло да се получи недоразумение, ако не приложам решаващите там гледни точки към разглеждания тук случай. Затова продължавам с допълнения и поправки към казаното. Възможно е още едно разбиране на „първичната сцена“, лежаща в основата на съновидението, което значително променя приетото по-рано решение и ни избавя от много затруднения. Учението, което свежда инфантилните сцени до регресивните символи, не печели нищо и при тази модификация. Изобщо то ми се струва окончателно опровергано с този — както и с всеки друг — анализ на детска невроза.

Предполагам, че можем да си представим положението на нещата и по следния начин. Не трябва да се отказваме от предположението, че детето е наблюдавало коитус, чийто вид го е довел до убеждението, че кастрацията може да бъде и нещо повече от една обикновена заплаха. Също така значението, което придобива положението на мъжа и жената за развитието на страха, и условията на любовта не ни оставят никакъв друг избор, освен да направим заключението, че това е бил коитус *a tergo, more ferrarum*. Но другият

момент не е толкова забележим и от него можем да се откажем. Може би детето е наблюдавало коитус не между родителите си, а между животни, като си е направило извода, че родителите постъпват по същия начин.

В полза на това говори преди всичко фактът, че в съновидението вълците всъщност представляват овчарски кучета и на рисунката изглеждат точно такива. Малко преди съновидението момчето нееднократно е посещавало стадата овце, където е можело да види такива големи бели кучета и вероятно ги е наблюдавало по време на коитус. Бих искал във връзка с това да приведа цифрата 3, която сънуващият изтъкна без каквато и да било по-нататъшна мотивировка, и да допусна, че в паметта му се е запазило обстоятелството, че той е направил три такива наблюдения над кучетата. Възбуден от очакването през нощта, когато е сънувал, той е пренесъл възприетата неотдавна картина, запечатана в паметта му, с *всички* детайли върху родителите си, вследствие на което са станали възможни тези могъщи действия на афектите. Сега изведнъж се появява разбирането на тези впечатления, възприети може би няколко седмици или месеци преди това — процес, който всеки от нас може да изпита върху себе си. Преносът от съвкупяващите се кучета върху родителите се е извършил не във вид на словесен извод, а благодарение на това че в спомените е изплувала реалната сцена на нежност между родителите, която се е сляла със ситуацията на коитуса. Всички установени от анализа на съновидението детайли на сцената могат да бъдат възпроизведени достатъчно вярно. Това наистина станало един следобед през лятото, когато детето е боледувало от малария, родителите — и двамата в бяло — били там в момента, когато детето се е събудило, но сцената е била съвсем невинна. Всичко останало е било прибавено после от желанието на любопитното дете да погледа любовното общуване на родителите си въз основа на неговия опит с кучетата, и тогава измислената по този начин сцена го е довела до онези последствия, които ѝ приписваме — такива, каквито биха били, ако тя беше напълно реална и не беше съставена от две части — една по-ранна — индиферентна, и една по-късна, която е оставила много силно впечатление у него.

Напълно очевидно е колко по-малко изисквания се предявяват към нас в последния случай. Няма защо повече да допускаме, че

родителите са извършвали коитус в присъствието дори и на много малкото си дете — представа, която не ни беше много приятна.

Значително се намалява и моментът на закъсняване на действията. Сега той се отнася само до няколко месеца от четвъртата година на детето и изобщо не достига до далечните първи детски години. В поведението на детето, което осъществява пренос от кучетата върху родителите си и се страхува от вълка вместо от баща си, няма нищо странно. Детето се намира във фазата на развитие на неговия мироглед, която в „Тотем и табу“ наричаме връщане към тотемизма. Учението, което иска да обясни „първичните сцени“ на невротите с обратно фантазиране на преживяванията от по-късни години, получава в нашето наблюдение, въпреки ранната четиригодишна възраст на нашия невротик, ясно потвърждение. Колкото и да е млад, той все пак е успял да замени впечатлението от четвъртата си година с измислена травма, когато е бил на година и половина. Но регресията не е нито загадъчна, нито тенденциозна. Сцената, която е трябвало да бъде създадена, е трябвало да отговаря на известни условия, които благодарение на обстоятелствата в живота на сънуващия са могли да бъдат налице в ранните години, например обстоятелството, че той се е намирал в спалнята на родителите си.

Но по-голямата част от читателите ще придадат направо решаващо значение на това, което от аналитичните резултати на други случаи мога да прибавя в полза на правилността на изказания по-горе възглед. Сцената на наблюдавания коитус на родителите в ранното детство — независимо дали е реален спомен или фантазия — изобщо не е рядко явление при анализа на невротични хора. Може би тя също така често се среща и при хора, които не са станали невротични. Може би тя представлява постоянна част на тяхното — съзнателно или несъзнавано — съкровище от спомени. Но всеки път, когато благодарение на анализа съм успявал да развия подобна сцена, тя е имала същите особености, които ни смущават и в дадения случай: отнасяла се е до коитус *a tergo*, който единствен дава възможност за зрително възприятие на гениталиите. Тук вече няма място за съмнение, че става въпрос само за фантазия, която може би винаги се предизвиква при наблюдаването на сексуално общуване между животни. Нещо повече, вече отбелязах, че моето описание на „първичната сцена“ остава недовършено, тъй като отложих за по-късно

съобщението, по какъв начин детето пречи на общуването на родителите. Трябва да добавя, че и начинът, по който то прави това, е един и същ във всички случаи.

Мога да си представя какви тежки подозрения съм си навлякъл от страна на читателите с тази история на заболяването.

След като разполагам с тези доказателства в полза на такова разбиране на „първичната сцена“, как бих могъл да защитавам друго разбиране, което ми се струва толкова абсурдно? Или може би в промеждутъка между написването на тази история на заболяването и предложеното допълнение аз съм придобил нов опит, който ме е накарал да изменя на моето първоначално разбиране, и по някакви неизвестни причини не съм искал да си призная това? Но затова пък си признавам нещо друго: този път аз се каня да приключа обсъждането на въпроса за реалната стойност на „първичната сцена“ с *non liquet*. Тази история на заболяването още не е завършена. В по-нататъшното ѝ развитие изплува един момент, който ще наруши сегашната ни увереност. Тогава няма да ни остава нищо друго, освен да се опрем на онова място в моите „Лекции“, където аз обсъждам проблема за първичните фантазии, или „първичните сцени“.

[1] Като доказателство за това, колко рано съм започнал да се занимавам с този проблем, може да послужи едно място от моето първо издание на „Тълкуване на сънищата“ от 1900 година (вж. бълг. издание, 1993 г., с. 279). Там срещашката се в анализа на съновидението реплика: *това вече го няма* принадлежи на самия мен. Няколко дни преди това с нея аз заявих, че „най-ранните детски спомени са вече недостъпни като спомени (*тях не може повече да ги има* като спомени), но се заменят с «пренос» и сънища в течение на анализа“. ↑

[2] Механизмът на съновидението не се поддава на влияние, но съдържанието на съновидението частично се поддава на въздействие. ↑

[3] Въз основа на сериозни аргументи аз предпочитам да казвам *оттеглянето на либидото* от актуалните конфликти. ↑

[4] Задни части (лат.). — Бел.ред. ↑

6. НАТРАПЧИВАТА НЕВРОЗА

За трети път той е подложен на влияние, което по решителен начин променя неговото развитие. Когато бил на четири години и половина и страховете и състоянието му на раздразнителност все още не били преминали, майка му решила да го запознае с Библията с надеждата, че ще го разсее и ще повдигне духа му. Тя успяла: въвеждането на религията във възпитателната система сложило край на предшествуващата фаза, но повлякло след себе си замяната на симптомите на страх със симптомите на натрапчивост. Преди това той заспивал трудно, защото се страхувал, че ще сънува такива ужасни неща, както и през нощта преди Рождество. Сега, преди да си легне, той трябвало да целуне всички икони в стаята, да се моли и да се кръсти безконечно, прекръствайки и леглото си.

Явно детството му се разделя на следните периоди: първо, времето преди съблазняването (три години и половина), когато се е разиграла „първичната сцена“, второ, времето от промяната на характера до страшното съновидение (четири години), трето, от зараждането на зоофобията до момента на запознаването му с религията (четири години и половина), а от този момент — периодът на натрапчива невроза, продължил до десетгодишна възраст включително. По силата на собствената природа на нещата и обстоятелствата внезапната и гладка замяна на една фаза с друга не е било характерно явление. Не е било така и с нашия пациент, за когото, точно обратното, било характерно запазването в сила на всичко минало и едновременно с това съществуването на най-различни ориентации. Лошият му нрав не изчезнал, когато настъпил периодът на страха, и постепенно намалявайки, се запазил и по време на набожността. Но в тази последна фаза вече не се споменава за фобията от вълци. Натрапчивата невроза е протичала с прекъсвания: първият пристъп е бил най-продължителен и интензивен, следващите са били на осмата и десетата година, и всеки път те били свързани с повод, който се намирал в явна връзка със съдържанието на неврозата. Майка му сама му разказва свещената история и освен това нарежда на бавачката да

му чете от книга, украсена с илюстрации. Разбира се, най-голямо значение тук се е отдавало на историята на страстите господни. Бавачката, която била много набожна и суеверна, му давала по този повод собствени обяснения, но въпреки това трябвало да се вслушва в съмненията и мненията на малкия критик. И ако колебанията и борбата, които сега започнали да го вълнуват, в края на краищата завършили с победа на вярата, то това станало не без влиянието на бавачката.

Това, което той ми разказа като спомен за своите реакции на запознанството с религията, отначало срещна от моя страна решително недоверие. Казвах си, че подобно нещо не би могло да съществува в мислите на едно четири и половина — петгодишно дете. Вероятно той е пренесъл в ранното минало онова, което е било плод от размишленията на тридесетгодишен възрастен човек. Също така аз предприемах нееднократни опити да придвижа историята на заболяването поне с една година напред, т.е. да отнеса съблязняването към възрастта от четири години и половина, а съновидението — към петата година. В интервалите нищо не можеше да се промени, но и в това отношение пациентът ми оставаше непоколебим, въпреки че не успяваше да отстрани последните ми съмнения. За впечатлението, което се получава от неговата история на заболяването, както и за всички свързани с нея изводи и съображения такава едногодишна отсрочка очевидно би била напълно без значение.

Но пациентът ми не искаше и да чуе за такава поправка. Не успях да го убедя да направи това, както и да вникне в многото други различия във възгледите ни. Връзката между припомняните от него мисли и симптомите, за които той съобщаваше, както и фактът, че те съвършено пасваха на неговото сексуално развитие, в края на краищата ме принуди да му повярвам. Тогава си казах, че критиката на религиозните учения, която не исках да допусна при едно дете, се упражнява всъщност само от минималното количество възрастни хора.

Сега ще дам материала на неговите спомени и едва след това ще потърся пътя, който води до разбирането му.

По неговите думи разказите на свещената история първоначално оставили в него неприятно впечатление. Отначало той се възмущавал от страдалческия характер на личността на Христос, а после и от цялата му история. Той насочил своята недоволна критика против

Бога-Отец. След като е толкова всемогъщ, значи той е виновен, че хората са толкова лоши, че измъчват другите и после отиват в ада. Бог е трябвало да ги направи добри. Той самият носи отговорност за цялото зло и всички мъки. Детето се възмутило от божията заповед, която повелява да подложиш и другата си страна, ако те ударят по едната, и от това, че на кръста Христос не е искал да се спаси от злата си участ. Но също и от обстоятелството, че не е станало чудо, което да докаже, че той е син Божи. Неговият остър ум е бил вече пробуден и с неумолима строгост е разкривал слабите места на светата легенда.

Но скоро към тази рационалистична критика се присъединяват и мъдруванията и съмненията, които разкриват влиянието на спотаени душевни движения. Един от първите въпроси, поставени на бавачката, е дали Христос е имал задни части. Бавачката отвърнала, че той е бил Бог, но също така и човек. Като човек той е имал — и е правел — всичко като другите хора. Това изобщо не го задоволило, но момчето успяло да се успокои, като си помислило, че задната част всъщност е само продължение на краката. Едва затихналият страх пред принудителното унижение на светата особа се разгорял отново, когато в ума му възникнал нов въпрос: ходел ли е по голяма нужда Христос? Той не се решавал да постави този въпрос на благочестивата бавачка, но сам намерил изход, по-добър от който и тя не би могла да посочи. Така както Христос е успял да направи вино от нищо, по същия начин той сигурно е можел да превърне и храната в нищо и следователно да се избави от нуждата да екскрементира.

Ще се приближим към разбирането на тези разсъждения, ако започнем с описаната по-рано част за неговото сексуално развитие. Известно ни е, че след отпора, който му бил даден от бавачката, неговият сексуален живот и свързаното с отпора потискане на започващата генитална дейност се развили по посока на садизма и мазохизма. Той измъчвал животни, фантазирал си, че нанася удари на коне, а от друга страна, че бият престолонаследника.^[1] В садизма си той запазва най-старата идентификация с бащата, а в мазохизма избира баща си за сексуален обект. Той изцяло се намира във фазата на прегениталната организация, в което виждам и предразположеността му към натрапчиви неврози. В резултат на съновидението, което го поставя под влияние на „първичната сцена“, той би могъл да се придвижи напред към гениталната организация и да превърне

мазохизма си по отношение на бащата в женствена нагласа също към него, в хомосексуализъм. Но това съновидение не постига такъв успех, то завършва с чувството за страх. Отношението към бащата, което би трябвало от сексуалната цел, състояща се в желанието да изпита от него телесно наказание, да го доведе до следващата цел — да има като жена полово сношение с баща си, благодарение на противодействието на неговата нарцистична мъжественост било изтласкано на още по-примитивно равнище. Посредством натрапчивата идея за замяна на бащата с вълка то се обособява по-късно като страх да не бъде изяден от вълка, но с това в никакъв случай не се изчерпва. Ние можем да разберем това изглеждащо ни толкова сложно положение на нещата, ако непрекъснато помним, че при него едновременно съществуват три сексуални стремежа, насочени към бащата. От времето на съновидението той е бил хомосексуален в несъзнаваното, а в невротата — на нивото на канибализма^[2]; господстваща обаче остава предишната мазохистична нагласа. Всичките три ориентации имат пасивни сексуални цели; обектът е един и същ, налице са едни и същи сексуални стремежи, които обаче се разцепват на три различни равнища.

Запознаването със светата история му дава възможност да сублимира господстващата мазохистична нагласа към бащата. Той става Христос, което е било много лесно благодарение на еднаквите рождени дати. С това той става нещо по-голямо, а също и — на което все още не се е придавало голямо значение — мъж. В съмнението дали Христос е имал задни части се отразява изтласканата хомосексуална нагласа, тъй като цялото това разсъждение не би могло да има някакво друго значение, различно от въпроса, може ли да бъде използван от баща си като жена, т.е. като майката в „първичната сцена“. Когато стигнем до решението на втората натрапчива идея, ще видим, че това тълкуване се потвърждава. Изтласкването на пасивната хомосексуалност съответствува на съображението, че заслужава строго порицание за това, че свързва светата особа с подобни нечестиви предположения. Неговите старания да освободи новите си сублимации от придатъка, който те са получили от източниците на изтласканото, са забележителни, но безуспешни.

Все още не разбираме защо той е въставал също така против пасивния характер на Христос и против изтезанията от страна на

бащата, като по този начин е започнал да отрича предишния си мазохистичен идеал дори в неговата сублимирана форма. Можем да предположим, че този втори конфликт е бил особено благоприятен за проявлението на унижаващи натрапчиви мисли от първия конфликт (между господстващата мазохистична и изтласканата хомосексуална ориентация), защото е напълно естествено в душевния конфликт да се сумират всички противоположни ориентации, идващи дори от най-различни източници. От новите съобщения, направени от него, ние узнаваме мотива за съпротивата му и за проявената критика на религията.

Неговите сексуални изследвания също печелят от разказите за светата история. До този момент той не е имал никакво основание да смята, че децата се раждат само от жените. Напротив, бавачката му дава повод да мисли, че той е детето на татко, а сестрата — на майката, и това по-тясно отношение с бащата за него е било много ценно. Сега той чул, че Мария се нарича Богородица. Значи децата произлизат от майката и на думите на бавачката не бива повече да се вярва. Понататък благодарение на този разказ той вече не е знаел кой именно е бил бащата на Христос. Бил склонен да мисли, че това е Йосиф, защото чул, че те винаги са живеели заедно, но бавачката казала, че Йосиф е бил само *като баща*, докато истинският баща е бил Бог. Тука той вече нищо не може да разбере. Схванал само това, че щом по този въпрос може да се спори, то отношенията между сина и бащата изобщо не са толкова близки, както винаги си ги е представял.

В известна степен детето е чувствувало онази амбивалентност на чувствата към бащата, която намира отражение във всички религии, и напада своята религия поради отслабването на тези отношения към бащата. Разбира се, неговата опозиция скоро престава да се изразява просто в съмнения относно истинността на учението и се насочва направо срещу божествената личност. Бог сурово и жестоко се отнася със своя син, но не по-добро е отношението му и към хората. Той принася сина си в жертва и иска същото и от Авраам. Детето започнало да се страхува от Бога.

Щом той е Христос, значи тогава баща му е Бог. Но богът, натрапен му от религията, не можел да замени истински бащата, когото той обичал и не искал да му отнемат. Любовта към този баща се превръща в източник на неговото критично остроумие. Той се

съпротивлява на Бога, за да има възможност да запази бащата, и при това, собствено казано, е защитавал стария баща против новия. Наложило му се да извърши трудната работа по отдръпване от привързаността към бащата.

И така, това е била стара, проявила се в най-ранно детство любов към бащата, от която той черпел енергия за борба срещу Бога и острота на ума си за критика на религията. Но, от друга страна, тази враждебност към новия бог не е била първоначален акт, тя е имала първообраза си във враждебните душевни пориви към бащата, появили се под влияние на страшното съновидение, и по същество е била само тяхно обновление. Двете противоположни движения на чувството, което е трябвало да управлява целия му следващ живот, се сблъскват тук за амбивалентна борба около темата религия. Това, което се получило от тази борба като симптом — богохулните мисли, натрапчивостта, която го е владеела и го е карала да мисли, че бог е изпражнение, бог е свиня, — е било истински компромисен резултат, както ще ни покаже анализът на подобни идеи във връзка с аналната еротика.

Някои други симптоми за натрапчивост с по-малко типичен характер също водят несъмнено към бащата, но дават и възможност да се открие връзка между натрапчивата невроза и предишните случаи.

Към богоугодния церемониал, с който в края на краищата той изкупвал своето богохулство, се отнасяло и изискването при определени условия да се диша тържествено. По време на кръстеното той всеки път е трябвало дълбоко да си поема дъх и силно да издиша. На неговия роден език издишването, дъхът (*Hauch*) означава и дух (*Geist*). Следователно издишването е изпълнявало ролята на Светия Дух. Момчето е трябвало да вдъхне Светия Дух или да издиша злите духове, за които е чувало и чело.^[3] На тези зли духове той приписва също така и богохулните мисли, заради които е бил принуден да си наложи толкова покаяние. Но той е трябвало да издиша, когато е виждал бедни, сакати и стари, предизвикващи жалост хора, и не е разбирал каква е връзката между тази натрапчива мисъл и духовете. Мислел си е само, че прави това, за да не стане като тях.

Тук свързаният със съновидението анализ ни довежда до обяснението, че издишването при вида на хора, внушаващи съжаление, е започнало на седмата година от живота му и е било свързано с

бащата. Няколко месеца той не бил виждал баща си, когато веднъж майка му съобщила, че ще заведе децата в града и ще им покаже нещо, което много ще ги зарадва. Тя ги завела в санаториума, в който те се видели с бащата. Той изглеждал зле и синът му изпитал съжаление. Следователно бащата е бил първообразът на всички сакати, просяци и бедняци, в присъствието на които той е трябвало да издишва, както и в случаите, когато той е бил първообраз на муцуните, които виждал в състояние на страх, и на карикатурите, които рисували за осмиване. На друго място научаваме още, че тази нагласа на състрадание се съотнася също и с някои особени детайли на „първичната сцена“, която толкова късно се проявила в натрапчивата невроза.

Желанието да не стане като недъгавите, мотивиращо издишването в тяхно присъствие, следователно е било стара идентификация с бащата, превърната в негатив. Все пак той е копирал бащата и в положителен смисъл, защото дълбокото поемане на въздух било подражание на шума, който по време на коитуса чул да издава бащата.^[4] Светият дух дължал своя произход на този признак на сетивно възбуждане у мъжете. Благодарение на изтласкването това дишане се превръща в зъл дух, за който има също така и друга генеалогия, а именно — маларията, от която пациентът боледувал по време на „първичната сцена“.

Отрицанието на тези зли духове явно съответствува на аскетизма, който се проявява и в други реакции. Когато пациентът чул, че Христос веднъж е вселил зли духове в свинете, които по-късно паднали от стръмнината, той си спомнил, че в първите си детски години, още преди времето, когато е можел да помни, сестра му паднала по една скалиста пътечка и се изтъркала на брега. Значи тя също е била такъв зъл дух и свиня. Оттук краткият път води до бога-свиня. Отецът, както изглежда, сам е бил подвластен на чувствеността.

Когато пациентът чул историята за първите хора, той обърнал внимание на сходството между неговата съдба със съдбата на Адам. По време на разговор с бавачката той лицемерно се учудил, че Адам е позволил на една жена да му навлече толкова нещастия и обещал на бавачката, че никога няма да се ожени. В този момент рязко се проявява враждебното отношение към жената вследствие събланияването от страна на сестрата. Тази враждебност често ще му пречи по време на неговия бъдещ любовен живот. Задълго сестрата се

превръща за него във въплъщение на изкушението и греха. Когато се изповядвал, той си мислел, че е чист и безгрешен, а после му се струвало, че сестра му го дебне, за да го тласне отново към греха, и преди да успее да се опомни, той провокирал някой спор със сестрата, заради който отново се превръщал в грешник. По такъв начин той е бил принуден наново да възпроизвежда факта на съблазняването. Между другото, колкото и да са го измъчвали богохулните му мисли, той никога не е разказвал за тях по време на изповед.

Незабелязано преминахме към симптоматиката на натрапчивата невроза от по-късните години и затова, пропускайки много неща, които са се случили през това време, ще разкажем за нейния край. Вече знаем, че тази невроза, която никога не се е прекратявала окончателно, периодично се засилвала от време на време. Един път — това все още е трудно за разбиране, — когато на улицата умряло момче, с което той се идентифицирал. На десетгодишна възраст при него пристигнал възпитател немец, който скоро придобил голямо влияние върху него. Много е поучително, че цялата му набожност изчезнала и никога повече не се подновявала, след като той забелязал — и по време на поучителните беседи с учителя разбрал, — че този заместник на бащата не придава никакво значение на набожността и не вярва в истинността на религията. Набожността изчезва заедно със зависимостта от бащата, който е бил заменен от друг, по-общителен баща. Това, разбира се, става не без един последен взрив на натрапчива невроза, от която особено силно е запомнил натрапчивата идея да си спомня за светата троица всеки път, когато вижда на улицата три купчинки тор, лежащи една до друга. Той никога не се поддавал на някакво въздействие, без да направи опит да задържи обезцененото. Когато учителят му го убедил да не бъде жесток по отношение на дребните животни, той сложил край и на тези лоши постъпки, но не пропуснал да се задоволи до насита още един път с реженето на гъсеници. Така се държеше и по време на аналитичното лечение, проявявайки „прехождаща“ и „отрицателна“ реакция. След всяко окончателно разрешаване на симптома той за кратко се опитваше да отрича неговото въздействие посредством задълбочаване на разрешения симптом. Известно е, че децата се държат именно така по отношение на забраните. Когато им се накараш за това, че шумят, то преди да прекратят, те още веднъж вдигат шум. По този начин те като

че ли искат да покажат, че са престанали да шумят доброволно, а не защото са им забранили.

Под влияние на учителя немец се развива нова и по-добра сублимация на садизма, който взема превес над мазохизма в тясна връзка с приближаващото по това време полово съзряване. Той започва да мечтае за военни игри, униформи, оръжия и коне и непрекъснато изпадал в подобни блянове. По такъв начин под влиянието на мъжа той се освободил от пасивната нагласа и отначало поел по доста нормален път на развитие. Като отзвук на зависимостта от учителя, който го напуснал малко след това, в по-нататъшния живот той винаги предпочитал немския елемент (лекари, санаториуми, жени) пред родния (заместване на бащата), което създаваше големи предимства за преноса в лечението.

Към времето преди освобождаването с помощта на учителя се отнасяше едно съновидение, за което споменавам, защото то беше забравено до съответстващия случай по време на лечението. Сънувал, че бил на кон, преследван от огромна гъсеница. Познава в този сън намек за предишното съновидение от периода, предшествувал появата на учителя, което ние отдавна вече изтълкувахме. В това предишно съновидение той видял дявол в черни дрехи, във вертикалното положение, което навремето така го плашело при вълка и лъва. С протегнат пръст дяволът му показвал огромен охлюв. Той веднага разбрал, че този дявол е демонът от известна поема, а самото съновидение — преработка на една много разпространена картина, на която е представена любовна сцена между демон и девойка. Охлювът е замествал жената като изключително женски сексуален символ. Ръководени от указващия жест на демона, ние бързо успяхме да стигнем до заключението, че смисълът на съня се състои в това, че сънуващият тъгува по някого, който би му дал последните недостигащи му наставления относно загадката на половото общуване, както навремето в „първичната сцена“ бащата му е дал първите.

По повод на едно по-късно съновидение, в което женският символ е заменен с мъжки, той си спомни едно определено преживяване малко преди съновидението. Веднъж, отивайки в имението, минал на кон покрай един спящ селянин, до когото лежал неговият син. Момчето събудило баща си и му казало нещо, след което бащата започнал да ругае и да гони конника, така че той побързал да се

отдалечи с коня си. Към това се присъединява втори спомен, че в същото имение имало дървета, които били съвсем бели, защото били нападнати от гъсеници. Разбираме, че преди реализацията на фантазията той също е тичал, че синът е спял с бащата и че е намесил белите дървета, намеквайки за кошмарния сън с белите вълци на ореха.

Следователно това е било само взрив от страх пред феминистката нагласа към мъжа, от която той отначало се защитавал посредством религиозна сублимация, а скоро след това — посредством войнската, още по-реална нагласа.

Но би било голяма грешка да се мисли, че след прекратяването на симптомите на натрапчивата невроза натрапчивите идеи не оставят у него никакви трайни следи. Процесът довежда до победата на благочестивата вяра над критически-изследователския протест и предпоставка за това е било изтласкването на хомосексуалната нагласа. Двата фактора довеждат до устойчиви дефекти. След това първо голямо поражение интелектуалната му дейност е пострадала много. Не демонстрира прилежност в учението и повече не проявява онзи остър ум, който в периода на ранното детство — на петгодишна възраст — разрушава със своята критика религиозното учение. Извършеното по време на онзи кошмарен сън изтласкване на твърде силната хомосексуалност е запазило това душевно движение с огромна важност за несъзнаваното, задържало го е по този начин в неговата първоначална целева нагласа и го е отнело на всички онези сублимации, към които то обикновено се насочва. Затова моят пациент не притежаваше онези социални интереси, които придават смисъл на живота. Само когато в процеса на лечение успяхме да разбием тази скованост от хомосексуалността, положението на нещата можа да приеме по-добър обрат и беше много интересно да се наблюдава как без непосредственото участие на лекаря всяка освободена част от хомосексуалното либидо се стремеше да намери своето приложение в живота и да се приобщи към голямата обществена дейност на човечеството.

[1] Става дума за положението, известно във философията като „бръснача на Окам“ — същностите, или принципите, не трябва да се умножават без необходимост. (Бележката е с номер 19 при бележките на стр. 381 от хартиеното издание, а препратката към нея е с номер 20;

на хартията обаче липсва препратка с номер 19 и бележка с номер 20.
— Бел.ел.кор.) ↑

[2] Изразяващ се в страха (желанието) да бъде изяден от вълкабаща. ↑

[3] Както ще научим по-нататък, този симптом се развива по време на шестата му година, когато вече е умееел да чете. ↑

[4] Ако се допусне реалността на „първичната сцена“. ↑

7. АНАЛНА ЕРОТИКА И КАСТРАЦИОНЕН КОМПЛЕКС

Моля читателят да си спомни, че получих тази история на детска невроза, така да се каже, като страничен продукт по време на анализа на заболяване, настъпило в зряла възраст. Трябваше да я съставя от още по-малките откъси, с които обикновено разполагаме при синтеза. Тази обикновено не толкова трудна работа има своята естествена граница там, където става въпрос за разполагане в плоскостта на описанието на образуванието, което има различна продължителност. Следователно трябва да се задоволя с това, да предложи отделните елементи, които читателят сам може да съедини в едно цяло. Както нееднократно бе подчертано, описаната натрапчива невроза възниква на почвата на садистично-аналната конституция. Но до този момент ставаше дума само за един главен фактор: за садизма и неговите превръщания. Това, което се отнася до аналната еротика, беше преднамерено оставено настрана. Сега е необходимо всичко да бъде съединено в едно цяло.

Аналитиците отдавна вече са стигнали до заключението, че многочислените нагони, обединени в понятието анална еротика, имат необикновено, неподдаващо се на достатъчно висока оценка значение за целия строеж на сексуалния живот и душевната дейност. А също така и че една от най-важните прояви на преобразуваната еротика от този източник се проявява в отношението към парите. В продължение на целия живот този ценен материал привлича към себе си психическия интерес, насочен първоначално към изпращанията — продукт на аналната зона. Свикнали сме да обясняваме интереса към парите с ексcrementалната наслада, тъй като по природата си той е либидинозен и нерационален, и да искаме от нормалния човек да бъде в отношенията си към парите безусловно свободен от либидинозни влияния и да се ръководи от реални съображения.

По време на по-късното му заболяване отношението към парите при нашия пациент беше нарушено особено отчетливо и това имаше доста голямо значение за неговата самостоятелност и жизнена пригодност. Благодарение на наследството, получено от бащата и от

чичото, той стана много богат и очевидно придаваше голямо значение на това, да минава за богат. Много се огорчаваше, когато го подценяваха в това отношение. Но той не знаеше колко пари има, колко е загубил и колко му остават, трудно беше да се каже дали е скъперник или разточителен. Той се държеше ту така, ту иначе, но никога поведението му не демонстрираше преднамерена последователност. Съдейки по някои странни черти, които ще спомена по-долу, можеше да се сметне, че той е патологичен скъперник, който в богатството вижда най-голямото предимство на своята личност и пред лицето на паричните интереси не взима под внимание каквито и да било интереси на чувствата. Другите хора обаче той преценяваше не по богатството им и в много от случаите се проявяваше като скромнен, състрадателен и винаги готов да помогне човек. Той не можеше съзнателно да се разпорежда с парите. За него те имаха някакво друго значение.

Вече споменах, че много подозрителен ми изглеждаше начинът, по който се утешаваше за гибелта на сестра си, която през последните години бе станала негов най-добър приятел, а именно — с помощта на съображението, че сега той няма да дели с нея наследството на родителите си. Може би още по-странно беше онова спокойствие, с което той разказваше за това, сякаш изобщо не разбираше безчувствеността, която признаваше по този начин. Анализът го реабилитира, като показа, че болката за сестра му е била подложена на изместване, но тогава пък стана съвсем неясно защо в забогатяването той искаше да намери замяна на сестрата.

В друг случай неговото поведение му изглеждаше непонятно и на самия него. След смъртта на бащата останалото имущество било разделено между него и майката. Майката управлявала имуществото и както той сам призна, посрещала неговите парични нужди щедро и по най-безупречен начин. И въпреки това всяко обсъждане на паричните въпроси между тях завършвало с най-жестоки упреци от негова страна, че тя не го обича, че мисли само как да икономиса средства от него и че навярно би искала той да умре, за да може тя сама да разполага с парите. Потънала в сълзи, майката го убеждавала в своята безкористност, той се засрамвал и напълно искрено я уверявал, че изобщо не мисли така, но бил сигурен, че при следващия такъв случай тази сцена ще се повтори.

Че изпражненията дълго преди анализа са имали за него значението на пари, личи от много случаи, от които ще съобщя само два. По времето, когато стомахът му все още бил здрав, веднъж в един голям град той посетил свой беден братовчед. Когато си тръгнал, той се укорил, че не е помогнал на този роднина с пари и непосредствено след това „имал може би най-обилното ходене по голяма нужда в живота си“. След две години той отпуснал рента на този братовчед. Друг случай. На осемнадесет години, по време на подготовката за зрелостния изпит, той посетил един приятел и обсъждал с него какво е най-добре да се направи, тъй като и двамата се страхували от изпита.^[1] Те решили да подкупят служителя в гимназията и неговият дял в общата сума, разбира се, бил по-голям. По обратния път към дома той си мислел, че е готов да даде още повече, само и само да издържи изпита, ако с него не се случи нищо, но с него действително се случило друго нещастие, преди още да е успял да се прибере вкъщи.^[2]

Готови сме да научим, че в последвалото заболяване той страдал от упорити — макар и колебаещи се в зависимост от повода — разстройства на функцията на стомаха. Когато започна да се лекува при мен, той свикна с клизмите, които му правеше човекът, който го съпровождаше. Месеци наред той не стигаше до самостоятелно изпразване на стомаха, ако не се случваше някое внезапно възбуждане от определен характер, вследствие на което в продължение на няколко дни правилното функциониране на стомаха се възстановяваше. Главното му оплакване се състоеше в това, че за него светът е скрит зад завеса. Тази завеса се вдигаше само когато благодарение на клизмата той изхвърляше съдържанието на стомаха си и когато отново се чувствуваше нормален и здрав.^[3]

Колегата, при когото го изпратих за преглед на стомаха, беше достатъчно проникателен, за да установи функционално и дори психически обусловено разстройство, и се въздържа от сериозни процедури. Впрочем, нито тези процедури, нито предписаната диета оказаха някакво въздействие. В годините на аналитичното лечение отсъствуваше произволно действие на стомаха (без да се смятат споменатите внезапни влияния). Успях да убедя пациента си, че всяка интензивна обработка на упорития орган още повече би влошила състоянието му и той се задоволи с това, че предизвикваше опразване

на стомаха един или два пъти в седмицата чрез клизма или с помощта на разслабително.

При изложението на смущенията в стомашната дейност аз отделих на настъпилото по-късно болестно състояние у пациента повече място, отколкото бях предвидил в плана за тази работа, посветена на неговата детска невроза. Имах две причини за това. Първо, че симптоматиката на стомаха, само с малки изменения, бе преминала от детската невроза в по-късната и, второ, че към края на лечението тя играеше главната роля.

Известно е какво значение има съмнението за лекаря, който анализира натрапчиви неврози. То е най-силното оръжие на болния, предпочитано средство в неговата съпротива. Благодарение на това съмнение пациентът успяваше, забарикадиран с почтително безразличие, в продължение на години да се противопоставя на усилията за лечение. Нищо не се променяше и нямаше никакъв начин да го убедя в каквото и да било. Накрая разбрах какво значение за моите цели биха могли да имат смущенията в стомашната дейност. Те представляваха онази част от истерията, която винаги лежи в основата на натрапчивите неврози. Обещах на пациента си пълно възстановяване на стомашната му дейност. Благодарение на това обещание направих недоверието му явно и получих след това удовлетворение, виждайки как съмнението му изчезва, когато стомахът, като истерично болен орган, започна да взема участие в работата и в продължение на няколко седмици възстанови нормалната си, толкова дълго нарушена функция.

Сега се връщам към детството на пациента, към периода, когато изпражненията не биха могли да имат за него значението на пари.

Стомашните смущения се появяват при него много рано — обикновено като най-често срещаното и естествено за малкото дете незадържане на изпражненията. Но ние безусловно ще сме прави, ако не се съгласим с патологичното обяснение на тези ранни случаи и видим в тях само доказателство за намерението да не бъдат допуснати пречки или задръжки на удоволствието, свързано с функцията на изпразване на стомаха. Голямото удоволствие от аналните усещания и прояви, което обикновено съответствува на естествената грубост на някои обществени класи, се запазва у него и след началото на последвалото по-късно заболяване.

По време на пребиваването на англичанката гувернантка нееднократно ставало така, че той и бавачката трябвало да остават в стаята на омразната възпитателка. Бавачката, разбирайки напълно правилно положението на нещата, констатира тогава, че именно в тези нощи той се изпускал в леглото, което отдавна не правел. Той изобщо не се срамувал от това. То било израз на ината, насочен срещу гувернантката.

След една година (на четири и половина години) в периода на страховете се случило така, че той се изпуснал и през деня. Ужасно се срамувал и плакал, докато го миели. Казал, че не може да живее повече така. Значи нещо съществено се е променило за това време и изследването на неговите оплаквания ни насочи към следите на това изменение. Оказа се, че думите: *той не може да живее повече така* — са били повторени след някой друг. Веднъж^[4] майка му го взела със себе си, когато изпращала на гарата посетилия я лекар. По пътя тя се оплаквала от болки и кръвоизливи и от устата ѝ се отронили същите думи: „Не мога да живея повече така.“ Тя не е мислела, че детето, което водела за ръка, ще ги запази в паметта си. Оплакването, което, впрочем, той повтарял безброй пъти по време на последвалото заболяване, следователно означава идентификация с майката.

Скоро се появи спомен за липсващото по време и съдържание звено между тези две събития. Това се случило в началото на периодите на неговите стракове, когато загрижената майка наредила да вземат предпазни мерки, за да опазят децата от дизентерията, избухнала в съседство с тяхното имение. Той се осведомил какво е това дизентерия и когато чул, че при дизентерията в изпражненията има кръв, много се уплашил и започнал да твърди, че и в неговите изпражнения има кръв. Страхувал се да не умре от дизентерия, но с помощта на изследвания успели да го убедят, че грешил и че няма от какво да се страхува. Разбираме, че в този страх се е опитвало да се прояви идентифицирането с майката, за чиито кръвотечения той чул по време на разговора ѝ с лекаря. По време на неговия следващ опит за идентифициране (на четири и половина години) той изпуска момента с кръвта. Не можел да се разбере, предполагал, че се срамува, и не знаел, че трепери от страх пред смъртта, напълно определено проявяващ се в неговите оплаквания.

Страдащата от женско заболяване майка тогава въобще се бояла за децата. Твърде вероятно е, че неговата боязливост, освен върху собствени мотиви, се е опирала и на идентифицирането с майката.

Какво означава това идентифициране с майката?

Между дръзкото използване на незадържането на изпражненията на три години и половина и ужаса пред това незадържане на четири години и половина е имало съновидение, с което започва началото на периода на страха и което му обяснило преживяната от него на година и половина сцена. То му дало разбиране за ролята на жената по време на половия акт. Напълно естествено е промяната по отношение на дефекацията да се постави във връзка с този голям поврат. Очевидно по негово мнение дизентерия се е наричала болестта, от която, както той чул, майката се оплаквала: „С такава болест не може да се живее.“ Той мислел, че майка му е болна не от женска, а от стомашна болест. Под влияние на „първичната сцена“ той открил връзката между заболяването на майката и това, което направил с нея бащата,^[5] и неговият страх от кръвта в изпражненията, т.е. страхът да бъде болен като майката, е бил отрицание на идентифицирането с майката в онази сексуална сцена — същото отрицание, с което той се събудил след съновидението. Но страхът също така бил и доказателство, че в последвалата обработка на „първичната сцена“ той поставя себе си на мястото на майката, завивда ѝ за нейните отношения с бащата. Органът, в който са могли да се проявят това идентифициране с жената и пасивно хомосексуалната нагласа към мъжа, е аналната зона. Смущенията във функционирането на тази зона придобили значението на хомосексуални нежни душевни движения и запазили това си значение по време на следващото заболяване.

Тук ще ни се наложи да изслушаме възражение, чието обсъждане ще внесе яснота в доста обърканото положение на нещата. Вече би трябвало да предположим, че по време на процеса на съновидението той разбрал, че жената е кастрирана, че вместо мъжки орган тя има рана, която използва за полово общуване, че кастрацията е необходимото условие за женствеността и че под влияние на заплахата от такава загуба той изтласкал женската нагласа към мъжа и с чувство за страх се събудил от хомосексуалните си мечтания. Как се свързва това разбиране за половото общуване и вагината с избирането на

стомаха като средство за идентификация с жената? Не почиват ли стомашните симптоми на вероятно по-старо, намиращо се в пълно противоречие с кастрационния страх разбиране, че изходът от стомаха е и мястото за сексуално общуване?

Несъмнено това противоречие е налице и двете разбирания не се връзват едно с друго. Нашето недоумение произтича от това, че винаги сме склонни да се отнасяме към несъзнаваните душевни процеси като към съзнателни и да забравяме дълбокото различие на двете психични системи.

Когато в състоянието на възбудено очакване преди Рождество в съновидението се появява картината на някога видяното (или конструирано) полово общуване на родителите, то несъмнено първо се проявява старото му разбиране, според което онази част от тялото на жената, която приема мъжкия полов орган, е изходът на чревния тракт. Какво друго е можел да си помисли той, когато на година и половина е бил свидетел на тази сцена? А сега се прибавя и това, което за първи път се случило на четири години. Придобитият му опит, намеците за кастрация се събуждат и хвърлят сянка на съмнение върху „теорията на клоаката“, дават му познание за различието на половете и за сексуалната роля на жената. При това той се държи така, както винаги се държат децата, когато им дават нежелателно обяснение — сексуално или някакво друго. Той отхвърля новото — в дадения случай мотивите се изчерпват със страха от кастрация — и се вкопчава за старото. Решава въпроса в полза на стомаха — и против вагината — по същия начин и поради същите мотиви, поради които по-късно застава на страната на бащата против Бога. Новото обяснение било опровергано, а старата теория — запазена. Последната е можела да даде материал за идентифициране с жената, проявил се по-късно като страх от смъртта от стомашни болки и като първото религиозно съмнение — имал ли е Христос задни части и т.н. Работата не е в това, че новият възглед остава без каквото и да било влияние, точно обратното: той оказва невероятно силно въздействие, ставайки мотив за задържане при изтласкването на целия процес на съновидението и за изключването му от по-късната съзнателна преработка. Но с това се изчерпва влиянието му, той не оказва никакво въздействие върху разрешаването на сексуалния проблем. Разбира се, би било несъмнено противоречие да твърдим, че от това време датира и страхът от кастрацията заедно с

идентифицирането с жената посредством стомаха. Но това противоречие е само логическо и няма голямо значение. Целият процес сега по-скоро характеризира това, как работи сферата на несъзнаваното. Защото изтласкването е нещо различно от осъждането.

Когато изучавахме произхода на фобията за вълка, ние проследихме влиянието на новия възглед за половия акт. Сега, изследвайки смущенията в дейността на стомаха, ние се намираме на почвата на старата теория за клоаката. Двете гледни точки си остават разделени една от друга посредством изтласкването. Отхвърлената от акта на изтласкване женска нагласа към мъжа като че ли се е концентрирала в симптоматиката на стомаха и се проявява в честите диарии, запек и болки в стомаха в детска възраст. По-късните сексуални фантазии, създадени въз основа на правилни сексуални знания, биха могли по регресивен път да се проявяват като смущения в дейността на стомаха. Но ние няма да ги разберем, докато не разкрием значението на изпражненията от времето на първия детски период.

На едно място преди намекнах, че част от съдържанието на „първичната сцена“ все още е налице и сега мога да доразвия идеята си. Детето прекъсва общуването на родителите си с изпражнение, което вероятно е мотивирало неговия вик. Към критиката на това допълнение се отнася всичко, което по-рано казах при осъждането на останалото съдържание на тази сцена. Пациентът приема този конструиран заключителен акт и сякаш го потвърждава с „прехождащото симптомообразуване“ (*passagere Symptombildung*). По-нататъшното допълнение, предложено от мен, а именно че бащата, недоволен от пречката, е изразил своето недоволство с ругатня, трябва да отпадне. Материалът за анализ не реагира на това.

Детайлът, който добавих сега, разбира се, не може да бъде поставен редом с останалото съдържание на сцената. Тук не става дума за външно впечатление, чието завръщане може да се очаква в много по-късни признаци, а за реакция на самото дете. В цялата история нямаше да се измени нищо, ако това проявление тогава отсъствуваше или ако беше вмъкнато от един по-късен период в събитията от сцената. Но няма никакво съмнение как трябва да се разбира. То означава възбуденост на аналната зона (в най-широк смисъл). В други случаи такъв вид наблюдение на сексуален акт би завършил с уриниране. Възрастен мъж при такива обстоятелства би

изпитал ерекция. Обстоятелството, че нашият малчуган продуцира като признак на своята сексуална възбуда изпразване на стомаха, трябва да се разбира като характерна черта на неговата вродена сексуална конституция. Той още тогава става пасивен, проявява по-голяма склонност към идентифицирането с жена, отколкото с мъж.

Той, както и всяко друго дете, използва тук съдържанието на стомаха в неговото първо и първоначално значение. Това е първият подарък, първото нежно пожертвование на детето, част от неговото собствено тяло, от която то се отказва в полза на любимия човек.^[6] Използуването му като демонстрация на инат по отношение на гувернантката, както в нашия случай на три години и половина, представлява само негативно преобръщане на този подарък. *Grumus merdae*, което крадците оставят на мястото на престъплението, има явно и двете значения — на подигравка и регресивно изразена компенсация. Винаги, когато е достигната по-висока степен, предишното може да намери приложение и в негативно унизяващ смисъл. Изтласканото намира израз в противоположното.^[7]

На по-късен етап от развитието изпражненията получават значение на дете. Детето се ражда от задното отворстие като изпражнение. Значението на изпражнението като подарък лесно допуска това превръщане. В разговорния език детето е наричано „подарък“. Често на жената се казва, че тя е „подарила“ дете на мъжа, но в несъзнаваното напълно правилно се взема под внимание и другата страна на отношенията, т.е. че жената „получава“ детето като подарък от мъжа.

Значението на изпражнението като пари се отклонява в друга посока от значението му като подарък.

Ранният покриващ спомен на нашия болен за случилия се с него първи пристъп на гняв, появил се в резултат на това, че преди Рождество е получил малко подаръци, сега разкрива своя по-дълбок смисъл. Той е страдал от недостиг на сексуално удовлетворение, което е разбирал като анално. Неговото сексуално изследване преди съновидението вече го е подготвило за това, а по време на процеса на образуване на съновидението той е разбрал, че сексуалният акт решава загадката за произхода на малките деца. Веднъж той намерил малка гола птичка, която била паднала от гнездото, сметнал я за човек и се изплашил от нея. Анализът доказва, че всички онези малки животни,

гъсеници и насекоми, с които той се отнасял така, имали за него значението на малки деца.^[8] Отношението към по-голямата сестра му дава повод за размишления върху взаимоотношенията между по-големите и по-малките деца. Когато веднъж бавачката му казала, че майка му го обича толкова силно, защото е по-малък, у него се появява напълно разбираемият мотив да желае след него да няма по-малко дете. Под влияние на съновидението, което възпроизвежда пред него общуването на родителите, у него отново се пробужда страхът от по-малкия.

Затова тук към известните сексуални ориентации трябва да добавим и една нова, която, както и другите, произлиза от възпроизведената в съновидението „първична сцена“. В своето идентифициране с жената (с майката) той е готов да подари на бащата дете и го ревнува от майката, която вече е направила това и може би пак ще го стори.

По заобиколен път, посредством общия резултат от анализа на значението на подаръка, парите могат да придобият значението на дете и в този си вид да станат израз на женско (хомосексуално) удовлетворение. Този процес се извършва при нашия пациент, когато веднъж — по това време братът и сестрата се намират в немски санаториум — той видял как бащата дал на сестрата пари — две банкноти с голяма стойност. В своите фантазии той винаги е подозирал, че бащата се намира в интимни отношения със сестрата. Тогава у него се пробудила ревност, той се нахвърлил върху сестрата, когато останали сами, и толкова настойчиво и с упреци започнал да иска своята част от парите, че сестрата се разплакала и му хвърлила всичките. Разгневила го не просто реалната стойност на парите, а в много по-голяма степен скритото анално-сексуално удовлетворение, което сестрата „получавала“ по такъв начин от бащата. В това отношение той е можел да се утеши, когато сестрата умряла преди бащата. Неговата възмутителна мисъл при известието за смъртта е означавала само едно: сега аз съм единственото дете, сега татко трябва да обича само мен. Но хомосексуалната скрита причина на това безусловно достъпно за съзнанието съображение е била толкова непоносима, че нейното замаскиране под формата на долна алчност се оказало възможно най-голямото облекчение.

Същото е било и след смъртта на бащата, когато той отправял към майка си несправедливи упреци, че иска да го измами в парично отношение, че обича парите повече от него. Старата ревност, че тя е обичала и друго дете освен него, че след него е искала да има и други деца, го принуждава да изрече обвинение, чиято безпочвеност самият той е съзнавал.

Благодарение анализа на значението на изпражненията сега става ясно, че натрапчивите мисли, които е трябвало да установят връзката между Бог и изпражненията, имат и друго значение освен оскърблението, което той е съзнавал в тях. Това са били истински компромисни образувания, в които нежната предана ориентация взема също такава участие, както и враждебната и оскърбителната. „Бог е изпражнение“ навярно е било абрeвиация на думите, които често могат да бъдат чути и в несъкратена форма. „Да се изходя върху бога“, „да се изходя в бога“ — означава също така да му подаря дете, да получи от него подарък дете. Старото негативно-унизително значение на подаръка в натрапчивите думи е съединено с по-късно развитото от него значение на дете. В последното значение намира израз женската нежност, готовността да се откаже от мъжествеността, ако за това получи любовта на жената. По такъв начин това е душевен порив против бога, който с недвусмислени думи е изразен в системата на бълнуване у параноичния президент на сената Шребер.^[9]

Когато по-късно съобща за последното откриване на симптома у моя пациент, то още веднъж може би ще покажа, че смущенията в стомашната дейност са служели на хомосексуалната ориентация и са изразявали женската нагласа към бащата. Новото значение на изпражненията трябва да ни разкрие начина за описание на кастрационния комплекс.

Дразнейки ерогенната зона на обвивката на стомаха, твърдата маса на изпражненията добива ролята на активен орган, действава както пениса върху лигавицата на вагината и като че ли става предшественик на пениса в *епохата на клоаката*. Даването на изпражненията в полза (от любов) на друго лице става в подходящо време първообраз на кастрацията. Това е първият случай на отказ от част от собственото тяло,^[10] за да се спечели милостта на друг любим човек. Обикновено нарцистичната любов към собствения пенис не е лишена от изтласкан приток и от страна на аналната еротика.

Изпразненията, детето, пенисът образуват по такъв начин нещо единно, несъзнавано понятие — *sit venia verbo*, — отделено от тялото на „малкия“. По тези свързващи пътища могат да се извършат премествания и усилвания на либидинозната привързаност, имащи значение за патологията и достъпни за анализа.

Вече ни е известно първоначалното отношение на нашия пациент към проблема за кастрацията. Той отрича кастрацията и остава на гледната точка за общуване чрез задното отворстие. Ако кажа, че той я отрича, то главното значение на този израз се състои в това, че той не е искал да знае нищо за нея по смисъла на изтласкването. По такъв начин за установяването на нейното съществуване не е имало нужда от никакво съждение, нещата са били представяни така, сякаш кастрацията изобщо не съществува. Но тази нагласа не е можела да бъде окончателна, тя не се е запазила дори през годините на неговата детска невроза. Едва впоследствие се появяват сериозни доказателства, че той е признавал кастрацията като факт. И в това отношение той се държи така, както е било характерно за цялото му същество, което, разбира се, толкова много затруднява аналитичното описание и разбиране. Отначало той се противи, а после отстъпва, но едната реакция не отменя другата. В края на краищата при него едновременно са налице две противоположни ориентации, при едната от които той се страхува от кастрацията, а при другата е готов да я приеме и да се утеши с женствеността като замяна. Третата ориентация, най-старата и най-дълбоката, която просто е отричала кастрацията (въпросът за нейната реалност още не е възникнал), е била несъмнено все още жизнена.

На друго място разказах за халюцинацията на този пациент на петата година от живота му, към която бих искал да дам малък коментар.

„Когато бях на пет години, аз играех в градината около бавачката и изрязвах с джобно ножче кората на едното от трите орехови дървета, които имаха определена роля *1 в моето съновидение.^[11] Изведнъж с неописуем ужас забелязах, че така съм си порязал пръста (на дясната или лявата ръка), че той виси само на кожата. Не изпитвах болка, а само силен страх. Не се решавах да кажа за това на намиращата се само на няколко крачки бавачка, а седнах на близката пейка и останах

да седя, неспособен да погледна отново пръста си. Накрая се успокоих, погледнах си пръста и се оказа, че той е свършено невредим.“

Знаем, че на четири години и половина, след като е бил запознат с Библията, у него започва интензивна работа на мисълта, която завършва с натрапчива набожност. Затова можем да предположим, че тази халюцинация възниква по времето, когато той решава да признае реалността на кастрацията, и че може би отбелязва именно тази стъпка. И малката поправка на пациента също представлява известен интерес. Ако той е халюцинирал онова смразяващо преживяване, което Тасо разказва в „Освободения Ерусалим“ за своя герой Танкред, то фактът, че и за моя малък пациент дървото е означавало жена, има своето оправдание и тълкуване. Следователно той е играел ролята на бащата и е свързал познатото му кръвотечение на майката с откритата от него кастрация на жената, с „раната“.

Като повод за халюцинацията с отрязания пръст послужил, както той по-късно ми съобщи, разказът за това, че на една негова роднина, която се родила с шест пръста на ръката, излишният пръст веднага бил отсечен с брадва. Следователно жените нямат penis, защото при раждането им го отрязват. По такъв начин по време на натрапчивата невроза той приема онова, което вече е знаел по време на процеса на образуването на съновидението и което тогава е отхвърлил с помощта на изтласкването. Също така и ритуалното обрязване на Христос и изобщо на евреите не е можело да остане скрито за него по време на запознаването с Библията.

Няма никакво съмнение, че по това време бащата се превръща за него в страшилище, което го заплашва с кастрация. Всичко това идва от жестокия бог (с който той тогава се е борил), който кара хората да се провинят, за да може после да ги накаже, който принася в жертва собствения си син и синовете на човечеството. Именно той оказал зловредно влияние върху характера на бащата, когото момчето, от своя страна, се мъчело да защити от този бог. Тук детето е трябвало да изпълни филогенетичната схема и то я осъществява, въпреки че личните му преживявания не са съответствували на това. Заплахите за кастрация или намеците за нея, с които пациентът се е сблъсквал, са идвали от жените,^[12] но това не е можело дълго да задържи крайния резултат. В края на краищата все пак бащата става онова лице, от страна на което той очаква кастрацията. В този пункт

наследствеността побеждава случайното преживяване. В доисторическата епоха на човека несъмнено бащата е извършвал кастрацията като наказание, а после я свел до обрязване. Колкото по-напред в процеса на натрапчивата невроза се е придвижвал пациентът по пътя на изтласкването на чувствеността, толкова по-естествено за него е било да приписва подобни зли намерения на бащата, истинския представител на чувствените прояви.

Идентифицирането на бащата с кастратора^[13] придобило огромно значение, ставайки източник на остра, засилваща се до желание за смърт несъзнавана враждебност към него и на чувство за вина като реакция на тази враждебност. Но до този момент той се държи нормално, т.е. като всеки невротик, който се намира във властта на Едиповия комплекс. Забележително е, че и в това отношение у него е налице противоположна ориентация, в която бащата бил кастриран и като такъв предизвиквал у него състрадание.

При анализа на церемонията на поемането на въздух при вида на сакати, бедни и т.н. аз показах, че и този симптом се е отнасял към бащата, който предизвикал у него състрадание по време на посещението в болницата. Анализът дава възможност да проследим тази нишка по-нататък. В много ранната му възраст, вероятно още преди съблазняването (три години и половина), в имението имало един беден ратай, който носел в къщата вода. Той не можел да говори сякаш му били отрязали езика. Навярно е бил глухоням. Детето много го обичало и го съжбявало от цялото си сърце. Когато нещастникът умрял, той го търсел на небето.^[14] Това е бил първият сакат човек, който предизвикал у него съжаление. Съдейки по общата връзка и подреждането в анализа, той, несъмнено е бил заместител на бащата.

Във връзка с този сакат човек анализът открива спомени за други симпатични слуги, за които той подчертава, че са били болни или евреи (обрязани!). И лакеят, който помогнал да го почистят при сполетялото го нещастие, когато бил на четири години и половина, е бил евреин, туберкулозен, и предизвикал у него състрадание. Всички тези лица се отнасят към времето преди посещението на бащата в санаториума, т.е. преди образуването на симптома, който посредством издишването е трябвало да го предпази от идентифициране с внушаващите съжаление хора. Тука анализът, направен във връзка със съновидението, отново ни насочва към най-ранния период и ни

подтиква към твърдението, че при коитуса в „първичната сцена“ той е наблюдавал изчезването на пениса, съжалил е по този повод бащата и се зарадвал при новата поява на органа, който мислел за изгубен. И така, новото чувство произтича пак от тази сцена. Нарцистичният произход на състраданието, в полза на който говори и самата дума, е напълно очевиден.

[1] Пациентът твърди, че на неговия роден език думата „провал“ не се използва за обозначаване на стомашни разстройства. На немски *Durctrfall* (провал, пропадане) означава и стомашно разстройство, диария. По всяка вероятност езикът на пациента е бил славянски. Това предположение се потвърждава от по-нататъшния анализ, от който можем да стигнем до извода, че най-вероятният претендент за роден език на пациента е руският. — Бел.ред. ↑

[2] Този начин на изказване в родния език на пациента има същото значение, както и на немски. ↑

[3] Действието беше едно и също, независимо от това, дали той сам си правеше клизма, или някой друг му я правеше. ↑

[4] Не е установено кога точно е било това, но във всеки случай — преди кошмарния сън на четири години. Навярно преди заминаването на родителите. ↑

[5] При което той навярно не е сгрешил. ↑

[6] Лесно може да се докаже, че бебетата цапат с екскрементите си само онези, които познават и обичат. Те не биха удостоили чужди хора с такава чест. В трите си статии за сексуалната теория аз споменах за най-първото приложение на изпражненията като средство за автоеротично дразнене на лигавицата на стомаха. Като по-нататъшно достижение по този въпрос може да се разглежда и това, че при дефекирането голямо значение има вниманието към обекта, който детето слуша и към когото проявява привързаност. Това отношение се запазва и по-нататък в смисъл че по-възрастното дете позволява само на някои предпочитани от него лица да го слагат на цукалото или да му помагат при уриниране, при което обаче се взимат под внимание и други цели. ↑

[7] Както е известно, в несъзнаваното не съществува думата „не“. Противоположностите там съвпадат. Отрицанието се въвежда само от процеса на изтласкване. ↑

[8] Също така и въшките, които в съновиденията и фобиите често означават малки деца. ↑

[9] Вж. анализа в Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre, III F. ↑

[10] *А точно така детето се отнася към изпращанията.* ↑

[10] Вж. Märchenstoffe im Träumen. Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse, 1–2 Н. ↑

[11] *Корекция при следващия разказ: „Струва ми се, че режа не дървото. Това е сливане с друг спомен, който също така е изопачен от халюцинацията, че съм порязал дървото с ножчето и поради това от дървото тече кръв.“* ↑

[12] Ние знаем, че така е било с бавачката, и ще го научим относно друга жена. ↑

[13] Към най-мъчителните, а също така и нелепи симптоми на неговото бъдещо страдание спадат отношението му към всеки... шивач, на когото поръчвал някоя дреха, неговият страх и уважение пред това високопоставено лице, неговото старание да го предразположи с огромни бакшиши и отчаянието по повод резултатите от работата, независимо какви са те в действителност. ↑

[14] Във връзка с това споменавам за съновиденията, които той сънувал по-късно от кошмарния сън, но още в първото имение, и които представяли сцени на коитус между небесните тела. ↑

8. ДОПЪЛНЕНИЯ ОТ НАЙ-РАННОТО ДЕТСТВО. РАЗРЕШАВАНЕТО

При много анализи става така, че с приближаването на края изведнъж изплува нов материал, който до този момент е оставал сигурно скрит. Или пък изведнъж мимоходом се прави някаква незначителна забележка с равнодушен тон, като че ли това е нещо напълно излишно, към нея се прибавя нещо ново, което вече кара лекаря да застане нащрек, и накрая именно в този откъс от спомени, на който не се е придавало значение, се открива ключът към най-важните тайни, обгръщащи неврозата на болния.

Още в началото моят пациент ми разказа за времето, когато неговата „разваленост“ е започнала да преминава в страх. Той преследвал прекрасна голяма пеперуда с големи крила на жълти ивици, които завършвали с остри връхчета, т.е. пеперуда „адмирал“. Изведнъж, когато видял как пеперудата кацнала на цветчето, го завладял ужасен страх от насекомото и той избягал с викове.

По време на анализа той се връщаше към този спомен, изискващ обяснение, което дълго не ни се удаваше. Предварително можеше да се предположи, че подобен детайл се е запазил в спомените не сам по себе си, а е заемал по-важно място, подобно на покриващия спомен, с който е бил свързан по някакъв начин. Веднъж той каза, че на неговия език това насекомо се нарича „бабичка“, стара баба. Изобщо пеперудите му се стрували жени и девойки, а бръмбарите или гъсениците — момчета. При онази сцена на страх би трябвало да се е пробудил споменът за някакво женско същество. Няма да премълча, че като възможност тогава предположих, че жълтите ивици на пеперудата са му напомнили за ивиците на роклята, която е носила някоя жена. Казвам това само за да илюстрирам как комбинациите на лекаря обикновено са недостатъчни за разрешаването на възникващите въпроси и колко е погрешно отговорността за резултатите от анализа да се стоварва върху фантазията на лекаря и върху внушеното от негова страна.

Във връзка с нещо съвсем друго, след много месеци, пациентът отбеляза, че разтварянето и затварянето на крилата на пеперудата, когато кацала, му направило най-неприятно впечатление. То приличало на движението, с което жената разтваря краката си, при което се получава римското V — както е известно, това е времето (пет часът), в което още през детските години, а също и сега, при него обикновено настъпва пониженото настроение.

Подобна мисъл никога не би ми минала през ума, но нейната ценност нарастваше от съображението, че откритият ход на асоциациите носеше чисто инфантилен характер. Както многократно съм забелязвал, вниманието на децата много по-често се привлича от движещите се форми, отколкото от тези в покой, и често въз основа на сходството в движението у тях се появяват такива асоциации, които възрастните изпускат, без да им обръщат внимание.

След това малкият проблем отново изчезна. Искам да спомена основателното предположение, че заострените краища на крилата на пеперудата биха могли да имат значението на генитални символи.

Веднъж, много плахо и неясно, у болния изплува спомен как много рано, още преди да се появи баващата, за децата се грижело едно момиче, което той много обичал. То носело същото име като майката. Няма съмнение, че той отговарял на нейната нежност с взаимност. И така, забравената първа любов. Ние двамата се съгласихме, че тогава сигурно е станало нещо, което после е имало голямо значение.

После друг път той коригира спомена си. Тя не може да се казвала като майката. От негова страна това беше грешка, която показваше, че в спомените тя се е сляла с майката. Истинското ѝ име той си припомни по косвен път. Изведнъж си спомни за бараката в първото имение, в която пазели събраните плодове, и за един определен сорт круши с прекрасен вкус, големи, с жълти ивици по кората. На неговия роден език тези плодове се наричат „груша“. Така се наричало и момичето — Груша.

По такъв начин стана ясно, че зад покриващия спомен за преследваната пеперуда се крие споменът за това момиче. Жълтите ивици обаче са били не на роклята ѝ, а върху крушата. Но откъде идва страхът, когато споменът за нея оживява?

Възможна бе следната най-близка до ума елементарна комбинация: като малко дете у това момиче той вижда за първи път движението на краката, което и запомнил като римското V; движение, което открива достъп до гениталиите. Ние се отказахме от тази комбинация и зачакахме следващия материал.

Скоро се появи спомен за една сцена, непълен, доколкото въобще се беше запазил, но достатъчно определен. Груша лежи на пода, край нея има каца и метла от къси пръчки. Той също присъствува. Тя го дразни или му се присмива.

Това, което липсваше, можеше лесно да се попълни с други спомени. В първите месеци на лечението той разказваше за натрапчивата влюбеност в едно селско момиче, от което се заразил с болест, която послужила като повод за последвалото заболяване. По странен начин тогава той се противеше да назове името на момичето. Това беше съвсем изолиран случай на съпротива. Обикновено той безусловно се подчиняваше на основното аналитично правило. Но твърдеше, че трябва много да се срамува, произнасяйки това име, защото то е съвсем селско. Знатните момичета никога не носят такова име. Името, което накрая стана известно, беше *Матрьона*. То звучеше майчински. Явно срамът му не беше адресиран правилно. Той не се срамуваше от факта, че е преживял увлечение към обикновено селско момиче, а от името. Ако това приключение с Матрьона е можело да има нещо общо със сцената с Груша, то срамът трябваше да бъде пренесен към това по-ранно произшествие.

Друг път той разказа, че когато узнал за живота на Ян Хус, бил потресен от тази история и вниманието му било приковано към снопите със съчки, които влачили на неговата клада. Симпатиите към Хус будят напълно определено подозрение. Често съм ги откривал у младите пациенти и винаги съм успявал да ги обясня по един и същ начин. Един от тях дори направил драматична обработка на съдбата на Хус. Той започнал да пише драма в деня, когато се лишил от обекта на своята тайна любов. Хус загива от огъня, и подобно на другите отговарящи на това условие, той става герой на бившите енуретици (*enuresis* — напикаване). Връзките от съчки на кладата на Хус могат пациент сам поставя във връзка с метлата (връзка от пръчки) на младото момиче.

Този материал лесно можеше да бъде употребен, за да запълни празнината на спомените за сцената с Груша. Гледайки как момичето мие пода, той се напикал в стаята и след това тя на шега го заплашила, че ще му отреже пишката.^[1]

Не зная дали читателите се досещат защо толкова подробно разказвам този епизод от ранното детство.^[2] Той представлява важна връзка между „първичната сцена“ и по-късната натрапчива влюбеност, която е изиграла толкова решаваща роля в неговата съдба, и освен това въвежда още и условието любов, обясняващо тази натрапчивост.

Когато видял момичето на пода, заето с миенето му, стоящо на колене с издадени задни части и с гръб в хоризонтално положение, той разпознал положението, което майката е заемала по време на сцената на коитуса. Матрьона станала неговата майка, той е бил завладян от сексуална възбуда, вследствие на което в спомените му оживяла онази картина и той постъпил по отношение на момичето както бащата, постъпка, която тогава можел да разбере единствено като уриниране. Уринирането на пода при детето е било всъщност опит за съблазняване и момичето му отвърнало със заплаха за кастрация, сякаш го била разбрала.

Натрапчивостта, произхождаща от „първичната сцена“, се пренася върху сцената с Груша и продължава своето действие. Но условията на любовния акт претърпяват изменение, демонстриращо влиянието на втората сцена. От положението на жената те се пренасят върху дейността в това положение. Това става очевидно например по време на преживяването с Матрьона. Той се разхождал из селото, което спадало към (по-късното) имение, и на брега на езерото видял селска девойка, която била на колене и перяла във водата. Той моментално и с непреодолима сила се влюбил в перачката, въпреки че не видял лицето ѝ. Благодарение на позата си и работата тя заела за него мястото на Груша. Сега разбираме защо срамът, отнасящ се към съдържанието на сцената с Груша, се свързва с името на Матрьона.

Натрапчивото влияние на сцената с Груша се проявява още по-ясно в друг пристъп на влюбеност няколко години преди този. Младото селско момиче, което слугувало в дома, отдавна му харесвало, но той все пак успявал да се сдържа и да не се приближава до нея. Веднъж той бил обзет от любовно въждеделение, когато я заварил

сама в стаята. Сварил я на пода, заета с миенето му, а край нея имало ведро и метла, т.е. напълно както в случката с момичето от детството.

Дори окончателният избор на обект, получил такова голямо значение в неговия живот благодарение на обстоятелствени подробности, които тук не мога да приведа, се оказва зависима от същите условия на любовта проява на натрапчивост, която, започвайки от „първичната сцена“ и минавайки през сцената с Груша, е определяла избора на обекта. По-горе отбелязах, че открих у пациента стремеж към унижаване на обекта на любов. Той се обяснява с поривната реакция срещу превъзходството на сестрата над него. Но тогава аз обещах да покажа, че този мотив, самостоятелен по своята природа, не само е имал решаващо значение, но и е покривал подетерминирани, чисто еротични мотиви. Споменът за миещото пода момиче, стоящо по-ниско от него, експонира тази мотивировка. Всички по-късни любовни обекти са били заместници на тази единствена жена, която на свой ред сама, благодарение на случайното положение, е била първата заместница на майката. В първата мисъл, дошла наум на пациента като отговор на въпроса за страха от пеперудата, лесно може да се познае отдалеченият намек за първичната сцена. Отношението на сцената с Груша към заплахата от кастрацията беше потвърдено от него с едно особено съдържателно съновидение, което той сам успя да разтълкува. Каза, че сънувал как *някакъв човек откъсва крилата на espe*. — *Espe?* Трябва да ви попитам, какво искате да кажете с това? — Насекомо с жълти ивици по тялото, което хапе (това навярно е намек за Груша, крушата с жълти ивици). — *Wespe?* *Оса* ли искате да кажете? — Нима това се нарича *Wespe?* Честно казано, мислех си, че се нарича *espe* (той, както и много други, използва факта, че говори на чужд език, за да скрие своите симптоматични действия). Но *espe* съм самият аз. (S. P. са инициалите му. *Espe*, разбира се, е изопачено *Wespe*. Сънят е ясен: той отъмщава на Груша заради заплахата с кастрацията.)

Постъпката на две и половина годишното дете в сцената с Груша представлява първото известно ни следствие от „първичната сцена“. В тази постъпка той е копие на бащата и ние можем да разпознаем в нея движение към ориентацията, която по-късно ще заслужи названието мъжка. Съблазняването го принуждава към пасивност, която вече е

била подготвена с неговото положение на зрител по време на общуването на родителите.

От историята на лечението, трябва да подчертая, се получи впечатлението сякаш с отдалечаването от сцената с Груша, първото преживяване, което той действително успя да си спомни, и то без моите предположения и моята помощ, се реши и задачата на лечението. От този момент нататък нямаше повече съпротива, остана само да се събере и да се подреди целият добит материал. Старата теория за травмите, изградена върху впечатленията от психоаналитичната терапия, изведнъж получи своето ново значение. От критически интерес аз още веднъж направих опит да наложя на пациента друго разбиране за неговата история, по-приемливо за трезвия разум. Не бива да се съмняваме в сцената с Груша, но сама по себе си тя няма никакво значение. Едва впоследствие тя се засилва благодарение на регресията, произтичаща от събитията, свързани с избора на неговия обект, който вследствие на тенденцията към унижаване, се пренася от сестрата към прислугата. Наблюдаването на коитуса е негова фантазия, появила се в по-късните години. Историческото ѝ ядро биха могли да бъдат някакви наблюдения или собствени преживявания — може би наблюдението на някое съвсем невинно сливане. Някои читатели може би ще си помислят, че единствено с помощта на това предположение аз съм се приближил към разбирането на този случай. Пациентът само ме погледна, без да разбере какво искам да кажа, когато му изложих това свое виждане, и никога повече не реагира. По-горе изложих собствените си доказателства против такава рационализация.

Но сцената с Груша съдържа не само условията за избор на обекта, имащи решаващо значение в целия живот на пациента, но ни предпазва и от грешката да надценим значението на тенденцията да се унизи жената. Тя може също така да ме оправдае за моя предишен отказ от гледната точка, обясняваща „първичната сцена“ като несъмнен резултат от наблюдението над животни малко преди съновидението. Тя сама възникна в спомена на болния, без мое съдействие. Обяснимият с нейна помощ страх от пеперудата на жълти ивици показва, че съдържанието ѝ е имало голямо значение или че впоследствие е съществувала възможност да му се придаде такова значение. Всичко значително, което липсваше в спомените, можеше съвсем точно да се

допълни благодарение на мислите, съпровождащи тези спомени, и на свързания с тях извод. Тогава се оказа, че страхът от пеперудата е напълно аналогичен на страха от вълка. И в двата случая това е бил страх от кастрация, който първо е визирал лица, заплашващи с кастрация, а след това е пренесен върху други, с които той е трябвало да се свърже в съответствие с филогенетичния първообраз. Сцената с Груша е станала, когато е бил на две години и половина, а страшното преживяване с пеперудата вероятно се е случило след страшния сън. Лесно можеше да се разбере, че възникналото по-късно разбиране на възможността от кастрация е предизвикало вече впоследствие страха в сцената с Груша. Но сама по себе си тази сцена не е съдържала нищо отблъскващо или невероятно, а по-скоро само банални детайли, в които нямаме никакво основание да се съмняваме. Нищо не ни кара да я обясним като фантазия на детето, а и това едва ли е възможно.

Възниква следният въпрос. Имаме ли право да виждаме сексуално възбуждане в спонтанното уриниране на стоящото момче по времето, когато наведеното момиче мие пода? В такъв случай това възбуждане ще бъде свидетелство за влиянието на предишното впечатление, което би могло да произлиза от действително съществуващата „първична сцена“ също толкова, колкото и от наблюдението над животните, направено две години и половина по-рано. Или всичко това е било напълно невинно, напикаването на детето — чиста случайност, и цялата тази сцена е била сексуализирана в спомените едва впоследствие, след като е било открито значението на подобни пози.

Няма да рискувам да дам категоричен отговор. Трябва да кажа, че смятам за голяма заслуга на психоанализата самата постановка на такъв въпрос. Но не мога да отрека, че сцената с Груша и ролята, която се наложи да изиграе в анализа, както и влиянието ѝ в живота по-лесно, и по-пълно ще се обяснят, ако в дадения случай приемем „първичната сцена“ за реална, въпреки че в други случаи тя би могла да се окаже фантазия. Всъщност в нея няма нищо невъзможно. Допускането на нейната реалност много добре се връзва с възбуждащото влияние на наблюдението над животни, за което говорят овчарските кучета в картината на съновидението.

Преминавам от това неудовлетворително заключение към разбор на въпроса, който се опитвах да реша в моите „Лекции по увод в

психоанализата“. Самият аз бих искал да зная дали „първичната сцена“ при моя пациент е била фантазия или реално преживяване, но вземайки под внимание други подобни случаи, ми се налага да кажа, че всъщност решаването на този въпрос изобщо не е важно. Сцените на наблюдаване на сексуалното общуване на родителите, прелъстяването в детските години, заплахите от кастрация представляват несъмнено унаследено психично достойние, филогенетично наследство, но могат също така да бъдат и придобити в резултат на лично преживяване. При моя пациент прелъстяването от страна на сестрата е било неоспорима реалност. Защо да не допуснем същото и за наблюдаването на коитуса между родителите?

В първичната история на неврозата виждаме, че детето прибъгва до това филогенетично преживяване само в случаите, когато неговото лично преживяване е недостатъчно. Празнините в индивидуалната истина то запълва с историческа истина, на мястото на собствения си опит поставя опита на предците. Аз съм напълно съгласен с Юнг,^[3] че съществуването на подобно филогенетично наследство трябва да се признае, но мисля, че не е правилно в обясняването да се прибъгва до филогенезата, без предварително да се изчерпят всички възможности на онтогенезата. Не разбирам защо на най-ранния детски период упорито се отрича онова значение, което охотно се приписва на най-ранната епоха от историята на предците ни. Не мога да не призная, че филогенетичните мотиви и продукции се нуждаят от обяснение, което в редица случаи могат да им дадат преживяванията от индивидуалното детство. И в края на краищата не бих се учудил, ако същите условия, съхранявайки се, органически създават у всеки поотделно това, което някога в далечни времена (тези условия) са създали и предали по наследство като предразположеност към лично придобиване (на същия опит).

Към интервала от време между „първичната сцена“ и съблъзняването трябва да бъде отнесен и немият ратай, който за детето е бил заместител на бащата, така както Груша е била заместител на майката. Предполагам, че тук не е правилно да се говори за тенденция към унижаване, въпреки че и двамата родители се оказват заменени от прислугата. Детето не обръща внимание на социалните различия, които за него имат все още малко значение, и поставя на едно ниво с родителите си дори незначителни по своето положение хора.

Достатъчно е само и те да проявяват по отношение на него същата любов, както и родителите. Също толкова малко значение тази тенденция има при замяната на родителите с животни, ниската оценка за които е свършено чужда за детето. Независимо от такова унижение за замяна на родителите се взимат също така и чичовци и лели, както доказват нееднократните спомени на моя пациент.

Към това време се отнасят и смътните сведения за фазата, в която той е искал да яде само сладки неща. Дори се страхували за живота му. Разказвали му за чичо му, който също така не искал да яде и умрял млад от изтощение. Той бил чувал също така, че на три месеца бил толкова болен (възпаление на белите дробове?), че вече му били приготвили бял саван. Успели да го наплашат и той отново започнал да се храни. В по-късна детска възраст той дори преувеличавал това си задължение, сякаш за да се предпази от заплашващата го смърт. Страхът от смъртта, който събудили тогава у него, за да го защитят, по-късно отново се проявява, когато майката го предупреждава за опасността от дизентерия. А още по-късно той провокира пристъп на натрапчива невроза. На друго място ще се опитаме да изследваме нейния произход и значение.

Бих искал да придам на смущенията в приемането на храната значението на първо невротично заболяване, тъй като нарушеното приемане на храна, фобията от вълка, натрапчивата набожност оформят свършения ред на детските заболявания, които повличат след себе си предразположението към невротично заболяване в периода след настъпване на половата зрялост. Могат да ми възразят, че не малко деца са подложени на подобни нарушения от рода на временното нежелание да се хранят и фобията от животни. Но аз съм много доволен от този аргумент. Готов съм да твърдя, че всяка невроза на възрастния се изгражда върху детска невроза, която обаче невинаги е достатъчно интензивна, за да бъде забелязана и да се открие в нея заболяването. Теоретичното значение на инфантилната невроза за разбирането на заболяванията, които ние смятаме за неврози и искаме да обясним само с влиянието на по-късен период от живота, само се увеличава от това възражение. Ако нашият пациент освен нарушеното поемане на храна и фобията от животни не беше получил и натрапчива набожност, то историята на неговото детство малко щеше да се отличава от историята на другите деца и ние щяхме да се лишим от

ценен материал, който би могъл да ни предпази от лесно допустими грешки.

Анализът щеше да бъде неудовлетворителен, ако не бях обяснил онези оплаквания, с които пациентът определяше своето заболяване. Те гласяха, че за него светът като че ли е обвит в завеса, и психоаналитичният опит отрича възможността тези думи да нямат значение, а формулировката да е просто случайна. Тази завеса се разкъсваше — по удивителен начин — само тогава, когато след клизма изпражненията минаваха през задното отворстие. Тогава той отново се чувстваше добре и за кратко време светът му изглеждаше ведър. Изясняването на значението на тази „завеса“ се придвижваше също толкова трудно, колкото и изясняването на страха от пеперудата. Страховете му не се ограничаваха само със завесата, тя се разсейваше, пораждайки усещане за сумрачност и други неуловими неща.

Едва малко преди завършването на лечението той си спомни, че е чувал, че е дошъл на бял свят „в риза“. Затова винаги се е мислил за голям късметлия, с който не може да се случи нищо лошо. Тази увереност го напусна едва когато беше принуден да се съгласи, че гонорейта уврежда много зле неговото здраве. Този удар по неговия нарцисизъм го сломи. Ще кажем, че с това той репродуцира действието на механизма, който веднъж вече е играл определена роля при него. И фобията от вълка възниква у него тогава, когато се сблъсква с възможната кастрация, а той очевидно поставя гонорейта на едно ниво с кастрацията. Следователно щастливата „риза“ е завесата, която го крие от света и света — от него. Неговото оплакване представлява замаскирана фантазия желание, тя го рисува отново в майчината утроба. Чрез тази фантазия наистина се осъществява бягство от света. Тя може да бъде формулирана по следния начин: аз съм толкова нещастен в живота, че трябва отново да се върна в утробата на майка си.

Какво значение има фактът, че тази символична — при раждането реална — завеса се разкъсва в момента на изпражнението след клизмата, че именно при това условие болестта го напуска? Общата взаимовръзка между явленията ни дава възможност да отговорим. Когато завесата на раждането се разкъсва, той започва да вижда света и отново се ражда. Изпражненията представляват дете, което вторично се появява за щастлив живот. Именно това е

фантазията за възраждането, върху която Юнг привлече вниманието и на която той отреди такова господстващо място в желанията на невротичите.

Би било прекрасно, ако всичко свършваше дотук. Някои особености на ситуацията и изискванията за необходима връзка с конкретната история на живота ни карат да продължим тълкуването. Условието на прераждането изискват клизмата да му бъде правена от мъж (по-късно по необходимост той самият заменя този мъж). Това може да означава само че той отъждествява себе си с майката, бащата бива заменен от мъжа, който прави клизмата, клизмата повтаря акта на съвкуплението, чийто плод е детето изпражнение — отново той самият. Фантазията на прераждането отново е свързана с условието за сексуално удовлетворение от мъж. Следователно значението на всичко това е следното: само ако се постави в положението на жена, заменяйки майката, за да получи удовлетворение от бащата и да му роди дете, той ще се освободи от своята болест. Фантазията на прераждането тук е била само преобърнато, подложено на цензура произведение на хомосексуалната фантазия желание.

Ако се вгледаме по-внимателно, ще забележим, че в това условие на своето оздравяване болният само възпроизвежда ситуацията на така наречената „първична сцена“. Тогава той искал да подмени майка си. В тази сцена, както вече предположихме по-рано, той е създал сам детето от изпражнения. Той все още е фиксиран, като че ли свързан със сцената, станала решаваща за неговия сексуален живот, чието връщане в нощта на съновидението поставя началото на болестта. Разкъсването на завесата е аналогично на отварянето на очите, на разтварянето на прозореца. „Първичната сцена“ се е превърнала в условие за оздравяването.

Онова, което се изобразява в оплакванията, и онова, което е представено под формата на изключение, може лесно да се съедини в едно цяло, което само в такъв случай открива целия си смисъл. Той иска да се върне в лоното на майката не просто за да се роди отново, а за да може бащата да го заvari там по време на коитуса, да му достави удовлетворение и той да роди на бащата дете.

Да бъде роден от бащата, както отначало е мислил той, да бъде сексуално удовлетворен от него, да му подари дете, като при това се откаже от своята мъжественост — с тези желания, изразено на езика на

аналната еротика, се затваря кръгът на фиксацията върху бащата. Тук хомосексуалността намира своето най-висше и най-интимно изражение.^[4]

Предполагам, че този пример хвърля светлина върху смисъла и произхода на фантазията за пребиваването в майчиното лоно и прераждането. Фантазията за пребиваването в лоното, както и в нашия случай, е произлязла от привързаността към бащата. Появява се желание да бъдеш в лоното на майката, за да я замениш при коитуса, да заемеш мястото ѝ при бащата. Навярно фантазията за прераждането е винаги отслабена фантазия, така да се каже, евфемизъм на инцестуозното общуване с майката, негово — да използваме израза на Зилберер — *анагогично* съкращаване. У пациента възниква желание да се върне към положението, което детето е заемало в гениталиите на майката, при което мъжът се отъждествява с неговия пенис, заменя се от него. Тогава двете фантазии се оказват противоположности, изразяващи желанието за общуване с бащата или с майката в зависимост от мъжката или женската нагласа на даденото лице. Не е изключено в оплакванията и в условията на оздравяване на нашия пациент да са обединени и двете фантазии, т.е. двете инцестуозни желаниа.

Искам да направя още един опит да изтълкувам последните резултати от анализа по образа на обясненията на опонентите си. Пациентът се оплаква от своето бягство от света в типичната фантазия за пребиваването в утробата на майката и вижда своето изцеление само в типичния начин на прераждането. Последното той изразява в аналните симптоми в съответствие с преобладаващото у него предразположение. По образа на аналната фантазия на прераждането той си създава детска сцена, която възпроизвежда неговото желание в архаично-символични изрази. После неговите симптоми се преплитат така, сякаш произтичат от такава „първична сцена“. Той е трябвало да се реши на целия този обратен път, защото се е натъкнал на житейски задачи, чието решаване е било осуетено от неговия мързел, или защото е имал пълното основание да се отнася с недоверие към своята малоценност. Предполагал е, че по такъв начин най-добре ще се защити от унижение. Всичко това би било прекрасно, ако за нещастие на четири години не му се присънил онзи сън, от който започва неговата невроза. Сънят, предизвикан от разказите на

дядото за шивача и вълка и тълкуването на който прави необходимо предположението за такава „първична сцена“. В тези дребни, но неопровержими факти за съжаление се разбиват всички онези облекчения, които искат да ни създадат теориите на Юнг и Адлер. Както ми се струва, настоящото положение на нещата говори по-скоро за това, че фантазията за прераждането произхожда от „първичната сцена“, отколкото обратното — че „първичната сцена“ е отражение на фантазията за прераждането. Би могло също да се допусне, че тогава, на четвъртата година от раждането си, пациентът е бил още твърде млад, за да желае да се прероди. Но аз съм принуден да се откажа от този последен аргумент.^[5]

[1] Доста впечатляващо е, че реакцията на срам е толкова тясно свързана с непроизволното изпускане на урината (дневно и нощно), а не, както би следвало да се очаква, с незадържането на изпражненията. Опитът ни показва, че тук няма никакво място за съмнение, а също така ни кара да се замислим и за постоянната връзка между незадържането на урина и огъня. Твърде е възможно в тези реакции и връзки да имаме работа с остатъци от човешката култура, идващи от дълбините на времето и запазили следите си в митовете и фолклора. ↑

[2] По време той се случил във възрастта около две години и половина — между предполагаемото наблюдаване на коитуса и съблазняването. ↑

[3] „Психология на несъзнаваните процеси“ (1917), труд, който вече не е можел да окаже влияние на моите „Лекции“. ↑

[4] Възможното странично тълкуване, че завесата представлява девствена ципа, разкъсваща се при сношението с бащата, не съвпада с условието на излекуване и няма никакво отношение към живота на пациента, за когото девствеността не е имала никакво значение. ↑

[5] Допускам, че този въпрос е най-тънкият в цялото психоаналитично учение. Не се нуждаех от научните съобщения на Адлер и Юнг, за да се замисля критично над възможността утвърждаваните от анализа детски преживявания — изживени в невероятно ранното детство! — да са основани по-скоро на фантазии, съчинени по повод на по-късни случаи, и във всички онези случаи, когато анализът открива влиянието на такова детско впечатление върху по-нататъшния живот, да е необходимо да се допусне проявата на

конституционален момент или филогенетично унаследено предразположение. Напротив, нищо друго не предизвикваше у мен повече съмнения, никаква неувереност не ме възпираше от публикуването на моите резултати. Аз пръв открих както ролята на фантазиите за образуването на симптомите, така и „обратното фантазиране“ (пренасяне) в детството на по-късни наблюдения и последващата сексуализация на тези фантазии — никой от опонентите ми не показва това. (Вж. „Тълкуване на сънищата“ и забележката към случая за натрапчива невроза, 1908 г., с. 164 от *Sammlung kleiner Schriften zur Neurosenlehre. III. Folge.*) Ако аз все пак продължих да се придържам към своите по-трудни и по-малко приемливи възгледи, то това стана благодарение на аргументите, към които довежда изследователя описаният тук случай или която и да е друга детска невроза и които предлагам на вниманието на читателя. ↑

9. ИЗВОДИ И ПРОБЛЕМИ

Не зная дали от предложеното описание на анализа читателят е успял да си състави ясна представа за възникването и развитието на болестта на моя пациент. Опасявам се, че това по-скоро не е така. Но колкото и малко обикновено да защитавам изкуството на своето изложение, този път бих искал да се позова на някои смекчаващи обстоятелства. Пред мен стоеше задача, с която никой преди това не се беше заемал: да опиша едни толкова ранни фази и такива дълбоки слоеве на душевния живот. И по-добре е тази задача да бъде решена лошо, отколкото да избягам от нея, защото това бягство, освен всичко друго, би трябвало да крие и известни опасности за уплашилия се. И така, най-добре е смело да покажеш, че не се спиращ дори и когато осъзнаваш своето несъвършенство.

Самият случай не беше особено благоприятен. Изучаването на детето през призмата на възрастния, което направи възможно получаването на голямо изобилие от сведения за детството, трябваше да се компенсира с това, че анализът беше разделен на съвсем дребни части. Именно това доведе до съответното несъвършенство на описанието. Личните особености и чуждият за нашето светоусещане национален характер поставиха големи трудности пред необходимостта да се вживеем в личността на болния. Пропастта между милата, старееща се да сътрудничи личност на болния, неговият интелект, благородният образ на мислите и съвършено неукротимите пориви на влеченията направиха необходима една много дълга подготвителна и възпитателна работа, благодарение на която яснотата още повече пострада. Но пациентът изобщо не е виновен, че характерът на този случай поставя най-трудни задачи пред описанието. В психологията на възрастния ние успешно съумяхме да разделим душевните процеси на съзнателни и несъзнавани и да ги опишем достатъчно ясно. По отношение на детето това различие е почти невъзможно. Често не се решаващ сам да покажеш кое би трябвало да се вземе за съзнателно, и кое — за несъзнавано. Психичните процеси, които бяха станали господстващи и които, съдейки по тяхната по-

късна проява, би трябвало да бъдат отнесени към съзнателните, все още не бяха осъзнати от детето. Лесно е да се разбере защо съзнанието при детето още не е придобило всички характеризиращи го признаци: то се намира в процес на развитие и не притежава още способността да се изявява в словесни представи. Обикновено ние винаги грешим, когато смесваме феномена като възприятие в съзнанието с неговата принадлежност към някоя предполагаема психична система, която условно би трябвало да наречем някак, но която ние също така наричаме съзнание (системата Bw — *Bewußtsein*, съзнание). Тази бъркотия е безобидна при психологичното описание на възрастния, но подвеждаща при описанието на душевния живот на детето. Въвеждането на „предсъзнаваното“ едва ли помага тук, защото предсъзнаваното на детето също толкова малко съвпада с предсъзнаваното на възрастния. Затова се налага да се задоволим с констатацията, че съзнаваме всички тъмни страни на въпроса.

От само себе си се разбира, че случай, подобен на описания тук, би могъл да послужи като повод за дискусия по всички резултати и проблеми на психоанализата. Това би било безконечна и с нищо неоправдана работа. Трябва да си признаем, че от един случай не узнаваме нищо, с него едва ли ще решим всички проблеми, и да се задоволим с това, че ще го използваме за целите на онова, което той най-ясно разкрива. Задачата да се даде обяснение, която стои пред психоанализата изобщо, е тясно ограничена. Набиващите се в очи симптоми трябва да бъдат обяснени, като се разкрие техният произход. Не е нужно да бъдат обяснявани психичните механизми и влечения, към които се стига по този начин, те могат да бъдат само описани. За да можем да стигнем до нови общи положения от това, което е констатирано по отношение на тези последни пунктове, трябва да имаме огромно количество такива — добре и дълбоко анализирани — случаи. Те не могат да бъдат получени лесно, всеки от тях изисква дългогодишна работа. Затова в тази област е възможен само много бавен прогрес. Естествено затова е доста примамливо да се „остържат“ от психичната повърхност на известно количество лица някакви данни, а останалото да бъде заменено с общи съображения, които после да бъдат поставени под закрилата на някое философско направление. В полза на такъв метод може да бъде приведена и практическата

необходимост, но изискванията на науката не могат да бъдат удовлетворени с никакъв сурогат.^[1]

Искам да се опитам да нахвърля синтетичен обзор на сексуалното развитие на моя пациент, при което мога да започна от най-ранните прояви. Първото, което чуваме от него, е нарушаването на удоволствието от яденето, в което аз, въз основа на опита си от други случаи, но без каквато и да било категоричност, съм склонен да видя резултат от някакъв процес в сексуалната област. Първата явна сексуална организация трябва да видим в така наречената *канибална* или *орална* фаза, в която главна роля още играе първоначалната връзка между сексуалната възбуда и влечението към яденето. На тази фаза не се очаква да се наблюдават непосредствени прояви, но при настъпването на някои смущения в тази област съответните прояви трябва да са налице. Нарушението на влечението към яденето — което, разбира се, може да има и други причини — насочва вниманието към факта, че организмът не е успял да се справи със сексуалната възбуда. Сексуалната цел на тази фаза би могъл да бъде само канибализмът, изяждането. При нашия пациент това се проявява като регресия от по-висока степен, във вид на страх, че ще бъде изяден от вълка. Известно е, че при момичетата в доста по-напреднала възраст — по време на настъпване на половата зрялост или скоро след това — се среща невроза, изразяваща отричане на сексуалността посредством *анорексия*. Тя може да бъде свързана с тази орална фаза от сексуалния живот. На висотата на пароксизма на влюбеността („бих могъл да те изям от любов“) и при ласкавото общуване с малките деца, при което възрастният сам се държи като дете, любовната цел на оралната организация се появява отново. На друго място аз изказах предположението, че бащата на моя пациент е имал навика да го ругае ласкаво, че е играел с детето на вълк или куче и на шега го е заплашвал, че ще го изяде. Пациентът потвърди това предположение със странното си поведение в пренасянето. Веднага щом — отстъпвайки пред трудностите на лечението — се обръщаше към „пренасянето“, той ме заплашваше, че ще ме изяде, излапа, а по-късно и с всевъзможни други изтезания, които бяха само израз на нежност.

В разговорния език се е запазил отпечатък на тази орална сексуална фаза. Говорят за „апетитен“ любовен обект, наричат любимата „сладка“. Спомняме си, че нашият малък пациент е искал да

яде само сладки неща. Сладкишите и бонбоните в съновидението обикновено заемат мястото на ласките и сексуалното удовлетворение.

Явно към тази фаза се отнася страхът (в случай на заболяване, разбира се), който се проявява като страх за живота и може да се прикачи към всичко, което детето реши, че е подходящо. При нашия пациент този страх е бил използван за това, да накарат детето да преодолее нежеланието да яде и дори като свръхкомпенсация на това нежелание. Оставайки единствено в рамките на предположението, за което толкова много говорих, и помнейки, че наблюдаването на коитуса, което в много отношения е оказало огромно влияние върху неговото бъдеще, се отнася към възрастта от една година и половина — несъмнено по-рано от времето, когато са настъпили затрудненията с храненето, — ние можем да допуснем мисълта, че възможните източници на това нарушение са смущенията в приемането на храната. Може би не е неоправдано да предположим, че това наблюдение е ускорило процесите на половото съзряване и с това е оказвало своите непосредствени, макар и незабележими, влияния.

На мен, разбира се, също така ми е известно, че симптоматиката на този период, страхът от вълка, смущенията в приемането на храна могат да се обяснят по-просто, без да се взима под внимание сексуалността и прегениталната степен на нейната организация. Който охотно игнорира признаците на невротика и взаимовръзките между явленията, ще предпочете другото обяснение и аз няма да мога да му попреча да стори това. Трудно е да се разбере нещо за тези зачатъци на сексуален живот, освен по указания заобиколен път.

Сцената с Груша (на две години и половина) ни показва детето в началото на едно развитие, което трябва да бъде признато за нормално, с изключение може би на известната преждевременност в идентифицирането с бащата и на *уретралната еротика* като замяна на мъжествеността. Цялото развитие се намира под влиянието на „първичната сцена“. До този момент ние не разбираме идентифицирането с бащата като нарцистично, но взимайки под внимание съдържанието на „първичната сцена“, не можем да отречем, че то вече съответствува на степента на генитална организация. Мъжкният орган е започнал да играе своята роля и под влияние на съблазняването от страна на сестрата е продължил да я играе.

Получава се обаче впечатлението, че съблазняването не само способствува за развитието, но и в много по-голяма степен го нарушава и отклонява от нормалния път. То създава пасивна сексуална цел, която по същество е несъвместима с активността на мъжките гениталии. При първото външно препятствие, при намека на бавачката за кастрация (на три години и три месеца) още плахата генитална организация се руши и регресира към предшестващата я степен на садистично-анална организация, която в противен случай може би щеше да бъде преминала с такива леки признаци като при другите деца.

В садистично-аналната организация лесно може да се познае по-нататъшното развитие на оралната. Насилствената мускулна активност, проявявана над обекта, с която се отличава садистично-аналната организация, намира своето място като подготвителен акт за поглъщане, което в такъв случай става сексуална цел. Този подготвителен акт става самостоятелна цел (при садистично-аналната организация). Новото в сравнение с предишната степен се състои по същество в това, че възприемащият пасивен орган, отделен от устата, се развива в аналната зона. Тук сами по себе си се налагат биологичните паралели или възгледът за прегениталните човешки организации като за остатъци от такова устройство, което остава завинаги у някои класове животни. Конституирането на изследователското влечение от неговите компоненти характеризира именно така този етап.

Аналната еротика не бие много на очи. Под влиянието на садизма изпращанията променят значението си като израз на нежност в израз на агресивност. Превръщането на садизма в мазохизъм се извършва не без участието и на чувството за вина, насочващо вниманието ни към процесите на развитие в други сфери освен сексуалната.

Съблазняването продължава да оказва своето влияние, поддържайки пасивността на сексуалната цел. Сега то превръща по-голямата част от садизма в неговата пасивна противоположност — мазохизма. Под съмнение е дали на последния може изцяло да се припише характерът на пасивност само поради обстоятелството, че реакцията на едно и половина годишното дете към наблюдавания коитус е била предимно пасивна. Заразяването със сексуално

възбуждане се е изразило в изпразнеността, в което обаче трябва да се различи и активна част. Заедно с мазохизма, господстващ в сексуалните стремежи и изразяващ се във фантазиите на пациента, се запазва и садизмът, който се проявява по отношение на малките животни. Неговите сексуални изследвания започват след съблазняването и по същество са посветени на два проблема (откъде се появяват децата и може ли да се лиши от гениталиите си) и се преплитат с проявата на неговите влечения. Именно тези изследвания насочват неговите садистични наклонности към малките животни, както и към малките деца.

Нашето описание стигна почти до четвъртата година от неговия живот, до момента, когато след съновидението започва закъснялото влияние на наблюдавания коитус. Не можем нито напълно да разберем, нито напълно да опишем разиграващите се сега процеси. Оживяването на картината, която сега става понятна благодарение на прогресиралото интелектуално развитие, действа като свежо събитие, но също така и като нова травма, като удар от страни, аналогичен на съблазняването. Нарушената генитална организация веднага се възстановява отново, но постигнатият в съновиденията успех не може да бъде запазен. Процесът, който може да бъде поставен редом само с изместването, води до отказване от новото и до замяната му с фобия.

По такъв начин садистично-аналната организация се запазва също и в настъпилата сега фаза на фобия от животни, с тази разлика, че към нея се добавя и появата на страх. Детето продължава да проявява садистични и мазохистични влечения, но само реагира със страх на някои техни части. Превръщането на садизма в неговата противоположност навярно бележи по-нататъшни успехи.

От анализа на кошмарното съновидение ние разбираме, че изтласкването се свързва с признаването на кастрацията. Новото се отрича, защото неговото приемане би му струвало пениса. Повнимателното разглеждане открива приблизително следното: изтласкана се оказва хомосексуалната нагласа в генитален смисъл, образувана под влияние на новото знание. Но тази нагласа се запазва в несъзнаваното, образувайки изолиран дълбок слой. Двигател на това изтласкване очевидно е нарцистичната мъжественост на гениталиите, встъпваща във вече отдавна подготвения конфликт с пасивността на

хомосексуалната цел. По такъв начин изтласкването е следствие на мъжествеността.

Изкушавам се, изхождайки от това положение, да изменя част от психоаналитичната теория. Струва ми се, че сякаш напипваме конфликт между мъжките и женските стремежи, т.е. бисексуалност, която именно и води към изтласкване и образуване на неврозата. Но този възглед се отличава с непълнота. От двете борещи се сексуални ориентации едната е приемлива за Аз-а, а другата оскърбява нарцистичния интерес, затова тя бива подложена на изтласкване. И в този случай Аз-ът отново създава изтласкване в полза на една от сексуалните ориентации. В другите случаи такъв конфликт между мъжествеността и женствеността няма. Налице е само един сексуален стремеж, който успява да вземе превес, но е неприемлив за някои сили на Аз-а и затова се отстранява. Много по-често, отколкото в пределите на самата сексуалност, се срещат други конфликти, възникващи между сексуалността и моралните тенденции на Аз-а. Такъв е моралният конфликт в нашия случай. Подчертаването на бисексуалността като мотив на изтласкването би се оказало твърде ограничено. Посочването на конфликта между Аз-а и сексуалните стремежи (*либидото*) покрива всички възможности.

Срещу учението за „мъжкия протест“, разработено от Адлер, може да се възрази, че изтласкването по никакъв начин не застава единствено на страната на мъжествеността, като се отнася винаги към женствеността. В много чести случаи именно мъжествеността се подлага на изтласкване от страна на Аз-а.

Правилната оценка на изтласкването в нашия случай води до оспорване на твърдението, че нарцистичната мъжественост е единственият мотив на изтласкването.

Хомосексуалната нагласа, възникваща по време на съновидението, е толкова интензивна, че Аз-ът на малкия човек се оказва неспособен да я овладее и се защитава от нея чрез процеса на изтласкването. За тази цел на помощ се вика противоположната на тази хомосексуалност нарцистична мъжественост на гениталиите. Само за да избегнем недоразуменията, е нужно да кажем, че всички нарцистични душевни движения произлизат от Аз-а и остават в него. А процесите на изтласкване са насочени против либидинозните привързаности към обектите.

Да се обърнем от процеса на изтласкване, с който не успяхме да се справим докрай, към състоянието, създадо се при събуждането след съновидението. Ако наистина по време на процеса на съновидението мъжествеността е победила хомосексуалността (женствеността), то би трябвало да открием господството на активния сексуален стремеж с изразен мъжки характер. За това обаче не става дума, същността на сексуалната организация не се е променила, садистично-аналната фаза продължава съществуването си, тя остава доминираща. Победата на мъжествеността се проявява само в това, че в отговор на пасивните сексуални цели на господстващата организация (мазохистична, но не женска) сега се появява реакцията на страха. Няма победоносна мъжка сексуална ориентация, налице е само ориентация към пасивност и съпротива срещу нея.

Мога да си представя колко трудно за читателя е да постигне необичайното, но неизбежно делене на *активно мъжко* и *пасивно женско* и затова няма да избегна повторенията. Състоянието след съновидението може да бъде описано по следния начин: сексуалните стремежи са се разцепили, в сферата на несъзнаваното е достигната степената на генитална организация и е конституирана много интензивна хомосексуалност. Над тях (вероятно в съзнанието) се намират садистичната и предимно мазохистичната сексуална ориентация. В общи линии Аз-ът е изменил своето отношение към сексуалността и със страх отклонява господстващите мазохистични цели, по същия начин както и на по-дълбоките хомосексуални цели е реагирал с образуването на фобии. Следователно резултатът на съновидението се е състоял не толкова в победата на мъжкото направление, колкото в реакцията против женската, пасивната ориентация. Би било прекалено много да се иска да припишем на тази ориентация характера мъжественост. При Аз-а няма никакви сексуални стремежи, а само интерес към самосъхранение и задържане на своя нарцисизъм.

Сега да разгледаме фобията. Тя възниква на равнището на гениталната организация, като ни показва сравнително прост механизъм на истерията на страха. Аз-ът се защитава, като развива страх от това, което оценява като твърде висока опасност — хомосексуалното удовлетворение. Въпреки това процесът на изтласкване оставя твърде явна следа. Обектът, с който е била

свързвана внушаващата страх сексуална цел, в съзнанието е трябвало да бъде заменен с друг. Съзнава се не страхът от *бащата*, а от *вълка*. Нещата не се ограничават само с образуването на фобия с подобно съдържание. След известно време вълкът е заменен от лъва. Садистичните душевни движения по отношение на малките деца се конкурират от фобията към тях като към представители на съперниците, възможните малки деца (на майката). Особено интересно е възникването на фобията от пеперудата. Тя като че ли повтаря механизма, създал по време на съновидението фобията от вълка. Един случаен тласък съживява старото преживяване — сцената с Груша, чиято заплаха за кастрация започва да действа след известно време. Тази заплаха не е оказвала никакво въздействие, когато е била произнесена.^[2]

Може да се каже, че страхът, който взима участие при образуването на тази фобия, е кастрационен страх.

Това мнение не противоречи на възгледа, че страхът е произлязъл от *изтласкването на хомосексуалното либидо*. С двете формулировки се обозначава същият процес, а именно че Аз-ът отнема либидото от хомосексуалното желание и това либидо се превръща в свободно витаещ страх, който след това успява да бъде концентриран във фобията. В първата формулировка бе само набелязан също и мотивът, от който се ръководи Аз-ът.

При внимателно разглеждане се оказва, че това първо заболяване на нашия пациент не се изчерпва само с фобията (без да се взима под внимание нарушеният прием на храна), а трябва да бъде разбрано като истинска истерия, състояща се освен от симптоми на страх и от явления на конверсия. Част от хомосексуалните душевни движения се запазват в болезнените явления, от които са обхванати органите. Започвайки от това време и до късно, стомахът се държи като истерично болен орган. Несъзнаваната изтласкана хомосексуалност се е концентрирала върху функцията на стомаха. Именно тази част от истерията впоследствие ни оказва най-ценна услуга при аналитичното разрешаване на заболяването.

Сега би трябвало да имаме достатъчно смелост, за да разгледаме още по-сложните условия на натрапчивата невроза. Да си представим още един път цялата ситуация: господстващата мазохистична и изтласканата хомосексуална ориентация, а от друга — Аз-ът, обхванат

от истеричното отстраняване на двете. Какви процеси превръщат това състояние в натрапчива невроза?

Превръщането не става спонтанно, благодарение на вътрешното развитие, а се дължи на определени външни влияния. Явното следствие от него е, че стоящото на първо място отношение към бащата, което до този момент е намирало своя израз във фобията от вълка, сега се самоизразява като натрапчива набожност. Не мога да не кажа, че при нашия пациент този процес идва в потвърждение на възгледа, изказан от мен в „Тотем и табу“ за отношението на животното тотем към божеството. Там аз застъпвам възгледа, че представата за божеството не е по-нататъшно развитие на тотема, а възниква независимо от него — като негова смяна — от общия им корен. Тотемът е първият заместител на бащата, а Бог — по-късният, в който бащата отново придобива своя човешки образ! Същото е налице и при нашия болен. Във фобията с вълка пациентът реализира тотемистичната степен на заместване на бащата, степен, която после се отхвърля и вследствие на новите отношения между него и бащата се сменя с фазата на религиозна набожност.

Влиянието, породило това превръщане, изхожда от религиозното учение и свещената история, с които той се запознава чрез майката. Резултатите съответствуват на това, което възпитанието е искало да постигне. Садистично-мазохистичната организация бавно отива към своя край, фобията от вълка бързо изчезва, на мястото на страхливото отричане на сексуалността идва нейната висша форма. Набожността става господстващ фактор в живота на детето. Но всичко това се извършва не без борба, признак за която са богохулствените мисли. Вследствие на тях се утвърждава натрапчивото преувеличаване на религиозния церемониал.

Ако не взимаме под внимание всички тези патологични феномени, можем да кажем, че в дадения случай религията е изпълнила всичко, заради което е била въведена във възпитанието. Тя укротила сексуалните стремежи на детето, давайки им възможност да се сублимират и да се опрат на нещо твърдо, намалила е значението на неговите семейни отношения и е предотвратила заплашващата го изолация благодарение на това че е открила за него връзката с великата общност на хората. Дивото, наплашено дете е станало социално, нравствено и поддаващо се на възпитание.

Главен двигател на религиозното влияние е идентифицирането с образа на Христос, който му става особено близък благодарение на чиста случайност — деня на неговото раждане. Тук твърде силната любов към бащата, извършила необходимото изтласкване, най-накрая намира изход в идеалната сублимация. В образа на Христос е можело да се обича бащата, наричан сега Бог, с неимоверно усърдие, което упорито е търсело изход по отношение на земния баща. Пътищата, по които тази любов е могла да бъде проявена, са показани от религията. Те са лишени от чувството за вина, което не може да се отдели от индивидуалните любовни възжеления. Ако по такъв начин най-дълбокото, вече сразено в качеството си на неосъзната хомосексуалност сексуално възжеление все още е можело да бъде дренирано, то повърхностното мазохистично възжеление си е намерило несравнима сублимация в разказите за мъките на Христос, който се подложил на изтезания и мъки по заръка на своя божествен баща. По такъв начин благодарение на смесването на удовлетворението, сублимацията и абстрахирането от сетивното в полза на чисто духовните процеси, както и благодарение на откриването на социалните отношения, давани от религията на вярващия, последната е постигнала своето при отклонилото се от правия път дете.

Неговото противодействие на религията отначало е имало три различни изходни пункта. Първо, това е било отклонение от всички нови неща — примери за което вече видяхме. Той защитавал всяка веднъж заета позиция на либидото от страх да не загуби нещо при отказа си от нея и поради съмнението във възможността да ѝ намери пълна замяна в новата позиция. Това е важната и фундаментална психологическа особеност, която описах в трите студии по теория на сексуалността като *способност за закрепване*. Юнг е искал, наричайки я психическа „инертност“, да я обяви за главна причина за всички неудачи на невротичите. Мисля, че не е прав. Тя отива много по-далеч и играе значителна роля също и в живота на нормалните хора. Леката подвижност или инертност на либидинозната, а също и на другите видове енергетична привързаност представлява особена характерна черта на редица нормални хора и заедно с това не се среща при всички невротичи. Дотогава не е била намерена връзката между тази черта и другите особености на психиката; тя, както и простите числа, не се

дели на никакви съставни части. Знаем само, че свойството подвижност на психичните привързаности на (либидинозната) енергия забележимо намалява с възрастта. За нас това е едно от показанията за установяване възможните граници на психоаналитично въздействие. Но се срещат хора, при които тази психична пластичност се запазва доста по-дълго от обикновено, а при други изчезва в много ранна възраст. Ако последното е характерно за невротичите, то с огорчение откриваме, че при еднакви условия те явно не успяват да отстранят такива изменения, с които другите лесно успяват да се справят. Затова и при превръщането на психичните процеси се налага да се съобразяваме с понятието *ентропия*, високата степен на която спомага за изчезването на вече изтласканото.

Вторият пункт за нападение за него е бил фактът, че в основата на самото религиозно учение няма еднакво отношение към бога-баща, че то е проникнато от признаците на амбивалентна нагласа, господстваща при възникването на това учение. Той веднага почувствувал тази амбивалентност благодарение на голямото развитие на тази черта у него самия и е свързал с нея острата критика, наличието на която така ни порази у едно петгодишно дете.

Но най-голямо значение е имал несъмнено третият момент, на чието влияние трябва да припишем патологичните последици от борбата му срещу религията. Ориентацията, която се е стремяла към мъжа и е трябвало да бъде подложена на сублимиране с помощта на религията, вече не е била свободна, а частично изолирана благодарение на изтласкването. Вследствие на това тя не е могла да бъде сублимирана и е останала свързана със своята първоначална сексуална цел. Благодарение на тази връзка изтласканата част се е стремяла да си прокара път към сублимираната част или да я привлече към себе си. Първите размишления, отнасящи се до личността на Христос, са съдържали вече въпроса за това, може ли възвишеният син да материализира и заседналото в подсъзнанието сексуално отношение към бащата. Отказът от тези стремежи не е имал други последствия освен като че ли появата на богохулствени натрапчиви мисли. В тях се е проявила физическата нежност към бога под формата на неговото унижаване. Жестоката борба против тези компромисни образувания е трябвало да доведе до натрапчиво преувеличаване на всички действия, в които съгласно с религиозното предписание са намирали изход

набожността и чистата любов към бога. В края на краищата религията побеждава, но нейната основа, кореняща се във влеченията, се оказва несравнимо по-силна от устойчивостта на продуктите на нейното сублимиране. Веднага след като животът му дава нов заместител на бащата, под влиянието на който се насочва срещу религията, той се отказва от нея и я заменя с друго. Да си припомним още и интересното усложнение, а именно — че неговата набожност се развива под влияние на жената (майката, бавачката), а мъжкото влияние способствува за освобождаването му от нея.

Развитието на натрапчивата невроза на почвата на анално-садистичната сексуална организация в общи линии потвърждава това, което на друго място аз определих като „предразположения към натрапчива невроза“.^[3] Но предшествуващата тежка истерия прави нашия случай неясен в това отношение.

Искам да завърша обзора за сексуалното развитие на нашия болен с кратко изложение на по-нататъшните негови изменения.

С настъпването на половата зрялост при него се появява силна чувственост, която би следвало да се приеме за нормална, т.е. мъжка ориентация, имаща за сексуална цел гениталната организация, чиито преживявания запълват целия период, предшествуващ вторичното заболяване. Те са непосредствено свързани със сцената с Груша, заимствуват от нея натрапчивия характер на появяващата се на пристъпи и изведнъж изчезваща влюбеност, която трябва да се бори отгоре на това със задръжките, изхождащи от остатъците на инфантилната невроза. Накрая посредством силния пробив към жената той завоюва пълна мъжественост. От този момент той здраво се държи за този сексуален обект, но не изпитва радост от това, защото силната сега напълно несъзнавана склонност към мъжа, концентрирала в себе си всички сили на предишните фази на развитие, постоянно го откъсва от жената и го кара силно да преувеличава в промеждутъците своята зависимост от женския обект. Пристъпвайки към лечението, той се оплакваше, че не може дълго да остава верен на жена и всичко беше насочено към това, да му бъде разкрито неговото несъзнавано отношение към мъжа. Използувайки една по-кратка формулировка, може да се каже, че отличителна черта на неговото детство е колебанието между активността и пасивността, в младежките години — борбата за мъжественост, а в периода на живота от момента на

заболяването — борбата за превръщането му в обект на мъжките стремежи. Поводът за неговото заболяване не съвпада с нито един от „типозите невротични заболявания“, които аз обединих като специални случаи на „несъстоятелността“, и по такъв начин насочва вниманието ни към известни празноти в изброяването на редица типове. Той се разболява, когато органичната болест на гениталиите пробужда у него страха от кастрация, нанася смъртен удар по неговия нарцисизъм и го кара да се откаже от очакването за изключителната благосклонност от страна на съдбата към него. Следователно той се е разболял благодарение на нарцисистичната си „несъстоятелност“. Тази огромна сила на неговия нарцисизъм напълно се съгласува с другите признаци на сексуално развитие, протичащо със задръжки, а именно че при цялата си енергия, неговият хетеросексуален любовен избор е съдържал изключително малко психични стремежи и че хомосексуалната нагласа, толкова близка до нарцисизма, мощно се е проявила при него като несъзнавана сила. Разбира се при такива нарушения психоаналитичното лечение не може да предизвика внезапни промени и да изравни неговото развитие с нормалното. То само може да отстрани препятствието и да разчисти пътя към това, жизнените влияния да могат да дадат на неговото развитие по-добра посока.

Към особеностите на неговата психична същност, разкрити от психоанализата, но неизяснени и съответно неподложени на непосредствено въздействие, аз причислявам и споменатата вече устойчивост на неговата фиксация, невероятното развитие на наклонността към амбивалентност и като трета черта на конституцията, заслужаваща названието архаична, способността да запазва едновременно годни за функциониране най-различни и противоположни либидинозни привързаности. Постоянното колебание между тези привързаности, дълго време като че ли изключващо всяко окончателно изживяване и придвижване напред в лечението, преобладава в цялата картина на болестта от последния период, който тук мога да засегна само с две думи. Извън всякакво съмнение това е черта, характерна за несъзнаваното, но преминала и към достигналите съзнанието процеси. При него тя се проявява само върху резултатите от афектните преживявания, в областта на чистата логика той демонстрира точно обратното — изключително умение да схваща

противоречията и неразбираемостта. Благодарение на това неговият душевен живот прави същото впечатление, както и древната египетска религия, толкова недостижима за нас, тъй като тя запазва всички степени на развитие едновременно с крайните резултати, най-древните богове и значения на божеството — заедно с най-последните, разполага в една плоскост това, което в хода на развитие на другите е резултат от дълбоки наслоения.

Доведох докрай това, което исках да съобщя за този случай на заболяване. Само още два от многочислените проблеми, които този случай засяга, ми се струват достойни да бъдат споменати. Първият се отнася до филогенетично наследените схеми, под влияние на които жизнените впечатления като под ръководството на философски „категории“ се подреждат в определена йерархия. Готов съм да защитя твърдението, че те са остатъци от историята на човешката култура. Едиповият комплекс, обхващащ отношението на детето към родителите, принадлежи към числото на тези схеми, или по-точно — представлява известен пример от този род. В онези случаи, когато преживяванията не съответствуват на наследената схема, се извършва преработка на техните фантазии, чиято работа би било полезно да се проследи в детайли. Именно тези случаи най-добре от всичко могат да ни покажат самостоятелното съществуване на схемите. Често можем да забележим, че схемата побеждава индивидуалното преживяване, както например в нашия случай, когато бащата се превръща в кастратор и заплаха за детската сексуалност въпреки отрицателния в общи линии Едипов комплекс. Друго влияние на тази схема се изразява в това, че кърмачката заема мястото на майката или се слива с нея. Противоречията между преживяването и схемата представят явно богат материал на детски конфликти.

Вторият проблем стои близо до формулирания по-горе, но е несравнено по-значителен. Ако вземем под внимание отношението на седемгодишното дете към оживялата „първична сцена“^[4] или дори ако само помислим за доста по-простите реакции на осемнадесетмесечното дете при преживяването на тази сцена, то не може да не се съгласим с мнението, че у детето при това се проявява и влиянието на своего рода трудно определимо знание, нещо, което прилича на подготовка към разбиране.^[5] Какво би могло да бъде то,

ние нямаме никаква представа. Притежаваме само великолепната аналогия с дълбокото и *инстинктивно* познание при животните.

Ако човек притежаваше инстинктивно знание, едва ли щеше да ни учудва фактът, че то се отнася предимно към процесите на сексуалния живот, макар по никакъв начин да не се изчерпва с тях. Подобно инстинктивно знание би образувало ядрото на несъзнаваното, примитивната душевна дейност, която впоследствие е детронирана и сведена до нула от развиващия се в човека разум. Но често то — може би при всички — запазва способността си да притегля към себе си висшите душевни сили. Изтласкването следователно би могло да се разглежда като връщане към това инстинктивно стъпало. По такъв начин човек се разплаща за своите велики завоевания със склонността си към невроза, а самата възможност за възникване на неврозите доказва съществуването на предишната инстинктивна предварителна степен на психическо развитие. Значението на ранните травми в детството в такъв случай се състои в това, че последните доставят материала на това *несъзнавано*, който го предпазва от пълно поглъщане в процеса на следващото развитие.

Известно ми е, че подобни мисли, подчертаващи наследения филогенетично придобит момент в душевния живот, са се изказвали от различни страни. Смятам, че на тях им се е отделяло прекалено много място в психоаналитичните възгледи. Те ми се струват допустими само тогава, когато психоанализата, спазвайки напълно коректно линията, очертана от различните инстанции в добития от нея материал, стига до следите на наследеното едва след като е проникнала през всички наслоения на индивидуално придобитото.

[1] Намеква се за Stekel. ↑

[2] Както е показано по-горе, пациентът си спомня сам сцената с Груша. Конструкциите или поведението на лекаря не са взимали никакво участие при възникването на този спомен. Празнините в спомена за нея бяха запълнени от анализа по такъв начин, който може да се нарече безупречен, ако изобщо се придава някаква ценност на метода на аналитичната работа. Рационалистичното тълкуване на тази фобия би могло само да каже: няма нищо необикновено в това, че предразположеното към боязливост дете изпада в пристъп на страх дори от пеперуда с жълти ивици на крилата, като следствие на

вродената си склонност към страх (срв. *Stanley Holl, A Synthetic Genetic Study of Fear. American Journal of Psychology, XXV, 1914*). Без да знае причините за това, детето търси някаква връзка в детството за този страх и използва случайното сходство на името и еднаквостта на ивиците, за да си изгради фантазията за приключението с бавачката, за която все още пази спомен. Но ако страничните условия на едно невинно само по себе си събитие — миенето на пода, метлата, кофата — проявяват такава сила на въздействие върху по-нататъшния живот, че завинаги и натрапчиво обуславят избора на обекта за този човек, то фобията от пеперудата придобива непонятно значение. Положението на нещата става поне толкова забележително, колкото и предполагащото от мен, и цялата изгода от рационалистичното разбиране на тази сцена се губи. Сцената с Груша е особено ценна за нас, тъй като с нейна помощ ние можем да се подготвим за разбирането на не по-малко достоверната „първична сцена“. ↑

[3] *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse, I. Bd., 1913, S. 525.* ↑

[4] Мога да не се съобразявам с това, че подобно поведение е получило своя словесен израз едва десетилетия по-късно, защото цялото влияние, приписвано от нас на тази сцена, се изразява под формата на симптоми, натрапчиви неврози и т.н. още в детството, дълго преди анализа. При това е напълно безразлично дали ще я смятаме за „първична сцена“ или за първична фантазия. ↑

[5] Отново трябва да подчертая, че всички тези разсъждения биха били напълно излишни, ако съновидението и неврозата не се отнасяха към периода на детството. ↑

РАЗДЕЛ IV

ТРАНСФОРМАЦИИТЕ В ПРОЦЕСА НА ПОЛОВО СЪЗРЯВАНЕ

С настъпването на периода на пубертета започват изменения, които трябва да приведат инфантилния сексуален живот в окончателните му нормални форми. Половият нагон до този момент беше предимно автоеротичен, сега той си намира сексуален обект. До този момент неговите действия изхождаха от отделни влечения и ерогенни зони, които независимо едни от други се стремяха към известно наслаждение като единствена сексуална цел. Сега съществува нова сексуална цел, за чието достигане действуват съвместно всички частични нагони, докато ерогенните зони са подчинени на примата на гениталната зона.^[1] Тъй като новата сексуална цел задава различни функции на двата пола, тяхното сексуално развитие се осъществява в различни посоки. Развитието на мъжете е по-последователно и по-достъпно за разбиране, докато при жените настъпва дори своего рода регрес. Като гаранция за нормалността на половия живот служи само точното съвпадане на двете насочени към сексуалния обект и сексуалната цел ориентации — нежната и чувствената, — от които първата съдържа в себе си всичко, което остава от ранния инфантилен разцвет на сексуалността. Това прилича на прокопаване на тунел едновременно от двете страни.

Новата сексуална цел при мъжа се състои в освобождаване от половите продукти: тя изобщо не е чужда и на предишната цел — получаването на наслаждение, а напротив, представлява висша степен на наслаждение от този финален акт на сексуалния процес. Сега половият нагон започва да обслужва функцията за продължаване на рода. Може да се каже, че той става алтруистичен. За да бъде успешно това превръщане, при този процес е необходимо да се вземе под внимание първоначалната предразположеност и всички особености на нагона.

Както и във всеки друг случай, когато в организма трябва да намерят място нови връзки и обединяване в сложни механизми, така и тук се открива възможност за болестни промени благодарение отпадането на тези организации. Всички болестни смущения в половия живот с пълно право могат да бъдат разглеждани като задръжки в развитието.

[1] Изложеното в текста схематично описание се опитва да подчертае различията. Доколко инфантилната сексуалност се приближава с избора на своя обект и отделянето на фалосната фаза до окончателната сексуална организация, вече беше споменато по-горе. ↑

1. ПРИМАТЪТ НА ГЕНИТАЛНАТА ЗОНА И ПРЕДВАРИТЕЛНОТО НАСЛАЖДЕНИЕ

Пред нас ясно се оформят изходният пункт и крайната цел на описания ход на развитие. В много отношения опосредстващите преходи за нас са все още неясни. Тук трябва да оставим не една тайна неразрешена.

Като най-съществено в периода на пубертета се смята това, което най-много бие на очи — явният растеж на външните гениталии при относителното задържане на ръста в латентния период на детството. Едновременно с това развитието на вътрешните гениталии се придвижва толкова напред, че те вече са в състояние да отделят полови продукти или да ги приемат с цел създаване на ново същество. По този начин се изгражда един много сложен апарат, който предстои да бъде използван.

Този апарат трябва да бъде пуснат в действие и наблюденията показват, че дразненията могат да достигнат до него по три начина: от външния свят — благодарение на възбуждането на вече известните ни ерогенни зони; от вътрешните органи и по пътища, които предстои да бъдат изследвани; от душевния живот, който сам е хранилище на външни впечатления и рецептор на вътрешни възбуди. И по трите начина се предизвиква състояние, наречено „сексуална възбуда“ и проявяващо се двойко — чрез душевни и соматични признаци. Душевните признаци се състоят в своеобразното усещане за напрегнатост с крайно импулсивен характер. Сред разнообразните телесни промени на първо място стоят промените в гениталиите, които имат несъмнен смисъл, а именно — готовност за сексуален акт (ерекция на половия член, навлажняване на влагалището и т.н.).

А) СЕКСУАЛНАТА ВЪЗБУДА

С определеното чувство на напрегнатост при сексуалната възбуда е свързан един проблем, чието решаване е толкова трудно, колкото голямо е и неговото значение за разбирането на сексуалните процеси. Въпреки господстващото в психологията различие на мненията по

този повод смятам за необходимо да подчертая, че чувството на напрегнатост трябва да съдържа в себе си елемента на неудоволствие. За мен е решаващо, че такова чувство носи със себе си стремеж към промяна на психичната ситуация, подбужда към действие, което е съвършено чуждо на същността на изпитваното удоволствие. Ако отнесем напрежението при сексуалната възбуда към неприятните усещания, тогава се сблъскваме с факта, че то без съмнение се преживява като приятно. Към напрежението, предизвикано от сексуалните процеси, навсякъде се примесва наслада, дори и при подготвителните изменения в гениталиите ясно се усеща своего рода чувствено удовлетворение. Каква е връзката между това неприятно напрежение с чувството за удоволствие?

Всичко, което се отнася към проблема удоволствие-неудоволствие, засяга едно от най-болезнените места на съвременната психология. Ще се опитаме да узнаем повече за това от обстоятелствата на конкретния случай и ще избягваме да подхождаме към проблема в цялата му пълнота. Нека първо хвърлим един поглед на начина, по който ерогенните зони се подчиняват на новия ред. При възникването на сексуална възбуда те играят важна роля. Най-отдалечената от сексуалния обект зона — окото, в условията на ухажване на обекта най-често се оказва в такова положение, че се възбужда от онова особено качество на възбудата, повода за което в сексуалния обект ние наричаме красота. Затова достойнствата на сексуалния обект се наричат също „прелести“. С това дразнене, от една страна, е свързано вече удоволствието, а от друга, негово следствие е и повишаването или предизвикването на сексуална възбуда. Ако се прибавят възбуди от други ерогенни зони, например опипващата ръка, то се получава същият ефект: от една страна, усещане за удоволствие, което се засилва веднага благодарение на удоволствието, пораждено от подготвителните изменения, а, от друга страна — по-нататъшно усилване на сексуалното напрежение, което скоро преминава в напълно ясно изразено неприятно чувство, ако не му се даде възможност да доставя по-нататъшно удоволствие. По-ясен ни се струва друг случай, когато с докосване се дразни ерогенна зона на сексуално невъзбудено лице; кожата на гърдите при жените например изпитва дразнене в резултат на допир. Това докосване предизвиква вече чувство за удоволствие, но същевременно е способно повече от

всичко друго да събуди сексуалната възбуда, която изисква нарастване на удоволствието. Точно тук се крие проблемът: как става така, че изпитваното удоволствие поражда потребност от още по-голямо удоволствие.

В) МЕХАНИЗЪТ НА ПРЕДВАРИТЕЛНОТО НАСЛАЖДЕНИЕ

Ролята, която тук е отредена на ерогенните зони, обаче е ясна. Това, което е валидно за една, е валидно за всички. Предназначението им е да доставят определено количество наслаждение благодарение на съответното дразнене. Удоволствието повишава напрежението, което, от своя страна, трябва да създаде необходимата моторна енергия, за да се доведе половият акт до завършек. Предпоследната му част отново се състои в съответното дразнене, което ерогенната зона, т.е. самата генитална зона оказва върху *glans penis*^[1] с помощта на приспособения за това обект — лигавицата на влагалището. Под влияние на удоволствието, което предизвиква това възбуждане, по рефлекторен път се развива моторна енергия, която води до отделяне на полови секрети. По своята интензивност това последно удоволствие е най-силно и се отличава от предишното по своя механизъм. То се предизвиква изцяло от спадането на напрежението, представлява пълно наслаждение от удовлетворяването и с него временно угасва напрежението на либидото.

Струва ми се, че имам основания да отбележа същностните различия на удоволствието, получено от възбуждането на ерогенните зони, и на удоволствието, получено при отделяне на полови секрети, като им дам съответни названия. Първото удоволствие може да бъде наречено предварително наслаждение, противоположно на крайното наслаждение, или удоволствието, получено от удовлетворяването. В такъв случай предварителното наслаждение е същото, което може да се получи от инфантилния полов нагон, макар и в по-малка степен. Крайното наслаждение е ново, т.е. вероятно е свързано с условията, възникнали едва при настъпване на полова зрялост. Формулата на новите функции на ерогенните зони е следната: те се използват, за да може, както и в инфантилния период, с полученото от тях предварително наслаждение да се направи възможно получаването на по-голямо наслаждение от удовлетворяването.

Неотдавна имах възможност да обясня един пример, взет от съвършено друга област на душевната дейност, в който също така се достига голяма степен на наслаждение благодарение на незначително усещане за удоволствие, което действа при това като съблазнителна премия. Там се появи възможност по-отблизо да разгледаме същността на наслаждението.^[2]

С) ОПАСНОСТИТЕ НА ПРЕДВАРИТЕЛНОТО НАСЛАЖДЕНИЕ

Връзката на предварителното наслаждение с инфантилния сексуален живот се потвърждава от онази патогенна роля, която може да му бъде отредена. Механизмът, който води до предварителното наслаждение, поражда явна опасност за постигането на нормалната сексуална цел. Тази опасност настъпва тогава, когато в определена точка от подготвителните сексуални процеси предварителното наслаждение става твърде голямо, а съответстващото му напрежение — твърде слабо. Тогава стимулт да се продължава сексуалният процес изчезва, целият път се съкращава и съответният подготвителен акт заема мястото на сексуалната цел.

Както е известно, този случай е обусловен от това, че съответстващата ерогенна зона или съответстващият частичен нагон още в детска възраст са доставяли необикновено голямо удоволствие. Ако се намесят още моменти, способстващи за фиксацията на това положение, в бъдеще лесно възниква натрапчивост, която осуетява подчиняването на предварителното наслаждение на нова връзка. Такъв е в действителност механизмът на много перверзии, които представляват спиране на подготвителните актове на сексуалния процес. Смущенията във функцията на сексуалния механизъм по вина на предварителното наслаждение могат да се избегнат най-лесно тогава, когато приматът на гениталната зона бива предопределен още в детския инфантилен живот. Съответните мерки в това отношение се вземат във втората половина на детството (от 8 години до настъпване на пубертета). В тези години гениталните зони се държат вече така, както по време на половото съзряване, те се превръщат в място за усещане на възбудата и подготвителните промени, ако се изпитва някакво наслаждение от удовлетворяването на другите ерогенни зони, макар че този ефект все още остава безцелен, т.е. не води до продължаване на сексуалния процес. По такъв начин още в детската

възраст заедно с насладата от удовлетворяването е налице и известно количество сексуално напрежение, макар и по-непостоянно и непълно. Сега можем да разберем защо при изследването на източниците на сексуалността с пълно право можехме да кажем, че съответният процес действа в сексуално отношение както удовлетворяващо, така и възбуждащо. Забелязваме, че в процеса на изследване отначало сме представяли като прекалено големи различията между инфантилния и зрелия сексуален живот, и сега внасяме съответната корекция. Инфантилните сексуални прояви определят не само отклоненията от нормалния сексуален живот, но и неговата нормална форма.

[1] Главичката на половия член. ↑

[2] Вж. моя труд *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*, излязъл през 1905 година. Полученото благодарение на техниката на остроумието „предварително“ наслаждение се използва, за да се даде простор за по-голямо наслаждение благодарение на унищожаването на вътрешните задръжки. ↑

2. ПРОБЛЕМЪТ ЗА СЕКСУАЛНАТА ВЪЗБУДА

За нас остана напълно необяснимо откъде се взема сексуалното напрежение, което се развива едновременно с насладата от удовлетворяването на ерогенните зони, и каква е същността на тази наслада.^[1] Най-близкото до ума предположение — че това напрежение се получава по някакъв начин от самото удоволствие, не само звучи твърде невероятно, но и отпада, защото при най-голямото наслаждение, свързано с отделянето на половите продукти, не се появява никакво напрежение, а точно обратното — всяко напрежение се прекратява. Затова наслаждението и сексуалното напрежение могат да бъдат свързани само по косвен път.

А) РОЛЯТА НА ПОЛОВИТЕ ПРОДУКТИ

Освен факта, че при обикновени условия само освобождаването на полови продукти слага край на сексуалната възбуда, съществуват и други основания да се направи връзка между сексуалното напрежение и половите продукти. При въздържане половият апарат се освобождава от половите продукти през различни, но регулярни промеждутъци от време през нощта по време на съновидение, което представя полов акт и се съпровожда с изпитване на наслада. Що се отнася до този процес — нощната полюция, — трудно можем да се откажем от мнението, че сексуалното напрежение, което успява да намери кратък халюцинаторен път за заместване на акта, е функция от натрупването на семенната течност в резервоарите за полови продукти. В същия смисъл опитът свидетелствува за относителната изчерпаемост на сексуалния механизъм. При липса на запас от семенна течност не само че е невъзможно осъществяването на полов акт, но изчезва и чувствителността на ерогенните зони, съответното дразнене на които не може да предизвика удоволствие. Между другото, по този начин ние научаваме, че известна степен сексуално напрежение е необходима дори за възбуждането на ерогенните зони.

Това като че ли потвърждава твърде разпространената, ако не се лъжа, гледна точка, че натрупването на сексуални продукти създава и

поддържа сексуалното напрежение, при което налягането на тези продукти върху стените на техните резервоари действува като дразнене върху гръбначномозъчния център, чието състояние се възприема от повисшите центрове и след това се отразява в съзнанието като известно усещане за напрежение. Ако възбуждането на ерогенните зони повишава сексуалното напрежение, то това би могло да стане само при условие че ерогенните зони се намират в анатомична връзка с тези центрове и при достатъчно голямо сексуално напрежение повишават тонуса на възбудата, като привеждат в действие половия акт, а при недостатъчно — предизвикват производството на полови продукти.

Слабостта на тази теория, към която се придържа например и Крафт-Ебинг в своето описание на сексуалните процеси, се състои в това, че — създадена за обясняване на половата дейност на един зрял мъж — тя обръща малко внимание на три вида обстоятелства, които също трябва да обясни. Тези обстоятелства засягат детето, жената и мъжа кастрат. И в трите случая не може и дума да става за натрупване на полови продукти в същия смисъл, както при мъжа, което затруднява прилагането на схемата. Все пак трябва да признаем, че могат да се намерят факти, които дават възможност посочените случаи да бъдат подчинени на това учение. Въпреки това съществуват опасения, че на фактора *натрупване на полови продукти* може да бъде приписано действие, което той явно не е способен да извърши.

в) ОЦЕНКА НА ВЪТРЕШНИТЕ ПОЛОВИ ОРГАНИ

Наблюденията над мъже кастрати показват, че сексуалната възбуда може в значителна степен да бъде независима от производството на полови продукти, тъй като има случаи, при които кастрирането не оказва влияние на либидото, въпреки че като правило се наблюдава противоположно поведение, което действува като мотив за операцията. Освен това отдавна е известно, че болестите, които водят до прекратяване на производството на мъжки полови клетки, оставят незасегнати либидото и потентността на станалия вече стерил индивид. Така че съвсем не е толкова чудно, както твърди К. Ригер, че загубата на мъжките полови жлези в зряла възраст може да не окаже по-нататъшно влияние върху душевното състояние на индивида. Извършената в крехката възраст преди пубертета кастрация наистина се приближава по своето въздействие до премахването на

половите белези, но при това освен самата загуба на половата жлеза трябва да се има предвид и едно забавяне в развитието на другите фактори, свързано с нейното изчезване.

С) ХИМИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ

Опитите над животни с отстраняване на половите жлези (тестикули и яйчници) и съответното модифицирано присаждане на нови такива органи при гръбначни животни^[2] хвърлят известна светлина върху произхода на сексуалната възбуда и при това още повече омаловажават значението на натрупването на клетъчните полови продукти. С помощта на експерименти става възможно самецът да бъде превърнат в самка (Ойген Щайнах) и обратно, самката — в самец, при което психосексуалното поведение на животното се променя в съответствие и едновременно с промяната на соматичните полови признаци. Но това определящо пола влияние принадлежи не на онази част от половата жлеза, която произвежда специфични полови клетки (сперматозоиди и яйцеклетки), а на интерстициалната ѝ тъкан, на която авторите приписват особеното значение на „пубертетна жлеза“. Много е възможно по-нататъшните изследвания да покажат, че „пубертетната жлеза“ нормално е двуполово устроена — с което анатомически би била обоснована теорията за бисексуалността на висшите животни, и още сега е вероятно тя да не е единственият орган, който има нещо общо с пораждането на сексуалната възбуда и на половите белези. Във всеки случай това ново биологично откритие идва в потвърждение на всичко, което по-рано знаехме за значението на щитовидната жлеза за сексуалността. Можем да допуснем, че от интерстициалната част на половата жлеза се отделят особени химични вещества, които се изхвърлят в кръвта и зареждат определена част от централната нервна система със сексуално напрежение, както това ни е известно относно превръщането на токсичното дразнене в особено дразнене на органа с помощта на други, чужди за организма отрови. Сега не е време да се правят дори хипотези за това, по какъв начин сексуалната възбуда възниква благодарение на дразненето на ерогенните зони при по-раншно натоварване на централните апарати и какви усложнения се получават от чисто токсичните и физиологичните дразнения при тези сексуални процеси. В това схващане за сексуалните процеси за нас е достатъчно да се придържаме към

същественото предположение за съществуването на особени секрети, които дължат своя произход на сексуалната обмяна на веществата. Защото тази изглеждаща произволна хипотеза се подкрепя от възглед, на който малко са обръщали внимание, но който в голяма степен го заслужава. Неврозите, които могат да бъдат обяснени само със смущения на сексуалния живот, демонстрират най-голямо клинично сходство с феномените на интоксикацията и абстиненцията, които възникват при първичната употреба на доставящи удоволствие отровни вещества (алкалоиди).

[1] Много поучително е, че при употребата на думата *Lust* — наслаждение, удоволствие — немският език се съобразява със споменатата в текста роля на подготвителната сексуална възбуда, която едновременно дава известно удовлетворение и известна интензивност на сексуалното напрежение. *Lust* има двояко значение, означава както усещане на сексуално напрежение (*Ich habe Lust* — имам желание, изпитвам въжделение), така и удоволствие, а в множествено число *Lüste*, означава сладострастност, похот. — Бел.прев. ↑

[2] Вж. цитирания труд на Липшуц, с. 13. ↑

3. ТЕОРИЯТА ЗА ЛИБИДОТО

Тези предположения за химическата основа на сексуалната възбуда прекрасно се съгласуват с нашите представи и разбиране за психичните прояви на сексуалния живот. Ние сме си изработили понятието *либидо* като количествено променлива сила, с която могат да се измерят всички процеси и трансформации в областта на сексуална възбуда. Ние различаваме това либидо от енергията, която изобщо би трябвало да се постави в основата на душевните процеси с оглед на особеността ѝ произход, и по този начин ѝ придаваме също качествен характер. Чрез отделянето на либидинозната психическа енергия от другата ние изразяваме нашето предположение, че сексуалните процеси на организма се отличават от процесите на хранене на организма по особеността си химизъм. Анализът на перверзиите и на психоневрозите ни убеди, че сексуалната възбуда възниква не само от така наречените полови, но и от всички органи на тялото. По такъв начин у нас се създава представата за определено количество психически представено либидо, така нареченото *Аз-либидо*, чието произвеждане, намаляване или увеличаване, разпределяне и изместване би трябвало да ни даде възможност да обясним наблюдаваните психосексуални феномени.

Но аналитичното изследване на това *Аз-либидо* става възможно едва тогава, когато то е намерило психично приложение в окупирането (*Besetzung*) на сексуални обекти, т.е. когато се превърне в *обектно либидо*. Тогава ние виждаме как то се концентрира върху обектите, фиксира се върху тях или ги изоставя, преминавайки към други обекти, и от тези позиции насочва сексуалната дейност на индивида, която води до удовлетворяване, т.е. до частично, временно угасване на либидото. Психоанализата на така наречените неврози на пренасянето (истерия, невроза от натрапчиви състояния) ни дава възможност да се убедим в това.

Относно съдбата на обектното либидо можем да научим, че когато се отстрани от обектите, то остава в свободно състояние и накрая се връща при Аз-а, така че то отново става *Аз-либидо*.

Противоположно на обектното либидо ние ще наречем Аз-либидото *нарцистично либидо*. От психоанализата като граница, която не бива да прекриваме, ние съзерцаваме вихъра на нарцистичното либидо и си изграждаме представа за двете форми на либидо. Нарцистичното либидо, или Аз-либидото прилича на голям резервоар, от който изхождат аспирациите към обектите и в който те отново се връщат. Нарцистичната аспирация на либидото към Аз-а, изглежда, е изходното състояние, което е налице в ранното детство, и е била само прикрита от по-късните либидинозни прояви, запазвайки се всъщност непроменена зад тях.

Задачата на теорията за либидото на невротичните и психопатичните заболявания би трябвало да се състои в това, да изрази всички наблюдавани феномени и разкрити процеси посредством принципа за икономия на либидото. Лесно е да се разбере, че съдбата на Аз-либидото тук ще има най-голямо значение, особено в онези случаи, когато става въпрос за дълбоки психотични смущения. В такъв случай трудността се състои в това, че методът на нашето изследване — психоанализата, засега ни дава верни сведения само за трансформациите на обектното либидо и не може напълно да отдели Аз-либидото от другите енергии, които действуват в Аз-а.^[1] Затова понататъшното развитие на теорията за либидото засега е възможно само по спекулативен път. Но ако по примера на К. Г. Юнг разширим прекомерно обема на понятието либидо, като го отъждествим изобщо с движещата психична сила, то вследствие на това ще се загуби достигнатото от всички психоаналитични наблюдения.

Отделянето на сексуалните влечения от другите и заедно с това ограничаването на понятието либидо в рамките на тези влечения намира силна подкрепа в изложеното по-горе предположение за особения химизъм на сексуалната функция.

[1] Вж. Zur Einführung des Narzißmus. *Jahrbuch für Psychoanalyse*, II, 1913. Терминът „нарцисизъм“ е създаден не от Неке, както там грешно е посочено, а от Хевлок Елис. ↑

4. РАЗЛИЧИЯТА МЕЖДУ МЪЖА И ЖЕНАТА

Известно е, че едва с настъпването на половата зрялост се установява рязко различие между мъжкия и женския характер — противоположност, която оказва голямо влияние върху целия по-нататъшен живот на човека, повече от всичко останало. Вродените мъжки и женски свойства на характера се забелязват още в детска възраст: развитието на сексуалните задръжки (срам, отвращение, състрадание и т.н.) настъпва по-рано при момичетата и среща по-малка съпротива, отколкото при момчетата; склонността към сексуално изтласкване изглежда въобще по-голяма. Там, където се проявяват частичните нагони на сексуалността, те предпочитат пасивната форма. Но автоеротичната дейност на ерогенните зони е еднаква и при двата пола и благодарение на това сходство в детството липсва възможност за полови различия, както те се проявяват след настъпване на полова зрялост. Взимайки под внимание автоеротичните и мастурбационните сексуални прояви, бихме могли да издигнем положението, че сексуалността на малките момиченца носи напълно мъжки характер. Нещо повече, ако можехме да дадем на понятията „мъжко“ и „женско“ напълно определено съдържание, то бихме могли да защитим следното положение, а именно че либидото винаги — и закономерно по своята природа — е мъжко, независимо от това, дали се среща при мъжа или жената, и независимо от своя обект, бил той мъж или жена.^[1]

Откакто се запознах с теорията за бисексуалността, аз намирам този момент за решаващ в дадения случай и предполагам, че ако не отчитаме ролята на бисексуалността, едва ли е възможно да разберем фактически наблюдаваните сексуални прояви на мъжа и жената.

А) ВОДЕЩИ ЗОНИ ПРИ МЪЖА И ЖЕНАТА

Независимо от казаното мога да добавя само следното: при детето от женски пол водещата ерогенна зона се намира в клитора, следователно е хомологична на мъжката полова зона, намираща се в областта на главичката на половия член. Всичко, което успях да науча за мастурбирането при малките момиченца, се отнасяше до клитора, а

не до частите на външните гениталии, които имат значение за последващата генитална функция. Самият аз се съмнявам може ли — освен в изключителни случаи — под влияние на съблазняването момичето да стигне до нещо друго освен до мастурбация на клитора. Срецащото се именно при момчетата толкова често спонтанно облекчаване на сексуалната възбуда се изразява в пулсиращи свивания на клитора и честите му ерекции дават на момичето възможност правилно и без наставления да разбере сексуалните прояви на другия пол, просто пренасяйки върху момчетата усещанията от собствените си сексуални процеси.

Онзи, който иска да разбере превръщането на малкото момиче в жена, трябва да проследи по-нататъшната съдба на тази възбудимост на клитора. Периодът на полово съзряване, в който при момчето се наблюдава изблик на либидо във вид на нова вълна, се проявява при момчето като нова вълна на изтласкване, която се отнася предимно до сексуалността на клитора. При това на изтласкване се подлага известна част от мъжкия сексуален живот. Възникващото тук изтласкване в периода на половото съзряване на жената, засилването на сексуалните задръжки предизвикват дразнене за либидото на мъжа и водят до засилване на неговата сексуална дейност. С повишаването на либидото се засилва неговото сексуално надценяване, което с пълна сила може да се изрази само по отношение на противящата се, отричаща своята сексуалност жена. Тогава клиторът си запазва онази роля — когато при допуснат в края на краищата полов акт сам се възбужда — да предава това възбуждане на съседните части на женските гениталии, така както с една треска борина може да се разпали огън от по-сурови дърва. Често, докато това пренасяне се осъществи, минава известно време, в продължение на което младата жена остава фригидна. Тази фригидност може да се превърне в трайна, ако зоната на клитора не предава своята възбудимост, която възможност се подготвя от силната (мастурбационна) дейност в детска възраст. Известно е, че фригидността на жената често е само привидна, локална. Жените са нечувствителни на входа на влагалището, но по никакъв начин не са невъзбудими от страна на клитора или дори на другите ерогенни зони. Към тези ерогенни поводи за фригидност се прибавят също и психичните поводи, обусловени също от изтласкването.

Ако пренасянето на ерогенната дразнимост от клитора към входа на влагалището се е осъществило, то заедно с това при жените се променя и зоната, която играе водеща роля в по-късната сексуална дейност, докато при мъжете още от детството се запазва една и съща зона. В тази смяна на водещата ерогенна зона, както и във вълната на изтласкване с настъпване на половата зрялост, която като че ли отстранява инфантилната мъжественост, се крият главните причини за склонността — предимно на жените — към невроза и особено към истерия. Следователно тези условия са тясно свързани със същността на женствеността.

[1] Необходимо е да се изясни, че понятията „мъжки“ и „женски“, чието съдържание съгласно общоприетото мнение изглежда толкова недвусмислено, в науката спадат към най-заплетените понятия и се поддават на анализ най-малко в *три* направления. Казват „мъжки“ и „женски“ в смисъл на *активност* и *пасивност*, в *биологичен*, а също и в *социален* смисъл. Първото от тези три значения е най-съществено и единствено то се използва в психоанализата. В съответствие с това значение по-горе в текста либидото е наречено мъжко, защото влечението винаги е активно, дори тогава, когато има пасивна цел. Второто, биологичното значение на мъжкото и женското, допуска най-ясното определение. Тук мъжкото и женското се характеризират с наличието на сперматозоиди или яйцеклетки и обусловените от тях функции. Активността и нейните странични явления, по-силната мускулатура, агресивността, по-голямата интензивност на либидото обикновено се сливат с биологичната мъжественост, но не са свързани задължително с нея, защото има породи животни, при които тези свойства са характерни за женските индивиди. Третото, социологичното значение, получава своето съдържание благодарение на наблюдението над действително съществуващите мъжки и женски индивиди. Тези наблюдения на хората показват, че нито в психологичен, нито в биологичен смисъл се среща мъжественост или женственост в чист вид. Всяка личност поотделно притежава смес от биологичните си полови признаци с биологичните черти на другия пол и съединение на активността и пасивността, тъй като тези психични черти са както зависими от биологичните, така и са независими от тях.

↑

5. НАМИРАНЕТО НА ОБЕКТ

В резултат на процесите на полово съзряване се утвърждава приматът на гениталната зона и появата на ерекция на мъжкия полов член властно демонстрира новата сексуална цел — проникването в една телесна кухина, възбуждащо гениталната зона, докато в психично отношение се извършва процес на намиране на обект, подготовката за който започва от ранното детство. Когато първото сексуално удовлетворение бе свързано с приемането на храна, сексуалното влечение има сексуалния си обект в майчината гръд, т.е. извън собственото тяло. По-късно то е лишено от него, може би точно тогава, когато при детето се появява възможност да получи обща представа за лицето, на което принадлежи доставящият му удовлетворение орган. Обикновено тогава половото влечение става автоеротично и само след преминаване на латентния период първоначалното отношение отново се възстановява. Не без основание бозаенето на детето от гръдта на майката се смята за първообраз на всички любовни отношения. Намирането на обекта представлява всъщност повторна среща.^[1]

А) СЕКСУАЛНИЯТ ОБЕКТ В КЪРМАЧЕСКА ВЪЗРАСТ

От тази първа и най-важна от всички сексуални отношения връзка обаче и след отделянето на сексуалната дейност от приемането на храна се запазва важна част, която помага да се подготви изборът на обект, т.е. да се върне загубеното щастие. В продължение на целия латентен период детето се научава да *обича* другите хора, които му помагат в неговата безпомощност и задоволяват неговите потребности, следвайки образа на сукалческото си отношение към кърмачката сякаш опитвайки се да ги продължи. Може би не всеки ще се съгласи да отъждестви нежните чувства и оценката на детето, които то проявява към своите бавачки, с половата любов. Но аз мисля, че едно по-точно психологично изследване ще докаже, че тъждествеността на тези и другите чувства не подлежи на съмнение. Общуването на детето с неговите бавачки представлява за него непрекъснат източник на сексуална възбуда и удовлетворение чрез ерогенните зони, още повече

че тази бавачка — обикновено това е майката — сама изпитва към детето чувства, които произлизат от областта на нейния сексуален живот, тя го гали, целува и приспива и се отнася към него като към явно сексуален обект.^[2] Майката сигурно ще се изплаши, ако ѝ обяснят, че със своите нежности тя събужда у детето сексуални влечения и подготвя бъдещата интензивност на тези влечения. Тя разглежда своите действия като проява на несексуална „чиста“ любов, тъй като старателно избягва да предизвиква в гениталиите на детето повече възбуда, отколкото е необходимо при грижите за детето. Но половото влечение, както вече ни е известно, може да се събуди не само с възбуждане на гениталната зона. Това, което ние наричаме нежност, един прекрасен ден несъмнено ще окаже своето влияние върху гениталната зона. Ако майката по-добре разбираше какво голямо значение имат влеченията за целия душевен живот, за всички етични и психични прояви, тя — дори и научила това — все пак би се чувствувала неуязвима за каквито и да било упреци по отношение на себе си. Тя изпълнява само своя дълг, когато учи детето да обича. Нали то трябва да стане добър човек с енергична сексуална потребност и да извърши в живота си всичко онова, към което тази потребност тласка човека. Прекалената родителска нежност може да стане, разбира се, вредна, тъй като ускорява половата зрялост, а също и поради това, че прави детето „разглезено“, неспособно да се откаже в по-нататъшния си живот от любовта или да се задоволява с по-малки количества любов. Един от несъмнените признаци на бъдеща невроза е, че детето е ненаситно в своето търсене на родителски ласки, а, от друга страна, именно невротичните родители, склонни в по-голямата си част към прекалена нежност, с ласките си най-много събуждат у детето предразположение към невротични заболявания. От този пример става ясно, че невротичните родители имат един още по-пряк от наследствеността път да предадат на децата своята болест.

в) ИНФАНТИЛНИЯТ СТРАХ

Самите деца от ранни години се държат така, сякаш привързаността им към бавачката има характера на сексуална любов. Страхът на децата първоначално е израз на обстоятелството, че им липсва любимият човек. Затова те посрещат всеки страничен човек със страх. Страхуват се от тъмнината, защото на тъмно не виждат

любимия човек, и се успокояват, когато им позволяват да държат ръката му в тъмното. Значението на всички детски страхове или страшни приказки на бавачките се надценява, когато ги обвиняват в това, че култивират страхливост у децата. Децата, склонни към страх, са възприемчиви към такива приказки, които на другите деца не правят впечатление, а към страхове са склонни деца с много силно или преждевременно развито — и благодарение на изнежеността станало твърде високотелно — сексуално влечение. Детето се държи като възрастен, превръщайки своето либидо в страх, когато не е в състояние да намери удовлетворение, а възрастният, който благодарение на своето неудовлетворено либидо е станал невротичен, се държи в своя страх като дете, започвайки да се страхува, когато остане сам, т.е. без лицето, в чиято любов е сигурен, и се мъчи да успокои този свой страх с детински мерки.^[3]

С) БАРИЕРАТА НА ИНЦЕСТА

Ако нежността на родителите към детето благополучно е заобиколила възможността преждевременно, т.е. преди настъпването на съответните физически условия от периода на пубертета, да събуди половия му нагон с такава сила, че душевната възбуда да си пробие път към гениталната система, тя е изпълнила своята задача — да ръководи това дете в зряла възраст при избора на сексуален обект. Ясно е, че най-лесно за детето е да избере като свой сексуален обект онези лица, които от детството си то обича, така да се каже, с приглушено либидо.^[4] Но благодарение на отлагането на сексуалната зрялост има достатъчно време — заедно с другите задръжки на сексуалността — да се издигне и бариерата на инцеста, да се задействуват онези нравствени прескрипции, които при избора на обект категорично изключват обичаните от детството хора, кръвните роднини. Спазването на това ограничение е преди всичко културно изискване на обществото, което трябва да се бори срещу поглъщането от семейството на всички интереси, нужни за създаването на по-високи социални единици. Затова обществото с всички средства се стреми да разклати у всеки поотделно, особено при юношите, връзките със семейството, които имат решаващо значение само в периода на детството.^[5]

Но изборът на обект става първо в представите и половият живот на съзряващия юноша може да се разиграе само във фантазията, т.е. в представите, които не са длъжни да се осъществят.^[6] В тези фантазии при всички хора отново се проявяват инфантилните наклонности, засилени сега по соматичен път. Сред тези фантазии, закономерно и често повтарящи се, на първо място се намира диференцираният вече благодарение на половото притегляне сексуален стремеж на детето към родителите, на сина към майката и на дъщерята към бащата. Едновременно с преодоляването и изоставянето на тези инцестуозни фантазии се извършва една от най-значителните и най-болезнени психични дейности в пубертетния период — освобождаването от авторитета на родителите, благодарение на което се създава толкова важната за културния процес противоположност между новото и старото поколение. Всяка от спирките по пътя на развитието, който предстои на отделните индивиди, може да се окаже последна за някои. По такъв начин има дори и лица, които никога не успяват да се освободят от авторитета на родителите и да отделят — напълно или отчасти — своята нежност от тях. В по-голямата си част това са момичета, които за радост на родителите съхраняват напълно своята детска любов далеч зад пределите на пубертетния период, и тук е много поучително да се види, че в последващия брак тези момичета не успяват да дадат на съпруга си това, което той заслужава. Те стават хладни жени и остават фригидни в своя сексуален живот. Оттук става ясно, че несексуалната любов към родителите и половата любов сякаш се захранват от един и същ източник, т.е. че първата съответствува на инфантилното фиксиране на либидото.

Колкото повече се доближаваме до дълбоките смущения в психосексуалното развитие, толкова по-очевидно става значението на инцестуозния избор на обект. Вследствие на отрицателното отношение към сексуалността значителна част или цялата психосексуална дейност на психоневротиците, насочена към намиране на обекта, остава в границите на несъзнаваното.^[7] За момичетата, които имат много голяма потребност от нежност и изпитват голям ужас пред реалните изисквания на сексуалния живот, като непреодолимо изкушение се появява желанието, от една страна, да осъществят в живота си идеала за сексуална любов, а, от друга, да прикрият своето либидо под нежността, която те могат да проявят без упреци към себе си,

запазвайки за цял живот инфантилната, освежена в периода на половата зрялост предразположеност към родителите или към братята или сестрите. Психоанализата лесно може да докаже, че в истинския смисъл на думата такива личности са влюбени в своите кръвни роднини, скривайки с помощта на симптомите и другите болестни прояви своите несъзнавани мисли и довеждайки ги до прага на съзнанието. Дори и в онези случаи, в които човек, който е бил преди това здрав, е заболял след нещастна любов, може несъмнено да се открие, че механизмът на неговото заболяване се състои в насочването на неговото либидо към предпочитаните в детството лица.

Д) ВЛИЯНИЕТО НА ИНФАНТИЛНИЯ ИЗБОР НА ОБЕКТ

Този, който успешно е избегнал инцестуозната фиксация на своето либидо, все пак не е напълно свободен от нейното влияние. Явен отзвук от тази фаза на развитие е сериозната влюбеност на младежа, както често става, в зряла жена или по-възрастно момиче, притежаващо мъжки авторитет, които могат да събудят у него образите на майката и на бащата.^[8] Изборът на обект става изобщо под по-отдалеченото влияние на тези първообрази. Преди всичко мъжът търси обект под влияние на спомените за майката, тъй като те го владеят от най-ранно детство. Ако майката е жива, в пълно съзвучие с това тя се противопоставя на подобно подновяване и го посреща враждебно. При това значение на детските отношения към родителите за избора на обект в бъдеще е лесно да се разбере, че всяко нарушение на тези детски отношения има тежки последствия за сексуалния живот след настъпването на полова зрялост и че ревността на обичащите винаги има инфантилни корени или поне е подкрепена с инфантилни преживявания. Раздорите между самите родители, нещастният брак обуславят по-силната предразположеност на децата към смущения в сексуалното развитие или невротични заболявания.

Инфантилната привързаност към родителите е най-важната, но не и единствена от следите, които по-късно, освежени от половото съзряване, посочват пътя за избор на обекта. Други предразположения от същия произход позволяват на мъжа, все още опиращ се върху преживяванията от детството, да насочи своя избор към повече от една

сексуална редица и да създаде напълно различни условия за избора на обект.^[9]

Е) ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ИНВЕРСИЯТА

Възникващата при избора на обекта задача се състои в това да се уцели противоположният пол. Тя, както се знае, се решава не без известно налучкване. Първите стремежи след настъпване на полова зрялост, често без особена вреда, са насочени по лъжлив път. Десоар^[10] правилно обръща внимание на закономерността на мечтателната дружба на юношите и младите момичета с лица от същия пол и възраст. Най-голямата сила, която пречи на инверсията на сексуалния обект да стане перманентна, несъмнено е онази притегателна сила, която оказват един върху друг противоположните полови признаци. За обяснението на тази сила нашето изложение не може да посочи нищо.^[11] Но сам по себе си този фактор не е достатъчен, за да изключи възможността от инверсия. Към него се присъединяват и други моменти. Преди всичко съдържащият авторитет на обществото. Там, където инверсията не се разглежда като престъпление, може да се убедим, че тя напълно съответствува на сексуалните наклонности на много индивиди. Можем да допуснем понататък, че детските спомени на мъжа за нежността на майката и другите жени, на чиито грижи той е бил оставен в детството, енергично съдействуват за насочването на неговия избор към лица от женски пол, докато изпитаната от страна на бащата в детството сексуална заплаха и съперничеството с него го отблъскват от същия пол. Но двата момента обаче са в сила и при момичето, чиято сексуална дейност се намира под опеката на майката. По такъв начин се създава враждебно отношение към собствения пол, което оказва решително влияние върху избора на обекта в смисъла, който се приема за нормален. Възпитанието на момчетата от мъже (от робите в древния свят) явно е помагало за развитието на хомосексуализма. Малко поясна става фреквентността на инверсиите сред съвременните благородници благодарение на услугите на мъжката прислуга и по-малките грижи от страна на майката. При някои истерици се получава така, че поради липсата в ранното детство на един от родителите (смърт, развод, отчуждение), при което останалият родител привлича

към себе си любовта на детето, се създават условия, предопределящи пола на избирания по-късно за сексуален обект човек, а заедно с това и възможността за трайна инверсия.

РЕЗЮМЕ

Сега му е времето е да се опитам да резюмирам изложеното по-горе. Тръгнахме от отклоненията на половия нагон от неговия обект и цели и се сблъскахме с въпроса, дали тези отклонения се появяват вследствие на вродено предразположение, или възникват в резултат на житейски влияния. Отговорът на този въпрос идва от нашето виждане за проявите на половия нагон при психоневротичните, една многочислена и близка до здравите хора група, и това виждане се основава на резултатите от психоаналитичното изследване. По такъв начин открихме, че при тези лица склонността към перверзии може да се докаже като несъзнавана сила, която се проявява при образуването на симптомите. Успяхме да формулираме извода, че неврозата представлява нещо като негатив на перверзията. Поради известното ни сега голямо разпространение на склонностите към перверзия ние сме принудени да приемем становището, че предразположението към перверзии е общото първично предразположение на половия нагон у човека, от което в периода на полово съзряване под влиянието на органичните изменения и психичните задръжки се развива нормалното сексуално поведение. Надяваме се, че ще можем да докажем съществуването на това първично предразположение в детската възраст. Сред силите, които определят границите на насоченост на сексуалния нагон, ние подчертаваме срама, отвращението, състраданието и социалните конструкции на морала и авторитета. По такъв начин във всяко фиксирано отклонение от нормалния сексуален живот би трябвало да видим задръжка в развитието и инфантилизъм. Значението на изменчивостта на първичното предразположение би трябвало да бъде изтъкнато на преден план, а между нея и жизнените влияния би трябвало да допуснем отношения на кооперация, а не на противопоставяне. От друга страна, тъй като първичното предразположение би трябвало да бъде комплексно, то самото полово влечение ни изглеждаше като нещо, което се състои от много фактори, които при перверзиите като че ли се разпадат на своите компоненти. По такъв начин перверзиите ни изглеждаха, от една страна, като

задръжки, а от друга — като дисоциации на нормалното развитие. Двата възгледа се сляха в предположението, че половото влечение на възрастния човек се образува благодарение на съединяването на многото стремежи в детския период в едно единство, в един стремеж с една-единствена цел.

Добавихме още и обяснение за преобладаването на перверзните наклонности у психоневротичите, схващайки ги като колатерално запълване на страничните пътища след преграждането на главното русло вследствие на изтласкването, и тогава пристъпихме към разглеждането на сексуалния живот в детската възраст.^[12] Изказахме съжаление по повод на това, че сексуалното влечение в детска възраст се отрича и че често наблюдаваните сексуални прояви на детето се описват като изключителни явления. Струваше ни се, че детето носи в себе си наченките на сексуална дейност и още при приемането на храната получава сексуално удовлетворение, което непрекъснато се стареа да изпитва отново с помощта на добре познатата дейност на смученето. Но сексуалната дейност на детето не се развива наравно с другите функции, а регресира след кратък период на разцвет, от 2 до 5 години, по време на така наречения латентен период. Производството на сексуално възбуждане през това време не се прекратява, а продължава и създава запас от енергия, която в по-голямата си част се използва за други сексуални цели, а именно, от една страна, за присъединяването на сексуалните компоненти към социалните чувства, а от друга (с помощта на изтласкването на реактивните образувания) — за изграждането на по-късните сексуални ограничения. По такъв начин силите, предназначени за съдържане на сексуалното влечение в определени граници, в детската възраст се създават за сметка на до голяма степен извратените сексуални стремежи и с помощта на възпитанието. Една друга част от инфантилните сексуални стремежи не намира подобно приложение и може да се изрази като сексуална дейност. В такъв случай става ясно, че сексуалната възбуда на детето има различни източници. Преди всичко удовлетворението възниква благодарение на съответното сетивно възбуждане на така наречените ерогенни зони, в качеството на каквито вероятно може да функционира всяко място от кожата и всеки сетивен орган, а може би и всеки орган. Между другото, съществуват известни забележителни ерогенни зони, чието възбуждане от

определени органични механизми е осигурено от самото начало. Освен това сексуалната възбуда възниква като страничен продукт при цял ред онанистични процеси, щом те достигнат определена интензивност, и особено при всички по-силни душевни вълнения, дори и от мъчително естество. Възбудите от всички тези източници все още не се комбинират, всяка преследва своя собствена цел, която се състои просто в изпитването на определено удоволствие. Следователно половото влечение в детството *не е центрирано* и отначало няма обект, то е *автоеротично*.

Ерогенната зона на гениталиите започва да се отделя още в периода на детството, било като доставя удовлетворение при определено деликатно дразнене подобно на всяка друга ерогенна зона, било като по не съвсем понятен начин едновременно с удовлетворението от другите източници предизвиква сексуална възбуда, която има особено отношение към гениталната зона. Трябва само да съжаляваме, че не успяхме достатъчно определено да изясним това отношение между сексуалното удовлетворяване и сексуалната възбуда, а също и между дейността на гениталната зона и другите източници на сексуалността.

Изучаването на невротичните смущения показва, че от самото начало в детския сексуален живот се наблюдава зачатъчна организация на сексуалните компоненти на влеченията. В първия, много ранен стадий, на пръв план излиза *оралната еротика*, втората от тези *прегенитални* организации се характеризира с преобладаването на *садизма* и *аналната еротика*, едва в третата фаза сексуалният живот се определя от участието на гениталната зона.

Един от най-неочакваните резултати бе, че този ранен разцвет на инфантилния сексуален живот (от 2 до 5 години) включва в себе си също така и избора на обект с цялата му присъща богата душевна дейност, така че свързаната с него съответстваща фаза трябва да се приеме като предвестник на по-късната сексуална организация въпреки недостатъчното обединение на отделните компоненти на влечението и неопределеността на сексуалната цел.

Фактът на *двукратно* начало в сексуалното развитие на човека, т.е. прекъсването на това развитие благодарение на латентния период, ни се стори достоен за особено внимание. В него явно се крие условието за способността на човека да развива по-висока култура, но

също и склонността му към невроза. Доколкото знаем, при сходните с човека животни не може да се открие нищо аналогично. Източникът на тази човешка особеност би трябвало да се търси в най-древната история на човешкия род.

Не успяхме да кажем в какви размери сексуалната дейност в детска възраст може да се приема като нормална и безвредна за по-нататъшното развитие. Оказа се, че сексуалните прояви имат мастурбационен характер. По-нататъшният опит показва, че външното влияние на съблазняването може да доведе до преждевременно прекъсване на латентния период преди неговото завършване и че половото влечение на детето по един фантастичен начин се оказва полиморфно-извратено, по-нататък, че всяка подобна ранна сексуална дейност понижава податливостта на детето към възпитание.

Независимо от непълнотата на нашите знания за детския сексуален живот ние трябваше да направим опит да изучим неговите промени, предизвикани от настъпването на периода на пубертета. Избрахме две от промените, които имат най-голямо значение: *подчиняването* на всички други източници на сексуална възбуда на примата на гениталната зона и *процеса* на избор на обект. И двете имат първообрази още в детския живот. Първото изменение става благодарение на механизма на използване на предварителното удоволствие и възбуждането, при което обикновено самостоятелните сексуални актове, свързани с удоволствието и възбуждането, стават подготвителни актове за приемането на нова сексуална цел — отделянето на полови продукти, постигането на която е съпроводено с огромно наслаждение. Трябваше да се вземе под внимание започналото диференциране на половите същества на мъже и жени, и ние открихме, че за да се превърне в жена, момичето трябва да осъществи ново изтласкване, унищожавашо известна част от инфантилната мъжественост и подготвящо жената за промяна във водещата генитална зона. Накрая открихме, че изборът на обект се ръководи от набеязаната в инфантилна възраст и обновена с настъпването на пубертета сексуална предразположеност на детето към неговите родители и бавачки. Благодарение на възникналата през това време инцестуозна бариера тази предразположеност се пренасочва от тези лица към сходни с тях. Накрая ще добавим и това, че през преходния пубертетен период соматичните и психичните

процеси на развитието протичат известно време паралелно и не са свързани един с друг, докато посредством едно стигащо до инервация на гениталиите интензивно любовно вълнение не се създаде търсеното нормално единство на любовната функция.

А) МОМЕНТИ, КОИТО НАРУШАВАТ РАЗВИТИЕТО

Както вече обяснихме с помощта на различни примери, всяка стъпка по този дълъг път на развитие може да доведе до фиксация, всяка пролука в този сложен комплекс може да стане повод за дисоциация на половото влечение. Остава ни още да разгледаме различните вътрешни и външни фактори, които пречат на развитието, и да добавим къде в механизма възниква предизвиканото от тях смущение. Това, което тук поставяме в една редица, може, разбира се, да се окаже неравноценно, и ние трябва да държим сметка за трудностите при установяване значимостта на отделните моменти.

В) КОНСТИТУЦИЯ И НАСЛЕДСТВЕНОСТ

На първо място тук можем да подчертаем *вроденото различие на сексуалната конституция*, което вероятно има решаващо значение, но за което, близко е до ума, може да се заключи само по неговите по-късни прояви, и то невинаги с пълна увереност. Ние го схващаме като доминиране на един или друг от разнообразните източници на сексуална възбуда и смятаме, че подобни различия във вродената предразположеност трябва във всеки случай да намерят своя израз в крайния резултат, дори и да могат да останат в рамките на нормалното. Разбира се, възможни са и такива вариации на първоначално вродената предразположеност, които по необходимост и без странична помощ трябва да доведат до образуването на ненормален сексуален живот. Те могат да бъдат наречени „дегенеративни“ и да се разглеждат като израз на наследствена обремененост. Във връзка с това трябва да отбележа един интересен факт. При повече от половината от третираниите с помощта на психоанализа тежки случаи на истерия, натрапчиви неврози и др. аз успях несъмнено да докажа наличието на сифилис при бащата преди брака — било то *tabes*^[13] или прогресивен паралич, било то някакво друго установено от анамнезата сифилитично заболяване. Изрично подчертавам, че невротичните впоследствие деца нямат

никакви телесни признаци на сифилис, така че ненормалната сексуална конституция трябва да се разглежда като последна издънка на сифилитичното наследство. Колкото и да съм далеч от мисълта да представям произхода от сифилитични родители като неизменно или необходимо етиологично условие за невропатичната конституция, все пак смятам, че наблюдаваното от мен съвпадение съвсем не е случайно и маловажно.

Наследствените условия на позитивно извратените не са толкова добре известни, защото такива хора умеят да се предпазват от даване на сведения. Все пак имам основание да смятам, че при перверзиите действа същият фактор, както и при неврозите. Често в едни и същи семейства се откриват перверзии и психоневрози, и то разпределени между различните полове така, че мъжките представители на семейството, или някои от тях, са позитивно перверзни, а женските — съобразно със склонността на техния пол към изтласкване — негативно перверзни, истерични, което е добро доказателство за установената от нас съществена връзка между двете заболявания.

С) ПО-НАТАГЪШНА ПРЕРАБОТКА

Не бива да се придържаме към мнението, че само зачатъците на различните компоненти на сексуалната конституция определят формите на сексуален живот. Съществува обусловеност и от други причини и по-нататъшните възможности възникват в зависимост от съдбата, която имат сексуалните ориентации, произлизащи от отделните източници. Тази по-нататъшна преработка е очевидно окончателно определящият фактор, докато, съдейки по описанието, еднаквата конституция може да доведе до три различни крайни изхода.

[1] Ако всички вродени предразположености се запазят в тяхната относителна взаимовръзка, която се приема, за нормална, и се затвърдят с настъпване на зрелостта, то крайният резултат може да бъде само перверзен сексуален живот. Анализът на такива ненормални конституционални предразположения все още не е достатъчно разработен, но все пак са ни известни случаи, които лесно се обясняват с подобни предразположения. За цял ред фиксационни перверзии например авторите смятат, че необходимо условие за тях е вродената

слабост на сексуалното влечение. В такава форма това положение ми се струва неправилно, но то придобива смисъл, ако се има предвид конституционалната слабост на единия фактор на сексуалното влечение — гениталната зона, която впоследствие поема върху себе си функцията за обединяване на отделните сексуални действия с цел продължаване на рода. В такъв случай това необходимо с настъпването на пубертета обединяване става невъзможно и най-силният от останалите компоненти ще прояви своята дейност като перверзия.^[14]

Д) ИЗТЛАСКВАНЕ

[2] Друг е крайният резултат, когато в процеса на развитие някои от свръхсилно заложените компоненти стават обект на *изтласкване*, за който трябва да кажем, че не е идентичен с прекратяването. При това съответните възбуди се причиняват както обикновено, но различни психични пречки не им позволяват да постигнат своята цел и те биват изтласквани по други пътища, докато се проявят като болестни симптоми. Резултатът тук може да бъде приблизително нормален сексуален живот — в повечето случаи ограничен, но допълнен с психоневротично заболяване. Точно тези случаи са ни добре известни благодарение на психоаналитичното изследване на невротизи. Сексуалният живот на такива лица е започнал така, както и животът на инвертираните, значителна част от детството им е изпълнено с тяхната извратена сексуална дейност, която понякога продължава дълго след периода на половото съзряване, после по вътрешни причини — в повечето случаи още преди настъпване на половата зрелост, а понякога дори доста по-късно — настъпва обрат в изтласкването и от този момент вместо перверзията се появява неврозата, въпреки че старите стремежи не изчезват. Идва ни наум поговорката: „Блудница на младини, моралистка на старини“, само че тук младостта преминава много бързо. Тази замяна на перверзията с невроза в живота на даденото лице трябва също както споменатото по-горе разпределяне на перверзиите и неврозата между отделни лица от едно и също семейство да бъде съпоставена със схващането, че неврозата е негативът на перверзията.

Е) СУБЛИМАЦИЯ

[3] Третият изход при ненормално конституционално предразположение става възможен благодарение на процеса на *сублимиране*, при което пред изключително силната възбуда, произлизаща от отделните източници на сексуалността, се открива изход и приложение в други области, така че от опасното само по себе си предразположение се стига до значително повишаване на психичната работоспособност. Тук може да бъде открит един от източниците на художественото творчество и в зависимост от това, дали сублимацията е пълна или непълна, анализът на характера на високонадарените, особено на притежаващите художествени заложи лица ще установи наличието на работоспособност, перверзия и невроза, смесени в различни пропорции. Разновидност на сублимацията е може би потискането чрез *реактивни образувания*, което, както вече установихме, започва още в латентния период от развитието на детето, за да продължи при благоприятни обстоятелства през целия живот. Това, което наричаме характер на човека, е изградено в значителна степен от материала на сексуалните подбуди и се състои от фиксирани още в детството нагони, от придобити чрез сублимиране конструкции и от такива конструкции, които са предназначени да потискат ефективно перверзните, осъзнати като неприложими мотиви.^[15] По този начин общото перверзно сексуално предразположение от периода на детството може да бъде оценено като източник на редица наши добродетели, доколкото чрез реактивни образувания дава тласък за тяхното изработване.^[16]

Г) СЛУЧАЙНО ПРЕЖИВЯНОТО

Ако сравним освобождаването от сексуалните продукти с поривите на изтласкване и сублимиране, ще установим, че последните два процеса, чиито вътрешни условия ни са напълно неизвестни, далеч не отстъпват на всички други влияния по значението си. Който отнася изтласкването и сублимацията към конституционалните предразположения, разглеждайки ги като жизнени прояви на тези предразположения, той има право да твърди, че окончателната форма на сексуалния живот е преди всичко резултат от вродената конституция. Но проникателният човек няма да оспори, че в тази съвкупност от фактори остава място и за модифициращите влияния на

случайно преживяното в детството, а и по-късно. Съвсем не е лесно да оценим правилно влиянието на конституционалните и случайните фактори и тяхното взаимоотношение. Теорията винаги е склонна да надцени значението на първите. Терапевтичната практика подчертава значението на последните. Никога не бива да забравяме, че между двата типа фактори съществува взаимовръзка, а не взаимоизключване. Конституционалният фактор винаги трябва да чака преживяване, което да способствува за неговата проява. Случайният момент се нуждае от поддръжка от страна на конституцията, за да окаже определено въздействие. За повечето от случаите можем да си представим така наречения „допълнителен ред“, в който понижаващата се интензивност на единия фактор се балансира от повишаващата се интензивност на другия, но няма никакво основание да се отрича съществуването на екстремални случаи в краищата на реда.

Ако отредим на преживяванията от ранното детство доминиращо положение сред случайните моменти, то това още повече ще съответствува на психоаналитичното изследване. В такъв случай етиологичният ред се разлага на още два, единият от които може да се нарече **диспозиционален** (*dispositionelle*), а другият — **дефинитивен** (*definitive*). В първия ред конституцията и случайните преживявания от детството действуват съвместно в същата степен, в която във втория — предразположението и травматичните преживявания. Всички нарушаващи сексуалното развитие моменти проявяват своето действие по такъв начин, че предизвикват *регресия*, връщане към предишната фаза.

Тук ние продължаваме да осъществяваме поставената задача — да изброим всички известни ни фактори, които имат влияние върху сексуалното развитие, било то като действувачи сили, или само като техни проявления.

Г) ПРЕЖДЕВРЕМЕННАТА ЗРЯЛОСТ

Такъв фактор е и спонтанната сексуална *преждевременна зрялост*, която несъмнено може да се докаже най-малкото в етиологията на неврозите, въпреки че сама по себе си тя, както и другите фактори, е недостатъчна за предизвикване на невроза. Тя се изразява в нарушаване, съкращаване или прекратяване на инфантилния латентен период и става причина за заболявания,

предизвиквайки сексуални прояви, които, от една страна, благодарение на отсъствието на сексуални задръжки, а от друга — вследствие на недоразвита генитална система, могат да носят характера само на перверзии. Тези перверзни наклонности могат да си останат такива или след настъпилото изтласкване да станат движеща сила на невротичните симптоми. Във всеки случай преждевременното сексуално развитие затруднява реализирането на желаната по-нататък възможност за овладяване на сексуалния стремеж от страна на висшите душевни инстанции и повишава натрапчивия характер, който и без това придобиват психичните представители на влечението. Често ранната сексуална зрялост върви паралелно с преждевременното интелектуално развитие. Като такава тя се среща в историята на детството при най-значителните и способни индивиди. Тогава тя явно не действа така патогенно, както в онези случаи, когато се появява изолирано.

н) ПРЕХОДНИ МОМЕНТИ

Точно както и преждевременната зрялост трябва да се разгледат и други фактори, които позволяват да бъдат обединени с преждевременната зрялост и обозначени като *преходни моменти*. Явно съществува филогенетична предопределеност, диктуваща в какъв порядък се активизират едни или други влечения и колко дълго могат да се манифестират, докато не се подложат на влиянието на появилото се ново влечение или изтласкването. Обаче както по отношение на тази последователност във времето, така и по отношение на продължителността на активността на влеченията очевидно съществуват вариации, които трябва да окажат влияние върху резултата от тези процеси. Не може да няма значение дали някаква ориентация се появява преди или по-късно, отколкото противоположната ѝ ориентация, защото въздействието на изтласкването не може да бъде отстранено. Временното изменение в състава на компонентите винаги довежда до изменение и на резултата. От друга страна, особено интензивно възникващите влечения често протичат невероятно бързо, например хетеросексуалните връзки на лица, които впоследствие са станали явни хомосексуалисти. Възникващите в детските години бурни стремежи не оправдават опасението, че трайно ще преобладават в характера на възрастния.

Може също така да се очаква, че те ще изчезнат, за да отстъпят място на своята противоположност („Всяко чудо за три дни“). С какво се обясняват подобни временни смущения в процесите на развитие, не можем дори бегло да изложим. Тук се открива перспектива към една по-плътна фаланга от биологични, а може би и исторически проблеми, до които още не сме се приближили на бойна дистанция.

1) СПОСОБНОСТ ЗА ЗАКРЕПВАНЕ

Значението на всички ранни сексуални прояви се увеличава благодарение на един психичен фактор с неизвестен произход, който засега може да бъде описан като особен психологичен феномен, разбира се, само предварително. Говоря за повишената способност за закрепване или фиксация на ранните впечатления от сексуалния живот, които при бъдещите невротизи, както и при перверзните, допълват фактическите данни, тъй като подобни преждевременни сексуални прояви не могат да се запечатат у други лица толкова дълбоко, че да изискват натрапчиво тяхното повтаряне и да предначертаят пътя на половия нагон за цял живот. Обяснението за това закрепване се крие отчасти може би в друг психичен фактор, от който не можем да се откажем при обясняване причините за неврозите, а именно — превеса, който следите от спомените имат в душевния живот в сравнение с по-скорошните впечатления. Този момент очевидно зависи от интелектуалното развитие и неговата значимост нараства заедно с висотата на личната култура. Противно на това дивакът се характеризира като „нешастното дете на момента“.^[17] Вследствие на противоположната зависимост, съществуваща между културата и свободното сексуално развитие, чиито последици могат добре да се проследят в нашия начин на живот, особено важно значение при едно по-високо стъпало на културата и обществото има обстоятелството как е протекъл сексуалният живот на детето, за разлика от маловажността на този проблем при една по-ниска степен на култура и организация на обществото.

к) ФИКСАЦИЯ

Току-що споменатите благоприятно въздействащи психични фактори увеличават значението на случайно преживените влияния

върху детската сексуалност. Последните (на първо място събланияването от страна на други деца и възрастни) дават материал, който може да се фиксира с помощта на първите и да повлече след себе си трайни смущения. Значителна част от по-късно наблюдаваните отклонения от нормалния полов живот при невротичните и перверзните от самото си начало се основават върху впечатления от привидно свободния от сексуалност период на детството.

[1] Психоанализата сочи, че има два начина за намиране на обекта: първо, описаният в текста, който се извършва *въз основа* на първообразите от ранното детство, и, второ, *нарцистичният*, който търси собственото Аз и го открива в *Alter Ego*. Този последен момент има важно значение за патологията, но не е пряко свързан с обсъжданата тук тема. ↑

[2] Онези, за които това ще се стори „кощунствено“, трябва да прочетат изследванията за отношенията между майката и детето, направени от Х. Елис, които почти съвпадат по смисъл с нашите (*Das Geschlechtsgefühl*, S. 16). ↑

[3] Обяснението на произхода на детския страх дължа на едно тригодишно момче, което чух да се моли от една тъмна стая: „Леличко, говори с мен, страхувам се, защото е толкова тъмно.“ Лелята му отговаря: „Защо ти е нужно това? Нали не ме виждаш?“ „Това няма значение — отвърща детето, — когато някой говори, става светло.“ Следователно то се страхува не от тъмнината, а от липсата на любимия човек и е в състояние да обещае, че ще се успокои, когато получи доказателство за неговото присъствие. Фактът, че невротичният страх произлиза от либидото, както оцетът от виното, е един от значителните резултати на психоаналитичното изследване. По-нататъшното обсъждане на този проблем вж. в моите „Лекции по увод в психоанализата“, където обаче все пак не е дадено окончателно обяснение. ↑

[4] Вж. казаното за избора на обекта при детето и по-точно параграфа за двукратния избор на обект и „нежната ориентация“ в първия раздел на настоящата книга. ↑

[5] Ограничаването на кръвосмешението навярно принадлежи към историческите завоевания на човечеството и подобно на другите нравствени изисквания е фиксирано у много индивиди чрез органично

наследяване. (Вж. моя труд „Тотем и табу“, 1913.) Все пак психоаналитичното изследване показва колко интензивно все още се бори всеки поотделно в своето развитие с изкушенията на кръвосмешението и колко често му се поддава в своята фантазия и дори в действителността. ↑

[6] Фантазиите в периода на половото съзряване са свързани с прекратяването на инфантилното сексуално изследване в детството и обхващат още част от латентния период. Те могат да бъдат напълно или в по-голямата си част несъзнавани и затова често е невъзможно да се открият моментите на тяхната поява. Те имат голямо значение за възникване на различните симптоми, тъй като са непосредственото предварително стъпало към тях, но представляват онези форми, в които изтласканите компоненти на либидото намират своето удовлетворяване. Същото важи и за това, което се намира в основата на нощните фантазии, достигащи до съзнанието като съновидения. Съновиденията често представляват само фантазии от този род, възкръснали под влиянието и във връзка с някакъв дневен дразнител, останал от състоянието на бодърствуване („остатъци от впечатленията през деня“). Сред сексуалните фантазии от периода на пубертета се открояват някои, които са общоразпространени и достатъчно независими от индивидуалните преживявания на отделния човек. Такива са фантазиите за наблюдаването на полово сношение между родителите, за съблазняванията в ранното детство от страна на любимо лице, за заплахата от кастриране, фантазии за пребиваване и дори преживявания в утробата на майката и така нареченият „семеен роман“, в който юношата реагира на различията в неговата насоченост към родителите в настоящето и в детството. Близкото отношение на тези фантазии към мита е доказал О. Ранк в своя труд *Das Mythos von der Geburt des Helden*, 1909. Правилно е твърдението, че Едиповият комплекс е комплексното ядро на неврозите, представлявайки съществена част от тяхното съдържание. В него завършва инфантилната сексуалност, оказваща със своето действие решаващо влияние върху сексуалността на възрастните. Всяко новородено дете е изправено пред задачата да преодолее Едиповия комплекс. Който не може да направи това, се разболява от невроза. Успехите на психоанализата все по-ясно демонстрират това значение на Едиповия

комплекс: признаването му е станало ключовата дума, която разделя привържениците на психоанализата от нейните противници. ↑

[7] Вж. казаното за неизбежността на съдбата в преданието за Едип („Тълкуване на сънищата“). ↑

[8] За особения тип избор на обекта при мъжете вж. Фройд З. *Психология на сексуалността*. София, 1991, с. 158–167. ↑

[9] Безброй особености на любовния живот на човека, както и натрапчивостта на самата влюбеност могат да бъдат разбрани като остатъци от детството едва когато се установи отношението им към него. ↑

[10] Max Dessoir. *Zur Psychologie der Vita sexualis*. In: *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, 1984, Bd. 5, S. 941. ↑

[11] Тук е мястото да посочим един в много отношения фантастичен, но изключително остроумен труд на Ференци (*Opim за една генитална теория*, 1924), където половият живот на висшите животни се извежда от филогенезата им. ↑

[12] Това важи не само за възникващия при неврозата „негатив“ на склонността към перверзии, а също и за позитивните, така наречени *същински перверзии*. Последните се обясняват следователно не само с фиксацията на инфантилните наклонности, но и с регресията към тях вследствие преграждането на другите пътища на сексуалната ориентация. Затова позитивните перверзии са и достъпни за психоаналитична терапия. ↑

[13] Заболяване на гръбначния мозък. ↑

[14] При това често се вижда, че с настъпването на полова зрялост отначало възниква нормална сексуална ориентация, която обаче впоследствие, благодарение на своята вътрешна слабост, търпи крушение още при първите външни препятствия и се сменя с регресия към първоначалната фиксация. ↑

[15] При някои черти на характера бе установена дори връзка с определен ерогенен компонент. Така инатът, пестеливостта и любовта към реда произхождат от аналната еротика. Честолюбието се обуславя от силно уретрално-еротично предразположение. ↑

[16] Такъв познавач на човешката природа като Емил Зола описва в „Радостта да живееш“ момиче, което с весело себеотрицание отдава безвъзмездно в полза на любимите си хора всичко, което има и за което би могло да претендира — имущество и надежди, без да

очаква награда от тяхна страна. В детството си това момиче се е намирало под властта на ненаситната потребност от нежност, която в случай че е пренебрегнато заради друго дете, се превръща в жестокост.

↑

[17] Възможно е по-голямата способност към закрепване да е резултат и от особено интензивни соматични сексуални прояви в по-ранни години. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.